

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, CXIV

Llengua, literatura i impremta: Perpinyà, segles XVI-XIX

Edició a cura d'EULÀLIA MIRALLES i MARC SOGUES

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
HISTÒRICO-
ARQUEOLÒGICA

Llengua, literatura i impremta:
Perpinyà, segles XVI-XIX

Llengua, literatura i impremta: Perpinyà, segles XVI-XIX

Edició a cura d'EULÀLIA MIRALLES i MARC SOGUES

Barcelona, 2021

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
HISTÒRICO-
ARQUEOLÒGICA

Llengua, literatura i impremta : Perpinyà, segles XVI-XIX. — Primera edició. —
(Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 114)

Referències bibliogràfiques

ISBN 9788499656090

I. Miralles, Eulàlia, editor literari II. Sogues, Marc, 1982- editor literari

III. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica

IV. Col·lecció: Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 114

1. Impremta — França — Perpinyà — Història 2. Impressors — França — Perpinyà — Història
655.1(448.9)"15/19"

655.1-051(448.9)"15/19"

© Institut d'Estudis Catalans
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: juliol del 2021

Text revisat lingüísticament per la Unitat d'Edició del Servei Editorial de l'IEC

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

Compost per Fotoletra, SA
Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-609-0

Dipòsit Legal: B 13103-2021

Aquesta obra és d'ús lliure, però està sotmesa a les condicions de la llicència pública de Creative Commons. Es pot reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada. Es pot trobar una còpia completa dels termes d'aquesta llicència a l'adreça: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>.

Taula

Abreviacions	7
<i>Presentació,</i> per Eulàlia Miralles	11
<i>De Rosenbach a Alzina (s. XVI-XIX). La vitalitat de la impremta a Perpinyà,</i> per Mercè Comas	15
<i>La producció perpinyanenca de l'impressor Samsó Arbús,</i> per Mercè Comas i Eulàlia Miralles	29
<i>Un apunt sobre la literatura impresa a Perpinyà al primer terç del segle XVII,</i> per Mercè Comas	59
<i>Entre el principi i l'inici: la poesia preliminar als impresos perpinyanencs del segle XVII,</i> per Mercè Comas	85
<i>La llengua de la impremta a Perpinyà durant la segona meitat del segle XVII</i> <i>(1650-1699),</i> per Eulàlia Miralles	95
<i>Dos llibres de devoció del notari Lluís Guilla,</i> per Eulàlia Miralles	117
<i>El projecte d'una primera Història del Rosselló com a instrument d'integració</i> <i>a França a final del segle XVII,</i> per Oscar Jané	133
<i>La regla de la gloriosa Santa Clara (Perpinyà, 1707), un imprès no inventariat,</i> per Rotllà Serres-Brià i Pep Vila	153
<i>«A cantar meravellas grans»: les Alegrias de Nadal,</i> per Mercè Comas	159
<i>La impremta en català a Perpinyà durant la primera meitat del segle XIX,</i> per Pep Vila	179

Abreviacions

a.	abans (de)
ABEV	Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic
ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona)
ADPO	Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals (Perpinyà)
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AIEG	<i>Annals de l'Institut d'Estudis Gironins</i>
AMG	Arxiu Municipal de Girona
ANF	Arxiu Històric Nacional de França (París)
AST	<i>Analecta Sacra Tarraconensia</i>
ATCA	<i>Arxiu de Textos Catalans Antics</i>
BAM	Biblioteca de l'Abadia de Montserrat
BC	Biblioteca de Catalunya
BC, F. Bon.	Biblioteca de Catalunya, Fullets Bonsoms
bibl.	biblioteca
BL	British Library (Londres)
BLM	Biblioteca Lambert Mata (Ripoll)
BMM	Biblioteca Municipal de Montpeller
BN	Biblioteca Nacional d'Espanya (Madrid)
BNBa	Biblioteca Nacional de Baviera
BNF	Biblioteca Nacional de França (París)
BPEB	Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona
BSASLPO	<i>Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales</i>
BUB	Biblioteca de la Universitat de Barcelona
BUV	Biblioteca Universitària de València
c.	<i>circa</i>

cap.	capítol, capítols
CCPB	Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico Español
CeDACC	Centre de Documentació i d'Animació de la Cultura Catalana (Perpinyà)
cf.	confronteu (amb)
col·lab.	col·laborador
comp.	compilador
coord.	coordinador
CTCN: CIR	Corpus textual de la Catalunya del Nord: Catàleg d'impresos rossellonesos
DCVB	<i>Diccionari català-valencià-balear</i>
DGC	<i>Dietaris de la Generalitat de Catalunya</i>
DHEC	<i>Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya</i>
dir.	direcció, director
ed.	edició, editor
esp.	especialment
<i>et al.</i>	<i>et alii</i>
ex.	exemplar, exemplars
f.	foli, folis
F. Bon.	Fulletts Bonsoms
fac.	facultat
facs.	facsimil
fig.	figura, figures
GEC	<i>Gran enciclopèdia catalana</i>
<i>i. e.</i>	<i>id est</i>
ib.	ibídem
ICCU	Istituto Centrale per il Catalogo Unico delle Biblioteche Italiane e per le Informazioni Bibliografiche
íd.	ídem
impr.	imprès, impremta
inc.	incomplet
MP	Mediateca de Perpinyà
ms.	manuscrit, manuscrits
n.	nota
núm.	número, números
op.	opuscle
p.	pàgina, pàgines
PAM	Publicacions de l'Abadia de Montserrat
post.	posterior (a)
prel.	preliminar, preliminars

pseud.	pseudònim, pseudònims
RABLB	Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
RAE	Real Academia Española
RAH	Real Academia de la Historia
RBLIF	<i>Repertoire bibliographique des livres imprimés en France du XVII siècle</i>
reg.	registre
reimpr.	reimpressió
reprod.	reproducció
s.	segle, segles; següents
s. d.	sense data
s. i.	sense impressor
s. ll.	sense lloc
s. n.	sense número, sense numerar
s. sign.	sense signatura
SCG	Seminari Conciliar de Girona
SHAT	Service Historique de l'Armée de Terre (Château de Vincennes, París)
sign.	signatura
t.	tom, toms
trad.	traducció (de)
univ.	universitat
v	<i>verso</i>
v.	volums
veg.	vegeu
vol.	volum, volums

Presentació

Des de fa uns anys, i sota l'empareda de l'Institut d'Estudis Catalans, un grup d'estudiosos vinculats a diversos centres de recerca estudia la impremta rossellonesa en les etapes del llibre antic i prepara un catàleg tipobibliogràfic d'impresos, de Rosenbach, el primer a establir-se a Perpinyà, fins a 1840. El programa de recerca Corpus textual de la Catalunya del Nord: Catàleg d'impresos rossellonesos (CTCN: CIR) de l'Institut està dirigit per Eulàlia Duran i coordinat per qui signa aquestes ratlles, i hi han col·laborat Mercè Comas, Montserrat Lamarca, Oscar Jané, Dolors Serra i Pep Vila. Es va donar a conèixer amb la publicació de «Corpus textual de la Catalunya Nord: Catàleg d'impresos rossellonesos», que va veure la llum en el volum *Sessió de la Secció Històrico-Arqueològica a Perpinyà (20 d'octubre de 2004)* (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2005, p. 21-30), signat per la seva directora, i des d'aleshores fins avui han anat apareixent diversos estudis que s'ocupen de les premses i el seu producte resultant en aquest territori: dels volums materials, de les obres, de la llengua i del seu encaix i rellevància en el context cultural del moment, així com també dels autors d'aquestes obres i dels lectors, és a dir, del públic. El llibre que ara surt a la llum presenta, aplegats i en alguns casos revisats, bona part d'aquests treballs que havien estat publicats en revistes i llibres ben diversos (i dispersos), i hauria de servir per donar visibilitat a aquests estudis en conjunt. Donar visibilitat: que tots aquells interessats en la nostra història cultural els tinguin més fàcilment a l'abast i els puguin llegir reunits. Hem d'agrair el seu suport a l'Institut d'Estudis Catalans i a la seva Secció Històrico-Arqueològica, que ha volgut acollir aquest programa de recerca entre les seves línies d'investigació des dels inicis, i ara ha fet possible la publicació d'aquest volum. També, a tots els arxivers i bibliotecaris que, al llarg d'aquests anys, ens han atès i ens han facilitat la feina, i als companys i amics que, sabedors del nostre interès per la impremta nord-catalana, han volgut regalar-nos el seu coneixement.

El llibre conté, ordenats cronològicament per continguts, deu estudis que abracen més de quatre-cents anys de premses i llibres perpinyanencs, i hi predominen els treballs dedicats al Siscent —la meitat. En el primer article del recull, de M. Comas i que porta per títol «De Rosenbach a Alzina (s. XVI-XIX). La vitalitat de la impremta a Perpinyà», l'autora repassa la vigoria i importància de les premses en aquest territori, dels impressors i dels autors que publicaren. El text sortí per primera vegada a la revista nord-catalana *Mirmanda: Revista de Cultura / Revue de Culture* («La vitalitat de la impremta a Perpinyà del segle XVI al segle XIX: de Rosenbach a Alzina», núm. 2, 2007, p. 77-88), que en un moment que era inicial del seu periple es va interessar per aquest projecte d'estudi i catalogació, i és per aquesta raó que té un caràcter marcadament divulgatiu.

La segona de les contribucions recollides en el volum s'intitula «La producció perpinyanenca de l'impressor Samsó Arbús», de Mercè Comas i Eulàlia Miralles, i aparegué l'any 2006 a l'*Arxiu de Textos Catalans Antics* (núm. 25, p. 347-373) amb el títol «La impremta a Perpinyà: Samsó Arbús» i gràcies a l'interès de Josep Perarnau; el text, revisat per a l'ocasió, corregeix alguns errors que s'havien escolat en la seva primera publicació i s'amplia amb algunes dades noves. L'estudi s'atura a identificar i estudiar la producció de l'impressor Samsó Arbús, el primer a establir-se a Perpinyà després de Rosenbach, i n'ofereix un *short title catalogue* complet que amplia notablement el coneixement que teníem de la seva producció en terres del nord català.

Segueixen cinc estudis sobre la impremta perpinyanenca i els productes impresos del Siscent: «Un apunt sobre la literatura impresa a Perpinyà al primer terç del segle XVII» i «Entre el principi i l'inici: la poesia preliminar als impresos perpinyanencs del segle XVII», de Mercè Comas, «La llengua de la impremta a Perpinyà durant la segona meitat del segle XVII (1650-1699)» i «Dos llibres de devoció del notari Lluís Guilla», d'Eulàlia Miralles, i «El projecte d'una primera Història del Rosselló com a instrument d'integració a França a final del segle XVII», de l'historiador Oscar Jané.

El primer, a propòsit de la literatura impresa al primer terç del Siscent, aparegué l'any 2006 a la revista *Randa* (núm. 57, p. 55-74); Comas hi estableix el catàleg dels impresos publicats a Perpinyà de 1600 a 1640, revisat ara de nou i ampliat, i fa una aproximació a les obres i a les temàtiques que s'hi tracten, amb un interès especial per l'ús de la llengua catalana i la seva apologia per part d'algun dels autors d'aquests impresos. La segona contribució de Comas, sobre la poesia preliminar, fou pensada per presentar a l'encontre científic *Observar les fronteres, veure el món*, celebrat a la Cerdanya el març de 2010 pel col·lectiu *Mirmanda*, i publicada en un volum homònim (Figueres, Catarroja i Perpinyà, Afers, 2011, p. 301-309); s'hi tracta, com el títol indica, la lírica que la seva autora anomena «fronterera», la que trobem en els preliminars de molts dels llibres impresos, sovint oblidada per la historiografia literària pel seu caràcter circumstancial.

Ja situats a la segona meitat del XVII, trobem en primer lloc un article de Miralles sobre la llengua de la impremta perpinyanenca. Fou escrit per ser presentat en un col·loqui celebrat a Girona l'octubre de 2006 sobre la figura del poeta barceloní Francesc Fontanella i el seu context social i cultural: *VI Col·loqui Internacional. Problemes i mètodes de literatura catalana antiga. Francesc Fontanella en el seu temps*, i reescrit i publicat per primera vegada, poc temps després, en el recull *Francesc Fontanella. Una obra, una vida, un temps*, curat per Biel Sansano i Pep Valsalobre (Bellcaire d'Empordà, Vitel·la, 2007, p. 93-123). S'ocupa de la llengua vehicular de les premses en un moment de canvi, en què els Comtats passaren a formar part de la corona francesa; després de la caiguda de Barcelona, una part dels catalans afectes a França s'exiliaren a la capital del Rosselló, entre els quals la família Fontanella. El quart treball s'interessa per dues de les obres que foren editades durant aquest període, el *Manual de doctrina christiana* i les *Alas per volar a Déu* del notari de Perpinyà Lluís Guilla. Va formar part, en primera instància, d'un monogràfic de la revista *Afers* (núm. XXII: 58, 2007, p. 675-692) coordinat per Joan Peytavi, que duia per títol *Notaris, homes i papers. El Nord català als segles XIII-XVIII*, i ara, després de la troballa material d'una nova edició que fins fa ben poc només teníem documentada —però no localitzada—, s'ha revisat; s'hi estudien els dos títols de Guilla, des del punt de vista material i com a exemple de la importància, difusió i arrelament de les obres de devoció en aquesta època. Finalment, en la seva contribució Jané s'ocupa d'un breu imprès dels mateixos anys però una mica més tardà (1699), en francès i que porta per títol *Projet d'une histoire du Roussillon*, que no havia merescut fins ara l'atenció dels estudiosos, i el situa en el seu context històric immediat i en el de les històries del Rosselló fins als nostres dies, alhora que en presenta una transcripció. Aparegué per primera vegada a la *Revista de Catalunya* (núm. 254, 2009, p. 9-39); aleshores, les característiques de la publicació on anava destinat l'estudi van fer aconsellable traduir tots els textos francesos citats al català; ara ens ha semblat oportú mantenir aquí només la traducció completa de l'obra de Raguét, l'autor d'aquest projecte d'història del Rosselló, que se'ns ofereix en apèndix.

Pel que fa al segle XVIII, el volum aplega dues aportacions sobre dos breus impresos fins ara desconeguts. Una notícia de Pep Vila i Rotllà Serres-Brià presenta «*La regla de la gloriosa Santa Clara* (Perpinyà, 1707), un imprès no inventariat» fins al moment de la seva troballa al mateix convent de Santa Clara de la ciutat de Perpinyà (publicat per primera vegada a AIEG, vol. 48, 2007, p. 361-364). D'altra banda, «*A cantar meravelles grans*»: les *Alegrías de Nadal*», de Mercè Comas, ens situa en el món de la literatura popular, del cicle nadalenc, amb un text anònim, en vers i dialogat, sobre la nativitat de Jesús i que fou publicat el 1679; Comas, que n'ha localitzat l'únic imprès conservat, remarca que no es coneix cap altre testimoni de l'obra i el fet que sigui escrit en llengua catalana a final del segle XVIII i al Rosselló. Hi edita per primera vegada el text complet.

Tanca el volum un article de Vila que fou presentat en les primeres jornades d'estudi sobre l'impremta celebrades a Perpinyà l'abril de 2003 i després publicat en català i amb traducció francesa en el volum *Imprimerie, édition et presse dans la première moitié du XIXe siècle* (Perpinyà, L'Olivier, 2004, p. 141-188). Vila hi repassa els principals autors del període i els impresos, i també en part la producció manuscrita, i dedica una part del seu estudi a donar a conèixer el catàleg de la impremta Alzina.

Tots aquests articles ja havien vist la llum, i alguns d'ells foren pensats d'entrada per ser presentats en trobades científiques, amb la voluntat de fer partícips els investigadors de la recerca que es duu a terme en el marc del programa de recerca CTCN: CIR. És per aquesta raó que els autors dels estudis remetent de vegades a la línia temàtica general dels encontres, ja sigui una trobada sobre la frontera, ja sigui l'univers de Francesc Fontanella. Ho deia en començar: són articles dispersos i diversos ara reunits, però que presenten un fil conductor comú, la impremta perpinyanenca dels orígens fins al segle XIX i els llibres, el producte de les premses. El patrimoni imprès antic, que és part important i destacada de la història de la cultura, es troba encara en bona part per estudiar i catalogar en els territoris de llengua catalana, tot i que cada vegada són més aquells que s'hi dediquen; algunes ciutats disposen de treballs puntuals sobre les premses o sobre alguns dels seus impressors, com és el cas de Comet per a Perpinyà o de Madurell per a Claudi Bornat, per citar-ne aquí només dos exemples prou coneguts, però majoritàriament es tracta d'estudis antics, que caldria revisar i posar al dia; ara que els catàlegs de la majoria de les biblioteques i arxius són en línia, fet que ens permet accedir amb facilitat als seus fons, és el moment d'avançar en aquesta mena d'estudis. A banda d'alguns treballs puntuals, i pel que fa a la Catalunya del Nord, el 2001 apareixia la *Bibliografia de Catalunya Nord (1502-1999)* de Dolors Serra, i el 2003 es van celebrar a la ciutat les primeres diades d'estudi sobre la impremta, que han tingut continuïtat i que s'han anat publicant any rere any; altres projectes en curs, com ara el catàleg tipobibliogràfic de les impressions perpinyanques fins a 1840, han de permetre anar cobrint les llacunes existents. Amb aquest volum, doncs, pretenem contribuir, en la mesura de les nostres possibilitats, a ampliar el cabal de treballs que s'ocupen del món de les premses en els territoris de parla catalana, i més concretament de la Catalunya del Nord. Malgrat que els històrics Comtats passaren a formar part de França amb el Tractat dels Pirineus, els vincles amb el Principat no s'esquinçaren i s'hi seguí publicant per a un públic d'una banda i l'altra de la ratlla. Perpinyà, terra de frontera, fou un territori on s'establiren les premses l'any 1500 i, d'aleshores ençà, pràcticament no s'han aturat.

València, gener de 2014

EULÀLIA MIRALLES

Universitat de València

De Rosenbach a Alzina (s. XVI-XIX). La vitalitat de la impremta a Perpinyà*

MERCÈ COMAS
Universitat de Barcelona

La impremta, l'editorial i la llibreria han estat sempre l'instrument més fàcil de la difusió i l'intercanvi d'idees. (Rubió i Balaguer, 1993, p. 23)

El present estudi pretén fer un recorregut per la impremta a Perpinyà i la seva evolució en les etapes del llibre antic, des dels inicis fins a 1840. En primer lloc es parlarà dels impressors, primers responsables de l'entramat de la impremta, i en segon lloc de les obres que feren sortir. La impremta perpinyanenca començà l'any 1500 i bona part del segle XVI no tingué, almenys que se'n tingui notícia, cap impressor fins al 1584. A partir de llavors les premses s'establiren regularment a la capital rossellonesa. Des de 1584 fins a la primera meitat del segle XVII foren monopolitzades per un sol impressor, que anava sent rellevat successivament —a Samsó Arbús li pren el relleu Bartomeu Mas i a aquest, Lluís Roure. Però a partir de la segona meitat del segle XVII la impremta es diversifica, és a dir, és compartida per més d'un impressor, que en alguns casos establiran dinasties —és el cas, per exemple, dels Vigé o dels Reynier. Al segle XVIII i a la primera meitat del XIX aquesta diversificació es mantindrà, encara que en el cas del segle XIX hi predominarà un nom: Joan Alzina.

IMPRÈS A PERPINYÀ¹

L'any 1500 l'impressor alemany Joan Rosenbach inicià la impremta a Perpinyà amb el Breviari d'Elna. Rosenbach obre, doncs, la difusió impresa de la cultura, que tindrà continuadors i produccions diverses, i Perpinyà entra en el circuit, amb

* Agraïixo a Eulàlia Miralles la seva contribució en forma de suggeriments i d'observacions, i les informacions que m'ha facilitat.

1. Els estudis generals que fins a l'actualitat tenim sobre la impremta a Perpinyà són els de Comet (1908), Serra (2001) i Bonet (2004).

Barcelona, València i Montserrat, d'un dels impressors més importants dels segles xv i xvi. Si fem cas de la citació que encapçala aquest article, Rosenbach enceta una activitat de difusió d'idees en el sentit de treure a la llum obres que responien i cobrien els interessos culturals de l'època i establien, per tant, un mapa de lectures que tindria continuïtat fins al segle XIX, tot i que a mitjan segle XVII patiria alguna transformació. Però això caldrà comentar-ho més endavant. Rosenbach a Perpinyà féu sortir nou llibres, entre els més importants el *Vocabolari molt profitós per apendre Lo Catalan Alamany y Lo Alamany Catalan* de 1502, *La cirurgia* de Pere d'Argilata de 1503 i els manuals d'Antonio Mancinelli de 1501, i altres impresos que ens consten per la bibliografia però que no s'han conservat o no s'han localitzat —potser la *Galathea* d'Hèrcules Florus d'abans de 1502, o bé *Donatus melior*, de 1501, comentat per Mancinelli, i unes beceroles documentades el 1503.

L'activitat de l'impressor alemany durà fins al 1503, tot i que s'ha dit que havia imprès fins al 1510. A partir del seu trasllat a Barcelona s'obre un període de vuitanta-un anys sense cap impressor a la capital rossellonesa, on només hi havia llibreters que, com ens explica Joaquim Comet a la seva història de la impremta a Perpinyà, quan la ciutat quedà òrfena d'impressors, eren l'enllaç de la societat amb la cultura impresa, tot i que també amb intermitències —en tenim notícia únicament de dos, el 1514 i el 1572. Però els llibreters ja eren presents a la ciutat abans de l'arribada de la impremta perquè s'ocupaven de l'enquadrernació i la difusió dels manuscrits. I en aquest panorama és il·lustratiu el fet que el 1569 el bisbe d'Elna fes imprimir un missal a Barcelona (Comet, 1908, p. 20-21).

El 1584 un altre impressor, provinent de Barcelona, s'estableix a la capital rossellonesa: Samsó Arbús.² Aquest any, doncs, Arbús recuperava i revitalitzava l'activitat de la impremta perpinyanenca i publicava el *Tratado intitulado Cadena de oro* de Miquel de Giginta i el *Libret intitulat Directorium curatorum* de Pere Màrtir Coma. Aquestes dues obres serien seguides d'altres títols, entre els quals caldria destacar el *Discurs sobre la peste* de Lluís Fabra, una vida de sant Honorat de Miquel Corrons, *La Araucana* d'Alonso de Ercilla o bé el *Libro de don Reynaldos, la Trape-sonda*. Cal apuntar també que, com en el cas de Rosenbach, hi ha impresos que només ens consten documentalment, que no s'han arribat a localitzar —els casos més paradigmàtics són l'*Oratio de laudibus D. Thomae Aquinatis* de Miquel Audet de 1587 o bé el *Psalterium sancti Joannis Bapstistae* i el *Método y orden de los misterios del Psalterio de san Juan Baptista*, tots dos de Pau Cruïlles i de 1590. En total, Arbús imprimí vint-i-vuit obres a Perpinyà, l'última de les quals sembla que és de final de 1598, l'*Edicte de Jeroni Noguer demanant almoines per a Nostra Senyora del Puig de França*.

2. Sobre l'activitat de Samsó Arbús a Perpinyà vegeu, en aquest recull, M. Comas i E. Miralles, «La producció perpinyanenca de l'impressor Samsó Arbús».

L'impressor que pren el relleu a Arbús i que inaugura el segle XVII és Bartomeu Mas,³ que probablement devia ser col·laborador d'Arbús, el qual, havent de marxar a Barcelona, li deixà la impremta. Mas inicia la producció editorial el 1601 amb *El latino de repente* de Joan Llorenç Palmireno i l'acaba amb la *Rudimenta Grammatices* d'Honorat Porcell el 1611. Treu del seu taller cinc impresos. En una de les obres que publica, *Los siete libros* de Josep Flavi, al peu d'impremta s'hi pot llegir: «En casa de Bartomeu Mas. A costa de Lluís Roure llibreter». Roure serà l'impressor que continuarà l'activitat de Mas, tot i que amb la interrupció d'uns quants anys: Lluís Roure comença a imprimir el 1624. La primera obra —de les vint-i-una que arribarà a publicar— que surt de les seves premses són les *Crides, y edictes* de Joan Sentís i l'última, les *Ordinacions del redrés del real patrimoni dels comtats de Rosselló y Cerdanya* el 1637. Entremig, veu la llum la *Plaza universal* de Tomaso Garzoni, 1629 i 1630, el *Bálsamo admirable* de Domingo Octavante, 1633, o el *Llibre y declaració de noms* de Pere Nicolau, 1630. Però mentre Roure és l'impressor a Perpinyà, es dona un fet singular: un altre impressor, en aquest cas el barceloní Pere Lacavalleria, es trasllada puntualment i expressament a Perpinyà el 1628 per imprimir el *Summari, índex o epitome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya* d'Andreu Bosch, perquè sembla que l'autor volgué supervisar personalment l'edició del llibre. Un altre cas que cal apuntar és el de la *Gazeta*, que, segons les informacions bibliogràfiques, sortí dels tallers de Roure el 1624 i es pot considerar el diari més antic en llengua catalana, però no se n'ha arribat a localitzar cap exemplar. Després de Lluís Roure, el 1638, Esteve Bartau continua la impremta. Bartau, segons Comet (1908, p. 30), treballava al taller de Roure: «Estèbe Bartau, qui était à n'en pas douter un ouvrier de l'imprimerie de Roure». El primer llibre que publicarà Bartau és el *Sermó predicat en la iglésia de sant Joan en la fidelíssima vila de Perpinyà* el 1638 i tancarà la seva producció el 1654 la *Tarifa dels preus de les teles*. Entre els impresos que produirà, cal destacar el *Fènix català* de Josep Elies Estrugós el 1645 i el *Llibre del Consulat de Mar* el 1651; en seran set títols.

A partir d'Esteve Bartau la impremta perpinyanenca es diversifica i, per tant, el fet que sigui compartida per més d'un impressor fa que la producció augmenti i, així, que l'esquema de la continuïtat entre impressors que hem vist fins ara canviï. N'hi haurà que establiran un llinatge, i el negoci anirà passant de pares a fills, entre germans o bé a la vídua; i n'hi haurà altres que tindran una activitat molt curta, i en algun cas fins i tot passatgera —imprimiran una sola obra.

La impremta de Bartau devia ser continuada pel seu fill Joan, tot i que no tenim notícia de cap llibre imprès per ell, però sí del fet que fos impressor, com

3. Per als primers impressors d'aquesta centúria, vegeu, en aquest volum, M. Comas, «Un apunt sobre la literatura impresa a Perpinyà al primer terç del segle XVII».

ens assenyala Comet, que ens diu que la impremta de Joan Bartau va coexistir amb la de Joan Figuerola (Comet, 1908, p. 33-34). De l'activitat d'aquest últim, en canvi, hi ha documentats deu impresos. Figuerola comença a imprimir el 1660 amb un tractat de pau entre França i Espanya, fins al 1672 amb la *Vida del venerable padre Francisco Suárez* d'Antoni Ignasi Descamps i de Riu, jesuïta, i en total produeix onze llibres. En aquest període s'arriben a comptabilitzar tretze impressors, que mostren la vitalitat que la impremta pren en aquests anys del segle XVII: Esteve Bartau, Joan Figuerola, Jean Boude, Claudio Jaques, Bartomeu Breffel, la vídua de Joan Figuerola, Corneli Reynier, Lluís Reynier i Jerôme Garsin, Gregorio Calvo, Lluís Reynier, Francesc Vigé i Francesc Reynier, als quals cal afegir-hi sis títols en què no consta l'impressor.⁴ Entre la producció de Figuerola, d'onze obres, cal remarcar *Lo Camí del paradís* de Giovanni Bona i el *Summari de les Constitucions i Regles tretes de les Bulles Pontificies*, de 1668. Jean Boude comença el 1662, quan conjuntament amb Figuerola publiquen el primer volum de la *Summa philosophiae* de Pere Nicolau Arnú. Boude, per la seva banda, farà sortir un altre imprès, sobre la verge del Socors d'Antoni Ignasi Descamps i de Riu el 1666. La línia successòria de Joan Figuerola serà continuada per la seva vídua, que figurarà com a tal en el nom de la impremta i que farà sortir nou títols —la primera obra és el *Confessionari del benaventurat sant Thomàs de Aquino* el 1677 i l'última és el *Sermó panegírich de l'angèlich doctor sant Tomàs de Aquino* de Jaume Ignasi Badua el 1686. També hi ha Claudio Jaques, que únicament imprimirà *San Raymundo de Peñafort* d'Antonio de Lorea el 1678; Bartomeu Breffel el 1677 farà la seva primera impressió amb un procés contra Carles Ros i acabarà el 1684 amb una vida de sant Ignasi de Loyola de Josep Solera i amb les *Alas per volar a Déu* de Lluís Guilla, d'un total de setze obres; Corneli Reynier el 1679 s'iniciarà amb Francisco de Quevedo amb els *Sueños y discursos o desvelos soñolientos* i acabarà el 1684 amb una vida de Jesucrist, el seu tercer i últim títol; Lluís Reynier associat amb Jerôme Garsin entre 1684 i 1685 treuen quatre volums de la *Mística ciudad de Dios* de sor María Jesús de Ágreda, però Lluís Reynier continua en solitari entre 1686, amb un altre establiment de les tarifes dels preus de les teles, i 1689, amb l'*Avis pour les curés*; Gregorio Calvo únicament traurà una doctrina per a la quaresma de José de Barcía Zambrana.

Una altra singularitat que presenta la impremta a la segona meitat del segle XVII és l'establiment de les dinasties d'impressors com la família Reynier, iniciada amb Corneli i continuada per Lluís, Joan Baptista, Francesc i Antoni Reynier. Les reimpressions seran freqüents en aquest segle i fins i tot d'un mateix títol se'n faran diverses tirades a la capital rossellonesa en segles diferents. És el cas de les obres de

4. Per a la segona part del segle XVII, vegeu més endavant, en aquest volum, E. Miralles, «La llengua de la impremta a Perpinyà durant la segona meitat del segle XVII (1650-1699)».

María Jesús de Ágreda, Rafael Crusat i Antoni Ignasi Descamps, i de les *Horas cathalanas*, que es reeditaran bé en el mateix segle, bé al llarg dels segles posteriors en les premses perpinyanenes.

Francesc Vigé i Francesc Reynier tanquen el segle XVII, però també obren el segle següent; és a dir, comencen la seva activitat com a impressors al segle XVII i l'acaben al XVIII. Vigé comença el 1687 amb una doctrina tomista i acaba el 1705 amb l'*Exortació a la penitència* de Claude de Viexmont, i per la seva banda, Reynier comença el 1695 amb les *Alas per volar a Déu* i acaba el 1733 amb *Arrêt du conseil d'État*, però entremig publica una novena dedicada a sant Josep de Rafael Crusat, i un tractat sobre mètodes científics de François Pomey el 1705, compartint l'activitat amb Francisco Gomer, que imprimeix, entre altres, una curiosa obra filosòfica titulada *Anteojó de larga vista por el qual se descubren las emboscadas del enemigo*. El primer continuador dels Reynier en aquest segle és Joan, i dels Vigé la vídua de Francesc, i Josep Vigé. Joan Reynier va treure *De les consuetuds de la ciutat de Barcelona* el 1708 i l'any següent. La vídua de Francesc Vigé féu sortir a la llum la segona impressió de l'*Exortació a la penitència* de Viexmont el 1707, i Josep Vigé únicament publicà una novena dedicada a sant Antoni de Pàdua el 1714.

Els Reynier tenen continuïtat pràcticament tot el segle XVIII i fins i tot coexisteixen dos membres de la mateixa família com a impressors —és el cas d'Antoni Reynier que imprimeix un sol llibre, *Statuta synodalia*, el 1728, dins el període en què està actiu Joan Baptista Reynier: 1727-1770. Més entrat el Setcents, Jaume Dupuy s'incorpora a les premses perpinyanenes amb un manual per als frares caputxins del Rosselló, que es publicà diverses vegades per Joan Baptista Reynier i Guillem Simon Le Comte.

Un altre impressor que comença a treballar a Perpinyà en aquest segle XVIII és l'esmentat Guillem Simon Le Comte, actiu entre 1744 i 1770 i que publicà, d'entre un total de disset títols, un tractat sobre espècies ornitològiques de Pierre Barrère el 1745 i els *Goigs de la pública aparició de l'Àngel* el 1748. Aïlladament trobem un impressor, Juan Vicente Magalón, que imprimí únicament un manifest de Francisco Litala el 1745. Claudi Le Comte succeirà Guillem Simon Le Comte el 1770, quan publica uns comentaris historicocrítics sobre legislació pública a Catalunya i al Rosselló, i fins al 1786 amb els *Goigs de nostra senyora dels àngels de la Porciúncula*, traient el mateix nombre de llibres que el seu predecessor. Els Le Comte compartiran l'activitat de la impremta amb els Reynier —Francesc, que imprimirà fins al 1734; Joan, de 1708 a 1714, traurà sis obres; Joan Baptista publicarà una trentena de títols entre 1727 i 1770, com per exemple el *Traité des eaux minérales* el 1756 de Carrère; Josep Francesc, impressor des de 1771 fins a 1791 d'un centenar d'obres, farà públics, com a impressor reial, nombrosos documents oficials del rei de França, «lettres patentes», és a dir, cartes obertes o públiques, i declaracions i proclamacions.

Finalment, a les acaballes de segle trobem Jean Goully, que només imprimeix durant el 1790 quatre llibres, com una proclama adreçada a l'Assemblea Nacional; Pourtet et Julia, entre 1793 i 1795, publiquen memòries sumàries; la vídua Reynier associada amb Pierre Tastu, entre 1797 i 1804, treuen quatre títols, com per exemple *Exercices littéraires de l'an IX*; C. C. Julià et B. Ay el 1799 amb un catecisme de Fleuri, i un impressor que serà cabdal per a la primera meitat del segle XIX: Joan Alzina, actiu des de 1794, amb l'obra *Réflexions républicaines*, fins a 1827 amb *Quintin Durward* de Walter Scott. Altres impressors d'aquest període seran Pourtet et Ay, entre 1793 i 1802 aproximadament, que publicarà tres títols, entre els quals *Roland furieux, en vers français*, de 1802; Pierre Tastu, entre 1807 i 1816, amb un total de cinc títols; Guillem Agel, entre 1792 i 1809, amb títols com *Los set psalms de la penitència*; Tastu et fils, sis obres entre 1817 i 1822, entre les quals una miscel·lània d'obres i assaigs d'A. J. Carbonell el 1817, i finalment, Antoinette Tastu, que publica una trentena d'obres des del 1824 fins al 1840, com ara *L'Avènement de Charles X* de René Trédos el 1825.⁵

ELS TEXTOS I LA LITERATURA

Tot el que hem vist fins ara són els impressors, els vehiculadors de la transmissió dels llibres i, en definitiva, dels textos. Però aquests llibres —a vegades fullets o fulls solts— què tractaven? Establien un determinat mapa de lectures per a cada època a Perpinyà? Responien a unes determinades necessitats culturals de la societat del moment? Reflectien una situació historicopolítica? Totes aquestes qüestions les intentarem explicar a partir de fixar-nos en els llibres que es van imprimir en cada segle a la capital rossellonesa i de veure si en cada període els models de textos i de literatura es repeteixen o bé si canvien. D'entrada, a primer cop d'ull, veiem que en cada període es repeteixen els models, és a dir, els tipus de llibres: religió, ensenyament, qüestions jurídiques, ciència, història i literatura —val a dir: literatura de creació. Tot i això, cada època té, evidentment, unes determinades circumstàncies històriques i culturals que matisen aquesta premissa que *a priori* pot semblar simplificadora.

Els primers llibres impresos a Perpinyà foren el Breviari d'Elna i uns principis bàsics de la llengua llatina d'Hèrcules Florus. Aquests dos primers llibres són potser un índex de la importància que les obres d'aquestes dues temàtiques —litúrgia i ensenyament de la llengua— tindran en aquest segle. Després d'aquests dos incunables, la majoria de les obres del Cinccents són religioses i d'aprenentatge o ensenyament de la llengua i, minoritàriament, científiques i literàries. Les obres de te-

5. Vegeu, en aquest mateix volum, P. Vila, «La impremta en català a Perpinyà durant la primera meitat del segle XIX».

màtica religiosa concentren bona part dels títols sortits de les premses rosselloneses en aquest segle. Hagiografies, llibres de devoció, literatura espiritual o mística (en forma de manuals, de textos dedicats a la reflexió i a la filosofia moral) són els principals tipus de llibres religiosos que surten de les impremtes de Joan Rosenbach i de Samsó Arbús. Miquel Llot de Ribera, Pere Màrtir Coma, Miquel de Giginta, Antonio de Acevedo, Francisco Lucas de Córdova, Cristòfol Ramoneda i els llibres de litúrgia posen de manifest la rellevància d'aquesta literatura i el ressò que tenia. La literatura hagiogràfica es veu materialitzada en la vida de sant Abdó i sant Senén (1591) del dominic Miquel Llot de Ribera, la de sant Guillem (1589) de Francisco Lucas de Córdova, predicador, o bé la de sant Honorat (1590) de Miquel de Corrons, carmelita. D'entre els llibres de devoció i litúrgics destaca el *Catecismo de los misterios de la fe* (1590) d'Antonio de Acevedo, els miracles de la relíquia de sant Joan Baptista de Llot de Ribera i els dos llibres sobre els salms, també de sant Joan Baptista, de Pau Cruïlles, de 1590. La literatura espiritual dedicada a la reflexió i a la filosofia moral en forma de manuals, d'oracions o bé de comentaris teològics té la seva expressió en el *Directorium curatorum* de Pere Màrtir Coma, predicador, en el *Rosal de rosas* o en un tractat sobre sant Tomàs d'Aquino de Miquel Audet —també comenta Tomàs d'Aquino Cristòfol Ramoneda el 1596. Aquestes obres reflecteixen la rellevància de la religió en l'entramat cultural del moment i la presència a Perpinyà dels ordes religiosos —dominics, carmelites i predicadors—, com també la voluntat de difondre vides de sants, acostar la devoció, transmetre l'espiritualitat; i conviuen amb altres de literàries, científiques o jurídiques que completen el mosaic cultural d'aquest període. Les obres literàries les trobarem en menor quantitat: *Flor de varios romances* de Pedro de Moncayo, *La Araucana* d'Alonso de Ercilla i el *Libro de don Reynaldos*, entre altres, configuren un petit reducte.

Les obres científiques, a part del tractat sobre cirurgia de Pere d'Argilata, estan dedicades a la preservació i a la prevenció de la pesta, fruit de la preocupació que provocà aquesta epidèmia: el *Discurs sobre la peste* de Lluís Fabra i l'*Utilíssim, prompte y fàcil remey e memorial per preservar-se y curar de la peste*, d'Antoni Girauld, en són un exemple. I dins el context de l'època, els llibres d'ensenyament també són força importants: *Campi eloquentiae* de Llorenç Palmireno, un manual de llengua de Martí Esteve, els manuals de Mancinelli i el *Thesaurus puerilis* d'Onofre Pou. Totes aquestes obres responen, doncs, a unes necessitats culturals i socials per a les quals la impremta era un element que facilitava la difusió i que aportava una certa rendibilitat als impressors. Aquest cercle establert entre obres i impressors té continuïtat fins al segle XIX (veg. Desgraves, 1976, vol. 24, p. 53-58).

Aquest panorama o esquema cultural és aplicable al segle XVII? Les particularitats de cada segle hi incideixen? A diferència del segle XVI, en aquest segle la impremta perpinyanenca, com ja hem vist, té més continuïtat periòdica i, per tant, això fa que es produeixin més obres, encara que els continguts no canviïn. És a dir, els eixos

temàtics dels impresos del segle XVII presenten una certa constància respecte als del segle XVI, tot i que les circumstàncies historicopolítiques tindran ressò i influirán en molts aspectes de la cultura i, per tant, dels textos impresos —la temàtica i la llengua: els llibres religiosos en forma d'hagiografies, devocionaris, catecismes; les obres didàctiques d'aprenentatge de la llengua o enciclopèdiques; els llibres de temàtica històrica, bàsicament relacions de fets; la temàtica jurídica, i els de caràcter científic, sobre medicina i agricultura. I pel que fa a la llengua, els fets històrics faciliten la introducció del francès, tot i que el català, el castellà i el llatí continuaran predominant fins a final del segle XVIII, quan la seva presència retrocedeix en benefici del francès. El fet que, com ja hem apuntat anteriorment, en aquest segle la impremta s'estableixi de manera regular i produeixi i es diversifiqui provoca que el nombre de llibres impresos creixi i, per tant, dificulta parlar de tots els llibres impresos en aquest segle i obliga a fer una selecció representativa dels diferents tipus d'obres.

La literatura religiosa en aquest període es presenta majoritàriament en obres de reflexió i filosofia moral, tot i que les vides de sants i els llibres de devoció continuen tenint una presència considerable. Pel que fa a la reflexió teològica, el *Libro de la verdad*, que dóna cabuda a la teologia, la filosofia i la moral, de Pedro de Medina; el llibre devocionari de la mare de Déu de Pere Nicolau, un tractat sobre els textos filosòfics de sant Tomàs d'Aquino, *Lo Camí del paradís* de Giovanni Bona, el *Tractat de la imitació de Christ* de Tomàs de Kempis i l'*Exortació a la penitència* de Viexmont són una mostra significativa de textos de reflexió moral. Les vides de sants tenen la seva màxima expressió en un llibre de Reginald Poc dedicat a la vida de sant Galderic i sant Isidre, *San Raymundo de Peñafort* d'Antonio de Lorea o el *Compendi breu de la vida del gloriós patriarca sant Ignasi de Loyola* de Josep Solera, entre altres. I els llibres de devoció tenen l'exemple més notable en la *Mística ciudad de Dios*, que tingué un ressò important, en la qual l'abadessa Ágreda defensa la immaculada concepció de la Verge Maria; la impressió perpinyanenca fou impulsada per Antoni Ignasi Descamps, un jesuïta que publicà a Perpinyà el *Llibre de la Congregació y germandat de la sanctíssima Verge del Socorro*, que també s'hauria d'incloure en les obres de caràcter devot, com també en aquest cas caldria citar un sumari de butlles i oracions devocionàries, destinades a les congregacions de jesuïtes, atribuït precisament a Descamps. Cal destacar també que en la impremta perpinyanenca igualment hi té cabuda la literatura religiosa popular, sobretot els goigs: *Goigs en alabança del gloriós patriarca sant Josep*, impresos el 1695; els goigs a sant Galderic i sant Isidre que podem trobar a l'obra de Reginald Poc citada anteriorment, o bé els dedicats a la Immaculada Concepció inclosos al *Fènix català* de Josep Elies Estrugós.

Pel que fa a les obres didàctiques o d'ensenyament, són dedicades a l'aprenentatge de la llengua. La primera obra impresa a Perpinyà en aquest segle és *El latino de repente* de Joan Llorenç Palmireno el 1601, dedicat a ensenyar llatí a partir de

textos de Manuzio en aquesta llengua. Altres llibres d'aquesta temàtica són *Rudimenta Grammatices* d'Honorat Porcell de 1611 o un manual sobre les declinacions i els gèneres llatins de Jaume Felip Gibert de 1624; i sobretot la sintaxi de Joan Torroella de 1678, la *Brevis ac compendiaria syntaxis partium orationis*. I pel que fa a les obres de temàtica històrica, els *Títols d'honor* d'Andreu Bosch és l'obra paradigmàtica, encara que cal tenir en compte el discurs de Lluís Palau, publicat el 1627, en què es planteja la qüestió de la separació dels comtats de Cerdanya i Rosselló del principat de Catalunya, que és una mostra dels plantejaments historicopolítics del primer terç del segle XVII. Altres tipus de textos són els de caràcter històric i administratiu, com ara el *Llibre del Consulat de Mar* de Perpinyà de 1651 o la *Tarifa dels preus de les teles* de 1654.

Quant a les obres estrictament literàries, en trobem poques: *Sueños y discursos o desvelos soñolientos* de Quevedo, i una obra de literatura de viatges d'interès remarcable, com és la peregrinació a Terra Santa de Miquel Matas, de 1627. I fora de les obres literàries, però en l'òrbita de la literatura, trobem un text ben curiós i interessant de protohistòria de la literatura catalana, és a dir, un dels primers diccionaris de literatura catalana. Es tracta d'un fragment «amagat» en els fulls preliminars d'un llibre de 1645 sobre els miracles de la Mare de Déu del Carme —*Fènix català*—, en què l'autor, Josep Elies Estrugós, hi fa un «Helench d'escriptors catalans», en què dona notícia dels autors i de les obres més rellevants des de l'edat mitjana fins a la primera meitat del segle XVII.

Les obres de temàtica científica abasten des de l'agricultura fins a la medicina; s'imprimeix el llibre del Prior dels secrets de l'agricultura de Miquel Agustí, els calendaris i prediccions de Bernat Soler referents a l'any 1625 i els d'Esteve Pujasol, sobre el 1628; i de medicina, el manual teòric i pràctic de cirurgia de Giovanni de Vigo, i el manual sobre la naturalesa i les propietats de les aigües minerals, de Pierre Romieu, imprès el 1683.

El fet que Perpinyà en aquest segle passi a formar part de França pel Tractat dels Pirineus el 1659 té conseqüències en els llibres impresos a la capital rossellonesa, que reflecteixen que els canvis històrics tenen una ràpida traducció en els aspectes polítics i administratius, però una assimilació lenta en la cultura, malgrat que en la societat perpinyanenca es produïren molts canvis d'ordre social, cultural i històric que afectaren tots els estaments. És a dir, tot i que el Rosselló fos francès després de 1659, continuem trobant obres impreses a Perpinyà en català, en castellà i en llatí, i fins i tot obres traduïdes del francès al català. La llengua serà un dels elements més afectats per aquest canvi històric. S'iniciarà un procés de francesització lent i irregular perquè es trobarà amb la resistència del bagatge cultural català —i castellà— que perviurà (Desgraves, 1983, vol. IX, p. 223-235).

Els impresos del segle XVIII inicialment presenten els mateixos cànons i temes, tot i que a final de segle les circumstàncies històriques determinen els títols que es

produeixen. Els fets de la Revolució Francesa comporten la impressió de molts fullets o fulls solts que són documents oficials del rei en forma de cartes obertes i de proclamacions. Però al Setcents, la literatura religiosa continua tenint un cert pes. Els llibres de devoció, com una novena dedicada a sant Josep de Rafael Crusat que s'imprimeix a Perpinyà sis vegades en el període comprès entre 1702 i 1778, o les *Instructions spirituelles* de Jean Pierre Caussade el 1741. De les obres espirituals cal destacar els manuals per a les missions dels religiosos caputxins, que també seran reimpressos en diverses ocasions, o els compendis de doctrina de Jean Hervieu Basan de Flamenville, impresos, només en aquest segle, fins a cinc vegades. I la literatura religiosa popular en forma de goigs tindrà més difusió: els *Goigs de Nostra Senyora del Catllar* el 1703, els *Goigs de la pública aparició de l'Àngel* el 1748 o els *Goigs de Nostra Senyora de la Misericòrdia* el 1749 són una mostra de la nombrosa presència d'aquestes composicions en els impresos del segle XVIII a Perpinyà.

Les obres científiques tenen un ventall ampli de temàtiques, com ho demostren les dedicades a la medicina, com ara la *Dissertatio medica* de Tomàs Carrère de 1744, o les referides a les espècies de fauna d'ocells, com ara l'*Ornithologiae specimen* de Pierre Barrère de 1745.

Els textos jurídics i els textos oficials administratius durant aquesta centúria assoleixen una presència important. Els textos jurídics els trobem en obres com les *Constitucions de Santa Cília*, ordenacions i establiments legals sobre les servituds de les cases a Barcelona, impreses el 1708 i el 1709, o en les actes de l'Assemblea Provincial del Rosselló. Però la producció més nombrosa serà la dels documents oficials. Aquest fet té relació directa, com ja s'ha remarcat, amb el context històric determinat per un esdeveniment històric cabdal: la Revolució Francesa el 1789. Es tracta d'actes reials i proclamacions del rei Lluís XVI contra els decrets de l'Assemblea Nacional —*Lettres patentes sur un décret de l'Assemblée nationale...* o *Proclamation du Roi sur un décret de l'Assemblée nationale...* Se'n van imprimir una vintena de cadascun. I el triomf de la Revolució també es veu reflectit en sis impresos de caràcter propagandístic, com ara *Liberté, égalité. Mort aux tyrans et aux traîtres* (1794).

A la primera meitat del segle XIX les línies temàtiques i els tipus d'obres no difereixen gaire dels segles anteriors, però potser és el període en què les obres literàries tenen més presència. En un període culturalment abocat en la recuperació dels clàssics i en l'assimilació de la tradició literària, hi trobem reedicions d'obres d'autors de la literatura espanyola com Cervantes i Tomás de Iriarte. Del primer, es publica *La Galatea* el 1804 i el 1817, i les *Novelas ejemplares* el 1816; i del segon, les *Fábulas literarias* el 1816 i el 1826. També surten a la llum traduccions al castellà d'autors francesos. És el cas de Jean Pierre Claris de Florian i les seves obres *Novelas nuevas*, publicades el 1800 i el 1811; *Estela* el 1804, i *Numa Pompilio* el 1809, el 1820 i el 1835. També és traduït Bernardin Saint-Pierre i l'obra *Pablo y Virginia*

el 1816 i el 1820. En el cas de la recuperació dels textos de la literatura clàssica, trobem recreacions o reedicions de textos grecs i llatins, com una versió en llatí de l'obra de Virgili, que surt el 1801; una traducció lliure al francès d'una elegia de Catul, de Tibul feta per Outreligne el 1827, i la reelaboració mitològica de *Les aventures de Télémaque, fils d'Ulysse* de François Fénelon, que sortí el 1822 i es tornà a publicar el 1828 i el 1838. I una altra manifestació literària que trobem en aquests anys són les obres que reflecteixen clarament la influència romàntica. Es tracta del *Voyage pittoresque* de Basterot, que veu la llum el 1824, o bé traduccions d'obres d'autors adscrits en aquesta tradició romanticista, com Walter Scott, *Ivanhoe*, el *Regreso de la Palestina del Caballero Cruzado* i *Los puritanos de Escocia*, publicades el 1826. I encara, obres que reflectien l'afany romàntic de reelaborar temes medievals, com les *Cartas de Heloysa y Abelardo* de 1815. En aquesta línia destaca un assaig de Puiggarí sobre literatura catalana medieval dedicat als trobadors i als cançoners, publicat el 1833.

En l'ensenyament de la llengua, hi predominen gramàtiques castellaneres i obres dedicades a l'ensenyament de la llengua francesa, llatina i castellana, publicades entre 1804 i 1809; una obra lingüística sobre l'alfabet sil·làbic francès, que sortí el 1817 sota el títol *Méthode ingénieuse ou Alphabet syllabique français*, i un tractat de francès, *Arte de hablar bien francés* de Chantreau, de 1821.

La temàtica religiosa en les seves variants apologetica, litúrgica, hagiogràfica i de literatura popular —els goigs— també tenen una presència important: les obres apologetiques i de devoció, com una obra d'història sagrada, que surt el 1811, *El idioma de la religión*, o una novena dedicada a sant Francesc de Paula, publicada el 1822; composicions religioses com uns cànctics traduïts dels *Cànctichs del Sant Sulpici* el 1826 o uns de dedicats a santa Filomena, que sortiren el 1837, i obres apologetiques com *El evangelio en triunfo* de Pablo de Olavide el 1823 i el *Genio del cristianismo* de Chateaubriand, que s'imprimeix el 1825. D'entre les obres litúrgiques destaquen el manual de litúrgia de la diòcesi d'Elna i l'*Ordo divini officii*, totes dues del 1801, i l'última reimpressa posteriorment diverses vegades, i un catecisme per «a l'ús de todas las iglesias de l'Imperi francès», editat el 1812. I la literatura religiosa en la seva forma més popular, els goigs, també hi té un paper notable; són dedicats a diverses advocacions: sant Brancat, la mare de Déu de Núria i els sants màrtirs Abdó i Senén, publicats els primers el 1812 i els altres, el 1836. En la literatura hagiogràfica, retrobem la vida de sant Abdó i sant Senén de Llot de Ribera, editada el 1808 i el 1817.

La resta de les temàtiques són les relatives a aspectes administratius i jurídics, i les relatives a la ciència. Pel que fa a les primeres, fan referència als estaments de l'ensenyament, com unes actes dirigides als alumnes dels internats, editades el 1801; o textos de resolucions de conflictes jurídics, com una resposta a una acta d'acusació, publicada el 1824. I pel que fa als textos científics, estan dedicats majorità-

riament a la divulgació o a l'ensenyament, com una taula de comparació entre les mesures actuals i les antigues, datada de 1802; un manual d'aritmètica, *Abrégé d'arithmétique*, de 1809, o la geografia dels Pirineus Orientals escrita per F. Jalabert i publicada el 1819; però també ens trobem obres especialitzades en qüestions científiques com *Piretologia fisiológica* de Boisseau, de 1827, i en qüestions mèdiques, com una obra publicada el 1835 de Chenu sobre el còlera, o bé un assaig sobre les propietats curatives de les aigües termals d'Arles, fet per Dominique Bouis el 1840.

CONCLUSIÓ

Hem vist, doncs, una visió panoràmica de la impremta a Perpinyà des de 1500 fins a mitjan segle XIX. Un recorregut que ens mostra la seva evident i creixent vitalitat, paral·lelament a l'evolució de la cultura marcada pel context històric i social que reflecteixen els textos impresos que ens tracen un mapa de lectures. En aquests anys canvien moltes coses i la difusió de la cultura impresa recull i reflecteix aquests canvis, que són els que matisen cada segle, malgrat que els temes dels textos presentin aparentment uns mateixos models. El repàs a la producció impresa a Perpinyà des dels orígens fins a 1840 i als textos que se'n deriven ens confirmen, com diu Rubió (1993, p. 23), que la paraula —com la impremta, l'editorial i la llibreria— «la conserven i la perpetuen en les pàgines dels llibres i li fan salvar fronteres del temps i de l'espai»: la impremta fa que la paraula sobrevisqui al pas del temps.

Els impressors perpinyanencs, i la seva contribució a la profusió de la impremta, ens han permès veure, segles després, que la paraula fixada en les pàgines ha estat un element magnífic per conèixer i expressar les idees, els textos i l'evolució històrica i cultural «a la fidelíssima vila de Perpinyà». Així, aquesta vitalitat l'hem constatat a partir de veure l'increment d'impressors i de títols. I ens hem fixat també en la relació de la impremta i les necessitats culturals. Però quines són les causes d'aquesta creixent vitalitat en determinats segles? A què respon? Quins factors la determinen? Per què aquesta vitalitat des del final del segle XIX fins als nostres dies ha davallat considerablement? Potser per respondre a tots aquests qüestionaments caldria analitzar a fons la societat perpinyanenca en totes les seves transformacions i contextos des de 1500 fins a 1840, amb la mateixa intenció de Josep Sebastià Pons (1929, p. 375) quan intenta concloure com es poden arribar a establir els valors essencials de la literatura catalana al Rosselló:

En écrivant ce livre, j'étais guidé par le désir de tracer l'image psychologique d'une province, et de voir se dessiner, plus familières, les figures de quelques Roussillonnais. L'érudition nous conduit toujours vers de royaumes de silence; c'est aussi son privilège de rendre des ombres aux chemins terrestres qu'elles ont parcourus.

Caldria, doncs, veure què hi ha més enllà dels camins que traça el mapa cultural de la impremta a Perpinyà: què ens diuen aquests camins, si ens porten, almenys, a esvaïr alguna ombra, a respondre alguna qüestió.

BIBLIOGRAFIA

- BONET, Gérard (2004). «*Perpignan la typographe. Cinq siècles d'imprimerie à Perpignan*». A: SALA, Raymond; ROS, Michelle (dir.). *Perpignan une et plurielle*. Canet: Trabucaire, p. 831-846.
- COMAS, Mercè (2006). «Un apunt sobre la literatura impresa a Perpinyà al primer terç del segle XVII». *Randa*, núm. 57: *Homenatge a Jordi Carbonell*/3, p. 55-74. [Veg. *infra*, p. 59-84]
- COMAS, Mercè; MIRALLES, Eulàlia (2006). «La impremta a Perpinyà: Samsó Arbús». *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 25, p. 347-373. [Veg. *infra*, p. 29-58]
- COMET, Joachim (1908). *L'imprimerie à Perpignan depuis les origines jusqu'à nos jours*. Perpinyà: J. Comet. [Extrait du *XLIXe Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*]
- DESGRAVES, Louis (1976). *Répertoire bibliographique des livres imprimés en France au seizième siècle*. Baden-Baden: Valentin Koerner.
- (1983). *Répertoire bibliographique des livres imprimés en France au XVIIe siècle*. Baden-Baden: Valentin Koerner.
- MIRALLES, Eulàlia (2006). «La llengua de la impremta a Perpinyà durant la segona meitat del segle XVII (1650-1699)». A: VALSALOBRE, P.; SANSANO, G. (ed.). *Francesc Fontanella: Una vida, una obra, un temps*. Belcaire d'Empordà: Vitel·la, p. 93-123. [Veg. *infra*, p. 95-116]
- PONS, Josep Sebastià (1929). *La littérature catalane en Roussillon au XVIIe et au XVIIIe siècle*. Tolosa: Édouard Privat; París: Henri Didier.
- RUBIÓ I BALAGUER, Jordi (1993). *Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura: PAM.
- SERRA KIEL, Dolors (2001). *Bibliografia de Catalunya Nord (1502-1999)*. Perpinyà: Universitat de Perpinyà. Institut Català de Recerca en Ciències Socials. [Terra Nostra, núm. 100; monogràfic]
- VILA, Pep (2004). «La impremta en català a Perpinyà durant la primera meitat del segle XIX». A: *Imprimerie, édition et presse dans la première moitié du XIXe siècle*. Perpinyà: L'Olivier, p. 141-166. [Veg. *infra*, p. 179-193]

La producció perpinyanenca de l'impressor Samsó Arbús*

MERCÈ COMAS
Universitat de Barcelona
EULÀLIA MIRALLES
Universitat de València

En el present treball ens ocupem de la producció de l'impressor Samsó Arbús durant l'etapa en què el trobem establert a Perpinyà, i ho fem partint de les notícies que hem pogut extrapolar directament dels impresos catalogats en el marc del programa de recerca CTCN: CIR.¹ Al final, s'inclou un *short title catalogue* dels títols que va imprimir, amb notícia dels fons on hem pogut localitzar exemplars i amb les referències bibliogràfiques pertinents a cada un d'ells.

El Cinccents s'obre i es tanca a Perpinyà amb dos impressors importants, Joan Rosenbach i Samsó Arbús, d'altra banda els únics establerts a la ciutat en tot aquell segle. Majoritàriament, la bibliografia recull que Arbús era nascut a Perpinyà, però un document de final de 1586, del casament entre l'impressor i Jerònima Canovelles, indica la seva filiació francesa.² Amb tot, els inicis d'Arbús com a impressor cal anar-los a cercar a Barcelona, on hauria arribat a imprimir onze títols.³ Madurell ja va assenyalar que el primer de setembre de 1572, Arbús i la vídua de l'im-

* Volem agrair la col·laboració d'Anna Gudayol, Inés Padrosa, Dolors Serra, Ivan Parisi, Maria Toldrà, Pep Valsalobre, Pep Vila i, molt especialment, de Montserrat Lamarca, que ens han ajudat a fer que el present estudi arribi a bon port.

1. Bona part de les descripcions tipobibliogràfiques perpinyanenes es pot consultar a la pàgina *ctcn.espais.iec.cat*.

2. «Narcís Sampsó Arqués [sic]. 1586, octubre 4. Rebuda de 4 ll. esposalles N. S. A., estamper de França, habitant en Perpinyà, bisbat de Elna, amb Jerònima Canovellas, feta per l'obra de la Seu (Arxiu de la Catedral, Sposalles 1585-1587, f. 117)»; reproduït per Mas (1917).

3. Devem el nombre d'impresos barcelonins d'Arbús a Lamarca (2015). L'única visió de conjunt sobre la impremta a Perpinyà, dels orígens fins al segle xx, segueix essent encara avui la de Comet (1908); és més recent l'article de Gérard Bonet, «Perpignan la typographe. Cinq siècles d'imprimerie à Perpignan» (Bonet, 2004), que, pel que fa a Arbús, depèn totalment de les dades de Comet. Per a una visió de conjunt del període que ara ens interessa, vegeu Llanas (2002), i també (però no sobre Perpinyà) Lamarca (2012), Madurell (1970, p. 292; 1971; 1973, VII, IX, p. 31-33, 93, 193-203 i 205-206), Millares Carlo (1981, p. 16-17 i 69-70), Delgado Casado (1996, vol. I, p. 40-41) i el citat Llanas (2002, p. 169-170).

pressor Pere de Montpezat, Eulàlia, van associar-se amb el també impressor Claudi Bornat, part de la impremta del qual havien comprat; ara bé, tot i comptar amb un document que ho certifica, la veritat és que a hores d'ara no coneixem cap llibre imprès amb el nom de tots tres. Posteriorment, a Barcelona Arbús va establir aliances amb el tirador d'or Joan Rajol, però el primer va tenir problemes per pagar els seus deutes i li incoaren un plet.

A partir de 1584 el trobem establert a Perpinyà, podria semblar, doncs, que fugint d'una delicada situació econòmica a la ciutat comtal. Hem pogut trobar notícia de vint-i-vuit títols impresos per Arbús a la ciutat de Perpinyà;⁴ d'aquests, alguns ja els havia donat a l'estampa el llibreter barceloní Claudi Bornat, amb qui, com hem dit, és possible que hagués estat associat: és el cas, per exemple, del *Directorium curatorum* de Pere Màrtir Coma i del *Modus examinandi sacrorum ordinum candidatos* d'Holthusius. D'entre les marques tipogràfiques usades per Arbús, n'hi ha dues que foren emprades per Bornat (Madurell, 1973, p. 60, fig. 2; Vindel, 1942, núm. 240), a més de diverses caplletres i gravats; quant a l'altra marca tipogràfica emprada pel rossellonès, l'havien fet servir abans d'ell, com a mínim, Matías Gast a Salamanca i, a Alcalá, Juan Gracián.⁵

El primer títol que va sortir de la premsa perpinyanenca d'Arbús, el 10 d'abril de 1584, fou el *Tratado intitulado Cadena de oro* del canonge rossellonès Miquel de Giginta i d'Oms (c. 1534-1588), col·lega de Joan Lluís Vives i Henry Cock i fundador de les Cases de Misericòrdia, que ja havia donat mostres de la seva preocupació pels més desfavorits en obres anteriors i que havia de ser, doncs, un autor amb bona sortida editorial.⁶ Giginta va retornar a Perpinyà el 1584, després d'un llarg periple per tota la Península, i va descriure sumàriament el seu pas per la ciutat:

Assentada la dicha obra [*i. e.* la Hospitalidad] en Barcelona, quisieron los cónsules de Perpiñan hazerla también en aquella villa, para lo qual me llamaron al ayuntamiento, donde, conferido el negocio largamente, quedamos que se diesse, como se dio, razón al reverendísimo señor don Juan Therez, obispo de Elna, que al presente está en las cortes de Monçón. El qual vino a aprobarlo tanto que offreció de ayudar para el principio, y después cada mes, con cierta cantidad.⁷

4. Comet (1908) comptabilitza vuit títols d'Arbús; Madurell (1971) i Desgraves (1976), quinze; el llibreter Palau i Dulcet (1948-1990), vint-i-dos.

5. Per al primer taller, vegeu Ruiz Fidalgo (1994, vol. 1, p. 87); per al de Gracián, Martín Abad (1991, vol. 1, p. 121).

6. Hi ha una edició del seu *Tratado de remedio de pobres*, a cura de Félix Santolaria (ed., 2000). Per a l'autor i la seva obra, vegeu Cavillac (1979), Santolaria (1997, p. 131-144) i el monogràfic de Cavillac *et al.* (2003).

7. Giginta (1587, f. 38v-32[=39]); hem fet servir l'exemplar de la BUB, 0700 CM-315, mutilat; el fragment pertany al capítol xi, «Cómo el auctor estuvo en Perpiñan, y cómo fue acordado que se devia hazer la dicha Hospitalidad en aquella villa, y de cómo bolvió a Barcelona» (f. 38v-32v[=39v]).

Va ser durant l'estada a Perpinyà que va aprofitar per fer imprimir la *Cadena de oro*, que l'autor va dedicar a l'arquebisbe de Toledo, Gaspar de Quiroga, el qual, «quanto a la inclinación a la piedad del remedio de los pobres, me lo ha hecho conocer por experiencia el ánimo y favor que V. S. Illustr.^{ma} me dava muchas vezes en Toledo, en la prosecución del nuevo Hospital de los mendigos que solicité en esta ciudad». Immediatament després Giginta va marxar cap al Concili provincial de la Tarraconense convocat per Antoni Agustí (Giginta, 1587, f. 32v[=39]-42), les constitucions del qual van ser publicades per Arbús.⁸

El mateix any 1584 Arbús també va fer imprimir un manual didàctic per a clergues, el *Directorium curatorum* del que fou bisbe d'Elna entre 1569 i 1578, Pere Màrtir Coma; ja hem dit que el volum havia estat editat anteriorment per Claudi Bornat,⁹ que havia tingut com a client de la seva botiga barcelonina l'autor i que mantenia relacions amb altres habitants a la ciutat de Perpinyà (Madurell, 1973, p. 16 i 28). El *Directorium* del dominic va assolir una gran difusió, com proven les més de trenta impressions de les quals tenim notícia, i era, doncs, llaminer per a qualsevol impressor. La reedició perpinyanenca de 1584 destaca entre les altres fetes en territori català pel fet de ser l'única en català un cop impresa la traducció castellana de 1572 i després de la mort de Coma; la quasi coetània de València (1589) i les posteriors de Lleida (1614 i 1617) i Girona (1622)¹⁰ es decantaran, en canvi, per la versió castellana. 1584 reproduceix les edicions anteriors catalanes (a més del text, hi

8. *Constitutiones concilii provincialis Tarraconensis*, Perpinyà, 1585. El mateix any Felip Mei les publicava a Tarragona (vegeu Arco, 1916, núm. 22: «los dos primeros folios son de diferente clase de papel, y por su aspecto parecen haber sido tirados con posterioridad al resto de la obra»; Salvat i Bové, 1977, p. 85; Simón Díaz, 1950-1994, vol. II, núm. 2994, i CCPB, núm. 269174-4 i 306738-6).

9. Les impressions del *Directorium curatorum* fetes per Bornat són de 1566, 1568 (amb Ferran Cantarell) i 1572; de 1572 és també la primera castellana, la traducció de la qual ha estat atribuïda tradicionalment a Joan Lluís Vileta. Bornat també va imprimir la cèlebre *Doctrina christiana* de Coma, i presumiblement un llibret de nom *Col·loqui i pràctica entre dos germans de la doctrina cristiana* del qual, ara per ara, no ens consta que ningú no hagi tingut la fortuna de trobar cap exemplar. A la llicència de Diego Hurtado de Mendoza, de 4 de novembre de 1566, a Bornat per a la *Doctrina*, consta que aquesta és feta no per a un sinó per a dos volums: «haveu procurat y enteneu ab summa diligència de imprimir o fer imprimir a despeses vostres dos llibres, lo hu intitulat Doctrina y l'altre Col·loqui y pràctica entre dos germans de la Doctrina Christiana, llibres molt utilosos y salubres ara novament composts, corregits y ampliats per [...] fra Pere Màrtir Coma» (citem a partir de l'edició de 1570, f. 3v. El text és editat a Madurell, 1973, p. 152-153, partint d'ACA, Reg. 4695, f. 37-38, però hi ha un error de transcripció en la data, que no és 1562 sinó 1566. Vegeu també Madurell, 1973, p. 39 i 76). No sembla que l'esment de dos títols i no un sigui conseqüència d'un error, perquè el mateix Coma (1584, f. 114v-115) fa referència als dos textos: «Segons està largament practicat en lo libre que s'intitula Doctrina Christiana, y molt més en lo que se intitula Col·loqui y pràctica entre dos germans de la Doctrina Christiana, los quals en dias passats componguí, a glòria del Senyor y utilitat dels prohismes». Vegeu també Aguiló (1923, núm. 60 i 286).

10. L'edició de Girona és de Gaspar Garric, fill del llibreter Arnau Garric, que havia finançat l'edició de Perpinyà que ara ens ocupa. Vegeu Mirambell (1988, p. 31-36 i 126).

són també els sonets de Bornat a Pere Castellet i a Pere Màrtir Coma,¹¹ així com l'aprovació del lloctinent general de Catalunya, Diego Hurtado de Mendoza i de la Cerda, i l'epístola dedicatòria de Coma a Castellet); coincideix amb 1568 i 1572 en la disposició de la taula, que és al final del volum (contra 1566, entre el proemi i el primer capítol, que resulta més coherent amb el que anuncia el text).

Els motius de la reedició a Perpinyà s'han d'anar a buscar, doncs, en l'èxit de públic assolit pel *Directorium* i possiblement en la relació entre Bornat i Arbús, alhora que també s'ha de tenir en compte que som en un moment en què encara segueix viva la preocupació de les institucions per la poca pietat dels Pirineus (Kamen, 1998, p. 122-125). A més, Coma havia estat ponent a Trento (com a teòleg del bisbe de Girona) i després bisbe d'Elna (entre 1569 i 1578), i és clar que jugava a casa. La finalitat de l'obra ja queda ben clara en l'epístola introductòria al bisbe d'Urgell Pere Castellet, que ja figurava a Barcelona 1566:

Y axí, atenent y considerant vostra molt il·lustríssima y reverendíssima senyoria la gran necessitat que al present se offerex, y havent-lo la divina providència provehit del càrrech de pastor espiritual en aquestes aspres montanyes (que comunament se nomenen Pyrineas), de las quals procehex no poch bé y sossiego a tota Espanya, per ser aquestes montanyes una fortaleza y muralla de tota Espanya, ahont si la religió christiana estarà ferma y ben sossegada, si d'elles estarà totalment bandejada la ignorància (la qual en temps passats desmesiadament regnava), no pot sinó redundar un gran bé y quietut a totes les altres parts de aquesta nostra Espanya, axí com per lo contrari un grandíssim mal si aquestes montanyes se perdessen, si-s corrompessen ab lo verí de la heretgia. Perquè, perdudes les fortalezas del Regne, no està sens gran perill tot lo restant [...]. Y per a compliment de tot lo negoci, socorrent a la present y urgentíssima necessitat de sciència dels que ara tenen cura de les ànimes, ha ordenat vostra reverendíssima senyoria un llibret en llengua cathalana dels sacraments, lo<s> qual fos com un manual brevíssim hont puguén sumàriament y ab gran resolució veure tots los que tenen càrrechs en particular de les ànimes, lo que són obligats y convé que sàpien per a poder dignament y sens error ministrar los sant[s] s[a]craments de la església [...]. Y per fer-me a mi aquesta mercè és estat servit de manar-me que recollegís y posàs en forma aquest llibret, conforme a la intenció, determinació, traça y invenció de vostra reverendíssima senyoria y de alguns altres teòlechs, lo que de bona voluntat ho he fet [...]. Ha-se tingut respecte en aquest llibret, conforme ha ordenat vostra reverendíssima senyoria, a brevedat y claredat, que són dos coses que solen de bona gana convidar als lectors a la lliçó dels llibres [...]. Y pendria yo gran consolació y per a mi seria una senyalada mercè que, axí com vostra senyoria reverendíssima ha tingut<gu>da gran diligència, zel y sollicitut a que se escrigués aquesta obreta, se procure que-s llija ab molta sollicitud per los que tenen càrrech de ànimes en la sua diòcesi.¹²

11. Editats per Madurell (1973, p. 107-108).

12. Coma (1584, f. †7v-A2). Hi ha una edició fragmentària de l'epístola a Aguiló (1923, núm. 60).

Coma no s'està de repetir en altres ocasions que l'obra és dirigida als «curats inferiors» (f. 20, 141v, 164), i que és conseqüència d'un encàrrec del bisbe Castellet. Pel que fa al contingut, assenyalava:

Donques per a ensenyar complidament tot lo que cumples que sàpien los que tenen cura de ànimes, se tractarà sufficientment en aquest llibret de dos coses, ço és, del pecat y dels sacr[a]ments, que són dos coses les quals principalment és necessari que sàpien los que tenen cura de ànimes, perquè si les ignoren facilíssimament podran errar en la administració dels sacraments dexant alguna cosa que serà *de necessitate sacr[a]menti*, per ho[n]t tot lo que faran serà no res. Y perquè la distinció moltes vegades dóna claredat al que-s tracta, serà aquest llibret dividit en vint-y-dos capítols, y alguns dels capítulos en sparàgraphos. (Coma, 1584, f. A3v-1)

També incideix en la necessitat d'usar un idioma que pugui ser entès (Castellet li encomana la redacció d'un llibre en llengua catalana).¹³ Així, a propòsit del baptisme, diu que:

no importa que les paraules de la forma se diguen en llatí o en vulgar o en qual-sevol llengua, ab què se conserve en aquelles paraules lo verdader sentiment de les paraules de la forma del baptisme ordenada per Christo; solament que les paraules vagen juntes ab la obra que signifiquen. (Coma, 1584, f. 13v)

O més endavant, sobre l'examen dels sacerdots:

has de tenir compte ab la habilitat del que és examinat, perquè alguns saben la llengua latina, no sols entenent-la però també parlant-la, altres que la entenen però no la saben parlar, altres finalment que ni la entenen ni la saben parlar, perquè no han tingut modo de poder-la aprendre, y, ab tot, tenen gentil y clar enteniment per a entendre tot lo que fa a la recta y bona administració dels sacraments. Y pus per la seguretat de la consciència fa poch al cas saber en una llengua o en altra, ço és, en llatí o en vulgar, lo que toca a la verdadera administració dels sacraments, podrà lo examinador interrogar en llatí o en vulgar, segons descobrirà la suficiència del que s'examina. (Coma, 1584, f. 163v-164v)

Com el de Giginta i Coma, també sembla que havien de ser llibres fàcils de col·locar al mercat el *Thesaurus puerilis* d'Onofre Pou, que fou professor a l'Estudi General de Perpinyà, i el *Libre ... de la miraculosa conversió y sancta vida y grans miracles que feu lo gloriós sant Honorat*, corregit pel carmelita Miquel Corrons, prior del convent de Perpinyà; tots els autors citats havien de reportar beneficis o,

13. A l'edició castellana de 1572 la referència desapareix: el pròleg de Coma al bisbe Castellet serà substituït per un pròleg-dedicatòria de Bornat al cardenal Gaspar Cervantes de Gaeta (vegeu Madurell, 1973, p. 86).

com a mínim, no havien de fer perdre diners a Arbús, que si és cert que marxà de Barcelona escapant d'una situació econòmica incòmoda, potser se n'havia pogut refer.¹⁴ Amb la de Perpinyà, el *Thesaurus* de Pou va assolir la seva tercera tirada: les anteriors són les de València, Pedro de Huete, 1575, i Barcelona, Joan Pau Manescal / Pere Malo, 1580, amb canvis d'autor comparada amb la primera i de la qual Perpinyà 1591 reproduïx el mateix estadi.¹⁵ També és tercera la del *Libre* de Corrons, precedida de les dues valencianes de 1495 i 1513; la de Perpinyà 1590 reproduïx València 1513, amb algunes variants.¹⁶

Aquests títols, al costat dels de Miquel Llot de Ribera que ja tindrem ocasió de comentar més endavant, són potser els més coneguts de l'etapa rossellonesa d'Arbús. Tots van ser publicats entre la data del seu retorn a Perpinyà, el 1584, i el 1591, període en què trobem el gruix de la seva producció: imprimeix tots els anys, a excepció de 1588, i l'any 1590 és, sens dubte, el més prolífic. Al llarg d'aquesta etapa, de les seves premses surten també dos llibres sobre la pesta, un del metge montpellerenc Antoni Girauld (1587) i l'altre del gironí Lluís Fabra (1589),¹⁷ amb els quals Perpinyà es col·loca al capdavant del territori pel que fa a la impressió de textos científics sobre la pesta en català durant el darrer terç del segle XVI.¹⁸

Els dos són llibres sorgits de la preocupació per l'expansió de la pandèmia, i és lògic que les dues impressions coincideixin amb brots de la malaltia al Rosselló durant el contagi de 1586-1591 (vegeu Betrán, 1996, p. 139-155). Pel que fa a aquest aspecte, destaquem el volum de Fabra, ja que a través dels seus mots es pot resseguir el procés del contagi i, alhora, de la composició de l'obra. A la portada hi llegim «Discurs sobre la peste, [...] acomodant-lo a la concurrència de l'any 1586 fins al present de 1589», i més endavant l'autor diu: «Anant escrivint aquesta obra, en la consequència de la dolència se offerían cadaldia novedats que era necessari posar-les en memòria y, no obstant procurava sempre pendre l'aygua de la bona part, se offerían en quasi totes mil tropiessos que ofuscàvan la veritat y, lo qu'és pijor, que resultàvan en mentida» (p. 285); és a dir, el text s'anà revisant a mesura que els fets

14. Anava sobre segur: si ens fixem en els primers llibres que edità, entre 1584 i 1586, veurem que, dels set, quatre inclouen la referència a un llibreter.

15. Les edicions són descrites a Ribelles Comín (1929, vol. II, núm. 919-926); vegeu també Soberranas i Colon (1992). Hi ha edició facsímil de Barcelona 1580: València, París-València, 1979. Pere-Enric Barreda (1998 i 2002) s'ha ocupat d'examinar el contingut lèxic del volum.

16. Per a les raons que dugueren els impulsors de l'edició a emprendre'n una de nova, vegeu Cristóbal de Valderrama a la dedicatòria a Martín Guzmán de Toledo (p. 4-5) i el pròleg al lector (p. 10). De les diferències entre les edicions en parla Vila (1989, p. 635-636).

17. Es pot llegir una descripció tipobibliogràfica completa de l'imprès a Duran (2005).

18. Els tractats de pesta destaquen, ja d'entrada, entre la producció científica d'originals en català. L'abandó de la llengua pròpia com a vehicle de comunicació científica a partir, sobretot, del segon terç del segle XVI, sembla que no afectà aquesta mena de textos, per tal com miraven de prevenir la malaltia i havien de ser entesos pel major nombre de gent possible. Vegeu Cifuentes (2004, p. 355); el mateix Cifuentes ja s'hi havia referit abans (2002, esp. p. 65 i 77).

esdevinguts ho requerien. Així, i tot i que la dedicatòria és datada el 15 d'agost de 1589, l'autor va seguir redactant més enllà d'aquesta data («Fins que en lo juny de 89 se entené havia salpicat en molts llocs junt de Barcelona [...], llevà's la màs-cara entrant en la canícula, discorrent per la mísera ciutat ab tant estrago que, fins al dia de N. S. de Setembre, passaven los morts de 7.000 persones»; p. 40-41); pel que fa a l'apèndix al capítol v, fou escrit dos mesos més tard, quan es devia estar acabant d'imprimir el volum:

Y no obstant se tenia tota la diligència possible en la cura dels apestats, perseverava lo mal ab prou fúria encara en lo octubre, en què estic escrivint aquestes coses [...]. És cosa certa que als últims de octubre passàvan los morts de onze mil.¹⁹

Si la preocupació de Fabra passa per recollir les darreres notícies que fan referència a la pandèmia, per tal que el lector estigui al dia i tingui notícia dels fets més immediats, la de Girauld sobretot radica en ser comprès. D'aquesta manera, i malgrat la seva condició de francès («en nostra França», f. 46v), escriu el volum en català i s'esforça a buscar el mot precís en aquesta llengua per tal de fer més proper el llibre al lector («emperò serà bé tenir l'ull que semblants carns no sien de animals morts de malaltia o a mala mort, com les basilees que diuen en Cathalunya», f. 43), o d'adaptar-lo als costums catalans («lo que's farà més fàcilment si lo pacient, essent en lo llit, serà molt ben cubert y en los peus una pedra calenta o un llibret, com se usa en Catalunya», f. 49v).

Així, respecte a l'idioma emprat, el català, i els destinataris de l'obra, el montpellerenc fa les següents consideracions:

Vist també que yo no som pràtich o hàbil en esta vostra llengua, no pendran en mala part si és en pla o vulgar, y creuran que la mia intenció no és estada may altra sinó compondrer-lo en llatí. És ver que *Non est turpe, cum re, mutare consilium*. Lo que yo he fet per lo contento de la gent comuna y de molts altres, y açò ab tanta clarícia y facilitat que qualsevulla, per tant grosser que sie, entendrà lo contengut en aquest memorial y en son loch se'n podrà valer y ajudar. (Girauld, 1587, f. [3]v)

I, més endavant:

Emperò quiscun sap y veu que los pobres, tant carregats de misèria, de infans, deutes o altres càrrechs, tenen prou que fer en entendre a poder supllir

19. Fabra (1589, p. 286-287). El novembre d'aquest any Fabra va regalar el volum a la catedral de Girona (l'exemplar ja era perdut el 1736). Per a l'obra, vegeu Julià (1981).

per a auidar y albergar la sua gent y familia, y no de tenir en la mà sempre la dotzena de reals per a donar als senyors doctors, chyrurgians, apothecaris o altres experts. Y creuran que una de les més principals occasions és aquesta, que me à mogut y incitat en donar aquest avís y memorial en llengua vulgar, y ab tanta clarícia y facilitat com lo meu cabal y poca sufficència an pogut bastar. (Girauld, 1587, f. 84v)

Els consells dels dos sanitaris sobre l'eradicació i la contenció de la malaltia no van ser, tanmateix, els únics útils per als afectats. El mèrit de la no expansió a la ciutat de Perpinyà, per exemple, cal anar-lo a buscar, segons explica Llot de Ribera, en els favors dels màrtirs:

Però sols diré una cosa digne de consideració, y és que havent estat dos o tres anys entre pestilència, que és estada primer en Millàs y après en la ciutat de Elna, en lo mix de les quals està quasi Perpinyà, és estada sempre preservada y conservada la vila fidelíssima de Perpinyà, lo que certíssimament se ha de attribuir no als mèrits dels que vuy en ella viuen, que tenim de pensar valer poch, antes bé en ella perseveran les culpas y les offensas y los vicis van multiplicant, sinó als mèrits del gloriós patró y advocat nostre, precursor de Christo, sanct Joan Baptista. (Llot de Ribera, 1590, vol. II, p. 198-199)

L'esmentat Miquel Llot de Ribera, nascut a Clarà i catedràtic de teologia de la Universitat de Perpinyà, és, sense rèplica, l'autor més assidu a les premses d'Arbús. De 1590 és el *Libre primer [—segon] dels miracles que lo Senyor ha obrats per medi de la santíssima relíquia del gloriós sanct Joan Baptista*, que compta amb una tradició de notícies força enrevesada, ara afortunadament resolta,²⁰ i la *Verdadera relación de la vitoria y libertad que alcançaron quatrocientos christianos captivos de Hazan Baxá*;²¹ l'any següent publicà el *Libre de la translatió dels invincibles y gloriosos màrtirs de Jesucrist, sants Abdon y Sennén* i el 1594 un epítom del *Llibre de Sentències de Pere Llombard*, obra, aquesta última, a la redacció de la qual l'havia animat i afavorit amb el seu consell i altres mercès Pere Màrtir Coma.²² Anys a

20. Dolors Serra (2001, núm. 6) ha solucionat els problemes que presentava el títol en qüestió: d'una banda, l'obra citada als repertoris com a *Història de la santíssima relíquia del l'os i mà esquerra de sant Joan Baptista* ha d'equivaldre al *Libre primer [—segon]...* i, de l'altra, sembla improbable que existís una edició de 1570 perquè des de la marxa de Rosenbach i fins a l'arribada d'Arbús (1584) no hi ha impremta a Perpinyà. Pel que fa als problemes que presenta en la datació, ens inclinem per creure que els dos volums són de 1590.

21. Una descripció tipobibliogràfica completa de l'imprès es pot llegir a Duran (2005).

22. Ho diu a la dedicatòria al bisbe Robuster (f. [A5]). Hem trobat notícia d'una altra edició (*Compendium seu epitome omnium quae in IIII libris Petri Lombardi sententiarum magistri conscripta reperiuntur: recens editum...*, Venècia, Leli Marini, 1595; vegeu CCPB, núm. 16398-8), raó per la qual conjecturem que l'obra devia tenir un cert èxit de públic.

venir el dominic Domènec Sunyer, del convent de Perpinyà, va publicar la *Vida y milagros de santo Domingo Soriano y favores que la reyna de los ángeles, María sacratíssima, a hecho a la ... religión dominicana* (Perpinyà, Esteve Bartau, 1651), on dedicava un capítol a la fundació del convent de predicadors de la ciutat i als seus personatges més cèlebres, entre els quals Llot:

Salió desta valle de lágrimas para aquella floresta eterna el venerable padre maestro fray Miguel Llot de Ribera, natural de la villa de Clayrá, adornado de muchas virtudes y buenas obras, el qual procuró y gloriosamente afectuó la canonización de nuestro insigne catalán san Raymundo de Peñafort. Y estando en la curia romana fue confesor de la venerable sor María Raggi, cuya vida y milagros sacó a la luz imprimiendo un libro en latín. Y antes de ella avía impresso acá las vidas de los santos mártires Abdon y Senén, y a más dellas el maestro de las sentencias en latín en algunas otras cosas que añade del angélico doctor santo Thomás de Aquino, mi padre y maestro; y después hizo y imprimió el libro de la santa reliquia de san Juan Baptista [...]. Y adornó este Convento con el corazón de la bienaventurada sor María Raggi, lo qual traxo de Roma quando bolvió de aquella curia romana, después de negociado la canonización del glorioso san Raymundo. Fue elegido rector desta insigne Universidad Literaria de Perpiñan de edad de treynta años, de donde era hijo, y siendo prior del convento de Lérida murió en él, en opinión de todos hombre de grande virtud, y en doctrina y sabiduría por uno de los hombres insignes de nuestros tiempos. (Sunyer, 1651, p. 361-362)

Tot i que no podem deturar-nos-hi amb el detall que mereixeria, de Llot voldríem destacar l'exposició de mètode que fa sobre la disciplina històrica, i la seva defensa de l'escriptura en llengua catalana:

Bé-m podia més detenir en la narració dels discursos y proposició dels miracles, però guardant les leys de verdadera història no he volgut sinó referir-los de la manera que estan en los processos autèntics contenguts, perquè se llevàs tota manera de sospita en matèria de mentira, la qual, tant quant és avorrida del Senyor, tant ha de ser perseguida dels hòmens, principalment en històries y obres miraculoses, en la narració de las quals fent lo contrari se offèn en grandíssima manera lo Señor. Aquesta offensa he evitat ab molta diligència si ab lo modo de escriure los miracles se té compte, y ab ma pròpia llengua cathalana, axí per ser-me ella natural [*sic*], la qual nunca és bé negar-la, con perquè ab major compliment se aprofitassen los de aquesta terra y de tota Cathalunia. Perquè encara que en ella y haja molts que van ab la boca uverta per ohir y legir la castellana, però vinguts a la pràctica no entenen la mittat de les paraules. Lo que és molt gran falta per a haver-se de aprofitar, y també, valent-me del commun modo de dir dels sancts, en la casa del Senyor cada hu offerex lo que pot y de la manera que pot.²³

23. Llot de Ribera (1590, vol. I, 29[=35]-37). També al *Libre de la translatió...* (Llot de Ribera, 1591, f. A8-A8v), sobre el seu mètode històric: «En lo discurs dels quals he procurat sempre guardar las

Al costat de Llot també s'ha de posar en relleu, pel que fa al nombre d'obres impreses i perquè és un autor pràcticament desconegut, la producció del gramàtic i filòsof Martí Esteve.²⁴ Esteve, professor als Estudis Generals de Girona i Barcelona, va publicar les seves dues primeres obres, *De optimo interpretandi, legendi et studendi genere libri tres* i *De orthographia libri duo*, el 1590 a Perpinyà, cap de les dues als catàlegs habituals de referència. Van seguir, pel que fa a la producció de l'autor, tres volums més a Lleida, el 1593, i quatre a Barcelona entre 1611 i 1614, a més de diversos poemes llatins de circumstàncies (Barcelona, de 1629 a 1630).²⁵

Durant el període de màxima producció (1584-1591) i a més de les obres ja citades, Arbús va fer imprimir llibres de devoció com la del sant Rosari, la *Passio duorum* dels franciscans Escobar i Tenorio, que assolí un gran èxit de públic,²⁶ el

leys de verdadera hystòria, escrivint-las del modo y manera que han succeït, los autèntics com ha autèntics, y los altres que per sola tradició se alcancen confirmant-los sols ab sola tradició». Per a la defensa que fa de l'ús del català, vegeu Pons (1929, p. 46-47) i Vila (1989, p. 634-635).

24. A partir dels preliminars de les obres publicades per l'autor es pot anar reconstruint la seva biografia. Recullen també algunes dades sobre el personatge Torroella (1906, p. 95 i 160) i Rossich (1982-1983, p. 546).

25. Els altres títols publicats per l'autor dels quals tenim notícia són, per ordre cronològic: *Descriptio lucidissima methodus, atque de notis distinguendae orationis* (Lleida, Pere Puig, 1593: vegeu ICCU, núm. 45712); *Libellus de variis generibus carminum ex antiquis collectus, & limatus ... hac secunda editione* (Lleida, Pere Puig, 1593: BUB, B-7/6/23-2); *Dialogus poeticus* (Lleida, Pere Puig, 1593: BUB, B-7/6/23-1); *De actionibus loci, quas minus politi interrogationes dixerunt astricta ponderatio Martini Stephani* (Barcelona, Gabriel Graells, 1611: vegeu CCPB, núm. 360972-3); *Syntaxim de VIII partium orationis constructione, novo commentario sive cautionibus quibusdam & Catalana interpretatione adamussim decoratam* (Barcelona, Gabriel Graells, 1614: notícia extreta d'Antonio, 1788, vol. II, p. 111, que aprofita Torres Amat, 1836, p. 227, i, darrere d'ell, Palau, 1948-1990, vol. V, núm. 84125, i de la qual no hem localitzat cap exemplar); *Dialogi sex de convenientiis, quas complexiones seu concordantias appellant latini* (Barcelona, Jeroni Margarit, 1615: vegeu CCPB, núm. 360970-7); *De clausularum pinctis seu De notis distinguendae orationis libellus multo quam ante hac locupletior hac tertia editione* ([Barcelona], Gabriel Graells i Esteve Liberós, 1615: vegeu CCPB, núm. 360971-5); *Ad principis ortum Philippi filii hispaniarum regis III invictissimi contra mauros, thurcos, haereticos, lutheranos hostis acerrimi et fortissimi* (Barcelona, Esteve Liberós, 1629: BUB, ms. 975-22); *Oratio et triumphus ad sancti Olagarii rotulum* (Barcelona, Esteve Liberós, 1630: BUB, ms. 975-23), i *De foelicissimo atque optatissimo nuntio divi Ollegarii accepto a summo pontifice Urbano VIII apud barcinonenses* (Barcelona, Esteve Liberós: BUB, ms. 975-24). Remarquem, pel que fa a les tres edicions lleidatanes, que fins ara no es tenia notícia d'impresos de Pere Puig més enllà d'uns cartells per a la festa de Corpus (Jiménez Catalán, 1997, p. 23-24, i Sol i Torres, 1996, p. 39-40).

26. Meseguer (1969) documenta quinze edicions —que poden no ser les úniques— entre 1526 i 1623 i explica el perquè de l'atribució de l'obra a Sánchez del Campo. No hem sabut localitzar el volum d'on prové la llicència d'impressió a favor del madrileny Juan López Perete que és a l'edició perpinyanenca (f. 2-2v); hi ha notícia d'altres obres impulsades pel llibreter de la capital d'Espanya (Clemente, 1998) i exemplars d'una edició madrilenya de la *Passio duorum* de 1623 que no té res a veure amb la de Perpinyà. Potser és que, tal com recull Meseguer citant Pérez Pastor, López Perete hauria obtingut el privilegi per imprimir diverses obres, entre les quals la *Passio duorum* i el *Directorium curatorum* de Coma (vegeu l'edició madrilenya de 1581, a compte de M. Ramírez), i els hauria venut als respectius finançadors.

també prou conegut *Catecismo de los misterios de la fe* de l'agustí galleg resident a Perpinyà Antoni Acevedo,²⁷ la vida de sant Guillem de Francisco Lucas de Córdoba i els tres primers llibres de la novel·la de cavalleries del cicle de Renaldos de Montalbán.²⁸

A partir de 1592 les notícies sobre l'impressor minven. Fins a 1594 no trobem cap altra evidència de la seva feina, el ja citat epítom del Llibre de Sentències de Pere Llombard. Després, haurem d'esperar encara dos anys més per veure impreses *La Araucana* d'Ercilla i els *Commentaria in libellum De ente et essentia Divi Thomae Aquinatis* del canonge de la Seu d'Urgell Cristòfol Ramoneda, i encara un any més, el 1597, per al *Modus examinandi Sacrorum Ordinum candidatos* del teòleg Iohannes Holthusius. Tant aquest últim com *La Araucana*, que tenia una sòlida reputació quan Arbús s'animà a publicar-la,²⁹ eren llibres amb sortida segura. L'Holthusius havia estat publicat en diverses ciutats europees abans d'arribar a Catalunya; aquí, i anterior a la de Perpinyà que ara ens ocupa, hi ha, per exemple, l'edició del barceloní Claudi Bornat (1574; amb privilegi reial per imprimir-la deu anys), de la qual Arbús reproduïx la llicència de Pere Benet de Santamaria, anys a venir bisbe d'Elna, però no el pròleg llatí de l'impressor Bornat, que sí que retrobem, en canvi, a l'edició barcelonina de 1579 (Madurell, 1973, p. 92).

D'altra banda, sembla que també ha d'haver sortit de les premses d'Arbús, amb posterioritat a l'octubre de 1598, l'edict de Jeroni Noguer, sense menció de l'any de publicació, el lloc o l'impressor. Recordem que el darrer imprès datat d'Arbús és de l'any 1597, que l'impressor va morir l'any 1600 (ADPO, 7 J 80) i que fins al 1601 no coneixem cap altre títol imprès a Perpinyà.

Fins aquí les obres publicades per Arbús al Rosselló que hem pogut veure. Aquestes, però, no foren les úniques que van sortir del seu taller. No ens han pervingut exemplars, però sí notícies, de cinc textos més: de 1587 seria una obra de Miquel Audet,³⁰ de 1590 dues més del prevere de Valls Pau Cruïlles,³¹ d'un any més

27. Entre les edicions anteriors, una de barcelonina de 1589, a cura de Jaume Cendrat (que tornà a editar l'obra el 1597). El 1588 Cendrat també havia publicat l'*Elenchus Comentariorum in Pentateuchum Hieronymi ab Oleastro*.

28. Hi ha edicions anteriors dels tres primers llibres a València, Sevilla, Toledo, Alcalà, Salamanca i Burgos (Lucía, 2000, p. 605-606).

29. Per a les edicions anteriors a la d'Arbús, vegeu Medina (ed., 1910-1917, vol. IV, p. 3-24).

30. Malgrat que als catàlegs de referència el nom que figura és «Andet» (o «Andeto»), vegeu, en canvi, el sonet de «Miquel Audet» als preliminars del *Libro de la maravillosa...* de Francisco Lucas de Córdoba i l'aprovació de «Michael Audetus, artium et sacrae theologiae doctor» als *Commentaria...* de Cristòfol Ramoneda.

31. Barrera (1922, p. 96 i 106-107) és qui aclareix l'embolic que hi havia pel que fa als dos títols que ara ens ocupen: d'una banda, Arbús hauria imprès un *Psalterium sancti Joannis Baptistae*, que ja documenta Estrugós (1645, f. [†5]), i de l'altra, un *Método y orden de los misterios del Psalterio de S. Joan Baptista*.

tard una edició de la *Flor de varios romances recopilada por Pedro de Moncayo*,³² i de 1597 la dissertació *Campi eloquentiæ* de Palmireno.³³

D'Audet, com de Cruïlles, no tenim més enllà de les dades que han anat passant de generació en generació d'estudiosos i ens falten, doncs, les seves obres. És per aquesta raó que creiem oportú donar a conèixer els següents versos, inclosos en els preliminars d'una altra obra editada per Arbús:

De mosén Miquel Audet a san Guillermo

Soneto

O glorioso Guillermo, pues tu vida la Parcha no acabó con darte muerte, que por do ella entró salió la muerte y quedaste, sin muerte y con la vida.	4
Amor es quién te dio esfuerço y vida, con dura penitencia por la muerte, con que diste a la muerte, dura muerte, saliendo vencedor con gloria y vida.	8
Dichosa muerte, dina de tal vida, vida felice, dina de tal muerte, felice el que escribió tal muerte y vida,	11
feliciissima vida, pues la muerte por ella se tornó de muerte en vida, y fue vida, de vida, siendo muerte.	14

(Córdoba, 1598, f. [A8]v)

Tot al llarg dels anys que va imprimir a Perpinyà, Arbús va optar majoritàriament pels autors rossellonesos o establerts al Rosselló: és el cas, per exemple, d'Antoni Acevedo, Pere Màrtir Coma, Miquel Corrons, Miquel de Giginta, Miquel Llot de Ribera i Onofre Pou. La raó d'aquesta preferència és ben senzilla: el potencial públic lector dels llibres que publica ha de ser majoritàriament del mateix àmbit geogràfic en el qual imprimeix, perquè d'aquí surten en bona part els seus finançadors i compradors; així, la proximitat geogràfica entre els uns i els altres implica, moltes vegades, que les seves preocupacions, dèries i interessos coincideixin. En aquesta línia s'ha d'entendre igualment la publicació dels llibres de Fabra i Girauld sobre la pesta o de l'edicta del canonge de la seu d'Elna, Jeroni Noguera, i

32. Rodríguez-Moñino (1973, núm. 208): «Se ignora si es mera reimpresión de la *Flor* de Huesca 1589 o si ya apareció más de una parte o si se trata de una *Segunda* sola».

33. Només l'hem sabut trobar citada per Gascón (1905, p. 9, n. 56) i Palau (1948-1990, vol. XII, núm. 210586, en nota). La primera impressió del segle XVII a Perpinyà és també un Palmireno: *El latino de repente* (Mas, 1601).

que en bona part els llibreters que figuren a les portades d'alguns dels seus volums (el *Directorium* de Coma, les *Constitutiones*, el Renaldos de Montalbán, la vida de sant Joan Baptista de Llot de Ribera, la *Passio duorum* o el *Thesaurus* de Pou) siguin de Perpinyà (Antoni Veguer, viuda Imberta, el convent de predicadors) o gironins (Arnau Garric).³⁴

Però amb això no n'hi ha prou. En la producció d'Arbús hi ha també un nombre significatiu de peces que anomenarem, per simplificar, «importades». Són obres en llatí o en castellà, d'autors no directament vinculats al Rosselló, que l'impressor considera rendibles, per la seva projecció més enllà del territori: el Renaldos de Montalbán, la *Passio duorum*, la vida de sant Guillem de Francisco Lucas de Córdoba,³⁵ *La Araucana* d'Ercilla o l'Holthusius.

Els criteris de mercat guien els interessos dels impressors, que no volen arriscar-se a perdre diners. Així, i per fer rendible la feina, Arbús combina, a grans trets, autors autòctons en qualsevol de les tres llengües de comunicació vigents, que si són en llatí o en castellà l'ajudaran a ampliar el seu ventall de compradors, amb els ineludibles *best-sellers* de l'època (és a dir, obres religioses i educatives en llatí, i textos per a un públic més ampli, hispànic, en castellà). Les preferències dels lectors haurien de ser un altre factor important a l'hora d'imprimir un llibre, però depenen de la voluntat dels finançadors (conscients, alhora, del que es ven més i menys): llegeixen, imprès, el que el llibreter els ofereix, i manuscrit allò que no accedeix a la impremta perquè no és rendible (majoritàriament, doncs, el que és en català, que té un públic més reduït). Remarquem, en aquest sentit, el fet que les obres estrictament literàries que publica Arbús són només dues, i són en castellà: els tres primers llibres del Renaldos de Montalbán i *La Araucana* d'Ercilla.

Pel que fa a la llengua vehicular dels autors, trobem, entre les obres publicades, un cert domini del castellà, seguit pel llatí i el català; les diferències de nombre, però, són mínimes, fet que ens permet dir que l'equilibri entre la llengua d'adopció, la de cultura i la pròpia no són significatives. La tria d'un idioma o l'altre respon,

34. El llibreter de Perpinyà Antoni Veguer figura com a testimoni del testament del també llibreter Pere Imbert, marit de Caterina Imberta (ADPO, 7 J 80). Pel que fa a Garric, és el llibreter més important de Girona al segle XVI: no només a Perpinyà, sinó sobretot a Barcelona, va finançar i editar molts llibres (vegeu Mirambell, 1988, i Lamarca, 2015); Arbús ja hi havia treballat abans, durant la seva etapa barcelonina. Un altre llibreter, Josep Andreu, apareix a la portada de *La Araucana*: podria ser el mateix que va finançar alguns llibres impresos a Barcelona, com un Lope de Vega (Onofre Anglada, 1608) o el *Tratado del amor de Dios* de Cristóbal de Fonseca (Sebastià Cormellas, 1599); cf. també Madurell (1973, p. 264).

35. Tot i que la tradició assenyalava que Francisco Lucas de Córdoba fou professor a l'Estudi General a Perpinyà, vegeu Santiago Vela (1913-1931, vol. II, p. 87-88): «el P. Córdoba era solamente Predicador de la Orden. Esto último nos hace sospechar de los títulos que le dan los PP. Massot y Jordán, porque es extraño que si era Maestro y catedrático en Teología en 1580, no lo expresara en la portada el 1589».

com no pot ser de cap altra manera, a criteris d'autor, raó per la qual ens fixarem en les obres escrites en català o produïdes per autors que són nascuts en aquest territori.

Un bon exemple de l'ús de les tres llengües en discòrdia a l'època és l'obra de Miquel Llot de Ribera: publica a Perpinyà dues obres en català, una sobre sant Joan Baptista, patró de la ciutat, i una altra sobre els sants Abdon i Senén, a petició de la vila d'Arles; en llatí la seva obra més erudita, l'*Epitome*; i en castellà una relació històrica, circumstancial, que narra la victòria cristiana sobre les armes del turc. És a dir, usa el llatí per a l'àmbit universitari o erudit³⁶ i les llengües vernacles per a un públic més general: el castellà per als lectors peninsulars i el català per a la seva gent (com ja hem vist, és dels que defensa l'ús de la llengua pròpia «perquè ab major compliment se aprofitassen los de aquesta terra y de tota Cathalunia»).

També és pertinent citar de nou, en aquest context, els casos de Giginta, que tot i ser català escriu en castellà, o el de Girauld, de nació francès però que empra el català; els dos exposen, raonats, els motius de la seva tria. El montpellerenc escriu la seva obra en català per qüestions pràctiques: si vol ser efectiu i prevenir la pandèmia ha d'aconseguir que els seus mots siguin entesos per la població; a més, Girauld no es plany d'haver deixat al marge la seva llengua materna, sinó el llatí. En canvi Giginta, un autor autòcton, és clar que imprimeix circumstancialment a Perpinyà: abans ho havia fet en altres indrets del territori peninsular i ara tria la capital del Rosselló perquè els cònsols volien implantar un asil semblant al de Barcelona i perquè hi resideix en aquest moment. Tot i l'interès pràctic de l'obra per a la zona, la *Cadena de oro* abasta més enllà del Rosselló i també del Principat, com les obres anteriors del mateix autor.³⁷ En una d'aquestes, el *Tratado de remedio de pobres* (1579), explica les raons per les quals, essent on era i dirigint-se, doncs, a un públic hispànic, es va decantar per escriure en castellà:

Siendo de nación catalán y mal práctico, no podría bien acertar en el estilo y lenguaje castellano en que ha habido de escribir esta obra, por ser entendida de pocos la lengua catalana en Castilla, donde la materia de esto al presente se trata, y en Portugal. (Santolaria, ed., 2000, p. 66)

36. També són en llatí, del mateix autor, una obra sobre la vida de sant Ramon de Penyafort (*De laudabili vita et de Actis actenus in Curia Romana pro canonizatione B. P. F. Raymundi de Peniaforti enarratio*, Roma, Domenico Gliotti, 1595) i una altra sobre la vida de Maria Raggi (*Vita venerabilis sororis Mariae Raggi et Mazzae*, Barcelona, Germans Anglada, 1606).

37. Vegeu, per exemple, Sala-Athaner (2002, p. 311-312): «Mais les Roussillonais peuvent aussi utiliser le castillan dans l'espace hispanique au service d'une cause extra-locale. C'est le cas de Miquel Giginta [...]. L'audience du chanoine d'Elne s'étend au moins à la péninsule ibérique comme en témoignent ses requêtes auprès des autorités et ses relations épistolaires avec Francisco de Pisa, théologien et professeur de Tolède ou bien encore Enrique Cock, humaniste hollandais au service de Philippe II».

Igualment significatiu és que del *Directorium* de Coma n'hi hagi tres versions: la catalana, la llatina i la castellana. Coma escriu en català per encàrrec del bisbe Castellet i en llatí perquè és la llengua de l'església. Pel que fa a la versió castellana, és aclaridora la dedicatòria de Claudi Bornat al cardenal Cervantes; el primer explica que, fruit de l'èxit de públic assolit pel *Directorium* català,

me atreví de ofrecerle esta obra [...], traduzida agora nuevamente de lengua catalana en romance castellano, porque el gran provecho que della sacan los curas, como se ha entendido especialmente por su gran requesta (que en poco tiempo he sido forçado de imprimirla tres vezes con grande numero de exemplares cathalanes), no fuesse particular de su provincia y lengua, mas común de toda España, y de donde se entendiesse su lengua, que se va ya haziendo, por su elegancia y con el imperio de su rey, otra lengua común, hasta que salga más elegante en lengua latina, como está ya compuesto por su mismo autor. (Coma, 1572, f. [*5]v-[*6])

Pel que fa a la resta, ja hem anat resseguint al llarg del present article quins podrien ser els motius de la seva tria, que coincideixen amb els exposats al paràgraf anterior: Acevedo, gallec, escriu en castellà i publica a Perpinyà perquè aquesta és la seva llengua materna, però també per les mateixes raons que ho fa el català Gíngint (perquè el seu públic va més enllà de les nostres fronteres i perquè és a la ciutat);³⁸ les *Constitutiones* i l'obra d'Esteve, Ramoneda i Pou són en llatí perquè aquesta és la llengua de l'església i de la universitat (tot i que la darrera és un lèxic bilingüe, llatí-català, destinat no tant a comprendre textos clàssics com a classificar els elements de la realitat quotidiana);³⁹ Fabra escriu en català per les mateixes raons que Girauld (o que Joan Rafael Moix a Barcelona i Francesc Terrades a Mallorca), i la reimpressió de la vida de sant Honorat es fa a Perpinyà en la llengua que allà es parla, pel mateix motiu que s'editen les vides de sant Joan Baptista i dels sants Abdon i Senén de Llot.⁴⁰

38. Remarca també la importància dels llibres com el seu en un moment en què «por nuestros pecados los herejes enemigos de nuestra fe procuran cegar este camino de la verdadera dotrina y enseñar la falta, apartarnos de la verdad y hecharnos por los despeñaderos del infierno. [...] Por esta razón me parece que cumple que nos proveamos en España de tan eficaz y santa medicina, pues no sólo cura la enfermedad después de caydo el ombre en ella mas aun lo preserva para que no caiga» (dedicatòria al bisbe Robuster, datada el primer de desembre de 1589 al convent de Nostra Senyora de Gràcia de Perpinyà; f. A3v-A4); vegeu Pons (1929, p. 16) i Kamen (1998), i confronteu-ho amb l'epístola de Coma a Castellet del *Directorium* citada *supra*.

39. Vegeu Barreda (1998 i 2002).

40. «me ha parecido de nuevo azelle imprimir, haziéndole primero corregir [...]; antes bien se ha impreso en su propia lengua catalana, antigua llimosina, para que con mayor facilidad le puedan leer y entender la gente común y aprovecharse y levantar de nuevo la devoción en su santa capilla adonde está su santísimo cuerpo, que es en el Monasterio de Nuestra Señora del Carmen de Perpinyan»; dedicatòria de Cristóbal de Valderrama a Martín Guzmán de Toledo (Corrons, 1590, p. 4-5).

No sembla que, durant aquests anys a Perpinyà, siguem davant un problema d'abandó progressiu del català per part dels autors autòctons o assimilats. El seu és un trilingüisme conscient que respon a uns criteris clars: la llengua és una o una altra en funció del receptor i el gènere literari.⁴¹

Seria interessant poder establir una comparativa de títols entre el que passa a Perpinyà i en altres zones del territori del Principat, per poder copsar les variables entre les ciutats amb impremta durant el període estudiat (llengua dels autors nascuts al territori, autors autòctons contra «importats», obres que es publiquen per primera vegada, reimpressions, diferències entre la Península i els Comtats, etc.), com també entre les obres publicades per Arbús primer a Barcelona i després a Perpinyà. Abans, però, calen estudis tipobibliogràfics definitius sobre la impremta a Catalunya tot al llarg del segle XVI.

Finalment, voldríem assenyalar que, com no pot ser altrament pel moment històric en què som, no hi ha cap obra impresa en francès, pràctica que començarà a ser habitual al Rosselló a partir de la segona meitat del segle XVII.⁴² L'únic cas d'un autor francès que publica a Perpinyà els últims anys del Cinccents és el ja citat d'Antoni Girauld; hem exposat més amunt les raons per les quals ho fa i per això no hi tornem.

La impremta a Perpinyà, després de la mort d'Arbús, va revifar amb la irrupció dels impressors Bartomeu Mas i Lluís Roure; els primers títols documentats són *El latino de repente*, de Llorenç Palmireno (Mas, 1601) i *Los siete libros de Flavio Iosepho De bello iudaico* en traducció de Juan Martín Cordero (Mas, a costa de Lluís Roure, 1608), dos textos que anuncien l'auge imparable del castellà a les premses rosselloneses.⁴³

41. Molts estudiosos s'han interessat per la problemàtica de la llengua, i per les diferències d'ús entre les llengües vernacles (català i castellà) i el llatí al Principat, en el món de la impremta o més en general. Assenyalen els treballs de Modest Prats (1979), Ernest Lluch (1996, p. 35-53), Manuel Peña (1996, esp. p. 255-298, i 1997, esp. p. 67-82) i Mila Segarra (1997).

42. Narcís Iglesias (1998, p. 25) assenyalava que «l'any del Tractat dels Pirineus (1659) no és cap data significativa pel que fa a l'ús del francès per part de les autoritats reials, ja que tant abans com després de 1659, evidentment, es poden continuar trobant, en diversos fons d'arxius rossellonesos, documents escrits en francès» i que la documentació oficial és la primera a començar-se a escriure en aquesta llengua de manera més habitual (Iglesias, 1998, p. 26-28). Efectivament, el 1664 que sapiguem es publica el primer text francès a les premses de Perpinyà, i és un text oficial (*Coppie de l'arrest du Conseil d'Estat du Roy, donné a Fontainebleau le XVIII jour du mois de juillet MDCLXIII pour M^e. Hierosme Leopard*, Perpinyà, Joan Figuerola); després, però molt de mica en mica, s'aniran incorporant a la impremta, en francès, altra mena de textos.

43. Per a la impremta a Perpinyà els primers anys del Sisccents, vegeu, en aquest mateix volum, M. Comas, «Un apunt sobre la literatura impresa a Perpinyà al primer terç del segle XVII».

BIBLIOGRAFIA

- AGUILÓ FUSTER, Marià (1923). *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra. [Reimpr. facs. Barcelona; Sueca: Curial, 1977]
- ANTONIO, Nicolás (1788). *Bibliotheca Hispana Nova*. Madrid: Viuda i hereus de J. Ibarra. 2 v.
- ARCO Y MOLINERO, Ángel del (1916). *La imprenta en Tarragona: Apuntes para su historia y bibliografía*. Tarragona: José Pijoan.
- BARREDA, Pere-Enric (1998). «Vocabulario latino medieval y humanístico en el *Thesaurus puerilis* de Onofre Pou». A: PÉREZ GONZÁLEZ, Maurilio (coord.). *Actas: II Congreso Hispánico de Latín Medieval (León, 11-14 de noviembre de 1997)*. Vol. I. Lleó: Universidad de León, p. 243-254.
- (2002). «Léxico medieval y humanístico en el *Thesaurus* de Pou: balance final». A: MAESTRE Y MAESTRE, José M.; PASCUAL BAREA, Joaquín; CHARLO BREA, Luis (ed.). *Humanismo y pervivencia del mundo clásico: Homenaje al profesor Antonio Fontán. III*. 2. Alcanyís: Instituto de Estudios Humanísticos; Madrid: Ed. del Laberinto: CSIC, p. 877-894.
- BARRERA, Jaume (1922). *Els Torres Amat i la Biblioteca Episcopal del Seminari de Barcelona*. Barcelona: Atlas Geogràfic.
- BETRÁN, José Luis (1996). *La peste en la Barcelona de los Austrias*. Lleida: Milenio.
- BONET, Gérard (2004). «Perpignan la typographe. Cinq siècles d'imprimerie à Perpignan». A: SALA, Raymond; ROS, Michelle (dir.). *Perpignan une et plurielle*. Canet: Trabucaire, p. 831-846.
- CAVILLAC, Michel (1979). «La reforma de la Beneficencia en la España del siglo XVI: la obra de Miguel de Giginta». *Estudios de Historia Social*, núm. 10-11, p. 7-59.
- CAVILLAC, Michel; GUTTON, Jean Pierre; SALA, Raymond; SANTOLARIA, Félix; FRAILE DE MENDIGUREN, Pedro; EZQUERRA, Alvar (2003). *Miquel de Giginta, chanoine d'Elna. Miquel de Giginta, canónigo de Elna*. Perpinyà: Les Estivales de Perpignan.
- CCPB. Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico Español.
- CIFUENTES, Lluís (2002). *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*. Barcelona: Universitat de Barcelona; Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears.
- (2004). «L'ús del català en els textos científics durant la baixa edat mitjana i el primer Renaixement». A: VERNET, Joan; PARÉS, Joan (dir.). *La Ciència en la Història dels Països Catalans*. Vol. I: *Dels àrabs al Renaixement*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; València: Universitat de València.
- CLEMENTE SAN ROMÁN, Yolanda (1998). *Tipobibliografía madrileña: La imprenta en Madrid en el siglo XVI (1566-1600)*. Kassel: Reichenberger. 3 v. (Teatro del Siglo de Oro. Bibliografías y Catálogos; 21, 22, 23)
- COMA, Pere Màrtir (1572). *Libro intitulado Directorium curatorum*. Barcelona: Claudi Bor-nat.
- (1584). *Libret intitulat Directorium curatorum*. Perpinyà: Samsó Arbús.
- COMAS, Mercè (2006). «Un apunt sobre la literatura impresa a Perpinyà al primer terç del segle XVII». *Randa*, núm. 57: *Homenatge a Jordi Carbonell*/3, p. 55-74. [Veg. *infra*, p. 59-84]

- COMET, Joachim (1908). *L'imprimerie à Perpignan depuis les origines jusqu'à nos jours*. Perpinyà: J. Comet. [Extrait du XLIXe Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales]
- CÓRDOBA, Francisco Lucas de (1598). *Libro de la maravillosa y prodigiosa vida del bienaventurado San Guillermo, fraile de la orden de San Agustín*. Perpinyà: Samsó Arbús.
- CORRONS, Miquel (1590). *Libre en el qual se tracta la miraculosa conversió y sancta vida y grans miracles que feu lo gloriós sant Honorat, fill del rey de Nicomèdia y arquebisbe de Arles*. Perpinyà: Samsó Arbús.
- DELGADO CASADO, Juan (1996). *Diccionario de impresores españoles (siglos XV-XVIII)*. Madrid: Arco Libros. 2 v.
- DESGRAVES, Louis (1976). *Repertoire bibliographique des livres imprimés en France au seizième siècle*. Vol. 24. Baden-Baden: Valentin Koerner. (Bibliotheca Bibliographica Aureliana; LXIV)
- DURAN, Eulàlia (2005). «Corpus textual de la Catalunya Nord: Catàleg d'impresos rossellonesos». A: *Sessió de la Secció Històrico-Arqueològica a Perpinyà (20 d'octubre de 2004)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 21-30.
- DURAN, Eulàlia (dir.); MIRALLES, Eulàlia; TOLDRA, Maria (comp.) (2000). *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*. Vol. 2.1. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- ESTRUGÓS, Josep Elies (1645). «Helenc dels escriptors catalans». A: *Fènix català o Llibre del singular privilegi, favors y gràcias de Nostra Senyora del mont del Carme*. Perpinyà: Esteve Bartau, f. [†4]v-[†8]v.
- FABRA, Lluís (1589). *Discurs sobre la peste*. Perpinyà: Samsó Arbús.
- GASCÓN, Domingo (1905). *Desiderata: Juan Lorenzo Palmireno: N. Alcañiz 1584 - † Valencia 1579*. Saragossa: Mariano Escar.
- GIGINTA, Miquel de (1587). *Atalaya de Charidad*. Saragossa: Simón de Portonaris.
- GIRAULD, Antoni (1587). *Utilíssim, prompte y fácil remey e memorial per a preservar-se y curar de la peste*. Perpinyà: Samsó Arbús.
- ICCU. Istituto Centrale per il Catalogo Unico delle Biblioteche Italiane e per le Informazioni Bibliografiche.
- IGLESIAS, Narcís (1998). *La llengua al Rosselló, qüestió d'estat: La integració lingüística del Rosselló a França (1659-1789)*. Vic: Eumo.
- JIMÉNEZ CATALÁN, Manuel (1997). *La imprenta en Lérida: Ensayo bibliográfico (1479-1917)*. Ed. a cura de Lola González. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida; Institut d'Estudis Ilerdencs; Madrid: Biblioteca Nacional.
- JULIÀ I FIGUERAS, Benet (1981). «Nota sobre el llibre mèdic de Lluís Fabra (1589)». AIEG, vol. XXV-II: *Homenatge a Lluís Batlle i Prats*, p. 411-417.
- KAMEN, Henry (1998). *Canvi cultural a la societat del Segle d'Or: Catalunya i Castella, segles XVI-XVII*. Lleida: Pagès.
- LAMARCA, Montserrat (2012). «La impremta a Catalunya durant el segle XVI». A: *Itineraris. Nou estudis sobre cultura al Renaixement*. València: Tres i Quatre, p. 205-226.
- (2015). *La impremta a Barcelona (1501-1600)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- LLANAS, Manuel (2002). *L'edició a Catalunya: segles XV a XVII*. Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya.
- LOT DE RIBERA, Miquel (1590). *Libre primer [—segon] dels miracles que lo Senyor ha obrats per medi de la sanctíssima reliquia del gloriós sanct Joan Baptista*. Perpinyà: Samsó Arbús.

- LLOT DE RIBERA, Miquel (1591). *Libre de la translatió dels invincibles y gloriosos màrtirs de Jesuchrist sants Abdon y Sennén*. Perpinyà: Samsó Arbús.
- LLUCH, Ernest (1996). *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la Il·lustració*. Barcelona: Edicions 62.
- LUCIA MEGÍAS, José Manuel (2000). *Imprenta y libros de caballerías*. Madrid: Ollero & Ramos.
- MADURELL, Josep Maria (1970). «Antiguos fundidores de letras en Barcelona». *Gutenberg-Jahrbuch*, núm. 45, p. 289-297.
- (1971). «Samsó Arbús». *Gutenberg-Jahrbuch*, núm. 46, p. 200-208.
- (1973). *Claudi Bornat*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.
- MARTÍN ABAD, Julián (1991). *La imprenta en Alcalá de Henares: 1502-1600*. Madrid: Arco Libros. 3 v.
- MAS, Josep (1917). «Notes sobre stampers antics a Catalunya». *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, núm. IV, p. 37-46.
- MEDINA, José Toribio (ed.) (1910-1917). Alonso de Ercilla. *La Araucana*. Santiago de Xile: Elzeviriana. 4 v.
- MESEGUER, Juan (1969). «*Passio duorum*: Autores-Ediciones-La obra». *Archivo Ibero-Americano. Revista Trimestral de Estudios Históricos*, segona època, any 29, núm. 115, p. 217-268.
- MILLARES CARLO, Agustín (1981). «Introducción al estudio de la Historia y Bibliografía de la imprenta en Barcelona en el siglo XVI. Los impresores del periodo renacentista». *Boletín Millares Carlo*, núm. 3, p. 13-120.
- MIRAMBELL I BELLOC, Enric (1988). *Història de la impremta a la ciutat de Girona*. Girona: Ajuntament de Girona: Institut d'Estudis Gironins: Diputació de Girona.
- PALAU I DULCET, Antoni (1948-1990). *Manual del librero hispano-americano*. Barcelona: A. Palau. 36 v.
- PEÑA, Manuel (1996). *Cataluña en el Renacimiento: Libros y lenguas*. Lleida: Milenio.
- (1997). *El laberinto de los libros: Historia cultural de la Barcelona del Quinientos*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez.
- PONS, Josep Sebastià (1929). *La littérature catalane en Roussillon au XVIIe et au XVIIIe siècle*. Tolosa: Édouard Privat; París: Henri Didier.
- PRATS, Modest (1979). «Pròleg». A: ROSSICH, Albert. *Una poètica del barroc: El «Parnàs català»*. Girona: Universitat Autònoma de Barcelona: Col·legi Universitari de Girona, p. VII-XLVI.
- RIBELLES COMÍN, José (1929). *Bibliografía de la lengua valenciana: Siglo XVI*. Madrid: Tipografía de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos. 5 v.
- RODRÍGUEZ-MONINO, Antonio (1973). *Manual bibliográfico de cancioneros y romanceros impresos durante el siglo XVI*. Madrid: Castalia. 2 v.
- ROSSICH, Albert (1982-1983). «Dades inèdites sobre l'Estudi General de Girona». AIEG, vol. XXVI: *Homenatge a Carles Rahola*, p. 543-558.
- RUIZ FIDALGO, Lorenzo (1994). *La imprenta en Salamanca: 1501-1600*. Madrid: Arco Libros. 3 v.
- SALA-ATHANER, Raymond (2002). «Hispanité et catalanité du Roussillon. XVIeme-XIXeme siècles». A: *Aspects du Roussillon*. Perpinyà: Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales. (SASLPO; 109), p. 307-330.
- SALVAT I BOVÉ, Juan (1977). *La imprenta en Tarragona: Siglos XV-XVII*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona.

- SANTIAGO VELA, Gregorio de (1913-1931). *Ensayo de una biblioteca ibero-americana de la orden de San Agustín*. Madrid: Imprenta del Asilo de Huérfanos del S. C. de Jesús; El Escorial: Imprenta del Monasterio. 8 v.
- SANTOLARIA, Félix (1997). *Marginación y educación: Historia de la educación social en la España moderna y contemporánea*. Barcelona: Ariel.
- SANTOLARIA, Félix (ed.) (2000). Miguel de Giginta. *Tratado de remedio de pobres*. Barcelona: Ariel: Edicions Universitat de Barcelona.
- SEGARRA, Mila (1997). «El conflicte lingüístic català-castellà als segles XVI i XVII». A: GABRIEL, Pere (dir.). *Història de la cultura catalana*. Vol. II: *Renaixement i Barroc: Segles XVI-XVII*. Barcelona: Edicions 62, p. 167-192.
- SERRA I KIEL, Dolors (1996). *Bibliografia nord-catalana*. Barcelona: PAM.
- (2001). *Bibliografia de Catalunya Nord (1502-1999)*. Perpinyà: Universitat de Perpinyà. Institut Català de Recerca en Ciències Socials. [Terra Nostra, núm. 100; monogràfic]
- SIMÓN DIAZ, José (1950-1994). *Bibliografía de la literatura hispánica*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas: Instituto Miguel de Cervantes de Filología Hispánica. 18 v.
- SOBERANAS, Amadeu J.; COLON, Germà (1992). «Lexicografia valenciana i forastera: el "Thesaurus puerilis" d'Onofre Pou». A: *Miscel·lània Sanchis Guarner*. Vol. III. Barcelona: PAM: Universitat de València, p. 299-312.
- SOL, Romà; TORRES, Carme (1996). *La impremta a Lleida (segles XV-XIX)*. Alcoletge: Ribera & Rius.
- SUNYER, Domènec (1651). *Vida y milagros de santo Domingo Soriano y favores que la reyna de los ángeles, María sacratísima, a hecho a la ... religión dominicana*. Perpinyà: Esteve Bartau.
- TORRES AMAT, Fèlix (1836). *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*. Barcelona: Imprenta de J. Verdaguer. [Reimpr. facs. Barcelona; Sueca: Curial, 1973]
- TORROELLA, Joan Baptista (1906). *El Estudi General ó Universitat Literaria de Girona*. Girona: P. Torres.
- VIDAL, Pierre; CALMETTE, Joseph (1906). *Bibliographie roussillonnaise*. Perpinyà: Charles Latrobe.
- VILA, Pep (1989). «La disputa lingüística al Rosselló a través dels prefacs de les obres impreses (1590-1698)». A: ROSSICH, Albert; RAFANELL, August (ed.). *El Barroc català: Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 631-654.
- VINDEL, Francisco (1942). *Escudos y marcas de impresores y libreros en España durante los siglos XV a XIX (1485-1850)*. Barcelona: Orbis.

CATÀLEG DE TÍTOLS DE L'IMPRESSOR SAMSÓ ARBÚS (PERPINYÀ)

La bibliografia només consigna les obres que citen expressament les edicions perpinyanenques d'Arbús i es troba en forma abreujada (vegeu, més avall, les abreviacions).

GIGINTA, MIQUEL DE. *Tratado intitulado Cadena de oro*. En Perpiñan. Impresso en casa de Sansón Arbús. MDLXXXIII. A diez de abril. 8º.- †⁸ A-P⁸.- [8] f., 237 p., [1] f.

BARCELONA. *Universitària*, B-70/7/20.- MADRID. *Bibl. Nacional*, R/7446.

Annuaire 1834, p. 114.- Antonio. *Nova*, vol. II, p. 136.- Bosch, p. 366.- Capeille, p. 240-242.- CCBE s. XVI, G-784.- CCPB, núm. 11465-0.- Comet, p. 23.- DHEC, vol. II, p. 275.- Madurell. *Arbús*, p. 206.- Marcillo, p. 535, núm. 586.- OCLC, núm. 65619005.- Palau, vol. VI, núm. 101868.- Pons. *Bibliographie*, núm. 31.- Simón Díaz. BLH, vol. XI, núm. 5222.- Torres Amat, p. 285-286.

COMA, PERE MÀRTIR (OP). *Libret intitulat Directorium curatorum*. En Perpinyà. En casa de Sampsó Arbús. 1584. [Vénense en casa de la Viuda Ymberta; vénense en casa de Arnaut Garrich]. 8º.- †⁸ A-Y⁸.- [11] f., 164 p., [9] f.

BARCELONA. *Bibl. de Catalunya*, 6-VI-92; *Universitària*, CM-2762, CM-3473.- GIRONA. *Fons privat (Bibl. P. Valsalobre)*.- PERALADA. *Biblioteca*, 241.1 Com y.- PALMA DE MALLORCA. *Pública*, 20351.- PERPINYÀ. *Municipal*, Res. 415.

Aguiló, núm. 63.- Capeille, p. 132-133.- CCBE s. XVI, C-2373.- CCPB, núm. 5892-0.- Comet, p. 23.- Madurell. *Arbús*, p. 206.- Monsalvatje, vol. II, p. 47-51.- Noell, núm. 2059.- Palau, vol. III, núm. 57820.- Pons. *Bibliographie*, núm. 137.- Puiggari, p. 96-97.- RBLIF 1976, p. 56.- Serra I, núm. 3.- Serra II, núm. 3 [reprod. portada].- Vidal-Calmette, núm. 2711.

Constitutiones concilii provincialis Tarraconensis. Perpiniani. Apud Sansonem Arbus. 1585. Venundantur apud Arnaldum Garrich. 16º.- A-B⁸ C⁴.- [2], 43 [= 32] p., [2] f.

MADRID. *Real Academia de la Historia*, 14/1139 (3).

CCPB, núm. 284316-1.

DOMÍNGUEZ, LUÍS (TRAD.). *Libro primero [—segundo] del noble y esforçado cavallero Reynaldos de Montalván, de las grandes discordias y enemistades que entre él y el emperador Carlos uvieron por los malos y falsos consejos del conde Galalón*. Impreso en Perpiñan. En casa de Sansón Arbús. 1585. [Véndense en Girona en casa de Arnaut Garrich; véndense en Perpiñan en casa de la viuda Ymbert]. Fol.- [1a sèrie] A¹⁰ B-O⁸.- 114 p.; [2a sèrie] A⁶ B-N⁸.- 101, [1] p.

LONDRES. *British Library*, G. 10281 (1, 2).- MADRID. *Bibl. Nacional*, R/13.532 (1, 2).

Antonio. *Nova*, vol. II, p. 32-33.- *BL Catalogue before 1601*, p. 165.- Brunet, vol. IV, p. 1219.- CCBE s. XVI, R-586.- CCPB, núm. 24831-2.- Comet, p. 24.- Gallardo, vol. I, núm. 1079.- *Index Aureliensis*, vol. I, núm. 111000.- Lucía, p. 156-157, 439, 517 i 605-606.- Madurell. *Arbús*, p. 206.- Palau, vol. XVI, núm. 260923.- Pons. *Bibliographie*, núm. 32.- RBLIF 1976, p. 56.- Salvá, vol. I, núm. 581.- Simón Díaz. BLH, vol. II, núm. 7507.

Libro de don Reynaldos. La Trapesonda que es tercero libro de don Reynaldos. Impreso en Perpiñan. En casa de Sansón Arbús. 1585. Véndense en Girona en casa de Arnaut Garrich. A costa de Arnaut Garrich y de la viuda Ymberta. Fol.- A-P⁸.- 120 p.

LONDRES. *British Library*, G. 10281 (3).- MADRID. *Bibl. Nacional*, R.8535.

Antonio. *Nova*, vol. II, p. 32-33.- *BL Catalogue before 1601*, p. 165.- Brunet, vol. IV, p. 1219.- CCBE s. XVI, R-587.- CCPB, núm. 24832-0.- *Index Aureliensis*, vol. I, núm. 111000.- Lucía, p. 156-157 [reprod. portada], 248, 439 i 605-606.- Palau, vol. XVI, núm. 260923.- RBLIF 1976, p. 56.- Salvá, vol. I, núm. 581.- Simón Díaz. BLH, vol. II, núm. 7515.

Rosal del rosas y alabanzas de nuestra señora del Rosario en muchas maneras de versos. Perpiñan. En casa de Sonsón Arbús. 1585. 8º.- []⁴.- [4] f.

PERALADA. *Biblioteca*, 834.5 Q. Rosal.

Palau, vol. XVII, núm. 278353.- Rodríguez-Moñino. *Manual*, núm. 196 [reprod. portada].- Rodríguez-Moñino. *Diccionario*, núm. 1057.

[TENORIO, FRANCISCO (OFM); ESCOBAR, LUÍS (OFM)]. *Tractado de devotíssimas y muy lastimosas contemplaciones de la Passión del hijo de Dios y compassión de la virgen sancta María su madre, por esta razón llamado Passio duorum.* Perpiñan. En casa de Sansón Arbús. 1586. A costa de Antonio Veguer librero. 8º.- A-O^{viii} Q-Z^{viii}.- 189, [3] f.

MADRID. *Bibl. Nacional*, R/29977.

CCBE s. XVI, S-344.- CCPB, núm. 22764-1.- Meseguer. *Passio duorum*.- Palau, vol. XIX, núm. 294998.- Simón Díaz. BLH, vol. IX, núm. 151.

AUDET, MIQUEL. [*Oratio de laudibus D. Thomae Aquinatis*. Perpiniani. S. Arbus. MDLXXXVII. 8º. 18 f.].

Index Aureliensis, vol. I, núm. 105154.- Palau, vol. I, núm. 11924.- RBLIF 1976, p. 57.

GIRAULD, ANTONI. *Utilíssim, prompte y fácil remey e memorial per a preservar-se y curar de la peste.* En Perpinyà. En casa de Sansó Arbús. 1587. 8º.- A-L^{viii}.- 85 [=86], [3] f.

BARCELONA. *Bibl. de Catalunya*, 11-V-61.- LONDRES. *British Library*, 7561.a.56.- MADRID. *Bibl. Nacional*, R/13330-1.

Aguiló, núm. 1930.- Calbet-Corbella, p. 54, núm. 1669.- CCBE s. XVI, G-1020.- CCPB, núm. 11700-5.- López Piñero. *Científicos*, vol. II, p. 57.- Madurell. *Arbús*, p. 206.- Palau, vol. VI, núm. 102627.- Serra I, núm. 4.- Serra II, núm. 4 [reprod. portada].

CÓRDOBA, FRANCISCO LUCAS DE (OSA). *Libro de la maravillosa y prodigiosa vida del bienaventurado San Guillermo, fraile de la orden de San Agustín*. Perpinyan. Impreso en casa de Sonsón Arbús. 1589. 8º.- A-Q⁸R².- [8], 119 [=121], [1] f.

ROMA. *Bibl. Angèlica*, X-9-13.

Antonio. *Nova*, vol. i, p. 439, i vol. ii, p. 423 i 623.- Capeille, p. 327.- Massot, p. 286.- Palau, vol. iv, núm. 61859, i vol. viii, núm. 145482.- Ramírez de Arellano, vol. i, p. 164.- Santiago Vela, vol. ii, p. 87-88.- Simón Díaz. BLH, vol. ix, núm. 151.- Torres Amat, p. 354.

FABRA, LLUÍS. *Discurs sobre la peste*. En Perpinyà. Estampat en casa de Sampsó Arbús. 1589. 8º.- A-S⁸.- 287, [1] p.

BARCELONA. *Bibl. de Catalunya*, 15-I-55.- PERALADA. *Biblioteca*, 614.51 Fab D.

Aguiló, núm. 1931.- Calbet-Corbella, p. 54, núm. 2140.- Comet, p. 25.- Julià. *Fabra* [reprod. portada].- Madurell. *Arbús*, p. 206.- Palau, vol. v, núm. 86037.- Prat-Vila, p. 114 [reprod. portada].- RBLIF 1976, p. 57.- Serra I, núm. 5.- Serra II, núm. 5 [reprod. portada].- Vidal-Calmette, núm. 2471.

ACEVEDO, ANTONI (OSA). *Catecismo de los misterios de la fe*. En Perpinyan. Impreso en casa de Sansón Arbús. 1590. 4º.- A⁶ A-Z⁴, Aa-Zz⁸ Aaa-Nnn⁸ Ooo⁶.- [12], 821 [=764], [8] p.

BARCELONA. *Universitària*, B-71/4/26.- PALMA DE MALLORCA. *Pública*, Mont. 5840.- PERPINYÀ. *Municipal*, R. 2102 (*Richesses BMP*, p. 57).

CCPB, núm. 404968-3.- Comet, p. 25.- DHEC, vol. i, p. 16.- *Index Aureliensis*, vol. i, núm. 111078.- Madurell. *Arbús*, p. 206.- Palau, vol. i, núm. 21073.- RBLIF 1976, p. 57.- Santiago Vela, vol. i, p. 13-14.

CORRONS, MIQUEL (OCD). *Libre en el qual se tracta la miraculosa conversió y sancta vida y grans miracles que feu lo gloriós sant Honorat, fill del rey de Nicomèdia y arquebisbe de Arles*. En Perpinyà. En casa de Sampsó Arbús. 1590. 8º.- A⁸ A-Z⁸ Aa⁶.- 415 (=394), [2] p.

BARCELONA. *Bibl. de Catalunya*, 10-V-31.

Aguiló, núm. 1075.- DHEC, vol. i, p. 639.- Estrugós, f. [†7]v.- Madurell. *Arbús*, p. 206-208 [reprod. gravat p. [388]].- Palau, vol. xxvi, núm. 363093.- Prat-Vila, p. 120-127.- Serra I, núm. 7.- Serra II, núm. 7 [reprod. portada].- Torres Amat, p. 189.

CRUÏLLES, PAU. [*Psalterium sancti Joannis Baptistae*. Perpinyà. Sampsó Arbús. 1590].

Barrera. *Boletín*, p. 106-107.- Barrera. *Torres Amat*, p. 96 i 106-107.- Estrugós, f. [†5].- Cf. Torres Amat, p. 192.

CRUÏLLES, PAU. [*Método y orden de los misterios del Psalterio de San Juan Baptista*. Perpinyà. Sampsó Arbús. 1590].

Barrera. *Torres Amat*, p. 96 i 106-107.- Palau, vol. iv, núm. 65097.- Cf. *Torres Amat*, p. 192.

ESTEVE, MARTÍ. *De optimo interpretandi, legendi et studendi genere libri tres*. Perpiniani. Apud Sansonem Arbus. 1590. 8º.- A-B⁸.- 31, [1] p.

ROMA. *Bibl. Nacional*, 34, 4-D, 22,4.

ICCU, núm. 34574.

ESTEVE, MARTÍ. [*De ortogra*] *phia libri duo*. Perpiniani. Apud Sansonem Arbus. 1590. 8º.- A-B⁸, C⁴.- [2], 1-6 f., 7-30 p.

ROMA. *Bibl. Nacional*, 34, 4-D, 22,3.

ICCU, núm. 34572.

LLOT DE RIBERA, MIQUEL (OP). *Libre primer[—segon] dels miracles que lo Senyor ha obrats per medi de la sanctíssima relíquia del gloriós sanct Joan Baptista*. En Perpinyà. En casa de Sampsó Arbús. [1590]. Vénense en Predicadors. 8º.- []⁴ A-Z⁸ Aa-Gg⁸.- [4] f., 264 [= 273], 204 p., [1] f.

BARCELONA. *Bibl. de Catalunya*, 11-IV-56.- PERPINYÀ. *Municipal*, Res. 481 (*Richesses BMP*, p. 57; *BMP Catalogue 1640*, p. 16).- VALENCIA. *Bibl. Valenciana*, XVI/377.

Aguiló, núm. 1088.- *Annuaire 1834*, p. 109.- Antonio. *Nova*, vol. II, p. 138.- CCPB, núm. 161254-9.- Collell. *Dominicos*, p. 163-164.- Comet, p. 24-25.- DHEC, vol. II, p. 505.- Diago, p. 257.- Madurell. *Arbús*, p. 206 i 208.- Marcillo, p. 352, núm. 578.- Noell, núm. 2058 i 2060.- Palau, vol. VII, núm. 145466, i vol. VIII, núm. 145466.- Pons. *Bibliographie*, núm. 33 i 138.- Quétif-Échard. *Scriptores*, vol. II, p. 378.- RBLIF 1976, p. 57.- Serra I, núm. 6 i 9.- Serra II, núm. 6 i 8 [reprod. dues portades].- Simón Díaz. BLH, vol. XIII, núm. 5500 i 5501.- Vidal-Calmette, núm. 1255.- *Torres Amat*, p. 353-354.

LLOT DE RIBERA, MIQUEL (OP). *Verdadera relación de la vitoria y libertad que alcançaron quatrocientos christianos captivos de Hazan Baxá, almirante y capitán general del mar del gran turco, con dos galeras suyas que levantaron*. En Perpiñan. En casa de Sansón Arbús. S. d. [Post. 4 de desembre de 1590]. 4º.- A⁸.- [8] f.

BARCELONA. *Universitària*, B-59/3/42-23.

Madurell. *Arbús*, p. 208.- Palau, vol. VIII, núm. 145465.- RBLIF 1976, p. 67.- Simón Díaz. BLH, vol. XIII, núm. 5498.

LLOT DE RIBERA, MIQUEL (OP). *Libre de la translatió dels invincibles y gloriosos màrtirs de Jesuchrist sants Abdon y Sennén*. Estampat en Perpinyà. En casa de Samsó Arbús. 1591. 8°.- A-O⁸ P⁴.- [8], 107 (=106), [2] f.

BARCELONA. *Bibl. de Catalunya*, 11-V-11.- PALMA DE MALLORCA. *Pública*, Mont. 7. 110 (2).- ROMA. *Alessandrina*.- VALÈNCIA. *Universitària (Bibl. Històrica)*, Z-11/43.

Aguiló, núm. 1085.- *Annuaire 1834*, p. 109.- Antonio. *Nova*, vol. II, p. 138.- CCPB, núm. 161255-7.- Collell. *Dominicos*, p. 163-164 [reprod. portada].- Comet, p. 25.- DHEC, vol. II, p. 505.- Diago, p. 267.- ICCU, núm. 11260.- Madurell. *Arbús*, p. 208.- Marcillo, p. 352, núm. 587.- Noell, núm. 2061.- Palau, vol. VIII, núm. 145467.- Pons. *Bibliographie*, núm. 139.- Quétif-Échard. *Scriptores*, vol. II, p. 378.- RBLIF 1976, p. 58.- Serra I, núm. 10.- Serra II, núm. 9 [reprod. portada].- Simón Díaz. BLH, vol. XIII, núm. 5502.- Torres Amat, p. 353-354.- Vidal-Calmette, núm. 1256.

[MONCAYO, PEDRO DE. *Flor de varios romances, recopilada por* —. Perpiñan, 1591. 12°]

Antonio. *Nova*, vol. II, p. 219.- Brunet, vol. III, p. 1821.- Palau, vol. V, núm. 92275 (n.).- Rodríguez-Moñino. *Manual*, núm. 208.- Salvá, vol. I, núm. 363 (n.).- Simón Díaz. BLH, vol. XV, núm. 1289.

POU, ONOFRE. *Thesaurus puerilis ... Editio secunda*. Perpiniani. Ex typographia Sansonem Arbus. 1591. Venundantur apud Arnaldum Garrich. 8°.- []⁴ A-Z⁸ Aa-Dd⁸.- [4], 210, [6] f.

BARCELONA. *Arxiu Històric*, A.12°.345; *Bibl. de Catalunya*, 1-III-20, R(2)-8°-258; *Fundació Bibl. J. Laporte*, XVI-Pou; *Universitària*, C-247/6/32, CM-599; *Pública Episcopal*, 03=[499.71] Pou.- LONDRES. *British Library*, 1211.a.31 (*BL Catalogue before 1601*, p. 159).- MADRID. *Bibl. Nacional*, R/29967, R/29559.- ROMA. *Bibl. Nacional*, 8.36.G.27.- VALÈNCIA. *Universitària (Bibl. Històrica)*, R-1/35, R-1/57.- VIMBODÍ (TARRAGONA). *Abadia de Poblet*, 2-24-21.

Aguiló, núm. 2029.- CCBE s. XVI, P-2688.- CCPB, núm. 21616-X.- ICCU, núm. 19745.- Madurell. *Arbús*, p. 208.- Palau, vol. XIV, núm. 234121.- RBLIF 1976, p. 357-358.- Ribelles Comín, núm. 922 [reprod. portada].- Salvá, vol. II, núm. 2131 (n.).- Serra II, núm. 10 [reprod. portada].- Torres Amat, p. 495-496.

LLOT DE RIBERA, MIQUEL (OP). *Epitome sive collectio eorum omnium quae a Petro Lombardum sententiarum magistro in suos quatuor libris conscripta reperiuntur*. Perpiniani. Apud Sansonem Arbus. 1594. 8°.- A-Z⁸ Aa-Ii⁸ KK⁸ Ll⁸ Mm².- [8] f., 520 p., [6] f.

BARCELONA. *Bibl. de Catalunya*, 1-II-27; *Universitària*, B-64/3/35, M-5798.- BURGOS. *Pública*, 4859.- MADRID. *Bibl. Nacional*, R/31675, R/29534, R/29544.- MAÓ. *Pública*, 2712 (Roura, vol. II, p. 176-177).- MASAMAGRELL (VALÈNCIA). *Bibl. Prov. dels Pares Caputxins*, 1/20-A-25.- MONTSERRAT. *Monestir (Torra*,

núm. 1538).- SALAMANCA. *Universitària*.- SARAGOSSA. *Universitària*, G.1.231.- TEROL. *Pública*, 16739.

Annuaire 1834, p. 109.- Antonio, *Nova*, vol. II, p. 138.- CCBE s. XVI, LL-20.- CCPB, núm. 16399-6, 185658-8 i 486256-2.- Collell. *Dominicos*, p. 163-164.- Comet, p. 25-26.- DHEC, vol. II, p. 505.- Diago, p. 267.- Estrugós, f. [†5]v.- Madurell. *Arbús*, p. 208.- Marcillo, p. 352, núm. 587.- Palau, vol. VIII, núm. 145468.- Quétif-Échard. *Scriptores*, vol. II, p. 378.- RBLIF 1976, p. 358.- Serra I, núm. 11.- Simón Díaz. *Dominicos*, núm. 1191.- Simón Díaz. BLH, vol. XIII, núm. 5503.- Torres Amat, p. 353-354.

ERCILLA Y ZUÑIGA, ALONSO DE. *Primera, segunda y tercera parte de La Araucana*. Perpiñan. En casa de Sansón Arbús. 1596. A costa de Jusepe Andrés librero. 12°.- ¶² §³⁻¹² A-Z¹² Aa-Dd¹² Ee⁶.- [17], 323, [2] f.

BARCELONA. *Arxiu Històric*, T. 12° 204; *Bibl. de Catalunya*, R(8) - 8° - 89.- LONDRES. *British Library*, C.58.a.8 (*BL Catalogue before 1601*, p. 71).- MADRID. *Nacional*, R/11639.- OXFORD. *Taylorian Main Library*, 269.A.23.- SALAMANCA. *Universitària*, BG 33568.- VILANOVA I LA GELTRÚ (BARCELONA). *Bibl.-Museu Víctor Balaguer*, XVI-B/28.

Antonio. *Nova*, vol. I, p. 21.- Brunet, vol. II, p. 1045 (n.).- CCBE s. XVI, E-600.- CCPB, núm. 22428-6.- Gallardo, vol. II, núm. 2094.- Graesse, vol. VIII, p. 283.- Madurell. *Arbús*, p. 208.- Medina. *Araucana*, vol. IV, p. 24-25 [reprod. portada].- OCLC, n. 28989649.- Palau, vol. V, núm. 80420.- RBLIF 1976, p. 58.- Salvá, vol. I, núm. 581.- Simón Díaz. BLH, vol. IX, núm. 4815.

RAMONEDA, CRISTÓFOL. *Commentaria in libellum De ente et essentia Divi Thomae Aquinatis*. Perpiniani. Apud Samsonem Arbus. MDICVI. 8°.- ¶⁸ A-Z⁸ Aa-Ii⁸ KK⁸ Ll-Ss⁸.- [6] f., 646 p., [7] f.

BARCELONA. *Bibl. de Catalunya*, Res. 1607-12°, R(2) - 8° 373; *Pública Episcopal (Seminari Conciliar)*, 1 (02) Ram; *Universitària*, XVI-3605, B-48/7/22, B-2/5/4.- PERALADA. *Biblioteca*, 1 (Tomas) Rame.- TEROL. *Pública*, 29252.- TOLEDO. *Pública*.

Antonio. *Nova*, vol. II, p. 250.- CCBE s. XVI, R-137.- CCPB, núm. 24500-3.- Estrugós, f. [†7].- Madurell. *Arbús*, p. 208.- Palau, vol. XV, núm. 247638.- Torres Amat, p. 527-528.

HOLTHUSIUS, IOHANNES. *Modus examinandi sacrorum ordinum candidatos instar catechismi per quaestiones et pias catholicasque responsiones succinta brevitate digestus*. Perpiniani. Ex typographia Sansonis Arbus. 1597. 8°.- ¶⁸ A-P⁸.- [15], 112, [1] f.

BARCELONA. *Universitària*, M-10224.- MADRID. *Bibl. Nacional*, R.39712.

Palau, vol. VI, núm. 115640.

[PALMIRENO, LLORENÇ. *Campi eloquentiæ*. Perpinyà. Samsó Arbús? 1597. 8º]

Gascón. *Palmireno*, p. 9, núm. 56.- Palau, vol. XII, núm. 210586 (n.).

[Edicte de Jeroni Noguer demanant almoines per a Nostra Senyora del Puig de França]. S. l. S. i. S. d. [Perpinyà? Samsó Arbús? Post. 23 d'octubre de 1598]. Fol.- [1] f.

BARCELONA. *Bibl. de Catalunya*, F. Bon. 7014 (*Catàleg Bonsoms*, núm. 126).

CCPB, núm. 8796.

ABREVIACIONS BIBLIOGRÀFIQUES

Aguiló] Marià Aguiló Fuster. *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra, 1923. [Reimpr. facs. Barcelona; Sueca: Curial, 1977]

Annuaire 1834] «Notices biographiques sur les hommes nés dans le département des Pyrénées-Orientales, qui se sont distingués par leurs écrits, par leurs actions ou par leur mérite». A: *Annuaire statistique et historique du département des Pyrénées-Orientales, pour l'année 1834*. Perpinyà: J.-B. Alzine, 1834, p. 101-141.

Antonio. Nova] Nicolás Antonio. *Bibliotheca Hispana Nova*. Madrid: Viuda i hereus de J. Ibarra, 1788. 2 v.

Barrera. *Boletín*] [Jaume Barrera]. *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona* (28 febrer 1922), p. 106-107.

Barrera. *Torres Amat*] Jaume Barrera. *Els Torres Amat i la Biblioteca Episcopal del Seminari de Barcelona. Discursos llegits en la «Real Academia de Buenas Letras» de Barcelona en la solemne recepció pública de...* Barcelona: Atlas Geográfico, 1922.

BL Catalogue before 1601] The British Library. *Catalogue of books printed in Spain and of Spanish books printed elsewhere in Europe before 1601 now in the British Library*. 2a ed. Londres: The British Library, 1989.

BMP Catalogue 1640] Médiathèque de Perpignan. *Le livre et l'édition en Catalogne au XVIIe siècle dans les collections anciennes de la Médiathèque de Perpignan. Catalogue. Autour de 1640*. Prefaci de Gilbert Larguier. [= *El llibre i l'edició a Catalunya al segle XVII dins les col·leccions antigues de la Mediateca de Perpinyà. 1640: abans i després*. Perpinyà, 2005]

Bosch] Andreu Bosch. *Summari, índex o epitome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya*. Perpinyà: Pere Lacavalleria, 1628.

Brunet] Jacques-Charles Brunet. *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*. París: Libr. de Firmin Didot et Cie., 1878-1880.

Calbet-Corbella] Josep M. Calbet i Camarasa; Jacint Corbella i Corbella. *Diccionari biogràfic de metges catalans*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajoana; Rafael Dalmau: Seminari Pere Mata: Universitat de Barcelona, 1981-1983.

Capeille] Jean Capeille. *Dictionnaire des biographies roussillonnaises*. Marsella: Lafitte Reprints, 1978.

Catàleg Bonsoms] *Catálogo de la Colección de Folletos Bonsoms, relativos en su mayor parte a historia de Cataluña*. Barcelona: Casa de la Caritat, 1959-1972.

- CCBE s. XVI] *Catálogo colectivo de obras impresas en los siglos XVI al XVIII existentes en las bibliotecas españolas*. Madrid: Dirección General de Archivos y Bibliotecas, 1972-1984. 15 v.
- CCPB] *Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico Español* [en línia].
- Collell. *Dominicos*] Albert Collell i Costa. *Escritores dominicos del Principado de Cataluña*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1965.
- Comet] Joaquim Comet. *L'imprimerie à Perpignan depuis les origines jusqu'à nous jours*. Perpinyà: J. Comet, 1908.
- DHEC] *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Claret, 1998-2001. 3 v.
- Diago] Francesc Diago. *Historia de la Provincia de Aragón de la Orden de Predicadores*. Barcelona: Sebastià de Cormellas, 1599.
- Estrugós] Josep Elies Estrugós. «Elench dels escriptors catalans». A: *Fènix català*. Perpinyà: Esteve Bartau, 1645.
- Gallardo] Bartolomé José Gallardo. *Ensayo de una biblioteca española de libros raros y curiosos*. Madrid: Gredos, 1968. 4 v.
- Gascón. *Palmireno*] Domingo Gascón. *Desiderata: Juan Lorenzo Palmireno. N. Alcañiz 1584 - † Valencia 1579*. Saragossa: Mariano Escar, 1905.
- Graesse] J. G. Th. Graesse. *Trésor de livres rares et précieux, ou, Nouveau dictionnaire bibliographique: Contenant plus de cent mille articles de livres rares, curieux et recherchés*. Milà: Görlich, 1950. 8 v.
- ICCU] Istituto Centrale per il Catalogo Unico delle Biblioteche Italiane e per le Informazioni Bibliografiche [en línia].
- Index Aureliensis*] *Index Aureliensis: Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum*. Aureliae Aquensis: Aedibus Valentini Koerner, 1965. Part 1, 16 v.; part 2, 3 v.
- Julia. *Fabra*] Benet Julià i Figueras. «Nota sobre el llibre mèdic de Lluís Fabra (1589)». AIEG, vol. XXV-II: *Homenatge a Lluís Batlle i Prats*, 1981, p. 411-417.
- López Piñero. *Científicos*] José María López Piñero et al. *Los impresos científicos españoles de los siglos XV y XVI: Inventario, bibliometría y thesaurus*. València: Universitat de València, 1981-1986. 3 v.
- Lucía] José Manuel Lucía Megías. *Imprenta y libros de caballerías*. Madrid: Ollero & Ramos.
- Madurell. *Arbús*] Josep M. Madurell. «Samsó Arbús». *Gutenberg-Jahrbuch*, núm. 46 (1971), p. 200-208.
- Marcillo] Manuel Marcillo. *Crisi de Cataluña hecha por las naciones estrangeras*. Barcelona: Matevad, 1685.
- Massot] Josep Massot. *Compendio historial de los hermitaños de nuestro padre San Agustín*. Barcelona: Joan Jolis, 1699.
- Medina. *Araucana*] Alonso de Ercilla. *La Araucana de...* Ed. a cura de José Toribio Medina. Santiago de Xile: Elzeviriana, 1910-1917. 4 v.
- Meseguer. *Passio duorum*] Juan Meseguer. «*Passio duorum*: Autores-Ediciones-La obra». *Archivo Ibero-Americano: Revista Trimestral de Estudios Históricos*, segona època, any 29, núm. 115 (1969), p. 217-268.
- Monsalvatje] Francesc Monsalvatje i Fossas. *El obispado de Elna*. Olot: Imprenta y Librería de Juan Bonet, 1911-1915. 4 v.
- Noell] René Noell. *Essai de bibliographie roussillonaise*. Prada: Terra Nostra, 2007.
- OCLC] Online Computer Library Center [en línia].

- Palau] Antoni Palau Dulcet. *Manual del librero hispanoamericano*. Barcelona: Librería Palau, 1948-1977. 28 v.
- Pons. *Bibliographie*] Josep Sebastià Pons. *La littérature catalane en Roussillon (1600-1800): Bibliographie*. Tolosa: Édouard Privat; Paris: Henri Didier, 1929.
- Prat-Vila] Enric Prat; Pep Vila. *Mil anys de llengua i literatura catalanes al Rosselló*. Canet: Trabucaire, 2002.
- Puiggarí] Josep Puiggarí. *Catalogue bibliographique des évêques d'Elne*. Perpinyà: J. B. Alzine, 1842.
- Quétif-Échard. *Scriptores*] Jacobus Quétif; Jacobus M. Échard. *Scriptores ordinis praedicatorum*. Paris: J.-B. Christophorum Ballard et Nicolaum Simart, 1719-1721. 2 v.
- Ramírez de Arellano] Rafael Ramírez de Arellano. *Ensayo de un catálogo biográfico de los escritores de Córdoba*. Madrid: Tip. de Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, 1922-1923. 2 v.
- RBLIF 1976] Louis Desgraves. *Repertoire bibliographique des livres imprimés en France au seizième siècle*. Vol. 24. Baden-Baden: Valentin Koerner, 1976. (Bibliotheca Bibliographica Aureliana; LXIV)
- Ribelles Comín] Josep Ribelles Comín. *Bibliografía de la lengua valenciana: o sea catálogo razonado por orden alfabético de autores de los libros, folletos ... etc., que escritos en lengua valenciana y bilingüe, han visto la luz pública desde el establecimiento de la imprenta en España hasta nuestros días*. Madrid: Imp. de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, 1920-1984. 5 v.
- Richesses BMP] *Richesses de la Bibliothèque municipale: Fonds anciens*. Perpinyà: Bibliothèque Nationale, 1960.
- Rodríguez-Moñino. *Diccionario*] Antonio Rodríguez-Moñino. *Nuevo diccionario bibliográfico de pliegos sueltos poéticos (siglo XVI)*. Madrid: Castalia, 1997.
- Rodríguez-Moñino. *Manual*] Antonio Rodríguez-Moñino. *Manual bibliográfico de cancioneros y romanceros impresos durante el siglo XVI*. Madrid: Castalia, 1973. 2 v.
- Roura] Miguel Roura y Pujol. *Catálogo de la biblioteca pública de Mahón*. Palma: Escuela Tipográfica Provincial, 1897-1901. 2 v.
- Salvá] Pedro Salvá. *Catálogo de la biblioteca de Salvá*. Barcelona: Porter-Libros, [1863]. 2 v.
- Santiago Vela] Gregorio de Santiago Vela. *Ensayo de una biblioteca ibero-americana de la orden de San Agustín*. Madrid: Imprenta del Asilo de Huérfanos del S. C. de Jesús; El Escorial: Imprenta del Monasterio, 1913-1931. 8 v.
- Serra I] Dolors Serra i Kiel. *Bibliografía nord-catalana*. Barcelona: PAM, 1996.
- Serra II] Dolors Serra i Kiel. *Bibliografía de Catalunya Nord (1502-1999)*. Perpinyà: Universitat de Perpinyà. Institut Català de Recerca en Ciències Socials, 2001. [Terra Nostra, núm. 100; monogràfic]
- Simón Díaz. BLH] José Simón Díaz. *Bibliografía de la literatura hispánica*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas: Instituto Miguel de Cervantes de Filología Hispánica, 1950-1994. 18 v.
- Simón Díaz. *Dominicos*] José Simón Díaz. *Dominicos de los siglos XVI y XVII: Escritos localizados*. Madrid: Universidad Pontificia de Salamanca: Fundación Universitaria Española, 1977.
- Torra] Jordi Torra i Miró. *Catàleg dels impresos del segle XVI de la Biblioteca de Montserrat*. [Montserrat], 1981. 4 v.

- Torres Amat] Fèlix Torres Amat. *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*. Barcelona: Imprenta de J. Verdaguer, 1836. [Reimpr. facs. Barcelona; Sueca: Curial, 1973]
- Vidal-Calmette] Pierre Vidal; Joseph Calmette. *Bibliographie roussillonnaise*. Perpinyà: Charles Latrobe, 1906.

Un apunt sobre la literatura impresa a Perpinyà al primer terç del segle XVII*

MERCÈ COMAS
Universitat de Barcelona

Aquest apunt sobre la literatura impresa a Perpinyà l'he estructurat, pel que fa al contingut, en tres punts. En primer lloc, plantejo una visió panoràmica de l'activitat de la impremta a Perpinyà al primer terç del XVII fixant-me també en els antecedents i explicant les obres que va imprimir cada impressor. En segon lloc exposo els continguts de les obres, és a dir, els principals tipus d'obres i temàtiques que ens ofereixen. I en tercer i últim lloc, tracto la qüestió lingüística, és a dir, la conscienciació dels autors en l'ús de la llengua catalana i les justificacions que formulen sobre aquesta qüestió. Clou l'article una relació de totes les obres, amb els fons on es poden localitzar exemplars i la bibliografia que s'hi refereix.

LA IMPREMTA A PERPINYÀ AL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XVII

Des del segle XV Perpinyà havia estat objecte de pretensió per part de França. Les crisis polítiques que es produïen a Catalunya eren aprofitades pels francesos per afeblir encara més l'estabilitat política del Principat i així obrir el camí per a l'annexió del Rosselló. Aquesta pretensió al segle XVI i, sobretot, a principi del XVII es féu més evident. El Rosselló, doncs, era una terra defensada i atacada (Sanabre, 1970).

Així, és amb aquest context d'enfrontaments i de resistència a la invasió francesa que conviu la literatura impresa a Perpinyà. Paral·lelament a aquest clima de resistència, l'activitat cultural continuava i en alguns casos era el vehicle de reivindicació d'una posició o d'una altra. En aquest sentit, en molts llibres es manifesta

* Agraïxo el suport a Eulàlia Duran, directora del projecte CTCN: CIR, i a Eulàlia Miralles, coordinadora, per les indicacions que m'ha fet; i a F. Xavier Altés, Luis Cañigral, Montserrat Lamarca i Maria Toldrà, per les dades i aportacions que m'han facilitat, que han estat decisives per dur a terme aquest article.

en l'apologia de la llengua catalana o bé en elogis a Catalunya i als catalans —la seva història i la seva cultura.

L'activitat impressora a Perpinyà havia començat un segle abans amb Joan Rosenbach —el 1500— a la capital rossellonesa, on va estar establert fins al 1503. Des de la implantació de l'impressor alemany, l'activitat editorial a Perpinyà va tenir una presència intermitent. La iniciativa de Rosenbach fou continuada, uns anys després, per Samsó Arbús —el 1584—, que hi fou establert fins al 1597[1598?].¹ Després d'Arbús, i ja començant el segle XVII, l'impressor Bartomeu Mas² inicia la seva activitat i inicia també l'activitat de la impremta a Perpinyà el segle XVII, que fou continuada per Lluís Roure.

La informació sobre els impressors al primer terç del segle XVII és escassa i molt general. Comet (1908) fa un repàs de la història de l'activitat de la impremta perpinyanenca des dels inicis —1500— fins a final del segle XIX; aquesta obra de Comet és la primera a tractar aquesta qüestió de manera exclusiva.³ En aquest període a Perpinyà els impressors es van succeint, no coexisteixen més d'un impressor —en tot cas ho fan impressor i llibreter.

Per tant, l'activitat de la impremta a Perpinyà al segle XVII s'inicia amb Bartomeu Mas. D'aquest impressor, J. Comet apunta que devia ser col·laborador de Samsó Arbús (vegeu també Madurell, 1971, p. 200-208). Pel que fa a la producció impresa, el mateix Comet assenyala que, de Mas, se n'han trobat únicament dues obres i que porten la data de 1608.⁴ Però Mas començà a imprimir uns anys abans del que Comet indica. El primer llibre que surt del seu taller és *El latino de repente*, de J. L. Palmireno, el 1601.⁵ Aquesta edició de Perpinyà és poc referenciada a la bibliografia; només apareix en una nota en el *Manual del librero hispano-americano*, on Palau diu que era a mans d'Hidalgo.⁶ I posteriorment a la data que Comet indica que va imprimir les dues obres que cita —*Los siete libros de Flavio Iosepho* i *De sacro adorationis*—, Bartomeu Mas encara va imprimir dos llibres més —*Rudimenta Grammatices* i *Phisonomia*, el 1610 i el 1611 respectivament.

1. El 1598 s'imprimeix un edicte de Jeroni Noguer, canonge d'Elna, demanant almoines per a Nostra Senyora del Puig de França, en què no consta el nom de l'impressor ([Perpinyà?: Samsó Arbús?, post. 1598]). Vegeu Comas i Miralles, 2006.

2. Segons Comet (1908, p. 26-27), entre Samsó Arbús i Bartomeu Mas hi hagué Maurice Anglada, del qual no s'ha conservat cap llibre ni es té cap referència. Amb tot, Comet indica que no dubta de l'existència d'aquest impressor.

3. Altres obres posteriors que inclouen informació sobre la impremta a Perpinyà al segle XVII són Pons (1929), Llanas (2002, p. 255-257) i Bonet (2004, p. 831-846).

4. «Mas devait être collaborateur d'Arbus et celui-ci, ayant des intérêts à Barcelone, dut y retourner, abandonnant l'imprimerie à celui-là. Nous n'avons à enregistrer que deux ouvrages de cet imprimeur, et tout les deux portent la date de 1608» (Comet, 1908, p. 27).

5. Aquest llibre és a l'ABEV. En dec la localització a Luis Cañigral.

6. A Palau i Dulcet (1948-1990, vol. XII, núm. 210567) s'indica, en una nota: «Hidalgo tuvo la de Perpinyà, Mas, 1601».

La successió entre Bartomeu Mas i l'impressor següent, Lluís Roure, es va produir a partir de la probable adquisició de la impremta de Mas per part de Roure, que fins aquell moment era únicament llibreter.⁷ Roure i Mas el 1608 col·laboraren en la impressió de *Los siete libros de Flavio Iosepho* —Roure la va costejar.⁸ Després de la col·laboració amb Mas, Roure establí altres convenis com a llibreter, com el que acordà amb els impressors barcelonins Gabriel Graells i Gerard Dotil el 1609 per a la impressió de la *Historia del mundo* de César Campano (Madurell, 1952, p. 168-169).

Però no és fins al 1624 que apareix com a impressor. Aquest any Roure imprimeix les *Crides, y Edictes* del bisbe Joan Sentís, una *Gaceta*, el *De genere et declinatione nominis* de Jaime Felipe Gibert, el *Pronóstico y discurso del año de nuestra salud 1625*, de Bernat Soler, i la *Vida y milagros del beato Salvador de Horta, de la orden del glorioso padre san Francisco*. Les *Crides, y Edictes* posteriorment es van tornar a publicar al *Llibre de privilegis, usos, stils y ordinacions del Consulat de Mar de la fidelíssima vila de Perpinyà* de 1651. La *Gaceta*, fins ara sense localitzar, s'ha trobat recopilada per Antoni Palau i Dulcet (1948-1990, vol. vi, núm. 96342), de la qual diu que van seguir altres números i assenyalava que pot considerar-se el diari més antic en llengua catalana. L'edició perpinyanenca⁹ del llibre de Jaime Felipe Gibert tampoc ha estat localitzada i, com en el cas de la *Gaceta*, és referenciada per Palau i Dulcet (1948-1990, vol. vi, núm. 101807). Pel que fa al *Pronóstico y discurso* és, com altres llibres posteriors, també impresos per Roure, un calendari astronòmic. Així, dels inicis de l'activitat impressora de Lluís Roure, en queden pocs testimonis, únicament les *Crides, y Edictes* i el *Pronóstico y discurso*. L'activitat de Lluís Roure va continuar amb la impressió de diversos llibres més, fins al 1637.

El 1626 publicà el llibre de Miquel Agustí, *Libro de los secretos de agricultura*,¹⁰ imprès a Barcelona uns quants anys abans en català; l'edició de Perpinyà, traduïda al castellà pel mateix autor, incloïa una part més i un índex en sis llengües. Aquest mateix any dels tallers de Roure en sortí també el *Libro de la verdad* de Pedro de

7. Comet (1908, p. 28) explica que «cet imprimeur était depuis de longtemps libraire et devait édité des ouvrages qu'il faisait imprimer par Barthélemy Mas: il est donc probable qu'il aura acheté plus tard les fonds de cette imprimerie».

8. En l'exemplar de la BUB, M-02431, al peu d'impremta només hi figura Bartomeu Mas. És l'únic cas en què Roure no apareix com a financer de la impressió.

9. Hi ha altres edicions: Barcelona, 1588, 1601 i 1643: *De genere et declinatione nominis, Deque proeteritis et supinis verborum tabulæ 4, quibus Æ Anton Nebriss carmina libri 2*. Barcinone, typisAuberti Gotardi anno a Cristo nato MDLXXXVIII (1588) 8° (Palau, 1948-1990, vol. vi, núm. 101805); id. Barcinone, Ex Typographia Gabrielis Graells & Gerardi Dotil. Anno Christi, MDCI (1601), 8°. 91 p. 24 h. (Palau, 1948-1990, vol. vi, núm. 101806); en nota: «Se reimprimió con algunas mejoras en Barcelona. Gabriel Nogués, 1643, 8° (Torres Amat)» (Palau, 1948-1990, vol. vi, núm. 101807).

10. Vegeu Luna-Batlle (2004). Hi ha una edició facsímil de la de Barcelona 1617 publicada per Alta Fulla el 1988, amb estudis introductoris d'Argemí, Garriga, Prats i Rossich, i Soberanas (aquest últim presenta una bibliografia exhaustiva de les edicions del llibre del Prior).

Medina, un tractat filosòfic i religiós. L'any següent, el 1627, s'incrementa el nombre de llibres impresos: *La devota peregrinació de la Terra Sancta* de Miquel Matas, el *Discurso fundado en derecho* de Lluís Palau, el *Compendio de la vida, muerte y milagros de los dos gloriosos labradores San Galderique de Canigon y San Isidro de Madrid* de Reginald Poc, el *Pronóstico y discurso* d'Esteve Pujasol i la *Teorica y practica en cirugia* de Giovanni da Vigo. De l'activitat de la impremta de Roure el 1628 no se'n té referència i no torna a imprimir, que sapiguem, fins al 1629 amb la *Plaza universal de todas las ciencias* de Tommaso Garzoni, la *Relación del feliz parto que tuvo la reyna* i les *Indulgències que guàñan los congregants de la Congregació de aquest Col·legi*.¹¹ El 1630 es reimprimeix la *Plaza universal* i es publica el *Llibre y declaració de noms* de Pere Nicolau. L'any següent la producció continua amb la *Destrucción de los güesos o zancarrón de Mahoma* i continua el 1633 amb les *Compleatas de la vida de Cristo S. N.* de Gregorio Baptista i el *Bálsamo admirable* de Domingo Octavante. Després d'un altre buit en notícies, el 1635 s'entra en els anys finals de l'activitat de la impremta de Lluís Roure. Aquest any es publica la *Relación de lo sucedido en Flandes*, el 1636 la *Primera y segunda parte de la Cirugía universal* de Juan Calvo i el 1637 les *Ordinacions del redrés del real patrimoni*. Però en el període en què Lluís Roure imprimia a Perpinyà, un impressor barceloní, Pere Lacavalleria, es traslladà a la capital rossellonesa únicament per imprimir el llibre d'Andreu Bosch *Summari, índex o epitome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya*, el 1628. Josep M. Madurell a l'article «Antiguas ediciones barcelonesas», de 1952, documenta el procés de la impressió d'aquest llibre i explica que

11. *Indulgències que guàñan los congregants de la Congregació de aquest Col·legi, en lo any 1629, en casa de Lluís Roure, llibreter que fou en esta vila*. Aquesta obra és citada al *Summari de les constitucions, y Regles de les Bulles pontificies* (Perpinyà, Joan Figuerola, 1668), atribuït a Ignasi Descamps; l'obra es documenta a les pàgines 243-247: «A més de les dites Indulgències, i de les altres que portan los llibres citats, que guàñan nostres congregants en qualsevol part aont està fundada la dita Congregació; los que són de la d'esta fidelíssima vila, cada vegada que rezaran set Pares nostres i set Ave Maries devant de la Imatge de Vulto de la Immaculada Concepció, que encara té la dita Congregació de Perpinyà, per los qui moren doctinant o defensant la Iglésia entre els infels, trauran del Purgatori l'ànima que voldran. Així o trobo en un breu Sumari, imprès, de les Indulgències que guàñan los congregants de la Congregació de aquest Col·legi, en lo any 1629, en casa de Lluís Roure, llibreter que fou en esta vila, ab llicència, y firma de Don Francisco López de Mendoza, Bisbe de Elna, lo qual a 12 de juny del mateix any concedí 40 dies de indulgència a tots los congregants d'esta mateixa Congregació per cada vegada que acudiran a ella, o faran algun de sos sants exercicis; y per a autoritzar més cosa tant sancta y gozar tals thesors de tantas indulgències, y dels suffragis y misses, que se offereixen per los difunts congregants, y fer un relevant servei a Déu nostre Senyor y a sa Mare sanctíssima, volgué allistar-se a sa il·lustríssima en dita Congregació, i prèndrer-la baix son amparo, y honrar-la ab sa Reverendíssima presència, com o platícan en varies parts del món altres Prínceps Ecclesiàstichs, y Seculars».

La edición de la obra histórica [...] impresa en Perpiñán en 1628, una de las más notables publicadas durante el reinado de Felipe IV, dio motivo a la firma de un contrato, entre su autor micer Andrés Bosch, doctor en leyes, avecindado en la mencionada villa, y el impresor barcelonés Pedro La Cavallería. En virtud de los pactos estipulados en la aludida escritura contractual, suscrita en Barcelona a 28 de septiembre de 1627, el maestro Pedro La Cavallería venía obligado a desplazarse a la villa de Perpiñán, junto con sus operarios y el material de imprenta necesario, a fin de proceder a la estampación en aquella localidad de 1.250 ejemplares del mencionado libro, indudablemente para que su autor pudiese vigilar la citada edición y atender mejor las pruebas de imprenta.¹²

Comet també fa referència a la presència de Lacavalleria a Perpinyà, de qui també apunta que únicament traslladà els seus materials de la impremta per imprimir el llibre d'Andreu Bosch.¹³ Cal destacar que d'aquesta obra se'n conserven una quantitat considerable d'exemplars en relació amb la resta dels impresos d'aquest primer terç del XVII, concretament quaranta-tres.

LES OBRES¹⁴

Pedro de Medina, al *Libro de la verdad*, al diàleg XIII, diu:

Divina señora, tengo por gran bien aver ayuntada muy hermosa y adornada librería, donde he puesto gran copia de libros de todas sciencias, téngolos con linda orden. Leo cuando me place, y huelgo de saber lo que en ellos está escripto. [...] Has de saber que los libros no sirven a todos los hombres igualmente, antes unos los buscan para saber por ellos. Ciencia, y otros para su deleyte y vanagloria [...]. Por qué te aprovecha leer los libros de la república de Platón, si la república de tu alma está divisa y alborotada con malas obras y pensamientos? También que te aprovecha leer los libros de la sabiduría de Salomón, si no procuras tener sabiduría para te saber gobernar y defender de los vicios [...] y en los buenos libros hallarás, como en la prosperidad te has de regir, y en la adversidad te has de conservar. [...] De manera que no has de tener tus libros para ornato y auto-ridad de tu casa, mas para adornar y ataviar tu ánimo. (Medina, 1626, p. 28-30)

12. Madurell (1952, p. 144); per a l'escriptura contractual de 1627, vegeu igualment Madurell (1952, p. 169-171).

13. Comet (1908, p. 90-91): «Autres imprimeurs: Pere Lacavalleria: la chronologie ininterrompue des successeurs de Samson Arbus. En 1628, alors que Roure prouvait son existence professionnelle par les deux ouvrages que nous avons signalés en 1627 et 1630, apparaît un autre imprimeur, Pere Lacavalleria. Son nom se trouve sur un ouvrage important, labeur de longue haleine, volumineux in 4°, qui a pour titre: *Summari dels titols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya* (Bibl. Rous., 1005)».

14. Cal remarcar que, tal com el títol indica, aquest article pretén ser un apunt sobre les obres impreses a Perpinyà al primer terç del XVII, és a dir, una aproximació a aquestes obres. En alguns casos, i per motius de localització, no ha estat possible consultar-les.

Si bé aquest fragment de Medina pertany a un passatge molt concret d'una obra teològica, és prou il·lustratiu de la mentalitat i la concepció que es tenia de la funció dels llibres —i per extensió la literatura— en la societat de l'època. La visió utilitària de les obres que s'imprimiren en aquest període, tant si eren religioses, històriques, jurídiques o científiques, era la de l'ideari que Pedro de Medina exposa en el fragment de la seva obra. És a dir, els llibres tractaven una temàtica determinada, però sempre dins els paràmetres de ser obres que servien en el sentit de ser útils per a la saviesa, amb la seva concepció moral i ètica basada en els principis religiosos. Així, era per aquesta autoritat moral i ètica que calia tenir-los, per «adornar y ataviar tu ánimo» i calia llegir-los per adquirir saviesa, que és la millor arma per assolir una moral recta. Aquesta definició de la funció dels llibres i la relació que hi cal tenir, tot i que prové d'un tractat de teologia dogmàtica, correspon als tipus de llibres que s'imprimiren en aquest període. Les obres de temàtica religiosa, les obres d'aprenentatge i les obres sobre legislació i història conformen un conjunt d'elements que complien amb aquest paper que Pedro de Medina estableix: el vehicle per defensar el lector dels vicis i encaminar-lo cap a una rectitud moral.

Únicament parant atenció als títols, es pot veure la diversitat de les temàtiques de les obres que s'imprimien al primer terç del segle XVII. Aquesta varietat concordava amb les necessitats culturals de l'època i, per tant, amb les bases de la cultura: la religió, la ciència, el dret, la història i la llengua. La primera obra impresa a Perpinyà en aquest període és una obra d'aprenentatge: *El latino de repente*, de Joan Llorenç Palmireno.¹⁵ Es tracta d'una obra didàctica a partir de textos llatins —l'aprenentatge de la gramàtica llatina, de la literatura i de la retòrica a partir de textos llatins clàssics i de la propugnació de la recuperació i la difusió de la cultura grecollatina. Més endavant, a la traducció de Palmireno de *Las elegancias de Paulo Manucio* de 1678, a l'aprovació firmada per Joan Bonet es diu:

serà obra de gran utilitat, i profitosa per a los que desitjan ab elegància parlar llengua llatina, i aprofitar-se en la gramàtica, que en las escuelas y universitats de nostra Catalunya se ensenya. (Palmireno, trad. 1678)

Los siete libros de Flavio Iosepho, Rudimenta grammatices d'Honorat Porcell i *De genere et declinatione* de Jaime Felipe Gibert també s'inscriurien en aquest tipus d'obres. El cas de Josep Flavi seria el mateix que el d'*El latino de repente*. És a dir, a partir d'un text clàssic en llatí, Juan Martín Cordero fa una traducció prenent com a premissa la depuració de la cultura llatina: la literatura per assolir didàcticament

15. Gascón (1905) fa un interessant apunt biogràfic i bibliogràfic de Palmireno, però no cita l'edició perpinyanenca d'*El latino de repente*. En canvi, esmenta una edició de la dissertació *Campi eloquentiae* (Perpinyà, 1597; vegeu Comas i Miralles, 2006).

el dictat de l'ensenyament de la cultura llatina, de la llengua, de la literatura i de la història. En aquest sentit, Josep Flavi en el pròleg explica:

Escribir cosas nuevas y no sabidas antes, encomendar a los descendientes las cosas que en sus tiempos passaron, digno es ciertamente de loor, y digno también que se crea. Por cosa de más ingenio y de mayor industria se tiene hazer una historia nueva, y de cosas nuevas, que no tocar la orden y disposición dada por otro. Pero yo con gastos y con trabajo muy grande siendo estrangero y de otra nación, quiero hazer historia de las cosas que passaron, por dexarlas en memoria, a los griegos y romanes. [...] Todo esto que he dicho lo he escrito en siete libros más por causa de los que dessean saber la verdad, que por los que con esso se huelgan, trabajando que no pueda ser vituperado por los que saben como pasaron tales cosas, ni por los que que en ellas se hallaron. Daré principio a mi historia con la misma orden que sumariamente lo he contado. (Josep Flavi, 1608, f. [a6-a8v])

Els fets històrics i els fets jurídics representen una temàtica important en els llibres perpinyanencs d'aquest període. Com s'ha dit al principi, el Rosselló ja des del segle xv era objecte de pretensió per part de França i, per tant, els conflictes entre Catalunya i França per defensar el seu territori una i per annexionar-se un territori l'altra es produïren durant més de dos segles. Així, en aquest context de tensions internes és quan Lluís Palau escrigué el seu *Discurso fundado en derecho sobre la pretención, que tienen los condados de Rossellon, y Cerdanya de desunirse, y separarse del principado de Cathalunya, y su Diputación*.¹⁶ Palau formula aquest discurs com una apologia de la segregació del Rosselló i la Cerdanya de Catalunya, que després serà seguida per Lluís Baldó (1627). Per tant, el discurs s'estructura en una sèrie d'arguments a partir dels quals disposa les seves raons per les quals considera i defensa que el Rosselló i la Cerdanya podrien ser un regne independent, tant de Catalunya com de França. Les argumentacions de Palau són múltiples, des dels aspectes geogràfics —és a dir, el paisatge, l'orografia—, els antecedents històrics, la realitat lingüística, i, evidentment, els aspectes polítics, que condicionen tots els anteriors (Sala, 1995).

16. D'aquesta obra, se'n va fer una edició a Barcelona, Jeroni Margarit, 1627; n'hi ha una còpia manuscrita a BC, F. Bon. 5130. Al discurs de Lluís Palau hi hagué una resposta titulada *Memorial o discurso hecho por el principado de Cathaluña en respuesta de otro hecho por la villa de Perpiñán en su nombre, y de los condados de Rossellón y Cerdaña, sobre la desunión y separación de los dichos Condados, que se pide a su Magestad*. Aquesta resposta és feta pels diputats Magarola i Sala. També el 1627 Baldó publicà a Madrid *Aclamación, Pía y Justa dedicada a la s.c. y real magestad del invictísimo señor rey don Felipe, Tercero deste nombre... por el doctor Luis Baldó, burgués honrado, síndico, embaxador de la fidelísima villa de Perpiñán. En Madrid por Andrés de Parra. Año 1627*. A la portada de l'exemplar de la BC hi ha una nota manuscrita en què es diu: «En el año siguiente 1628 imprimió en Perpiñán Andreu Bosch su libro de los títulos de Honor de Cataluña, Rosellón y Cerdaña, donde se tocan todos los puntos principales de esta alegación».

Però l'obra històrica més important en aquest període és el *Summari, índex o epitome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya* d'Andreu Bosch, en el qual Bosch fa una defensa de la història pròpia del Principat i dels Comtats, de la seva cultura i la seva llengua.¹⁷ Suposa, doncs, una font històrica i alhora una reivindicació històrica de Catalunya, el Rosselló i la Cerdanya —és destacable la relació d'escriptors i erudits que aporta dades sobre autors i obres del Rosselló.¹⁸ La seva importància es féu evident en les referències contemporànies i posteriors i, per tant, en la recepció immediata que tingué aquest llibre, que reflectia la importància d'aquesta obra.¹⁹

En la línia de les obres de relats històrics, hi trobem les relacions. El 1629 Roure imprimí la *Relación del feliz parto que tuvo la reyna*, en què es descriuen les celebracions del naixement de Baltasar Carles, príncep d'Astúries.²⁰ El 1631 es publicava la *Destrucción de los güesos o zancarrón de Mahoma*, que relata el miracle fet per un missioner carmelita a Armènia, que provocà la conversió de «los moros de Armenia». Quatre anys més tard, el 1635, Roure imprimeix la *Relación de lo sucedido en Flandes*.²¹ És una relació històrica amb certs ressons periodístics, accentuats pel fet que explica uns successos ocorreguts el mateix any i perquè, a més, és una obra breu —dos folis— i narrada com una crònica. La immediatesa en la relació temporal des que els fets es produeixen fins que s'escriuen i s'imprimeixen es pot veure clarament quan es diu:

Después que los mariscales de Chatillon y de Breze se juntaron con el Príncipe de Orange en los contornos de Mastrich [...] pero viendo los generales del ejército contrario que su intento no les podía salir, por la prevención de su Alteza se fueron a poner sobre Tirllemon, cuyo Governador trató de rendirse [...], entraron por otra los franceses, y hizieron los mayores estragos que se han visto. [...] Dios ha sido servido de sacarnos felizmente de el cuidado en que nos ponían las cosas de Flandes, en que tan vanamente trabajavan los enemigos. [...] Corre voz, que Juan de Uber ha dado a los franceses otra rota mayor que la passada, no la escrivo hasta certificarme. Inspruch 28 de julio 1635. Sólo tengo que añadir en esta a las que he escrito en 25 y 26 deste, que ayer llegó un minis-

17. Vegeu Camps (1999) i Comas (1986, p. 434).

18. Bosch (1628, p. 365-368: «Capítol XIII. Dels hòmens il·lustres han florit en lletres, y en tenen títols de escriptors naturals de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya»).

19. Hi ha referències al llibre de Bosch al *Llibre y declaració de noms, virtuts, perfeccions* (Perpinyà, Lluís Roure, 1630) de Pere Nicolau i al *Fènix català* (Perpinyà, Esteve Bartau, 1645) de Josep Elies Estrugós, per exemple.

20. L'obra també fou impresa a Barcelona el mateix any.

21. Aquesta relació fa referència als successos de les guerres d'independència que es produïren a Flandes, entre els espanyols que lluitaven per conservar la seva hegemonia en aquest territori i els holandesos partidaris de la independència de Flandes, amb el suport de França i Anglaterra. Aquestes guerres s'emmarcaren en l'anomenada Guerra dels Trenta Anys (1618-1648).

tro de su Alteza que venía de Alsacia [...] y es verisímil, siendo la retirada que el enemigo tenía más segura. Dios haga que sea cierto este aviso, y que continúen estos buenos sucessos con los de por acá. (*Relación* 1635, f. 1v-2v)

Aquesta immediatesa també es dóna en les altres relacions, per la qual cosa se les pot vincular al gènere periodístic —cal tenir en compte que hi ha documentada una *Gazeta* publicada a Perpinyà a partir de 1624 que seria el primer testimoni de premsa en català de la història.²² Les obres jurídiques que exposen resolucions de conflictes particulars o bé que estableixen qüestions públiques legals tenen una presència mínima en aquest període.²³ Les *Crides, y Edictes* de Joan Sentís i les *Ordinacions del redrés del real patrimoni* són els dos únics testimonis d'aquest tipus d'obres, que més endavant tindran una presència més significativa en la producció de la impremta perpinyanenca. Els edictes de Joan Sentís són relatius al comerç, l'economia i la legalitat, i en fixen el funcionament. I un altre imprès jurídic és l'última obra de Roure —almenys fins ara localitzada i conservada: *Ordinacions del redrés del real patrimoni dels comtats de Rosselló y Cerdanya* de 1637. Així, Lluís Roure comença i acaba la seva producció —almenys documentada— amb dues obres de la mateixa temàtica.

El sentit religiós de la moral al qual al·ludíem en parlar de la utilitat dels llibres fa que previsiblement les obres religioses tinguin un paper destacat en la producció impresa d'aquest període. La cultura en gran part era patrimoni de l'estament religiós, però igualment si anava més enllà d'aquests cercles eclesiàstics el fet religiós i la teologia dogmàtica tenien una presència considerable. El primer llibre d'aquestes característiques és de Bernat Pujol, *De sacro adorationis*, de 1608. Suposa l'inici de la literatura de culte impresa a Perpinyà —en aquest cas es tracta d'una obra dedicada a l'adoració de la santa Eucaristia. La continuïtat d'aquest tipus d'obres no es dóna fins al 1624 amb la *Vida y milagros del beato Salvador de Horta*. Dins la mateixa temàtica en què s'inscriuen aquestes peces hi ha variants importants —n'és una mostra el fet que l'obra de Bernat Pujol sigui una obra de devoció i culte religiós i la *Vida y milagros* una obra més aviat hagiogràfica. El 1626 s'imprimia el *Libro de la verdad* de Pedro de Medina (Benítez, 1946); es tracta d'un llibre de doctrina religiosa que, com s'ha indicat anteriorment, conté reflexions il·lustratives de la concepció teològica de la filosofia, de la moral i de l'ètica de l'home i el seu comportament —tot i que havia estat impresa per primera vegada el 1563 continuava sent vàlida per a la formació religiosa i la predicació. Reginald Poc

22. Vegeu n. 14.

23. Per exemple, a AMG, Reg. 11713, s'ha localitzat una obra de temàtica jurídica titulada *Discursus iuris super facto causae vertentis in regis audientia referente magnifico Philippo Vinyes inter Raphaelem de Billarac, domicellum in villa Perpiniani domiciliatum, contra Bartholomaeum Casanovas, etiam domicellum detentorem loci*, publicada possiblement a Perpinyà el 1620.

el 1627 imprimia la *Vida y milagros de san Galderique y san Isidro de Madrid*. L'obra continuava amb la literatura religiosa hagiogràfica i cal destacar els dos goigs que el mateix autor composà, dedicats a sant Galderic i a sant Isidre, i que els col·locà al final de l'obra;²⁴ les dues composicions són una mostra interessant de literatura devota i popular i constitueixen el primer testimoni imprès de goigs a Perpinyà:

Als qui confiam de vós,
sens ningun dupte y recel,
ajudau-nos des del cel
Galderich, sant gloriós.
[...]
La gran llum del vostre exemple
provocava a Santa Vida,
y habitat al seu sant temple,
Déu per vós als hòmens crida.
Tant, que los dos germans vostres
imitaren sempre a vós
ajudau nos, &c.
[...]

TORNADA
Puix se agrada Déu de vós
com de altre just Abel
féu baxar pluges del cel
Galderich, sant Gloriós.
(Poc, 1627, f. 139-140v)

I els dedicats a sant Isidre:

Puis cantau tanta alegria
a tot lo món consolant,
consolau Isidro sant
al devot que en vós confia.
[...]
Empleant les matinades,
en dits divinals llaors,
baxàvan uns llauradors
del cel ab sos bous y arades;
llauràvan per vós, i un dia
los veu íban aguaytant.
Consolau, &c.
[...]

24. Palau (1948-1990, vol. XIII, núm. 229328), en una nota a la referència de Poc, diu: «Obra curiosa. Al fin van los Goigs, en lengua catalana».

TORNADA

Pregau per nos nit i dia,
 puis en lo cel podeu tant.
 Consolau Isidro sant
 al devot que en vós confia.

(Poc, 1627, f. 196-198)

En aquest mateix any s'imprimia una de les obres de literatura religiosa més interessants que es donen en aquest període: *La devota peregrinació de la Terra Sancta* de Miquel Matas. Es tracta d'una peça que s'emmarca dins la literatura religiosa però també dins la literatura de viatges: l'autor narra les impressions que li produeix aquest viatge, a mig camí entre un itinerari físic i un itinerari espiritual (vegeu Homs, 2003). En aquest sentit, hi ha fragments il·lustratius:

Capitol 6. *De com entrí en la ciutat santa de Hierusalem.* Aquest mateix dia, a 19 d'agost a les onze de la matinada, arribàrem en lo portal d'esta santa ciutat qui mira a ponent anomenat de Iapha, assentàrem-nos fora del portal de la ciutat de un gran pedrís qui està a la mà esquerra del portal aguantant que vingués lo Torsimany dels pares de Sant Francesch qui està en lo monestir de Sant Salvador. Y prest arribà dit Torsimany an un Turch per scriure mon nom, y mirar lo que aportava que era poca cosa; demanà'm d'hont era, i com me deya diguí que era de França, y mon nom no-l neguí. La causa fonch, perquè, si a l'entrant de la Iglésia del sanct sepulcre com aguessen tornat demanar fos estat prompta en respondre, no m'aguessen trobat en frau perquè més prompta és la memòria en nomenar lo propi nom que no altre. Francès diguí per més seguretat, que als spanyols miran ells allí ab mal ull, i diuhén són espías de aquella terra. Paguí per entrar en dita ciutat dos saquins o xatips, que tot és hu, à-y portal y contra portal, y tots nous ab les portes forrades de ferro ab garita demunt, y casi totes les muralles són noves, les quals se feren l'any 1542. [...]

Esta santa Ciutat, fonc edificada après del Diluvi per los nêts de Noè, que eren Iether y Hus germans, y Sale cosí germà dels dos, que los tres noms fan Hierusalem. Dihuen alguns, que Sem era Melchise dech (Rex salem, Rey de Hierusalem, lo qual possehí dita ciutat 50 anys en lo temps de Habraham, en lo any de la Creatió del món 2023 anomenada en Hebreu, Salem, y en Grech, Solima. [...]

En lo any 1099 fou recuperada per Goffredo Buglion, duc de Loneto. Aquest fou primer qui pujà per la muralla, als quinze de juliol, en divendres hora de nona, hora que Christo nostre Señor espirà en la Creu, y fou fet aleshores tant estrago y matament de jueus segons comte Joseh, de Bello judaico, que totes les plassas, temples, carrers y cases estaven plenes de sanc humana y los vencedors també tenyits de sanc. [...]

Aquex matex dia que entrí en dita ciutat a la vesprada me féu Déu mercè poder entrar a la Iglésia del Sant Sepulcre, y fou lo primer sanctuari y lloch que comensí a visitar, del que-m féu molta mercè Déu nostre Señor, y que la primera missa que diguí en aquella Terra Santa fou en lo Santíssim Sepulcre. (Matas, 1627, f. 24-27v)

El 1630 surt a la llum el llibre de Pere Nicolau, *Llibre y declaració de noms, virtuts, perfeccions, gràcias, títols, excel·lèncias y grandezas de la sempre Santa y Verge Maria Mare de Déu*, dedicat a la Verge d'Espirà de Conflent. El mateix autor diu:

Lo intent meu, i institut de aquest Llibre, és declarar ab lo favor del Senyor: Noms, Virtuts, Perfeccions, Gràcias, Títols, Excel·lèncias y Grandesas de la sempre santa i Verge Maria mare de Déu; per a què ab esta declaració tingam notícia y coneixença de la Alteza y Dignitat que té y gosa, y quant perfeta, pura y sancta fonc sempre, ja en sa Concepció i principi de ser. (Matas, 1627, f. ††2)

Es tracta d'una obra al·legòrica de la Verge Maria, més aviat espiritual i mística i allunyada de la literatura religiosa doctrinal i dogmàtica.²⁵ I el 1633 s'imprimeixen les *Compleatas de la vida de Cristo* de Gregorio Baptista. El volum de Baptista és l'últim de temàtica religiosa que es publica en aquest període. S'emmarca dins la literatura religiosa de devoció que s'havia iniciat amb el primer llibre d'aquesta temàtica imprès en aquest període, *De sacro adorationis* de Bernat Pujol. L'obra inclou, a part d'un relat de la vida de Crist, sermons per a la Quaresma, sermons dedicats a la Creu de Jesucrist, a la Mare de Déu i a sant Joan Baptista. Per tant, és una obra també de predicació.

Una altra temàtica present en aquestes obres del primer terç del XVII és la de les ciències aplicades.²⁶ La medicina, l'agricultura i l'astronomia són els aspectes que tracten els llibres científics impresos al Rosselló en aquest període. La medicina es manifesta en l'especialitat de la cirurgia i en l'aplicació de la medecina. Giovanni de Vigo i Juan Calvo publiquen dos tractats sobre aquesta disciplina, el 1627 i el 1637 respectivament. I Domingo Octavante el 1633 publica en un full solt el *Bálsamo admirable*, possiblement una explicació breu sobre les propietats i les aplicacions d'un bàlsam amb finalitats terapèutiques.²⁷

Una altra aplicació de la ciència és l'agricultura. Miquel Agustí el 1626 publica a Perpinyà el *Libro de los secretos de agricultura, casa de campo y pastoril*, que és un tractat de coneixements pràctics sobre agricultura i diversos aspectes de la vida

25. Vegeu Comas (1986, p. 438): «además de tratar de las virtudes, linaje y predestinación de María, construye un gran aparato alegórico y metafórico en su honor, basado en personajes del Antiguo Testamento, todo lo cual lo convierte en libro más de carácter místico que doctrinal».

26. Una de les obres que pertanyeria a aquesta tipologia és la *Phisonomia* de Jerónimo Cortés (1610). Per qüestions logístiques, aquesta obra, localitzada a Montpeller, no s'ha pogut consultar ni tampoc se n'ha obtingut bibliografia suficient per poder-s'hi referir amb coneixement de causa. És per això que no figura en els comentaris sobre els continguts de les obres. El títol podria ser indicatiu que fos una obra fisiognomònica, tenint en compte que l'autor va escriure altres obres relatives a aquest tema.

27. Formulem el contingut de l'obra en forma d'hipòtesi perquè no l'hem pogut veure directament, encara que n'hem obtingut informació bibliogràfica. Vegeu, més avall, el llistat d'obres.

rural. L'astronomia és també una altra aplicació científica que se'ns presenta en forma d'almanacs, amb pronòstics del temps i la posició dels astres. És el cas del *Pronóstico y discurso del año de nuestra salud de 1625. Calculado al meridiano de Cataluña* de 1624 i del *Pronóstico y discurso del año bixesto de 1628. Calculado según el meridiano de Cathaluña y condados de Rossellón y Cerdaña* de 1627. Potser aquest tipus d'obres són les que s'aparten més de les obres pròpiament literàries, però cal entendre el concepte de cultura de l'època i les seves manifestacions. És a dir, si els coneixements científics formaven part de la formació i de les necessitats culturals de l'època, aquests llibres pertanyien també a l'entramat de la cultura (vegeu López Piñero, 1997, p. 23-25).

Fora de les principals línies temàtiques, hi trobem la *Plaza universal de todas las ciencias* de Tommaso Garzoni, un volum de caràcter enciclopèdic (vegeu Cherchi, 1997-1998). Les edicions de Perpinyà —1629 i 1630— són una traducció de Cristóbal Suárez de Figueroa. L'obra està estructurada en sermons que expliquen les diferents arts i disciplines de les ciències i les lletres. Es parla des de «Principes y tiranos», «Governadores», «Formadores de pronósticos, Almanagues, Reportorios y Lunarios», «Profesores de empresas y emblemas» fins a «Académicos», «Oradores», «Mercaderes», «Poetas y humanistas», «Impressores», etc. En les dues edicions perpinyanènques el traductor de l'obra, abans del text, hi va incloure un «Encomio al arte de Ramon Llull» en què resol el greuge que creu que Garzoni comet en l'obra de no reconèixer prou l'obra i la figura de Ramon Llull.

LA LLENGUA

Reprenent el fil del principi d'aquest apunt, a la Catalunya del Nord es donava una situació cultural que era fruit dels fets històrics que s'havien anat produint des de final del segle xv. Les obres impreses a Perpinyà entre 1608 i 1637 reflecteixen la situació cultural —la mentalitat cultural i social— que es donava a la Catalunya del Nord i al conjunt dels Països Catalans. Més enllà de la temàtica de les obres, i continuant amb els continguts, és interessant veure com el context històric i polític es reflecteix en molts casos, i no necessàriament en obres de temàtica històrica. Aquesta realitat històrica es tradueix en el fet que els autors, en molts casos, en el pròleg de les seves obres, a part de presentar-ne la intenció hi inclouen una petita justificació del motiu pel qual l'han escrit en una llengua o en una altra —en català o en castellà; i en altres casos en el text de l'obra inclouen també referències al fet lingüístic i a la identitat històrica catalana (Vila, 1989). La justificació és gairebé sempre a favor de la llengua catalana, tot i en els casos en què l'obra està escrita en castellà, com en el cas de Reginald Poc. Miquel Matas a *La devota peregrinació*, al pròleg, després d'explicar el significat de la seva peregrinació a Terra Santa, exposa els motius que l'han portat a escriure l'obra en català:

Tres causes me han mogut escriure en llengua cathalana: la primera perquè m'és natural; la segona, que ho dech als de ma terra y pàtria, ahont són pocs los qui entenen la castellana; la tercera i última és que com no estiga versat en ella no em só tingut de valer de treballs de ningú. Folgarà jo sens faltar a dites tres causes y rahons dar lo gust y contento (a tots los lectors) que dec a ma voluntat, emperò no essent possible ho acceptaran com se deu a la veritat de la relació d'esta mia peregrinació. (Matas, 1627, f. †4)

Lluís Palau, en el seu discurs, fa una apologia de la unitat de la llengua:

Ni por hablar todos una misma lengua se puede inserir ser Cathalunya y los Condados una sola provincia, pues lo mismo se podría dezir de los reynos de Valencia y Mallorca con las islas de Menorca, Iviça y Cerdenya, donde se habla la misma lengua; como en la corona de Castilla muchas y diferentes provincias que hablan una misma lengua castellana. (Palau, 1627, f. 15)

El mateix any 1627 Reginald Poc justifica l'ús del castellà perquè és una llengua més estesa, però al mateix temps a les «Advertencias para quien leyer» fa un elogi de la cultura catalana i dels catalans que demostra que no ha escrit l'obra en català per rebuig a la llengua i a Catalunya.

Per la seva banda, Andreu Bosch es refereix a la llengua catalana —i a la història i a la cultura— des d'una perspectiva històrica i reivindicativa (Comas, 1986, p. 434). Reclama que el català sigui la llengua de predicació perquè l'estament eclesiàstic establert al Rosselló, provinent de regions de parla castellana, establí el castellà com la llengua de l'església (Bosch, 1628, cap. 4, 7 i 8). Bosch, doncs, formula una defensa de Catalunya posant èmfasi en la importància de la llengua.

Pere Nicolau el 1630 diu que

Aver escrit aquest Llibre en nostra llengua pròpia i natural me ha obligat lo que dec a una nació, pàtria y parròquia. Sia la glòria de Déu i de la sua santíssima y beatíssima mare. I en tot me submeto humilment a la correcció de la santa i cathòlica Iglesia Romana, en obediència de la qual vull viure y morir. (Nicolau, 1630, f. ††3)

Totes aquestes justificacions enalteixen la llengua com a símbol identitari i ho fan en un moment en què el clima polític és tens i l'estabilitat política de la Catalunya del Nord cada vegada és més fràgil, i en què la situació de la llengua catalana també es va debilitant.

L'estament eclesiàstic en bona part prové de regions de parla castellana i no aprèn el català, per la qual cosa l'estament civil —cònsols, nobles i juristes— es converteix en el defensor de la llengua catalana i critica l'estament eclesiàstic per

haver establert el castellà com la llengua de predicació (Segarra, 1997, p. 179). Això es fa evident en el fet que la majoria de les obres escrites o bé traduïdes per religiosos són en castellà i la resta, gairebé sempre, en català.

En definitiva, aquest apunt ha volgut ser una aproximació a la literatura i a la cultura que es produïa a la Catalunya del Nord en els primers trenta anys del segle XVII, en un temps en què aquesta terra començava a viure una creixent inestabilitat arran de les disputes entre Catalunya i França. Els llibres impresos reflecteixen la diversitat d'interessos culturals, polítics, religiosos, històrics i literaris de la societat perpinyanenca de principi del segle XVII. Les impremtes de Bartomeu Mas i de Lluís Roure foren el vehicle per a la divulgació immediata d'aquests interessos, però també ho han esdevingut ara amb la pervivència de part de les obres que sortiren dels seus tallers.

BIBLIOGRAFIA

- AGUSTÍ, Miquel (1988). *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*. Estudis preliminars de Lluís Argemí, Joaquim Garriga, Modest Prats i Albert Rossich, i Amadeu J. Soberanas. Barcelona: Alta Fulla. [Reprod. facs. de Barcelona: Esteve Liberós, 1617]
- BALDÓ, Lluís (1627). *Aclamación pía, y justa dedicada a la S. C. y Real Magestad del invictissimo señor Rey Don Felipe Tercero*. Madrid: Andrés de Parra.
- BENÍTEZ CLAROS, Rafael (1946). «Obras de Pedro de Medina». *Revista de Bibliografía Nacional*, núm. VII, p. 413-415.
- BONET, Gérard (2004). «Perpignan la typographe. Cinq siècles d'imprimerie à Perpignan». A: SALA, Raymond; ROS, Michelle (dir.). *Perpignan une et plurielle*. Canet: Trabucaire, p. 831-846.
- BOSCH, Andreu (1628). *Summari, índex o epitome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya*. Perpinyà: Pere Lacavalleria.
- CAMPS, Cristià (1999). «Andreu Bosc: un defensor de la llengua». A: *Estudis de llengua i literatura catalanes/XXXIX*. Barcelona: PAM, p. 149-156. (Miscel·lània Arthur Terry; 3)
- CHERCHI, Paolo (1997-1998). «Suárez de Figueroa e la traduzione della Piazza Universale di Garzone». *Studi Ispanici*, núm. 1, p. 75-84.
- COMAS, Antoni (1986). «La cultura catalana en la época del Barroco». A: MENÉNDEZ PIDAL, Ramón. *Historia de España*. Vol. XXVI (II). Madrid: Espasa Calpe, p. 405-465.
- COMAS, Mercè; MIRALLES, Eulàlia (2006). «La impremta a Perpinyà: Samsó Arbús». ATCA, núm. 25, p. 347-373. [Veg. *supra*, p. 29-58]
- COMET, Joachim (1908). *L'imprimerie à Perpignan depuis les origines jusqu'à nos jours*. Perpinyà: J. Comet. [Extrait du XLIX Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales]
- DESCAMPS, Ignasi (1668). *Summari de les constitucions, y Regles de les Bulles pontificies*. Perpinyà: Joan Figuerola.
- GASCÓN, Domingo (1905). *Desiderata: Juan Lorenzo Palmireno: N. Alcañiz 1584 - † Valencia 1579*. Saragossa: Mariano Escar.
- HOMS, Antoni (2003). «Relats de pelegrinatge a Terra Santa. Un camí de set segles». AST, núm. 76, p. 5-44.

- JOSEP FLAVI (1608). *Los siete libros de Flavio Iosepho*. Perpinyà: Bartomeu Mas.
- LLANAS, Manuel (2002). *L'edició a Catalunya: segles xv a xvii*. Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya.
- LÓPEZ PINERO, José (1997). «L'activitat científica a Catalunya». A: *Història de la cultura catalana*. Vol. II: *Renaixement i Barroc: Segles XVI-XVII*. Barcelona: Edicions 62, p. 15-36.
- LUNA-BATLLE, Xavier (2004). «Variació històrica i dialectal dins els *Secrets d'agricultura* (1617) de Miquel Agustí». A: *Estudis de llengua i literatura catalanes/XLIX*. Barcelona: PAM, p. 37-51. (Miscel·lània Joan Veny; 5)
- MADURELL, Josep-Maria (1952). «Algunas antiguas ediciones barcelonesas de libros (1502-1704) (Notas para su historia)». *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, vol. XXIV (1951-1952), p. 133-172.
- (1971). «Samsó Arbús». *Gutenberg-Jahrbuch*, núm. 46, p. 200-208.
- MATAS, Miquel (1627). *La devota peregrinació de la Terra Sancta*. Perpinyà: Lluís Roure.
- MEDINA, Pedro de (1626). *Libro de la verdad*. Perpinyà: Lluís Roure.
- NICOLAU, Pere (1630). *Llibre y declaració de noms, virtuts, perfeccions, gràcias, títols, excel·lències y grandezas de la sempre Santa y Verge Maria Mare de Déu, en honra y glòria de sa Immaculada Concepció; diuidit en dos parts; compost y instruït per Pere Nicolau*. Perpinyà: Lluís Roure.
- PALAU, Lluís (1627). *Discurso fundado en derecho sobre la pretención, que tienen los condados de Rossellon, y Cerdanya de desunirse, y separarse del principado de Cathalunya, y su Diputación*. Perpinyà: Lluís Roure.
- PALAU I DULCET, Antoni (1948-1990). *Manual del librero hispano-americano*. Barcelona: A. Palau. 36 v.
- PALMIRENO, Joan Llorenç (trad.) (1678). *Las elegancias de Paulo Manucio*. Barcelona: Bartomeu Giralt.
- POC, Reginald (1627). *Vida y milagros de San Galderique y San Isidro de Madrid*. Perpinyà: Lluís Roure.
- PONS, Josep Sebastià (1929). *La littérature catalane en Roussillon (1600-1800): Bibliographie*. Tolosa: Edouard Privat; París: Henri Didier.
- Relación* (1635). *Relación de lo sucedido en Flandes*. Perpinyà: Lluís Roure.
- SALA, Raymond (1995). «La catalanité par les roussillonnais de la fin du xvie à la première moitié du xviii siècle». A: *Le Roussillon: De la Marca Hispanica aux Pyrénées-Orientales (viii-xxe siècles): Actes du LXVIIe Congrès de la Fédération historique du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon*. Perpinyà: Société Agricole Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales. (SASLPO; 103), p. 75-87.
- SANABRE, Josep (1970). *Resistència del Rosselló a incorporar-se a França*. Barcelona: Barcino.
- SEGARRA, Mila (1997). «El conflicte lingüístic català-castellà als segles XVI i XVII». A: GABRIEL, Pere (dir.). *Història de la cultura catalana*. Vol. II: *Renaixement i Barroc: Segles XVI-XVII*. Barcelona: Edicions 62, p. 167-192.
- VILA, Pep (1989). «La disputa lingüística al Rosselló a través dels prefacs de les obres impreses (1590-1698)». A: RAFANELL, A.; ROSSICH, A. (ed.). *El Barroc català: Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 631-654.

RELACIÓ DE LES OBRES IMPRESSES A PERPINYÀ AL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XVII

En aquesta relació s'inclouen, a continuació de la referència de cada obra, la localització i la bibliografia en forma abreujada (vegeu, més avall, les abreviacions).

PALMIRENO, JOAN LLORENÇ. *El latino de repente*. Perpinyà. Bartomeu Mas. 1601. 8º, 119 f.

Vic. *Biblioteca Episcopal*, Reg. 6018 (inc.).

Antonio. *Nova*, vol. II, p. 8-10.- Palau, vol. XII, núm. 210567 (n.).

JOSEF FLAVI. *Los siete libros de Flavio Iosepho. De bello iudaico*. Trad. Juan Martín Cordero. Perpinyà. Bartomeu Mas. A costa de Lluís Roure. 1608. 8º, 440 f.

BARCELONA. *Biblioteca de Catalunya*, Res. 1545-12º (inc.), Tor. 361-12º; *Pública Episcopal (Seminari Conciliar)*, 72.071; *Universitària*, B-70/7/12, C-253/7/19 (inc.), XVII-L-83, C-212/7/33 (inc.), M-02431 (peu d'impremta amb Bartomeu Mas).- CASTALLA. *Bibl. Rico*, 221.- MADRID. *Nacional*, R/5903, R/6359, R/6681, R/14310, R/12429; *Palacio Real*, VI-22227; RAH, 2/3338; *Univ. Complutense. Fac. Filología (Bibl. Histórica M. de Valdecilla)*, 25-X-49.- MONTSERRAT. *Monestir*, A XXXVIII 12º 6.- PERPINYÀ. *Municipal*, Res. 1239.- VALÈNCIA. *Universitària*, Y-31/29, Y-32/133.- VILANOVA I LA GELTRÚ. *Bibl.-Museu Víctor Balaguer*, S.L.14818.- RIPOLL. *Bibl. Lambert Mata* (Estrader-Fullà. *Lambert Mata*, n. 292).- Vic. *Biblioteca Episcopal*, XVI-920 (inc.).

Antonio. *Nova*, vol. I, p. 737-738 (Cordero).- CCPB, núm. 36040.- Comet, p. 28.- Fourquet, n. 5309.- Gallardo, vol. II, núm. 1893.- Gisbert-Ortells, vol. I, n. 3624.- Marcillo, núm. 471.- Palau, vol. VII, núm. 125055 (n.).- Pons. *Bibliographie*, núm. 34.- RBLIF 1983, p. 225.

PUJOL, BERNAT. *De sacro adorationis cultu disputationes quatuor*. Perpinyà. Bartomeu Mas. 1608. 8º, 447 p.

AMIENS. *Municipal*, T.2947.- BARCELONA. *Universitària*, C-251/6/2, XVII-L-172 (inc.), M-7911; *Biblioteca de Catalunya*, 1-II-30; *Pública Episcopal*, 244.611 Puj.- CACERES. *Pública*, 1/5001.- MONTSERRAT. *Monestir*, B.LXVIII.12º.20.- PARÍS. *Sainte Geneviève*, 8D3951, inv.4701FA.- PERPINYÀ. *Municipal*, Res. 1059.

Annuaire 1834, p. 109.- Antonio. *Nova*, vol. I, p. 227.- Bosch, p. 366.- CCPB, núm. 455431.- Comet, p. 27.- Estrugós, f. †5r.- Marcillo, núm. 471.- Palau, vol. XIV, n. 241950.- RBLIF 1983, p. 289 [diu 1668].- Torres Amat, p. 515.

CORTEZ, HIERONIMUS. *Phisonomia*. Perpinyà. Bartomeu Mas. 1610. 16º.

Antonio. *Nova*, vol. I, p. 573.- Colbert de Croissi, vol. II, p. 321.- RBLIF 1983, p. 225.

PORCELL, HONORAT. *Rudimenta Grammatices ex variis grammaticae scriptoribus desumpta*. Perpinyà. Bartomeu Mas. 1611. 12º, 30 p.

MONTPELLER. *Municipal*, V.11212.

RBLIF 1983, p. 225.- Vila 1989, p. 27.

Discursus iuris super facto causae vertentis in regis audientia referente magnifico Philippo Vinyes inter Raphaellem de Billarac, domicellum in villa Perpiniani domiciliatum, contra Bartholomaeum Casanovas, etiam domicellum detentorem loci. [Perpinyà. S. i. 1620].

GIRONA. *Arxiu Municipal*, Registre 11713.

Crides y Edictes, fets per lo Excelentíssim Senyor Don Ivan Sentís, Bisbe de Barcelona, de la Sacra Cathòlica y Real Magestat, Conceller, Virrey y Capità General en lo Principat de Catalunya... Estampades en Perpiñà. En casa Lluis Roure Llibreter. 1624. 8º, 12 f.

BARCELONA. *Biblioteca de Catalunya*, F. Bon. 4861.- PERPINYÀ. ADPO, 5232.

Aguiló, núm. 1349.- *Catàleg Bonsoms*, núm. 255.- Comet, p. 28.- Palau, vol. XXI, núm. 308871.- RBLIF 1983, p. 225.- Serra I, núm. 12.- Serra II, núm. 11.- Torres Amat, p. 596.

[*Gazeta*. Perpinyà, en casa de Lluis Roure Llibreter. Any M. DC. XXIII (1624). 4º.]

Palau, vol. VI, núm. 96342.

[GIBERT, JAIME FELIPE. *De genere et declinatione nominis, deque proteritis et supinis verborum tabulae 4, quibus Æ. Anton Nebriss carmina libri 2*. Perpiniani, Ludovici Roure, 1624. 8º, 104 p., 30 f.]

Palau, vol. VI, núm. 101807.

Pronóstico y discurso del año de nuestra salud de 1625. Calculado al meridiano de Cataluña por el doctor Bernardo Soler, valenciano. Perpinyà. Lluís Roure, 1624.

RALB, ms. 3-I-24 (Pujades, vol. III, p. 378-379).

Vida y milagros del beato Salvador de Horta, de la orden del glorioso padre san Francisco. Recopilada de sus processos y de otros autores, por un su devoto. Dirigida a Don Salvador Fontanet, del Consejo de su Magestad y su Regente en el Supremo de Aragon, con licencia. Impresa en la fidelíssima villa de Perpiñán, en casa de Luys Roure, librero, año 1624. A costa de los devotos del santo. 24º, 212 p.

GENOVA. *Biblioteca Universitaria*, 2.N.I.35 (inc.).

Comet, p. 29.- Palau, vol. XXVI, núm. 363256 [1a referència].- Pons. *Bibliographie*, núm. 35.- RBLIF 1983, p. 225.

La historia de los dos verdaderos amigos. En Ronsillone. [S. i.]. 1625.

BARCELONA. *Biblioteca de Catalunya*, Res. 642-12.- MADRID. *Nacional*, R/11217, R/8332.- TROYES. *Municipal*, bb.16.3833.

Palau, vol. VI, núm. 115364.

AGUSTÍ, MIQUEL. *Libro de los secretos de agricultura, casa de campo y pastoril. Traduzido en lengua catalana en castellano por Fr. Miguel Agustín Prior del Temple de la villa de Perpiñán*. Perpinyà. Lluís Roure. 1626. 4º, 8 f., 652 p.

BARCELONA. *Universitària*, M-12039, B-41/3/4 (inc.), M-12415; *Biblioteca de Catalunya*, 4-IV-98.- LONDRES. *British Library*, 441.b.10.- MADRID. *Nacional*, R/3515.- PARÍS. *Nacional*, S.6699.- PERPINYÀ. *Municipal*, Res. 121.- PERALADA. *Biblioteca*, 63 Agu y.- VALÈNCIA. *Universitària*, R-1/234.

Aguiló, núm. 1908.- Antonio. *Nova*, vol. II, p. 131.- Bosch, p. 368.- CCPB, núm. 214004.- Estrugós, f. 78v.- Gisbert-Ortells, vol. I, n. 67.- Marcet-Solà, núm. 118.- Marcillo, núm. 582.- Palau, vol. I, núm. 4124.- Pers i Ramona, p. 196.- Pons. *Bibliographie*, núm. 36.- RBLIF 1983, p. 225-226.- Torres Amat, p. 8.

MEDINA, PEDRO DE. *Libro de la verdad*. Perpinyà. Lluís Roure. 1626. 4º, 492 p., 14 f.

BARCELONA. *Universitària*, XVII-L-2159, XVII-L-2429; *Biblioteca de Catalunya*, 6-III-4, Res. 502-8º.- CASTELLÓ DE LA PLANA. *Pública*, XVII-456.- MADRID. *Nacional*, R.16255, U.4596; *Univ. Complutense. Fac. Filología*, Res. 94.- MONTSERRAT. *Monestir*, D XIX 8º 2275.- VALÈNCIA. *Universitària*, Y-2/21.- NOVA YORK. *Hispanic Society*.

Antonio. *Nova*, vol. II, p. 215-216.- CCPB, núm. 33192.- Gisbert-Ortells, vol. II, núm. 4430.- Palau, vol. VIII, núm. 159702.- RBLIF 1983, p. 226.

MATAS, MIQUEL. *La devota peregrinació de la Terra Sancta*. Perpinyà. Lluís Roure. 1627. 8º, 144 f.

BARCELONA. *Biblioteca de Catalunya*, 11-IV-57.- PARÍS. *Nacional*, 8-02F-77.

Aguiló, núm. 895.- Antonio. *Nova*, vol. II, p. 140.- Estrugós, f. 78v.- Palau, vol. VIII, núm. 157892.- Serra I, núm. 13.- Serra II, núm. 12.

PALAU, LLUÍS. *Discurso fundado en derecho sobre la pretención que tienen los condados de Rossellón y Cerdaña de desunirse y separarse del principado de Cataluña y su Diputación. Compuesto y ordenado por el doctor... Año 1627*. Perpinyà. Lluís Roure, [1627]. 4º, 16 f.

BARCELONA. *Universitària*, ms. 975; *Biblioteca de Catalunya*, Res. 378-4°.

Comet, p. 29.- Noell, núm. 3443.- Palau, vol. XII, núm. 209938 (n.).- Pons. *Bibliographie*, núm. 37 i 92.- RBLIF 1983, p. 226.- Torres Amat, p. 467.

POC, REGINALD. *Compendio de la vida, muerte y milagros de los gloriosos labradores San Galderique de Canigou y San Isidro de Madrid*. Perpinyà. Lluís Roure. 1627. 8°, 216 f.

BARCELONA. *Universitària*, B-40/4/35 (inc.), C-205/8/36 (inc.), C-239/7/15; *Biblioteca de Catalunya*, R(2)-8°-9 (inc.).- MONTPELLER. *Municipal*, V. 10241.- MONT-SERRAT. *Monestir*, D XXIX 12° 130.- PARÍS. *Nacional*, 8-OO-269; *Arsenal*, 8°H.21029 (inc.).- PERPINYÀ. *Municipal*, Res. 1815, Res. 500 (inc.).- VIC. *Bibl. Episcopal*, 69/612.

Antonio. *Nova*, vol. II, p. 260.- Collell. *Dominicos*, p. 210-211.- Comet, p. 29.- Estrugós, f. †9.- Marcillo, núm. 624.- Noell, núm. 2063.- Palau, vol. XIII, núm. 229328.- Pons. *Bibliographie*, núm. 39 i 238.- RBLIF 1983, p. 226.- *Riches BMP*, p. 59.- Torres Amat, p. 487.- Vidal-Calmette, núm. 1259.

PUJASOL, ESTEVE. *Pronóstico y discurso del año bixesto de 1628. Calculado según el meridiano de Cataluña y condados de Rossellón y Cerdaña, por Estevan Puyasol*. Perpinyà. Lluís Roure, 1627. 8°, 16 p.

BUB, ms. 975-9.

Antonio. *Nova*, vol. II, p. 293.

VIGO, GIOVANNI DA. *Teorica y practica en cirugia... hecha de latina castellana por... Miguel Juan Pascual...* Perpinyà. Lluís Roure. 1627. Fol. 222 f.

BARCELONA. *Universitària*, M-R-366, XVII-6213.- BETHESDA. *National Library of Medicine*, WZ250V6891627.- MADRID. *Nacional*, R/39551.- PARÍS. *Nacional*, Fol. T D73-40.- PERALADA. *Biblioteca*, 617 Vig T.- PERPINYÀ. *Municipal*, Res. 459.- SANTIAGO DE COMPOSTELA. *Universitària*, 20482.- SARAGOSSA. *Universitària*, 79-51.

CCPB, n. 47566.- Fourquet, núm. 3000.- OCLC, n. 14317043.- Palau, vol. XXVII, núm. 364936.- RBLIF 1983, p. 235.

BOSCH, ANDREU. *Summari, índex o epitome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya*. Perpinyà. Pere Lacavalleria. 1628. Fol. 4 f., 586 p., 11 f.

BARCELONA. *Arxiu de la Corona d'Aragó*, XXVII-4-18; *Arxiu Històric*, A.92-Fol.24; *Biblioteca de Catalunya*, 15-VI-61, Mar. 81-4; *Pública Episcopal*, 929.7 Bos (inc.); *Universitària*, C-222/4/6, XVII-5900.- CANTOBLANCO. *Universidad Pontificia de Comillas*, 764 (inc.). GIRONA. *Pública*, A/5983.- LONDRES. *British Library*, 179.e.11.

(Goldsmith, B291).- MADRID. *Fundación Lázaro Galdiano*, Inv. 5557; *Nacional*, 2/67125, 3/9304, 2/70690, 2/24548, 2/31828; RAE, 10-III-24; RAH, 4/281, 1/1754; *Zabálburu*, 11-99.- MOIÀ. *Arxiu Històric*, R.59.- MONTSERRAT. *Monestir*, D.VII.4°.371.- PAMPLONA. *Bibl. General de Navarra*, 28-6/56.- MONTPELLER. *Municipal*, L.271, V.197.- NARBONA. *Municipal*, 6527.- NOVA YORK. *Hispanic Society*.- PARÍS. *Nacional*, Fol.-0M-8 (CGIBNP, vol. xvi, p. 600); *Sainte Geneviève*, Delta 557.- PAU. *Municipal*, E.27.d.3905.- PERPINYÀ. ADPO, Mt 68; *Municipal*, Res. 489, Res. 1409, Res. 1790.- RIPOLL. *Biblioteca Lambert Mata*.- ROUEN. *Municipal*, Mt.G.154.- VALÈNCIA. *Universitària*, R-1/94, R-1/293.- VIC. *Pública Episcopal*, 45/510. VILANOVA I LA GELTRÚ. *Bibl.-Museu Balaguer*, S.L. 14818 (inc.).- VIMBODÍ. *Abadia de Poblet*, 2-7-6.

Annuaire 1834, núm. 123.- Aguiló, núm. 2832.- Antonio. *Nova*, vol. i, p. 71.- Bresson, núm. 71.- CCPB, núm. 38081.- Comet, p. 90.- Estrader-Fullà. *Lambert Mata*, núm. 359.- Gallardo, vol. II, núm. 1464.- Gisbert-Ortells, núm. 991.- Marcillo, núm. 294.- Noell, núm. 3212.- Palau, vol. II, núm. 33407.- Pons. *Bibliographie*, núm. 96.- RBLIF 1983, p. 226.- *Richesses BMP*, p. 58.- Salvà, núm. 3541.- Serra I, núm. 14.- Serra II, núm. 13.- Simón Palmer, núm. 307.- Torres Amat, p. 121.- Vidal-Calmette, núm. 1005. [Ed. facs. Barcelona: Curial, 1974]

Congregacions que guànyan los congregants. Perpinyà. Lluís Roure. 1629.

Referència obtinguda de: *Summari de les constitucions i regles tretes de les Bulles Pontificies*. Perpinyà: Joan Figuerola, 1668, p. 243-247.

GARZONI, TOMMASO. *Plaza universal de todas las ciencias y artes parte traducida del toscano y parte compuesta por Christóual Suárez de Figueroa*. Perpinyà. Lluís Roure. 1629. 4º, 379 f.

BARCELONA. *Bibl. de Catalunya*, 5-II-17.- *Universitària*, XVII-3508 (inc.), XVII-L-2384, XVII-L-2379.- LIÓ. *Municipal*, 308744.- MONTSERRAT. *Monestir*, D XCLX 8º 22.- MÚRCIA. *Bibl. de la Provincia Franciscana de Cartagena*, 6489; *Colección privada Antonio Viñao Frago*, 312.- PAMPLONA. *Bibl. General de la Universidad de Navarra*, B. 170.323.- NOVA YORK. *New York University, Bobst Special Collections*, PQ6433.S8 P5n.- PERPINYÀ. *Municipal*, Res. 145, Res. 1029.- POYO. *Monasterio de San Juan*, 39-6-25.- RIPOLL. *Bibl. Lambert Mata*, R. 240.- VALÈNCIA. *Universitària*, Y-3/74.

BMP Catalogue 1640, p. 22.- CCPB, núm. 444705.- Estrader-Fullà. *Lambert Mata*, núm. 365.- Fourquet, núm. 4917.- Gisbert-Ortells, vol. II, núm. 6519.- OCLC, núm. 2183869.- Palau, vol. XXII, núm. 323909.- *Richesses BMP*, p. 60.- Vindel, p. 2915.

Relación del feliz parto que tuvo la reyna. Perpiñán. Luys Roure Librero. 1629.

BARCELONA. *Universitària*, ms. 975-16.

Excelentísimo señor. [Perpinyà. S. i. 1630].

VIC. *Biblioteca Episcopal*, Varis 151; 63.

GARZONI, TOMMASO. *Plaza universal de todas las ciencias y artes parte traducida del toscano y parte compuesta por Christóual Suárez de Figueroa*. Perpinyà. Lluís Roure. 1630. 4º, 379 f.

AUSTRÀLIA. *National Library of Australia*, RB MISC 3291.- BARCELONA. *Universitèria*, XVII-L-1340.- BETHESDA. *National Library of Medicine*, W2250.5939, p. 1629.- COLUMBUS. *Universitèria*, B.33.58.1630.- DURHAM. *Universitat de Duke*, N4387 (microfilm).- EDIMBURG. *National Library of Scotland*, G.26.b.4.- LIÓ. *Municipal*, 308744.- MADRID. *Nacional*, R/6170.- MÚRCIA. *Biblioteca Provincial Franciscana de Cartagena*, 6489 (inc.); *Viñao Frago*, 312.- NOVA YORK. *Hispanic Society* [1630 portada, 1629 colofó segons RBLIF].- PARÍS. *Arsenal* 4º.S.3; *Nacional*, Z-2769; *Sainte Geneviève*, Delta 53842.- PERPINYÀ. *Municipal*, Res. 334.- POYO. *Monasterio de San Juan*, 39-6-25.- VALÈNCIA. *Universitèria*, Y-3/118.

Arbour, vol. III, n. 13815.- Bresson, núm. 788.- CCPB, núm. 41760.- CGIBNP, 231v.- Colbert de Croissi, vol. II, p. 251.- Gisbert-Ortells, vol. II, núm. 6520.- Palau, vol. XXII, núm. 323910.- Pons. *Bibliographie*, núm. 43.- RBLIF 1983, p. 226.

NICOLAU, PERE. *Llibre y declaració de noms, virtuts, perfeccions, gràcias, títols, excellèncias y grandezas de la sempre Santa y Verge Maria Mare de Déu... Compost y instruit per Pere Nicolau*. Perpinyà. Lluís Roure. 1630. 4º XXII p., 364 f.

BARCELONA. *Universitèria*, C-186/6/39, B-70/3/14 (inc.), XVII-L-2549 (inc.), M-02437, M-02891; *Bibl. de Catalunya*, 10-V-27; *Pública Episcopal*.- RIPOLL. *Bibl. Lambert Mata*.- VALÈNCIA. *Universitèria*, R/178, R/179.- GIRONA. *Pública*, A/3387.- LLEIDA. *Pública*, XVII-Des.- LONDRES. *British Library*, 1232.d.26.- MADRID. *Univ. Complutense. Fac. Filología*, 14574.- MONTPELLER. *Municipal*, V.7078.- MONTSERRAT. *Monestir*, D.XVII.8º.134.- PARÍS. *Nacional*, H-5702.- PERPINYÀ. *Municipal*, Res. 905.- VALÈNCIA. *Universitèria*, R-1/178, R-1/179.

Aguiló, núm. 1010.- CCPB, núm. 133557.- Comet, p. 29.- Estrugós, f. †6.- Fourquet, núm. 791.- Gisbert-Ortells, vol. II, núm. 4739.- Noell, núm. 2064.- Palau, vol. XI, núm. 190419.- Pons. *Bibliographie*, núm. 142.- RBLIF 1983, p. 227.- Serra I, núm. 15.- Serra II, núm. 14.- Torres Amat, p. 441 (s. l.).- Vidal-Calmette, núm. 1261.

Destrucción de los güesos o zancarrón de Mahoma, y por ella la conversión de los moros de Armenia, con un famoso milagro del Rosario en el año 1630. Traduzida del armenio al italiano y después del italiano en español. Perpinyà. Lluís Roure. 1631. 4º, 4 p.

BARCELONA. *Universitèria*, ms. 975-18.

BAPTISTA, GREGORIO. *Completas de la vida de Cristo S. N.... compuestas por el P. M. F.... traducidas en castellano por... Fr. Hernando de Camargo, predicador de la Orden de San Agustín...* Perpinyà. Lluís Roure. 1633. 4º, 182 f.

BARCELONA. *Universitària*, XVII-2090, XVII-4623, XVII-L-2526 (inc.), C-186/5/27; *Pública Episcopal*, 232 Por.- CASTELLÓ DE LA PLANA. *Pública*, XVII/220.- GIRONA. *Pública*, A/6032 (inc.), A/6016 (inc.).- MADRID. *Nacional*, 3-11002.- MONTSSERRAT. *Monestir*, D XIX 8º 448.- MÚRCIA. *Universitària*.- PALMA DE MALLORCA. *Pública*, 10295.- PARÍS. *Nacional*, H-2757.- SARAGOSSA. *Universitària*, G-6-235.

Antonio. *Nova*, vol. I, p. 542-543.- CCPB, núm. 34847.- Fernández-Villamil, p. 121.- Palau, vol. II, núm. 25744 (n.) i núm. 23483 (n.).- Sbaraglia, vol. I, p. 330.- Simón Díaz. BLH, vol. VII, núm. 3648.

OCTAVANTE, DOMINGO. *Bálsamo admirable*. Perpinyà. Lluís Roure. 1633. Fol, 1 f.

VALÈNCIA. *Facultat de Medicina. Instituto de Historia de la Ciencia y Documentación López Piñero*, C/31-28.

CCPB, núm. 486360.

Relación de lo sucedido en Flandes desde que entraron los Estados obdientes a Su Magestad Católica, los exércitos de Francia y Olanda este año de mil y seiscientos y treinta y cinco. Perpinyà, Lluís Roure, 1635. 8º, 2 f.

BARCELONA. *Bibl. de Catalunya*, F. Bon. 8965.

Catàleg Bonsoms, núm. 395.

CALVO, JUAN. *Primera y segunda parte de la Cirugía universal y particular del cuerpo humano... Corregida y emendada, y en esta última impresión añadidos tres tratados... por el licenciado Andrés de Tamayo*. Perpinyà. Lluís Roure. 1636. Fol., 620 p., 4 f., 191 p.

BARCELONA. *Universitària*, B-66/1/22 (inc.).- LONDRES. *Wellcome Inst. for the History of Medicine*, 1212/D.- MADRID. *Nacional*, R-5616.- MINNEAPOLIS. *University of Minnesota. Bio-Medical Library*.- SÃO PAULO. *Facultat de Dret*.

Antonio. *Nova*, vol. I, p. 666.- CCPB, núm. 37849.- OCLC, n. 25206213, n. 29163180.- RBLIF 1983, p. 227.- Palau, vol. III, núm. 40553.

TORROELLA, JOAN. [*Gramàtica*. Perpinyà. Lluís Roure. 1636].

Referència obtinguda de l'aprovació a Joan Torroella, *Brevis ac compediaria...* Perpinyà: Bartomeu Breffel, f. A3.

Ordinacions del redrés del real patrimoni dels comtats de Rosselló y Cerdanya. Perpinyà. Lluís Roure. 1637.

PERPINYÀ. ADPO, AD 1B386.

Comet, p. 30.- RBLIF 1983, p. 227.- Serra I, núm. 16.- Serra II, núm. 15.

ABREVIACIONS BIBLIOGRÀFIQUES

Aguiló] Marià Aguiló Fuster. *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra, 1923. [Reimpr. facs. Barcelona; Sueca: Curial, 1977]

Annuaire 1834] «Notices biographiques sur les hommes nés dans le département des Pyrénées-Orientales, qui se sont distingués par leurs écrits, par leurs actions ou par leur mérite». *Annuaire statistique et historique du département des Pyrénées-Orientales, pour l'année 1834*. Perpinyà: J.-B. Alzine, 1834, p. 101-141.

Antonio. Nova] Nicolás Antonio. *Bibliotheca Hispana Nova*. Madrid: Viuda i hereus de J. Ibarra, 1788. 2 v.

Arbour] Roméo Arbour. *L'ère baroque en France*. Ginebra: Droz, 1977-1985. 4 parts, 5 v.

BMP Catalogue 1640] Médiathèque de Perpignan. *Le livre et l'édition en Catalogne au XVIIe siècle dans les collections anciennes de la Médiathèque de Perpignan. Catalogue. Autour de 1640*. Prefaci de Gilbert Larguier. [= *El llibre i l'edició a Catalunya al segle XVII dins les col·leccions antigues de la Mediateca de Perpinyà*. 1640: abans i després. Perpinyà, 2005]

Bosch] Andreu Bosch. *Summari, índex o epitome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya*. Perpinyà: Pere Lacavalleria, 1628.

Bresson] Odette Bresson. *Catalogue du fonds hispanique ancien (1492-1808) de la Bibliothèque Sainte-Geneviève de Paris*. París: Publications de la Sorbonne, 1994.

Catàleg Bonsoms] *Catálogo de la Colección de Folletos Bonsoms, relativos en su mayor parte a historia de Cataluña*. Barcelona: Casa de la Caritat, 1959-1972.

CCPB] *Catálogo colectivo del patrimonio bibliográfico español* [en línia].

CGIBNP] *Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale: auteurs*. París: Impr. Nationale, 1906.

Colbert de Croissi] Joachim Colbert de Croissi. *Catalogus librorum bibliothecae... Caroli Joachimi Colbert de Croissi, episcopi Montepessulani...* [s. ll.], 1740. 2 v.

Collell. Dominicos] Alberto Collell Costa. *Escritores dominicos del Principado de Cataluña*. Barcelona: Ediciones de la Ponencia de Cultura de la Diputación Provincial de Barcelona, 1965.

Comet] Joaquim Comet. *L'imprimerie à Perpignan depuis les origines jusqu'à nos jours*. Perpinyà: Impr. J. Comet, 1908. [Extrait du XLIXe Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales]

Estrader-Fullà. Lambert Mata] Agustí Estrader; Núria Fullà. *Catàleg de la Biblioteca «Lambert Mata» de Ripoll*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1989. (Catàlegs de Biblioteques de Catalunya. Impresos Segles XV a XVIII; 2)

Estrugós] Josep Elies Estrugós. *Fènix català*. Perpinyà: Esteve Bartau, 1645.

- Fernández-Villamil] M. del Carmen Fernández-Villamil Ingunza. *Catálogo de impresos del siglo xvii de la Biblioteca Universitaria de Murcia*. Murcia: Universidad de Murcia, 1985.
- Fourquet] A. Fourquet. *Catalogue de la bibliothèque de Perpignan*. Perpinyà: Typographie J. Alzine, 1866.
- Gallardo] Bartolomé José Gallardo. *Ensayo de una biblioteca española de libros raros y curiosos*. Madrid: M. Rivadeneyra, 1888-1889. 4 v.
- Gisbert-Ortells] Ana Gisbert Terol; M. Lutgarda Ortells Pérez. *Catálogo de obras impresas en el siglo xvi de la Biblioteca General e Histórica de la Universidad de Valencia*. València: Generalitat de València. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1992. 2 v.
- Marcet-Solà] Pere Marcet; Joan Solà. *Història de la lingüística catalana 1775-1900: Repertori crític*. Vic: Eumo: Universitat de Girona: Universitat de Vic, 1998. 2 v.
- Marcillo] Manuel Marcillo. *Crisi de Cataluña hecha por las naciones extranjeras*. Barcelona: Matevat, 1685.
- Noell] René Noell. *Essai de bibliographie roussillonnaise*. Prada: Terra Nostra, 2007.
- OCLC] Online Computer Library Center [en línia].
- Palau] Antoni Palau i Dulcet. *Manual del librero hispano-americano*. Barcelona: A. Palau, 1948-1990. 36 v.
- Pers i Ramona] Magí Pers i Ramona. *Historia de la lengua y de la literatura catalana*. Barcelona: Imprenta de José Tauló, 1857.
- Pons. *Bibliographie*] Josep Sebastià Pons. *La littérature catalane en Roussillon (1600-1800): Bibliographie*. Tolosa: Édouard Privat; París: Henri Didier, 1929.
- Pujades] Jeroni Pujades. *Dietari*. A cura de Josep Maria Casas Homs. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1975-1976. 4 v.
- RBLIF 1983] Louis Desgraves. *Repertoire bibliographique des livres imprimés en France au xviiie siècle*. Vol. IX. Baden-Baden: Valentin Koerner. (Bibliotheca Bibliographica Aureliana; XCVII)
- Richesses BMP] Eugène Schmidt; René Noell. *Richesses de la Bibliothèque Municipale: 1760-1960*. Presentació de Jean-Gabriel Gigot. Perpinyà, 1960.
- Salvá] Pedro Salvá. *Catálogo de la biblioteca de Salvá*. Barcelona: Porter-Libros, [1963]. 2 v.
- Sbaraglia] Giovanni Giacinto Sbaraglia. *Supplementum et castigatio ad Scriptores trium ordinum S. Francisci a Waddingo aliisve descriptos*. Roma: A. Nardecchia, 1908-1921. 2 v.
- Serra I] Dolors Serra i Kiel. *Bibliografia nord-catalana*. Barcelona: PAM, 1996.
- Serra II] Dolors Serra i Kiel. *Bibliografia de Catalunya Nord (1502-1999)*. Perpinyà: Universitat de Perpinyà. Institut Català de Recerca en Ciències Socials, 2001. [Terra Nostra, núm. 100; monogràfic]
- Simon Díaz. BLH] José Simon Díaz. *Bibliografía de la literatura hispánica*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas: Instituto Miguel de Cervantes de Filología Hispánica, 1960-1994. 16 v.
- Simón Palmer] María del Carmen Simón Palmer. *Bibliografía de Cataluña: Notas para su realización*. Vol. I: 1481-1765. Vol. II: 1766-1820. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1980-1982. 2 v.
- Torres Amat] Fèlix Torres Amat. *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*. Barcelona: Imprenta de J. Verdaguer, 1836. [Reimpr. facs. Barcelona; Sueca: Curial, 1973]

- Vidal-Calmette] Pierre Vidal; Joseph Calmette. *Bibliographie roussillonnaise*. Perpinyà: Charles Latrobe, 1906.
- Vila 1989] Pep Vila. «La disputa lingüística al Rosselló a través dels prefacs de les obres impreses (1590-1698)». A: A. Rafanell; A. Rossich (ed.). *El Barroc català: Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987*. Barcelona: Quaderns Crema, 1989, p. 631-654.
- Vindel] Francisco Vindel. *Escudos y marcas de impresores y libreros en España durante los siglos XV a XIX*. Barcelona: Orbis, 1942.

Entre el principi i l'inici: la poesia preliminar als impresos perpinyanencs del segle XVII*

MERCÈ COMAS
Universitat de Barcelona

La frontera no és un límit: és una gran finestra oberta.
(Josep Pla, *El quadern gris*)

Més enllà del concepte de fronteres físiques com a límits geogràfics i culturals entre països i societats, si n'apliquem el concepte al terreny abstracte de les manifestacions culturals, com és el cas dels llibres, hi podem trobar petites fronteres que separen i alhora enllacen les parts de les obres i hi demarquen petits territoris. És el cas, segles enllà, dels impresos antics. Aquests llibres habitualment seguien un model d'estructura que, a banda del text de l'obra, les aprovacions i llicències eclesiàstiques pertinents, els prefacis i els pròlegs, incloïen poemes preliminars. Una poesia que estava a la frontera entre l'inici de l'obra —pròlegs, aprovacions, prefacis i llicències— i el principi —el text— i que molt sovint es constituïa com a petites obres independents. Tenen, doncs, un territori propi, però alhora es relacionen amb les parts que les envolten. Un exemple, com tants altres, és el dels poemes preliminars en els impresos perpinyanencs del segle XVII. Aquestes composicions poètiques actuen d'incentiu i de reclam, i conviden a llegir el llibre i hi estan lligades temàticament o bé fan un elogi de l'autor o de l'impressor que l'ha publicat. Es tracta, doncs, d'un gènere «fronterer» en molts sentits, físic i de contingut, que forma part d'una obra però que alhora té entitat pròpia, és una obra o un text per si mateix. En la majoria d'aquests llibres, s'hi troba poesia preliminar, ja sigui en formes cultes —sonets, octaves, dècimes, entre altres— o bé populars,

* Aquest treball té l'origen en un pòster presentat al congrés «Observar les fronteres, veure el món» que es va celebrar a la Cerdanya els dies 19 al 21 de març de 2010 i després publicat en un recull d'articles dedicats a la mateixa temàtica; és per això que faig sovint al·lusió a les fronteres, aplicades a les parts dels llibres però també al concepte en sentit de delimitació entre els textos que formen part d'un volum. He d'agrair a Oscar Jané l'oportunitat de poder presentar el pòster al congrés i fer un lloc per als impresos perpinyanencs a les fronteres, i a Eulàlia Miralles les indicacions i suggeriments per tractar aquestes fronteres textuais.

com ara els goigs o els romanços. L'activitat de la impremta a Perpinyà durant la primera meitat del Siscent la duïen a terme principalment els impressors Lluís Roure i Esteve Bartau (Comas, 2006 i 2007). De les seves impremtes van sortir els impresos que contenen la poesia preliminar que repassarem en aquest article: la *Vida y milagros del beato Salvador de Horta* (1624), la *Vida y milagros de san Galderique* (1627) de Reginald Poc, la *Plaza universal de todas las ciencias* de Tommaso Garzoni (1629) i el *Llibre y declaració de noms...* (1630) de Pere Nicolau, impresos per Roure; el *Fènix català o Llibre del singular privilegi* (1645) de Josep Elies Estrugós i la *Vida y milagros de santo Domingo de Soriano* (1651) de Domènec Sunyer, impresos per Bartau.

A part de l'estructura formal dels llibres, el predomini del contingut temàtic religiós o devot que reflecteixen els títols citats és també una característica comuna en els impresos antics, reflex del context social i cultural del moment i de la incidència de l'estament eclesiàstic en la societat.

OBSERVAR I VEURE EL MÓN

Si a través de les fronteres es pot observar i veure el món, a través de la poesia preliminar tenim una visió del món que l'envolta físicament —el text de l'obra o l'obra en si mateixa— i conceptualment —el context cultural, social i històric. Aquests poemes, doncs, aporten molts elements: literatura, la poètica i l'escriptura d'uns autors, a vegades anònims, altres amb nom; i el testimoni d'un temps. Literatura en molts sentits: les composicions —les formes mètriques, els recursos literaris—, els temes i els autors. Es tracta de composicions dedicades a l'enaltiment de persones relacionades amb la publicació de l'obra, com els impressors, o bé amb sants, verges o personatges religiosos.

A l'imprès *Plaza universal de todas las ciencias* de Tommaso Garzoni (Bagnacavallo, 1549-1589), Rodrigo Saldaña dedica un poema a l'impressor Lluís Roure format per dues dècimes —versos heptasíl·labs i rima abbaaccddc. Es tracta d'una lloança a l'impressor perquè ha estat el responsable que els textos surtin a la llum, el vehicle de difusió de les històries:

Poco importara escribir
si todas las escrituras
se fueran quedando a oscuras
sin quererlas imprimir.
(Garzoni, 1629, f. †2v)

El *Fènix català o Llibre del singular privilegi* de Josep Elies Estrugós és, d'entre els que m'ocupen, l'imprès que té més textos preliminars, sobretot poemes i un curiós diccionari de la literatura catalana titulat «Helench dels escriptors catalans»

(vegeu Valsalobre, 2002, p. 328-329). Pel que fa als poemes és igualment l'imprès que en té més i de més diversos: sonets, un romanç, una glossa i una lira. I, entre aquests, hi ha un sonet devot dedicat, com s'indica en el títol, «A la baxada de Maria Santíssima a donar lo escapulari a Sant Simon Stok en confirmació de la cortedat de la llengua en todas las paraulas monosíl·labas»,¹ tot un joc d'enginy: un sonet fet de monosíl·labs —amb versos octosíl·labs i en rima abab abba cdc ede dff—, amb dos quartets i tres tercets:

Del cel à Stock un do gran tant,
un gran pris fa de Déu lo vas:
ve, com lo sol, ab molt prest pas
del cel Stock als prechs del sant:
Diu: —Pren est do, ap molt dol cant
que tu tant vols y ab ell lo bras
de Déu, per qual se vol mal cas,
que, quant a tu y teus, de tot mal bant.
Te quart de mal nou, vell, xich, gros
te don bon fi y bon punt de mort,
te quart de mar, llamp, foch ton cos.
—Y tras la mort, en temps molt poch
—sí diu lo sant—, ¿del mar bon port
y llum del cel, del cep flor groch?—
Si diu per sort:
—Si mor, o Stock!, mon fill, del forn
molt fort hont yo me'n torn.

(Estrugós, 1645, f. 95v)

I en aquesta observació del món també hi ha lloc per veure el temps coetani i el temps passat:

Perquè sempre el mut silenci
és sepulcre de memòries,
y tal vegada la enveja
núvol obscur de la història,
ab est romans vull comptar
las novas plantas dithosas
que la gran vinya del Carme
à produït ab gran còpia.

(Estrugós, 1645, f. *1v)

1. Sembla que es tracta del primer sonet —documentat— en català format per monosíl·labs per tal de demostrar que la llengua catalana és concisa i prou rica com per bastir un sonet a base de paraules d'una sola síl·laba, i s'inscriu en els corrents d'apologia de la llengua catalana que sorgiren al segle XVII al Rosselló. És una resposta a les acusacions de simplicitat que s'havien fet a la llengua catalana. Vegeu Romeu (1978, p. 104-105), que també edita el sonet.

Es tracta d'un romanç, una forma poc habitual de trobar en els poemes preliminars dels impresos perpinyanencs, però habitual en l'època, que versifica la història de l'orde del Carme i les bones accions dels seus religiosos, des de 1431 fins a 1634.

Un altre imprès que presenta poesia preliminar és el *Llibre y declaració de noms, virtuts* de Pere Nicolau (Millàs, 1575-?).² En aquest llibre únicament hi ha unes «Octavas en alabanza de Santa Maria de Espirà». Es tracta d'unes octaves reials dedicades a l'enaltiment de la Verge d'Espirà de vuit estrofes i amb l'esquema mètric habitual d'aquestes composicions —ABABABCC—, en què es canten les qualitats de la Verge i se li atribueixen les més altes bondats; tal com diu l'autor, en aquestes octaves hi ha una «breu summa [dels] noms títols, virtuts, gràcies i excel·lències» (Nicolau, 1630, f. †††4):

Santa Maria de Espirà, verge pura,
en esta iglésia venerada,
mare de Déu, pietat y de dulçura,
estela del mar, de Déu estada,
ciutat del senyor posada en altura,
altar de Thymiamà, font sagellada,
cisterna de Bethelehem, del cel guia,
en vós verge espero nit y dia.

De Déu cedro, llorer, palma crexida,
oliva dels camps molt graciosa,
lliri, bresca de mel, vara florida,
beneyta Abigayl, Rachel hermosa,
aurora, y llum, de sol tota vestida,
coloma que de cel no té cosa
escalera del cel, porta y clau,
nardo de color fragant molt suau.

Llit de Salomó de Déu folgura,
reyna en los cels entronitzada,
obra de Déu de gran arquitectura,
rosa en Jericó per Déu plantada,
dulçor de la ànima que son bé procura,
estrem de bondat verge sagrada,
nau que porta sustento y alegria,
vas de devoció insigne y pia.

Escut y defensora en mort y vida,
socorro de aquesta vida treballosa
thàlam de Jesús que al bé convida,
ramellet de Déu, pedra preciosa;

2. És interessant l'estudi sobre aquest llibre titulat *Pere Nicolau, le prieur d'Espira*, que va fer Pons (1929, p. 85-101).

àguila que en lo alt sempre anida,
sacristia de Christo miraculosa,
en tot guiau-me, perquè vos alabe,
no menos que mudant Eva en Ave.

Obedient, y humil ab gran cordura,
real casa de Déu per ell fundada,
ave phènix molt única en ventura,
de tots los prophetas anunciada.
Exemplar de llaor és vostra figura,
lliberal, prudent y esforçada,
a Déu cercàreu, Déu en vós cabia,
socorro vos demana qui en vós confia.

Nova Eva sens culpa introduïda,
ínclita, celestial, y generosa,
entre cent mil milanars elegida,
única, singular y poderosa.
En vós la gràcia està sens mida
sagrat trono ahont Déu reposa,
és en vós infinit lo bé de aquell ave,
Déu que vos coneix, ell vos alabe.

Torre y castell de Jesús sagrat,
or de gran valor y gran riqueza,
real en esquadrons ben ordenat,
relliquiari de Déu de gran limpieza,
alçar del senyor molt ben armat,
lluna agradable, y nort de firmeza,
valerosa Esther y Judith fort,
de virtuts y gràcias abundant port.

Any de Jubileu molt desijat,
dels fills de Adam summa nobleza,
sempre nostre nom sia lloat,
inventora de gràcia ab llargueza.
Ningú a lloar-vos ha bastat,
no arriba mon llaor a tanta alteza,
dau-nos favor, virtut y bona sort
alcançau, tingau bon fi y bona mort.

(Nicolau, 1630, f. †††2v-†††3v)

Aquests aspectes són habituals de trobar en aquestes composicions, però potser el que ja no ho és tant és que després del poema hi hagi un text explicatiu sobre les diverses possibilitats de llegir els versos:

Són estas octavas tant artificiosas que se pòdan llegir en moltes maneres, perquè dels primers reglons de cada una se fa octava, y dels segons altre, y així dels demés; y prenent lo primer regló de la primera octava, y lo segon de la se-

gona, y lo tercer de la tercera, fins a venir a pendre per lo matex ordre, lo octau de la octava, se fa una octava, y de dos octavas, començant per un matex consonant se fan altres dos, llegint lo regló primer de la una, y lo segon de l'altre, y axí alternativament fins al setè de la una, y primer de l'altre, fins al vuytè de la una y setè del altre; y les dos octavas no començan per un matex consonant de la mateixa manera, excepto que los dos reglons últims se ha de pendre tots dos de la una, o de l'altre; y axí, de estas vuyt octavas se pòdan formar moltes altres, y en ellas com una breu summa estan contenguts noms, títols, virtuts, gràcias y excel·lències de la sempre santa y Verge Maria mare de Déu, que se declàran en aquest llibre. (Nicolau, 1630, f. †††4)

Així, en un poema hi ha en realitat un altre poema, és a dir, seguint aquesta mena d'instruccions que se'ns donen es formen unes altres octaves. Una altra mostra d'enginy literari.

A la *Vida y milagros de santo Domingo de Soriano* de Domènec Sunyer (Roselló? - Perpinyà, 1653), hi tornem a trobar nombrosos poemes preliminars. Es tracta d'onze composicions de diversos tipus —sonets, dècimes, romanç i octaves— dedicades a l'autor o al sant de què tracta l'obra.

I a la *Vida y milagros del beato Salvador de Horta* hi ha un sonet i unes octaves reials dedicats al beat amb la mateixa finalitat que fins ara hem subratllat, la d'enaltir el sant i lloar els miracles que va fer, una mera exaltació propagandística del protagonista de l'obra, al qual se li atribueixen qualitats heroiques i tot:

O catalán gallardo y peregrino
publica hufano a los infiernos guerra,
pues que tu santa bendición destierra
del suelo su veneno serpentino.

(*Vida y milagros*, 1624, f. 94)

Tots aquests poemes ofereixen, doncs, una literatura que, a part de reflectir un context, mostra la poètica d'uns autors que en alguns casos queden en l'anonimat o bé sota un nom genèric, i en d'altres són el propi autor de l'obra o bé manifesten el seu nom clarament. Els noms genèrics més habituals són «un religiós» o «un devot», i els autors que revelen el seu nom són Rodrigo Saldaña, Maria de Rocabertí, Isabel Compter i de Sagarriga, Gerónimo Solà, Pere Màrtir Moixet, Gerónima Bosch, Maria Teresa Collares, Caterina Gubert i d'Aguilar, Isabel Vigurós i Bosch, Caterina Domènech i Suñer, Raymundo Soler, Agustín Sunyer, Anna Maria del Bosch, Justa Bonet, Cecília Collares i Teresa de Arcos. Un elenc complet en què, d'entrada, sobta trobar-hi un nombre important de dones escriptores.

Som al davant d'una literatura que tracta un sol tema, el de la religió, i amb una intenció clara i ben explícita: exaltar el sentiment religiós a partir de l'enaltiment dels personatges que el lector trobarà quan llegeixi l'obra.

Altrament, aquesta poesia és també el testimoni d'un temps. Un temps en què les manifestacions culturals estaven fortament marcades per la religió i per això els poemes preliminars que es tracten en aquest article manifesten i reflecteixen una concepció de la vida, de la societat o de l'entorn a partir de la devoció religiosa, fins i tot en el cas de la història, com en el romanç del *Fènix català* del carmelità Josep Elies Estrugós. Un període en què el testimoni del pas del temps i la visió del passat era fruit de veure el món des dels ulls de la religió:

Fomenta la memòria que te espera
de hazanyas pròpias que en aquesta esfera
totas per immortals lo món blasona.
(«Romance», Estrugós, 1645, f. 95v)

FRONTERES

La situació física d'aquesta poesia en els llibres i el fet que conceptualment constitueixi un text independent però alhora en complementi un altre i faci de prefaci la converteix en un gènere fronterer, com les aprovacions, les llicències i les dedicatòries.

I, a més, en el cas dels impresos perpinyanencs que ara ens ocupa, es tracta d'unes obres impreses en una terra també fronterera, i els autors, tant de les obres com dels poemes, són també personatges rossellonesos, d'una terra que era objecte de pretensió per part d'una banda i altra de la frontera pirenaica.

Aquesta «fronterització» textual també es reflecteix en la llengua en què estan escrits els poemes: català, castellà i, en algun cas, català i castellà en un mateix poema. La convivència de dos idiomes en un mateix text accentua encara més aquesta mena de barreja d'identitats que es dona en una frontera en què conflueixen dues entitats i dues identitats diferents. Potser el que sorprèn a primer cop d'ull és el predomini del castellà, i és que, encara que a la primera meitat del segle XVII Perpinyà pertanyia al Principat, en l'àmbit religiós hi tenia una forta presència: molts religiosos provinents de la Península eren enviats als convents de Perpinyà per neutralitzar la presència del català des d'un terreny, el de la religió, que exercia molta influència en la població i era present en tots els àmbits de la societat.

CONCLUSIONS

La poesia preliminar en els impresos perpinyanencs és una mostra de com en alguns impresos antics hi havia lloc no només per a una obra, sinó per a diverses obres, petites parts delimitades, petites identitats textuais situades entre l'inici i el principi. Com hem dit, aquests poemes constitueixen un complement del text

principal del llibre i actuen d'invitació a la lectura tot exaltant les qualitats del volum, dels autors i dels protagonistes de les obres.

El de les poesies preliminars en els impresos antics és un territori que ha estat poc estudiat: són textos que estan a mig camí de ser obres per si mateixes però que formen part d'una obra. És per això i pel fet que estiguin «amagades» com a preliminars de textos que han quedat relegades a la categoria d'obres devotes antigues sense obtenir gaire fortuna, únicament interessants per als estudiosos de la teologia o la filosofia moral. Caldria, doncs, que s'estudiessin amb deteniment perquè són composicions que, encara que no tinguin una qualitat literària destacable, expliquen una manera de fer literatura i il·luminen una mica les obres. Així, si es fessin sortir a la llum, si se'n fes una edició, s'evitaria, com diu Rodrigo Saldaña, que «se fueran quedando a oscuras» (Garzoni, 1629, f. †2v) i anirien més enllà de ser uns textos preliminars a la frontera entre el principi i l'inici, i esdevindrien, doncs, una gran finestra oberta per observar i veure el món.

BIBLIOGRAFIA

- CAPEILLE, Jean (1978). *Dictionnaire de biographies roussillonnaises*. Marsella: Lafitte Reprints.
- COMAS, Mercè (2006). «Un apunt sobre la literatura impresa a Perpinyà al primer terç del segle XVII». *Randa*, núm. 57: *Homenatge a Jordi Carbonell*/3, p. 55-74. [Veg. *supra*, p. 59-84]
- (2007). «La vitalitat de la impremta a Perpinyà del segle XVI al segle XIX: de Rosenbach a Alzina». *Mirmanda*, núm. 2, p. 77-88. [Veg. *supra*, p. 15-27]
- ESTRUGÓS, Josep Elies (1645). *Fènix català*. Perpinyà: Esteve Bartau.
- GARZONI, Tommaso (1629). *Plaza universal de todas las ciencias*. Perpinyà: Lluís Roure.
- MIRALLES, Eulàlia (2006). «La llengua de la impremta a Perpinyà durant la segona meitat del segle XVII». A: VALSALOBRE, P.; SANSANO, G. (ed.). *Francesc Fontanella: Una obra, una vida, un temps*. Belcaire d'Empordà: Vitel·la, p. 93-123. [Veg. *infra*, p. 95-116]
- NICOLAU, Pere (1630). *Llibre y declaració de noms, virtuts, perfeccions, gràcias, títols, excellències y grandezas de la sempre Santa y Verge Maria Mare de Déu, en honra y glòria de sa Immaculada Concepció; diuidit en dos parts; compost y instruït per Pere Nicolau*. Perpinyà: Lluís Roure.
- PONS, Josep Sebastià (1929). *La littérature catalane en Roussillon (1600-1800): Bibliographie*. Tolosa: Edouard Privat; París: Henri Didier.
- ROMEU FIGUERAS, Josep (1978). «Poesies en català de Llorenç Matheu i Sanç, autor valencià del segle XVII (I)». *Els Marges*, núm. 14, p. 97-111.
- ROSSICH, Albert; VALSALOBRE, Pep (ed.) (2006). *Poesia catalana del Barroc: Antologia*. Belcaire d'Empordà: Vitel·la.
- VALSALOBRE, Pep (2002). «Llocs, formes i textos de la protohistòria literària catalana. Segles XVI-XVII: del Marquès de Santillana a Nicolás Antonio (1676)». *Estudi General: Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona*, núm. 22, p. 309-352.

Vida y milagros (1624). *Vida y milagros del beato Salvador de Horta, de la orden del glorioso padre san Francisco. Recopilada de sus processos y de otros autores, por un su devoto. Dirigida a Don Salvador Fontanet, del Consejo de su Magestad y su Regente en el Supremo de Aragon, con licencia.* Perpinyà: Lluís Roure.

La llengua de la impremta a Perpinyà durant la segona meitat del segle XVII (1650-1699)*

EULÀLIA MIRALLES
Universitat de València

Parlar de la llengua de la impremta en un territori durant l'edat moderna suposa establir una visió parcial de la seva situació lingüística. Ho suposa perquè, d'una banda, la tradició manuscrita conviu amb la impresa, i no es té en compte, i, de l'altra, perquè tot allò que s'imprimeix no és tot el que es llegeix en el territori motiu d'estudi i, alhora, perquè no tots els escriptors imprimeixen on viuen o on han nascut. Paral·lelament, s'ha de tenir ben present que el patrimoni català imprès és, encara avui, un gran desconegut de la nostra història cultural, i que tot i que disposem d'estudis puntuals, vàlids, sobre la impremta en determinades ciutats i períodes, no tenim a l'abast tipobibliografies completes que permetin a l'investigador fer-se una idea global de la producció impresa que va sortir de les premses catalanes (Perpinyà no n'és una excepció: passa el mateix amb les ciutats de Barcelona, Girona, etc.). Tenint sempre presents aquestes premisses, i amb la consciència, doncs, que abordaré la petita part d'un tot (i, encara, que dubto que aquesta petita part sigui completa), en aquest paper miraré d'analitzar la situació de la llengua (castellà, català, llatí i francès) a Perpinyà en el món de la impremta durant els anys 1650-1699. Les dates no són preses a l'atzar: amb l'any 1650 ens situem a l'època en què comencen a arribar exiliats a la capital del Rosselló (entre els quals, els Fontanella),¹ quan ja feia una dècada de la revolta catalana de 1640 i

* Mercè Comas, Dolors Serra i Pep Valsalobre m'han ajudat, amb dades i amb observacions, a millorar el text.

1. Les dades que sobre els Fontanella apareixen en aquest estudi són preses de Miró (ed., 1988), Palos (1997), Rossich (2001) i Jané (2003). La referència a la família Fontanella, especialment a la seva etapa perpinyaneca, respon al fet que aquest article fou publicat per primera vegada en el volum *Françesc Fontanella. Una obra, una vida, un temps* (Valsalobre i Sansano, 2006) i el que s'hi pretenia era fer una radiografia de la llengua de les premses en aquell territori durant la segona meitat del Siscent, època en què el clan vivia a la ciutat. Després d'aquest primer recull, ha augmentat l'interès pel poeta i

de l'ocupació militar dels Comtats; la fita de 1699, en canvi, ens mena just abans de l'edicta reial de 1700 que imposava el francès —i en conseqüència prohibia el català— com a llengua de l'administració i la justícia. Ens movem, doncs, en un marc lingüístic que es va definint de mica en mica en funció de la situació política dels Comtats, que no pot eludir la tradició establerta (català, castellà i llatí) però que a la vegada incorpora les pautes de funcionament de la nova classe dominant (francès).

La història de la impremta a la capital del Rosselló des dels seus orígens és prou coneguda:² sabem amb certesa que l'alemany Joan Rosenbach s'hi establí l'any 1500, i Samsó Arbús de 1584 fins a almenys 1597 (Comas i Miralles, 2006); després, ja durant el Siscent, la impremta es va afiançar a la ciutat, i un nombre creixent d'impressors hi van tenir —o hi van traslladar puntualment— les seves premses: Bartomeu Mas, Lluís Roure, Pere Lacavalleria, Esteve Bartau, els Figuerola (Joan Figuerola i la seva vídua), Joan Boude, Claudi Jaques, Bartomeu Breffel, els Reynier (Corneli Reynier, Lluís Reynier i Francesc Reynier), Francesc Vigé, Jeroni Garcia i Gregori Calbó.³ Els tres primers treballaren durant la primera meitat de segle (Comas, 2006), Bartau ho va fer entre 1638 i 1655 i la resta al llarg del període 1650-1699; entre tots, que sapiguem, van arribar a imprimir aproximadament 130 títols, entre llibres, opuscles i fulls solts, dels quals cap a dues terceres parts corresponen a la segona meitat de segle.⁴

la seva família; entre les darreres aportacions s'ha de destacar el volum de Sansano i Valsalobre (2009) i, molt recentment, sobre el pare, el jurista Joan Pere Fontanella, Capdeferro (2012).

2. L'únic estudi d'abast general per a la impremta a Perpinyà és, encara ara, el de J. Comet (1908) (vegeu també Bonet, 2004, que en depèn en molts aspectes). Les dades que va aplegar Comet es poden complementar amb repertoris bibliogràfics especialitzats o amb monografies sobre algun dels impressors que tenim a l'abast, però continuen essent insuficients.

3. Les sagues dels Reynier i dels Vigé perllongaren la seva tasca durant el segle XVIII. He optat per catalanitzar els noms de pila de tots els impressors, independentment del seu lloc d'origen, perquè aquesta és una pràctica que, a l'època, de vegades trobem reflectida. El 1664 es publica l'única obra de l'impressor Gracián Bononeth amb peu d'impremta a Perpinyà (José de Záez, pseudònim de Juan de Ribas: «Su oro al Cesar y a Dios su gloria: diálogo apologético contra la novedad y no verdad con que en un juizo suyo ... el Padre Fr. Martín Pérez de Guevara ... pretende persuadirnos no ser la Catena Aurea obra del Doctor Angélico...»); hi ha una altra edició anterior, també amb peu d'impremta de Perpinyà, de 1662 i sense nom d'impressor, però Valdenebro (1900, núm. 217) i Palau (1948-1990, vol. xvi, núm. 266630, i vol. xviii, núm. 378684) expliquen amb claredat per quina raó el peu d'impremta és fals i l'obra fou impresa a Còrdova per Andrés Carrillo.

4. No puc parlar amb igualtat de condicions de tots els volums publicats durant la segona meitat del segle XVII perquè no els he vist tots, bé perquè no se'n conserven exemplars, bé perquè hi ha un nombre important d'exemplars fora del meu abast (en aquests casos parteixo de les referències que he pogut aplegar i de les pistes que ens dona el títol, de vegades prou importants). Entre aquests títols hi ha, per exemple, la *Summa philosophiae sacado de los escritos de santo Tomás de Aquino i san Alberto* de Pere Nicolau Arnú (vegeu n. 19) i l'*Apologia medica. Veritatis propugnatrix, falsitatis expugnatrix, & impugnatrix errorum Francisci Terme* (Perpinyà, Esteve Bartau, 1655) de Joan Celedoni Bonet (Palau, 1948-1990, vol. II, núm. 32496).

Els anys de l'exili a Perpinyà dels Fontanella, la impremta a la ciutat gaudia, doncs, d'una bona vitalitat. Josep i Francesc Fontanella i Garraver es traslladaren a la capital del Rosselló després de la caiguda de Barcelona; ambdós venien d'una experiència política comuna i les circumstàncies els menaren a emprendre la fugida a Perpinyà. D'allà era la família de la mare, els Garraver, i hi vivia una germana, Maria Àngela. Amb l'amenaça del setge a Barcelona i precedint el periple dels seus fills, el 1649 hi havien arribat la mare i el pare, el jurista Joan Pere Fontanella, que hi moririen poc temps després.

El germà gran, Josep (1601-1680), havia seguit una carrera pública molt pròxima a la del pare, i s'acabaria convertint en un dels puntals més sòlids del govern francès un cop aparcades les seves diferències amb Pèire de Marca. Se li assignaren els béns de la família Rocabertí (títol comtal de Peralada i vescomtat de Canet, així com el patrimoni), i de 1660 a 1680, data de la seva mort, fou president vitalici del Consell Sobirà del Rosselló, càrrec en el qual el substituiria Ramon Trobat.

Francesc (1622-1682/83), l'últim dels germans, dramaturg i poeta sobretot, s'anà allunyant progressivament, després del fracàs de Münster, de la vida política. A Perpinyà es va casar per segona vegada i, en quedar novament vidu, al cap de poc entrà a l'orde dels predicadors: el 1658 professa al convent de Sant Domènec de Perpinyà i dos anys més tard és ordenat sacerdot. A partir de 1663, o potser abans, és professor de dret canònic a la Universitat de Perpinyà, i des d'almenys 1672 és prior del convent de Perpinyà. Aquest any, a la mort del bisbe Vicenç de Margarit i de Biure, una llista oficiosa el fa un dels candidats a ocupar la seu vacant, però el substitut de Margarit serà finalment Joan Lluís de Bruelh i Maritan, un bisbe francès —una tònica, val a dir-ho, que es perpetuarà a partir d'aleshores. La mort li va arribar a la ratlla de la seixantena, possiblement entre 1682 i 1683.

És clar que els dos germans Fontanella, en l'administració pública i en l'església, per bé que en graus i amb resultats diferents, havien de fer notar la seva presència a Perpinyà.⁵ En algunes de les impressions fetes a la ciutat durant la segona meitat del segle XVII els imprimaturs són signats per un Fontanella; és el cas, per exemple, dels volums *Iuris responsum pro Carolo de Banyuls contra ... Josephum Dardena et Darnius, comitem de las Illas* (Joan Figuerola, 1666), *Summari de les constitucions i regles tretes de les bulles pontificies* (Joan Figuerola, 1668), *Vida del venerable padre Francisco Suárez* d'Antoni Ignasi Descamps (Joan Figuerola, 1671-1672), *Confessionari del benaventurat Sant Thomàs de Aquino* (Viuda de Joan Figuerola, 1677), la versió trilingüe de la sintaxi llatina de Joan Torroella (Bartomeu

5. Que Francesc Fontanella figuri en una carta de l'intendent Carlier a Louvois com a candidat per ocupar el bisbat d'Elna fa pensar no només en la seva vàlua militar i religiosa, que és el que diu el text (Jané, 2003, p. 164, n. 145), sinó també en la influència del seu germà Josep. Jané (2003, p. 340-345; vegeu també Jané, 2009) demostra que en un cas paral·lel, el dels germans Trobat, el polític ajuda el religiós.

Breffel, 1678), *Exortació a la penitència* de Viexmonsio en traducció de Francesc de Queralt (Bartomeu Breffel, 1680) i *Manual de doctrina christiana* de Lluís Guilla (Joan Figuerola, 1670, i Viuda de Joan Figuerola, 1685; llicències i imprimaturs de 1669). Pep Vila (1989, p. 651) es pregunta, a propòsit d'un d'aquests imprimaturs, si qui el signa és el poeta, però diria que més aviat ens hauríem de decantar pel seu germà, que és el que prefereix Pons (1929a, p. 160).

Al llarg del període 1650-1699, a Perpinyà es tiren majoritàriament obres en castellà i en català, però també es publica en llatí i veuen la llum els primers impresos en francès. Hi ha un nombre important de traduccions i d'obres bilingües, i fins i tot n'hi ha una que és trilingüe. Els autors autòctons (nascuts o que hi viuen, per feina o per exili) comparteixen protagonisme amb aquells que no ho són, i la llengua que empren no sempre varia en funció de la seva adscripció territorial sinó d'acord amb el registre en què volen emmarcar les seves obres i amb el segment de públic al qual es dirigeixen. Pel que fa a la temàtica, predominen (no només en català) les obres devotes i s'hi troben a faltar, amb el benentès de l'acceptació actual del terme, textos literaris (en català potser perquè el seu reducte «natural» és als manuscrits, com a la resta del territori; en castellà i en francès possiblement perquè ja eren a l'abast en impresos publicats en altres indrets).

Si prenem en consideració les vegades que fou editat, sens dubte l'èxit de públic més destacat l'assolí l'obra *Mística Ciudad de Dios* de la concepcionista franciscana sor María Jesús de Ágreda: els impressors Bartomeu Breffel (primer sol i després amb Francesc Vigé), la viuda de Joan Figuerola, i Lluís Reynier i Jeroni Garcia associats, tots ells aleshores en actiu a Perpinyà, editaren les diverses parts de l'obra entre 1681 i 1692. L'obra venia precedida d'un excel·lent acolliment de públic a la Península, i la publicació a la capital del Rosselló fou avalada per la figura del jesuïta perpinyanenc Antoni Ignasi Descamps (1614-1696), que s'encarregà de redactar l'aprovació i un pròleg i actuà com a editor.⁶ Si fem cas de les paraules de Descamps, la iniciativa de publicar la *Mística Ciudad de Dios* partí d'ell:

Haviendo llegado a mis manos [*impr.* mamos] la Historia y vida de nuestra Señora, que escribió y compuso la venerable madre María de Jesús, e impresa en Madrid y en Lisboa, y sabiendo que se hallavan pocos exemplares della y que ninguno avía arribado a estos condados de Rosellón y Conflente y lugares de Cerdaña sugetos al Rey Christianíssimo, que Dios guarde, resolví que se dicesse otra vez a la stampa y luz, satisfaziendo al desseo e instancia de muchas personas devotas que me lo pidieron para que se comunicasse su noticia y letura a

6. A les primeres edicions de Perpinyà consta explícitament que es tracta de la tercera impressió: les anteriors són les de Madrid (Bernardo de Villadiego, 1670) i Lisboa (Antonio Craesbeeck, 1680), la primera de les quals Descamps ha vist, però no la segona (Ágreda, 1681-1682, f. èiv). Pérez-Rioja (1965, p. 11-13) comptabilitza vint-i-dues edicions de l'obra al segle XVII, entre versions completes i abreujades; vegeu també Pérez Villanueva (1979) i Vázquez (2000).

otros [...], y para el bien espiritual de las almas, assí de los que habitan no sólo en estas tierras sino en los reynos y provincias adonde domina nuestro gran monarca Luís Décimo-quarto [...]. Haviendo, pues, venido este mi intento a noticia del muy reverendo e ilustre señor vicario general, me encargó y dio comisión de que reviesse estos libros, como lo e hecho muchas vezes, y les di la censura puesta arriba. (Ágreda, 1681-1682, f. ãi-ëiv)

Descamps va aconseguir el seu propòsit, i el llibre va esdevenir conegut als Comtats.⁷ El 1581 el jesuïta també havia expressat la voluntat que l'obra es traduís al francès: «espero, por medio deste trabajo e impresión, alcanzar lo que también pretendo, que alguno de los susodichos», és a dir, dels vassalls de Lluís de França, «zeloso de la gloria de Dios y de María santíssima y de la salud espiritual de los próximos, restituya esta obra tan admirable y provechosa al lenguaje francés, que es tan estendido por el mundo» (Ágreda, 1681-1682, f. ëi).

I, efectivament, a la dècada dels noranta es van publicar una versió abreujada dels dos primers volums (el 1695 a Perpinyà, venuda a Bordeus i a Pau) i la traducció completa.⁸

Amb la *Mística Ciudad de Dios* Descamps no s'estrenava com a difusor de textos d'altri: pocs anys abans, el 1678, havia impulsat una edició trilingüe de la sintaxi de Joan Torroella que fou publicada també a Perpinyà. Tot amb tot, el jesuïta no és conegut tant per aquesta tasca com per ser autor de diverses obres de temàtica religiosa i el primer a haver predicat, el 1676, la quaresma en francès a la catedral de Perpinyà. De 1666 és un llibre piadós seu dedicat a la Mare de Déu del Socors (*Llibre de la Congregació y germandat de la sanctíssima Verge del Socorro*, Joan Boude), i de 1671-1672 l'aviat ben coneguda *Vida del venerable padre Francisco Suárez, de la Compañía de Jesús* (Joan Figuerola), ambdós amb uns pròlegs clarificadors sobre el procés de composició de l'obra i les seves fonts; també se li ha atribuït el *Summari de les constitucions i regles tretes de les bulles pontificies, ab diferents oracions devotes i exercicis de les congregacions de la Verge, nostra senhora*,

7. Això és el que fa creure la nota inclosa en uns pastorells rossellonesos escrits a cavall dels segles XVIII i XIX: «Molt difficultós era tractar lo moment de la nativitat del Senyor. L'evangelista diu et peperit filium; he seguit lo que diu sor María de Ágreda en las suas revelacions ho contemplacions, que J. C. isqué d'un modo extraordinari del claustro virginal de Maria santíssima, sent ella extasiada [...]» (*Pastoril sobre la nativitat de Jesucrist*: BC, ms. 1161, f. 10v).

8. *Abbregé et examen des deux premiers tomes du livre intitulé La Mistique Cité de Dieu ou La Divine histoire de la Ste. Vierge, composée en espagnol per la V. abbesse d'Agreda, et traduite en françois per M. Grenier* (Desgraves, 1983, p. 234: «Imprimé à Perpignan, se vend à Bordeaux, chez Raymond Brun [...] Il existe des exemplaires avec l'adresse: Imprimé à Perpignan, et se vend à Pau, chez Jérôme Dupoux»); Pérez-Rioja (1965, p. 12-13) documenta una primera impressió a Bordeus, a casa de Raymond Brun, el 1693, però no n'he sabut trobar cap altra notícia (potser es tracta d'un error en la datació i és la mateixa que la de Perpinyà: vegeu Desgraves, 1988, p. 371). La primera traducció francesa completa és la de Marsella, H. Martel, 1695 (Pérez-Rioja, 1965, p. 12-13).

fundades ab auctoritat apostòlica en les cases i col·legis de la Compañia de Jesús (Joan Figuerola, 1668).⁹

La importància d'un volum com el *Llibre de la Congregació...* pel que fa a la història de la llengua catalana ja ha estat assenyalada en més d'una ocasió.¹⁰ Descamps hi explica el perquè de l'estil i la llengua emprats, i diu que l'ha escrit en català «per a que més se estenga sa notícia, que no són poch en estos comptats de Roselló y de Cerdanya y del Principat de Catalunya qui són ignorants de aquella [la llengua castellana], especialment los que viuen [impr. viueu] en les aldees y montanyes»,¹¹ ahora que dedica les seves reflexions «als qui de nou vindran a est país o terra per a fructificar en la viña del Señor y que no saben lo idioma d'ella» (Descamps, 1666, p. 473), segurament en referència als religiosos francesos.¹² Tampoc s'està de remarcar que l'impressor encarregat de tirar el llibre, Jean —Joan a la portada— Boude, és francès, que stampa «en llengua estrangera» i per això comet més errates que els nadius,¹³ i fa notar que als Comtats no es pot publicar

9. De fet, Descamps és qui, el 10 de gener de 1668, signa les llicències (*Summari de les constitucions i regles tretes de les bulles pontificies*, f. A2-A3; *Summari de les regles de les congregacions de la Verge, nostra senyora*, f. §2-§3). L'atribució parteix d'una nota manuscrita a l'únic exemplar conservat (BC, 10-I-49, f. [1v prel.]: «Deste libro es autor el P. Antonio Ignacio Descamps, de la Compañia de Jesús») que esmenta Aguiló (1923, núm. 794) i, partint d'ell, Palau (1948-1990, vol. xxii, núm. 325015); al mateix volum, al f. [A1], la marca de possessió «Collegii Barc. Soc. Jesu. Ex dono authoris» predisposa a pensar que l'atribució és fonamentada. Sommervogel (1890-1909, vol. ii, 1953-1954) afirma que Descamps també va escriure, en llatí, *Sagittae spirituales* i *Vita B. Joannis a cruce, fundatoris carmelitarum discalceatorum*, i l'autor mateix diu que va imprimir un altre text en castellà (Descamps, 1666, f. [6]: «[...] com també per los privilegis que goza la Compañia en orde a semblants estensions, com o probí en la Sumària relació que doní a la estampa lo any 1662, en llengua castellana, y probaré en esta, en son lloch, que va en català»). D'altra banda, el nom d'«A. I. Descamps» també figura, manuscrit, al costat de l'aprovació, per un jesuïta, del *Compendi breu de la vida del gloriós patriarca sant Ignasi de Loyola* de Josep Solera (Perpinyà, Bartomeu Breffell, 1684; exemplar de la MP, Res. 1, p. [4]).

10. Vila (1989, p. 648-651), Rossich (1995, p. 143-148), i Prat i Vila (2002, p. 191-192) editen els textos en què Descamps fa referència a la llengua.

11. Descamps (1666, f. [6]). La primera part del llibre és una versió del castellà d'una relació impresa (Descamps, 1666, f. [6v]) que el traductor confegeix amb la voluntat que es «comunicàs a les províncies de França com se avia estès per les de Espanya, puix ja en differents ciutats de aquella à corregut sa fama, assentant-se moltíssimes persones en la dita Germandat. Y bolarà més quant esta relació, com se espera, anirà en la natural llengua de aquell regne» (Descamps, 1666, f. [7]).

12. Descamps coneixia de primera mà la problemàtica que comportava en tots els àmbits (predicació, ensenyament, orde...) l'arribada de religiosos no catalans a Perpinyà, i en especial al col·legi de jesuïtes (Batllori, 1971).

13. «He dextat altres errades, que són de menos tomo y consideració, y que fàcilment podrà cada u esmenar, així de les que é señalat y per trobar-se esmenades en algun altra lloch del test, com perquè altres no llévan lo sentit de la clàusula o período per aver-se trasmutat alguna lletra en los vocables, sens pensar, no seguint en tot lo original, com de ordinari succeix en los més pràctichs impressors, especialment si estàmpen en llengua estrangera y que no los és natural —com la catalana al que [ha] donat a llum est llibre, que la pròpria sua és la francesa» (Descamps, 1666, p. 470); el jesuïta no és l'únic autor a Perpinyà (ni en altres indrets) a queixar-se de la poca aptitud dels impressors: vegeu, per exemple, Comet (1908, p. 32). Els Boude estaven establerts a Tolosa.

en castellà, per bé que després rectifica.¹⁴ El jesuïta és conscient de la importància que té l'aprenentatge d'altres llengües que no siguin la pròpia: el llatí perquè és la llengua de la cultura, però també el francès per als catalans i el català per als francesos en un moment en què les circumstàncies polítiques menen a la convivència dels dos idiomes; a propòsit de la versió trilingüe de la sintaxi de Torroella, afirma que l'obra

à de ser de singular utilitat per a la juventut, així per a apèndrer ab major facilitat y menor treball la llengua llatina, en què son autor lo escrigué, com també les altres en les quals se à vertit: lo català la francesa y lo francès la catalana, per a poder ensenyar la sua a l'altre, pus no-s pot fer a no saber-se ab perfecció les dos. Demés que la experiència mostra de quant profit sie lo entèndrer estos idiomes differents, per trobar-se innumerables llibres que són de gran glòria de nostre Señor y espiritual bé de les ànimes. A més que, sens los rudiments de la gramàtica, no-s poden cullir les flors odoríferes y copiosos fruits de les altres facultats y sciències més sublimes, ni obtenir vàrios estats, officis, empleos, dignitats y puestos que en si la christiana república conté. [...] Assò és, que los de ma religió sagrada àjan resolt de enseñar a sos alumnos y dexeblés ab esta syntaxis de Torroella, podent valer-se de tantes altres, pus tot lo món sab quant altament y bé està assentat en França lo llatí, especia[l]ment en los jesuïtes, no avent-hi persones que més que ells se entreguen a la tal llengua.¹⁵

Ara bé, això no exclou que Descamps faci seva aquella premissa, habitual en els escriptors del segle XVI i del XVII, que considera el castellà llengua universal:

Pues no son pocos los que de sus vasallos [*de Lluís XIV de França*] entienden el idioma castellano, por ser tan innato y connatural a la nación francesa el saber y aprender lenguas estrangeras, especialmente las más universales y comunes.¹⁶

La producció d'Antoni Ignasi Descamps retrata prou bé la situació al Rosselló durant la segona meitat del segle XVII: hi són presents la llengua del país (català), la universal i comuna (castellà), la de la cultura (llatí) i la del nou poder polític (francès). Encara que ho pugui semblar d'entrada, les idees que defensa Descamps no són antagòniques: que el castellà sigui considerat com a llengua universal no vol dir que el català deixi de ser la llengua materna, ni que les dues i el francès

14. «[...] que en la ralla dècima de la pàgina tercera del proemi diguí que y havia orde en estos comptats de Rosselló y Conflent de que sos naturals no estampassen escrits en castellà, per averme-lo assegurat una persona grave y fidedigna, però després é sabut que patí engany, perquè no està la tal prohibició, com no l'i à en tota França» (Descamps, 1666, p. 473). Vegeu també Iglésias (1998, p. 22).

15. Torroella (1678, f. A3-A3v). L'editen Iglésias (1998, p. 93-94), i Prat i Vila (2002, p. 200-201).

16. Àgreda (1681-1682, f. èi). No és l'únic a mantenir aquesta posició: vegeu, per a Perpinyà, Sala (2002, p. 311), i, per al conjunt del territori, Segarra (1997, p. 173 i s.).

no siguin llengües d'ús, ni tampoc que el llatí perdi el seu predomini en l'àmbit que tradicionalment li és propi.¹⁷ Cada una d'elles té un espai i uns moments on emmarcar-se (en la predicació, per exemple, són ben diferents un sermó solemne, com el de quaresma que fa en francès i a la catedral, i el dia a dia amb els feligresos, que s'ha de fer en una llengua que puguin entendre) que, amb el temps i a causa de la situació política, anirà variant i es transformarà.

L'errada de Descamps quan afirma que no es pot publicar en castellà als Comtats preanuncia no la prohibició per a aquesta llengua sinó per al català, que a partir de 1700 veurà com l'acció legislativa a favor del francès el va arraconant dels espais que fins ara ocupava; després, també el llatí patirà la repressió, però no el castellà.¹⁸

A més de l'obra de María de Ágreda i de la *Vida del venerable padre Francisco Suárez* de Descamps, a Perpinyà s'imprimeix en castellà¹⁹ l'obra del dominic Domènec Sunyer, del convent de Predicadors de la ciutat: *Vida y milagros de santo Domingo Soriano y favores que la reyna de los ángeles, María sacratísima, a hecho a la illustre y preclara religión dominicana* (Esteve Bartau, 1651), en tres llibres i que inclou un capítol, interessant per les dades de primera mà que reporta, sobre el convent de Perpinyà i els religiosos més destacats fins a la data, i el *Joyel espiritual en que se contienen los exercicios que hazen los hermanos y hermanas de la tercera orden de nuestro padre san Domingo* (Esteve Bartau, 1653). També són en aquesta llengua *San Raymundo de Peñafort* (Claudi Jaques, 1678 [1679])²⁰ del cronista

17. Batllori (1971, p. 347): «Descamps fou l'únic jesuïta català que romangué a la vila [de Perpinyà] i el més prestigiós sens dubte. Mentre fou rector, aconseguí que el llatí continués essent ensenyat per la gramàtica del perpinyanenc Joan Torroella [...]. Amb aquest arrelament a la cultura catalana, representada per la seva nova edició del Torroella i pels seus escrits espirituals en català, s'entrelliga la seva vinculació a la cultura general espanyola: en la vellesa, el pare Descamps distragué els seus enyors escrivint en castellà la primera biografia extensa del pare Suárez».

18. Més enllà d'aquesta data «diverses ordres reials seguiran aquesta línia iniciada per l'edict de 1700 i establiran que la llengua de la monarquia havia de passar a ocupar, en àmbits ben diversos, el rang de llengua oficial i de l'Administració en substitució de la llengua del país» (Iglésias, 1998, p. 30); vegeu també Iglésias (1998, p. 23 i 44-45) i Sala (2002). Per al castellà com a llengua de cultura tot al llarg del Siscent i del Setcent, vegeu també Pons (1929a), i per a l'ús del català i castellà abans de l'annexió, Camps (1998). No he pogut consultar l'estudi de Philippe Torreilles, «La diffusion du français à Perpignan après l'annexion (1600-1700)» (BSALPO, vol. IV, 1914).

19. A banda dels citats, també tenim notícia de la publicació d'altres títols. El 1662 va veure la llum la *Summa philosophiae sacado de los escritos de santo Tomás de Aquino i san Alberto* de Pere Nicolau Arnú, publicada a Perpinyà per Joan Boude i Joan Figuerola, que coneixem només a través d'una notícia extreta del catàleg d'Iberlibro de febrer de 2005 (12°, 10 f. + 336 p. + 6 f.), i el 1696 l'opuscle intituat *Copia de carta escrita por un canónigo de la santa iglesia de Barcelona al doctor Ignacio Jordí, canónigo del de Perpiñán*, l'existència de la qual és documentada per Palau (1948-1990, vol. IV, núm. 61310). Pel que fa al llibret *Su oro al César...* de José de Záez, vegeu la nota 3.

20. Portada i aprovacions de 1678 (Madrid); la llicència d'impressió està datada a Perpinyà el 12 de maig de 1679.

dominicà Antonio de Lorea, dues edicions dels *Sueños y discursos o desvelos soñolientos...* de Francisco de Quevedo (Corneli Reynier, 1679; Bartomeu Breffel, 1679),²¹ l'única obra en aquesta llengua que depassa l'àmbit religiós, i el primer volum de la *Quaresma de sermones doctrinales* del canonge de l'església del Sacromonte a Granada i després bisbe de Cadis, José de Barcia y Zambrana (Gregori Calbó, 1686).²² Els volums de Lorea i de Barcia són dedicats a Joan Tomàs de Rocabertí i de Safortesa, fill del primer comte de Peralada, que fou mestre general de l'orde d'ençà de 1670 i arquebisbe de València de 1677 a 1699, i són dos exemples únics de la producció dels impressors Jaques i Calbó a Perpinyà.

Pel que fa al català, predominen com en castellà les obres de temàtica religiosa i també hi tenen cabuda les obres de natura jurídica i d'organització de la cosa pública, circumstància aquesta última que no es produeix en llengua castellana. De 1651 és el *Llibre de privilegis, usos, stils y ordinacions del Consulat de Mar de la fidelíssima vila de Perpinyà* (Esteve Bartau, 1651), que inclou en el mateix volum les *Crides y edictes ... sobre la erectió de fires y cambis en la vila de Perpinyà*,²³ i de tres anys més tard la *Tarifa dels preus de les teles y altres sorts de robes y mercaderies que entren en lo principat de Catalunya y comtats de Rosselló y Cerdanya* (Esteve Bartau, 1654), que, per la seva utilitat pràctica, a la dècada dels vuitanta es reimprimirà i es traduirà al francès.²⁴ Hi ha textos que són conseqüència del context històric (*Defensa de las regalías, constituciones, privilegis, y llibertats del principat de Cataluña y comtats de Rosselló y Cerdeña. Per orde dels molt il·lustres señors deputats y oïdors de comptes del General de Cataluña, en Perpiñà residints*, s. ll., s. i., 1659;²⁵ *Tractat de paus entre les curones de França y Espanya acordat y firmat per lo ... cardenal Masarin y ... don Luis Mendes de Haro...*, Joan Figuerola, 1660; *Tractat de pau entre las coronas de Franca y Espanya. Conclòs en Aix-la-Chapelle als 2 de maig 1668. Traduhit de francès en català*, Joan Figuerola, 1668,²⁶ i *Extret dels registres de*

21. Tot i la coincidència en el lloc d'impressió i en la data, són tiratges diferenciats: el primer és de Reynier, i el segon de Reynier i Breffel (dues portades per al mateix imprès); vegeu Crosby (ed., 1993, vol. 1, p. 813-814).

22. Les llicències són de 1684 i 1685, a Granada i a Madrid. Hi ha edicions anteriors en aquestes i en altres ciutats.

23. Hi ha una edició anterior a Perpinyà, amb variants: Lluís Roure, 1624 (Comas, 2006).

24. *Tarifa dels preus de les teles...* (Perpinyà, Lluís Reynier, 1686); Serra (2001, núm. 35): «Inclou *Traduction de la Tariffe catalane* imprimée à Perpignan en l'année MDCLIV. A Perpignan: Louis Reynier, 1686».

25. Tot i que no té ni lloc d'impressió (Aguiló, 1923, núm. 1449) ni impressor, Comet (1908, p. 32) l'atribueix a Esteve Bartau, Desgraves (1983, núm. 27) l'inclou entre els impresos perpinyanencs i Serra (2001, núm. 21) remet a Comet. En canvi, Palau (1948-1990, vol. iv, núm. 69654), partint d'Aguiló, diu que l'edició és de Barcelona.

26. El tractat de 1660 no l'he sabut trobar citat enlloc: és a la BUB, B-43/3/18-5. Pel que fa al de 1668 (Palau, 1948-1990, vol. xxiv, núm. 338566), a banda del ja conegut en mans privades (Serra, 2001, núm. 26), n'hi ha un exemplar a l'AHCB (4º op. 770) i un altre a l'ACA (XXVII/5/9).

la *Cort del Consell Soberà de Perpinyà*, s. ll., s. i., 1668),²⁷ que amb el temps seran bilingües²⁸ i finalment en francès. D'altra banda, la llengua materna pot ser també el vehicle de les causes judicials en conflictes particulars, per bé que la tendència majoritària és que siguin en llatí.²⁹

Però a les premses i en la llengua del territori s'imposen, sobretot, les obres de caràcter religiós: goigs,³⁰ llibres de devoció, catecismes, llibres de confraria, manuals de missions, exercicis del cristià o l'obra deutora de la tradició hagiogràfica. Ja he esmentat el *Llibre de la Congregació...* del jesuïta Descamps (1666), d'altra banda prou conegut, i el *Summari de les constitucions i regles tretes de les bulles pontificies* (1668), però durant aquest període també veuen la llum: *Gayato spiritual per lo exercici més ordinari del cristià* (Bartomeu Breffel, 1681), de Francesc Jové, prevere de Sant Jaume de Perpinyà; *Compendi breu de la vida del gloriós patriarca sant Ignaci de Loyola ... que-s conté en nou goigs* (Bartomeu Breffel, 1684), del prevere i beneficiat de l'església de Nostra Senyora la Real de Perpinyà Josep

27. Datat el 24 de març de 1668; no hi consta ni el lloc d'impressió, ni l'impressor, ni la data, però podrien haver estat impresos a Perpinyà. És a la BNF, ms. Clairambault 791 (6) i el conec per la descripció que en fa Lauer (1923-1932, vol. II, p. 135).

28. Per exemple, la *Coppie de l'arrest du Conseil d'Estat du Roy, donné a Fontainebleau le XVIII jour du mois de juillet MDCLXIII pour Me. Hierosme Leopard, grand vicaire & official de l'evesche d'Elne ... Còpia de l'arrest del Consell de Estat del Rey, donat a Fontenebló als XVIII del mes de juliol MDCLXIII...*, Perpinyà, Joan Figuerola, 1664 (Serra, 2001, núm. 22). Vegeu també els citats per Iglésias (1999, p. 72 i 76), que no tinc certesa que fossin publicats a la ciutat.

29. El figuerenc Anton Berart i Serrat és autor d'un *Discurs en fet y en dret per part de ..., contra Joan de Torrent, donzell, y Anton Camps, burgès de Perpinyà, y los fills de la vila de Arles* ([Perpinyà, 1696]) i d'una *Additió al discurs en fet y en dret...* ([Perpinyà, 1697]); lloc i data probables d'ambdós obtinguts del final del text (cf. Vidal i Calmette, 1906, núm. 1914). També de cap a 1696 és un *Discursus apologeticus* de Ramon Berart, possiblement de la mateixa impremta que els anteriors, i també sense lloc d'impressió ni data (obtinguts del final del text; aprovació de Ramon Trobat). Els tres, que sàpiga, no consten als catàlegs habituals de referència: els discursos d'Anton Berart són a l'AMG (Reg. 11510; Reg. 11511) i el de Ramon Berart a la BUB (ms. 1014-55. Volum factici de manuscrits i impresos; al lloc: «Continúan las memorias dels successos de Índia des de l'any 1687 fins a 1697»; al f. [1] prel., la nota: «En este tercer tomo se contienen varios papeles originales, así manuscritos como impresos, del padre maestro fr. Raymundo Berart, hijo deste Convento y natural de la villa de Figueras, el qual pasó a Philipinas el año de 1679, y, buuelto a Europa, pasó a Roma, y de allí otra vez a este Convento, y finalmente a la Corte de Madrid, en donde murió durante el sitio de Barcelona de 1714. Pertenece este libro a la librería del convento de Santa Cathalina Mártir de Barcelona. 1720»). Per a l'autor, vegeu DHEC (vol. II, p. 280), i per als ms. 1011-1014, Miquel (1958-1969, vol. III, p. 45-54); hi ha altres impresos de Ramon Berart intercalats als manuscrits de la BUB: ms. 968 i 969 (Miquel, 1958-1969, vol. II, p. 523, 526 i 530).

30. Els goigs són tirats sovint sense peu d'impremta, fet que fa difícil la seva adscripció cronològica. Són amb seguretat del període 1650-1699: *Goigs de la pública aparició de l'Àngel*, [Bartomeu Breffel], 1683; *Goigs de Nostra Senyora de l'Esperança*, Francesc Vigé, 1692; *Goigs en alabança del gloriós patriarxa sant Josep*, Bartomeu Breffel, 1695; *Goigs del gloriós pare sant Antoni de Pàdua confessor*, Bartomeu Breffel, 1699; *Goigs de sant Ferriol*, Bartomeu Breffel, 1699 (*Goigs*, 1996, núm. 95, 300, 348 i 400; cf. núm. 562).

Solera; *Recglas y documents particulars per la vida heremítica* de Josep Jocabell, prevere i rector de l'església parroquial de la Bastida ([Lluís Reynier, 1688]);³¹ *Relació a l'estil y forma que se guarda en la pràctica de l'exercici de l'Art de Contrició y de la Estació de les Set Esglésies que-s fa en estos comptats de Rosselló y Conflent. En les missions que-s fan en ella per los RR. pares de la Compagnia de Jesús* (Francesc Vigé, 1689);³² *Summari de totas las gràcias y indulgèncias concedidas als confreres de la Confreria de la Passió y preciosa Sanch de Christo, redemptor nostre* (Francesc Vigé, 1692);³³ *Summari de las indulgèncias concedidas per nostre santíssim Pare Innocenci XI als confreres de la confraria de Nostra Senyora del Castell de Ultrera* (Francesc Vigé, 1694),³⁴ i potser també *La declaració de la lei christiana, dita lo Savi de la Gràcia, llibre utilíssim per a mestres de missions* (1677).³⁵

Possiblement, però, les més citades, a banda de les de Descamps, són les obres del notari de Perpinyà Lluís Guilla: *Alas per volar a Déu* (Bartomeu Breffel, 1684; Francesc Reynier, 1695) i *Manual de doctrina christiana* (Joan Figuerola, 1670; Viuda de Joan Figuerola, 1685).³⁶ L'autor explica que aquest últim és un llibre pensat per als nens, escrit amb la voluntat que mamin la doctrina cristiana en llengua materna:

Advertint que si bé d'estos llibres y ha gran abundància, però casi tots van impressos en llenguas llatina, francesa o espanyola, las quals no entenen, com no entenen los petits infants, se fatigan en llegir-los, sens rèbrer de llur lectura algun fruit. Lo que experimentant clarament en ma tendre familia, y condo-

31. L'únic exemplar conegut és acèfal i àpode (BC, 6-VI-5: Aguiló, 1923, núm. 518 i 801); per al nom de l'impressor i la data de 1688: Torres Amat (1836, p. 325) i després Vidal i Calmette (1906, núm. 1273), Comet (1908, p. 37), Pons (1929b, núm. 159), Desgraves (1983, p. 233) i Serra (2001, núm. 36). En canvi, Palau (1948-1990, vol. VII, núm. 124632) i Prat i Vila (2002, p. 210-213) daten l'imprès el 1686, partint de les llicències (la primera aprovació, del canonge d'Elna Josep Cabaner, és de 1682; la resta són de 1686).

32. Només en documenta l'existència Palau (1948-1990, vol. XV, núm. 257098). El 1738 es publica *Estil y forma que guardan los PP. de la Companya de Jesús en las missions que fan en los comtats de Rosselló, Conflent y Cerdanya* (Perpinyà, Joan Baptista Reynier); vegeu Iglésias (2002, p. 97).

33. Comet (1908, p. 96-97; «Archives de la préfecture»), Pons (1929b, núm. 160), Desgraves (1983, p. 233) i Serra (2001, núm. 39).

34. Els primers a citar-lo són Vidal i Calmette (1906, núm. 1275). Els segueixen Comet (1908, p. 97), Pons (1929b, núm. 161), Palau (1949-1990, vol. XXII, núm. 325018), Desgraves (1983, p. 232) i Serra (2001, núm. 40).

35. Vegeu Serra (2001, núm. 27). Que sàpiga, l'únic que esmenta una edició de Perpinyà és Pons (1929b, núm. 155), i ho fa per indicació de M. Pierre Vidal; ara bé, cf. Torres Amat (1836, p. 97), Aguiló (1923, núm. 298) i Palau (1948-1990, vol. II, núm. 25543): Barcelona, Matevat, 1677.

36. Vegeu Pons (1929a, p. 159-163). Hi ha confusió pel que fa la data de la primera edició d'*Alas...*: la data de 1685 possiblement és fruit d'una mala lectura per 1684 de Torres Amat (1836, p. 302). Com s'explica més endavant («Dos llibres de devoció del notari Lluís Guilla»), en les dues edicions del *Manual* les aprovacions són de 1669, i és possible que l'existència de la primera edició d'*Alas...*, de 1684, com la de 1685, s'hagi de posar en dubte.

lent-me de llur infructuós treball, he fet lo present Manual en nostra natural llengua. (Guilla, 1685, f. [*7-*7v])

Tot i que són molt habituals a la Catalunya de l'època, a les premses perpinyanques no hi arriba cap sermó d'oratòria barroca en castellà, i no serà fins a final de segle que trobem els primers en francès, de circumstàncies (Iglésias, 2002, p. 93-94). Sí que es publica, en canvi, en català, el *Sermó panegírich de l'angèlich doctor y sol immortal de la Iglésia, sant Tomàs de Aquino, predicat en la iglésia de Sant Domingo de Perpinyà als 28 maitg de l'any 1686* de Jaume Ignasi Badua (Viuda de Joan Figuerola, 1686).³⁷

Paral·lelament, s'imprimeixen versions catalanes d'un bon nombre d'obres pietoses escrites (o ja traduïdes) en llatí, castellà, francès i portuguès. El 1680 Francesc de Queralt publica una versió de Viexmont (*Exortació a la penitència*, Bartomeu Breffel),³⁸ i el 1698 apareix la celebrada traducció de *De imitatione Christi* de Tomàs de Kempis per Pere Bonaura (*Tractat de la imitació de Christo*, Francesc Vigé; reeditat tot al llarg dels segles XVIII-XIX),³⁹ amb un pròleg-dedicatòria de l'impressor al bisbe d'Elna.⁴⁰ Bonaura assegura que l'ha traduït perquè «per ser un llibre tant preciós no-s troba nació dins la Iglésia de Déu que no-l tinga vertit en son natural llenguatge o ydioma» i que ha «procurat tant com me és estat possible vertir-lo ab la fraza més llana y més fácil de entèndrer, perquè tot gènere de personas [...] lo púgan entèndrer y tréurer-ne lo profit convenient per llurs ànimas» (Kempis, 1698, f. [2v]). La traducció de Kempis serveix a Pons (1929a, p. 157-158) per recordar la qualitat del text de Bonaura:

La traduction directe d'un text latin, à cause de l'attention qu'impose une beauté sérieuse et logique, est encore un élément de purification. Le traducteur demeure surtout sensible aux liens de la pensée, à la syntaxe, et celle du latin lui permet de retrouver la contexture de son propre langage [...]. Ces phrases pénétrantes, toujours mesurées, ne souffrent aucun écart, et s'assemblent selon

37. Vila (1983, p. 5): «En els arxius universitaris [Badua] consta com una persona que entén mediocrement la llengua francesa».

38. Prat i Vila (2002, p. 112-114) editen el pròleg, tot i que diuen que és el de l'obra *Utilíssim, promte y fácil remey per a preservar-se y curar de la peste* d'Antoni Girauld (Perpinyà, Samsó Arbús, 1587; vegeu Comas i Miralles, 2006); la impressió de Francesc Vigé 1705 és la mateixa que 1680 amb la portada canviada (Serra, 2001, núm. 48). Hi ha una altra edició a Perpinyà: Viuda de Francesc Vigé, 1707.

39. Per a les edicions posteriors, nombroses, vegeu Pons (1929a, p. 158) i Comas (1993 [1980], p. 62-63).

40. «No sabrie jo per est effecte, ni podria elegir millor patrocini, ni a altre dedicar estos meus ben empleats cuidados d'esta impressió que a V. S. il·lustríssima, baix los favors y auspicijs de la qual Thomàs de Kempis tornarà apareixer en est orbe com a fortunada constel·lació, influent a nostre llengua materna sanctes y divines persuasions» (Kempis, 1698, f. [2]).

une même loi de clarté psychologique. Leur gravité détermine une forme toujours semblable. L'exercice auquel se livrait Pere Bonaura était excellent.⁴¹

Lo Camí del paradís (Joan Figuerola, 1668) del cardenal Giovanni Bona és també traduït, ara del francès, «en una aldea de Rocelló» per un anònim («l'acabaré sens dir-te mon nom, imitant mon author»). També són anònimes les traduccions del *Confessionari del benaventurat Sant Thomàs de Aquino* (Viuda de Joan Figuerola, 1677),⁴² que se'ns especifica que ha estat «traduït ara novament de llengua castellana en la nostra materna cathalana per [un] religiós zelòs del bé de les ànimes» («Petita és, com dich, la obra, y molt menor lo que jo de ma pròpia casa te oferesch, puix en ella sols hi tinc la traducció de llengua castellana en la nostra materna cathalana, y una addició que generalment ensenya com haurem de oferir a sa divina magestat nostras bonas obras»; *Confessionari*, 1677, f. A2-A2v), i de la *Devoció de la novena y dezena de S. Francisco Xavier ... Traduhida de portuguès en castellà, després en francès i ara novament en català* (Francesc Reynier, 1696).

D'altra banda, també són freqüents les traduccions acarades en més d'un idioma. De 1678 és la publicació de la sintaxi llatina de Torroella, amb la traducció catalana i francesa, per a ús dels estudiants, sobre la qual tornaré més endavant (*Brevis ac compendiaria syntaxis partium orationis ... Duplici recenter idiomatae, gallico nempe, ac gotholanico, elucidata et explicata*, Bartomeu Breffel). L'obra havia estat editada, en versió únicament llatina, a València el 1636 i, si fem cas del jesuïta Descamps, també a Perpinyà,⁴³ i es tornà a imprimir el 1680 a Perpinyà (*Brevis ac compendiaria syntaxis partium orationis*, Bartomeu Breffel).

L'ensenyament i l'església marquen, amb la jurisprudència, les pautes de la penetració del francès en territori del Rosselló. Com l'ensenyament, l'acció catequètica no podia deixar de banda el català, que era el que parlaven els habitants del Rosselló, però tampoc el francès, que era el que demanava el poder. El 1689 el bisbe Louis Habert de Montmort feia imprimir l'*Avis pour les curés, vicaires, con-*

41. No és l'únic a lloar-ne la traducció; també, entre d'altres, «Monseigneur de Carsalade, qui possède un exemplaire de ce livre, le tient en très grande considération. Il y puise tous les jours le sujet de ses méditations et nous a affirmé que le pur catalan avec lequel il est écrit est plus expressif que le latin lui-même» (Comet, 1908, p. 97-98).

42. Les llicències són datades el 1648 a Barcelona; l'imprimàtur, a Perpinyà el 1677.

43. Torroella (1678, f. A3-A3v): «Per lo abono de aquest llibre (que en llatí, com se à tocat, estampà Torroella, essent catedràtic de lletres humanes en la celeberrima universitat de València, per a explicar-lo a sos dexeables) bastava lo que diu d'ell (sens lo que qualsevol docte veu y nota si lo llitg) Joan Català, doctor en medicina y natural del regne de València, y altres hòmens savis en ses poesies que feren alabança sua y van entre mans impresses. Y lo saber que no sols València, Perpinyà, Tarragona, Lleyda y altres pobles ordenaren que se ensenyàs la grammàtica als estudiants ab aquesta construcció o syntaxis de Torroella, sinó encara diverses ciutats y viles de altres regnes o províncies, segons lo apunta lo sobredit doctor en son poema, lo qual y altres mencionats se donaren a la estampa lo any 1636 ab la syntaxis referida, per la empremta de Lluís Roure llibreter».

fesseurs et autres ecclésiastiques du diocèse d'Elne (Lluís Reynier, 1689), en català i en francès, del bisbe d'Agen Claude Joly (Iglésias, 2002, p. 90-91), el 1692 va veure la llum l'*Offici menor de Nostre Senyora, ab las rúbriques en cathalà* (Francesc Vigé, 1692),⁴⁴ i a final de segle, i ja a cavall del XVIII, va assolir una bona acollida el compendi de la doctrina cristiana de Jean Hervieu Basan de Flamenville, bisbe d'Elna entre 1660 i 1721. Del catecisme se'n van fer diverses edicions, des de la primera de 1697 fins a la de 1815.⁴⁵

L'ús del llatí segueix essent, durant la segona meitat del segle XVII, patrimoni de la universitat, l'església i la jurisprudència. Tot i tractar-se d'un espai acotat no deixa de ser important, perquè un bon nombre d'obres publicades a Perpinyà durant aquest període són escrites en llatí; ara bé, s'ha d'advertir que es tracta sobretot d'opuscles, majoritàriament jurídics, que en gran part només són coneguts per referències.⁴⁶ Pel que fa a la resta, hi trobem litúrgia (*Officia propria plurimorum sanctorum*, Joan Figuerola, 1670; *Octavarium Elnense seu lectiones secundii ac tertii nocturni*, Francesc Vigé, 1680), obres teològiques (*S. Augustinus arbiter, controversiarum De gratia et libero arbitrio*, Joan Figuerola, 1672; *Catenam auream doctrinae Thomisticae autoritatibus antiquorum Patrum compactam, ab Agustino et Thoma firmatam*, Francesc Vigé, 1687), i publicacions escolars (Torroella, les edicions de 1678 i 1680; *Mala aurea Carmen publice nuper recitatum in collegio Perpinianensi academico Societatis Iesu*, Francesc Reynier, 1692).⁴⁷

Amb tot això, la llengua francesa es va introduint en el món de la impremta, de la mà del nou poder establert. Narcís Iglésias (1998, p. 25-28) assenyala que «l'any del Tractat dels Pirineus (1659) no és cap data significativa pel que fa a l'ús del francès per part de les autoritats reials, ja que tant abans com després de 1659, evidentment, es poden continuar trobant, en diversos fons d'arxius rossellonesos,

44. Els prolegòmens, en català; els oficis, en llatí, però amb indicacions sobre el contingut i les seves pràctiques en català. De 1699 són les *Horas cathalanas reimprimidas, aumentadas y novament corregidas de ordre de l'il·lustríssim y reverendíssim senyor don Joan Herveo Bazan de Flamenvila, bisbe de Elna* (Francesc Reynier, 1699): l'edició anterior és dins l'*Offici...* (Prat i Vila, 2002, p. 214-218). Hi ha una impressió de 1734: *Horas cathalanas contenint los tres officis menors de Nostre Senyora ... Tercera impressió* (Perpinyà, Francesc Reynier, 1734).

45. Tot i que hi ha edicions sense peu d'impremta, la primera deu ser la de Perpinyà, Francesc Reynier, 1697 (*Breu compendi de la doctrina christiana en català y francès, a favor del poble. Composat y reduït en breu y fácil ordre per monsenyor l'il·lustríssim & reverendíssim don Joan-Hervieu Basan de Flamenville, bisbe d'Elna*).

46. Per exemple, es coneixen exemplars de *Discursus apologeticus* de Ramon Berart (vegeu n. 29) o *Iuris responsum pro Carolo de Banyuls contra d. dompnium Josephum Dardena et Darnius, commitem de las Illas* (Joan Figuerola, 1666; BC, F. Bon. 11604). Pel que fa a la resta, els conec a través de Vidal i Calmette (1906, esp. p. 334-339 i 343-348; les referències no són exactes, raó per la qual es fa difícil saber amb exactitud si foren impresos a Perpinyà, en quina data i de vegades fins i tot en quina llengua), Comet (1908, p. 34-35 i 96-97) i Desgraves (1983, p. 230-235).

47. Possiblement recull una celebració escolar. Vegeu Desgraves (1983, p. 233).

documents escrits en francès», i que la documentació oficial és la primera a començar-se a escriure en aquesta llengua de manera més habitual.

Als anys seixanta arriben a les premses de Perpinyà els primers textos bilingües, català-francès, com la *Coppie de l'arrest du Conseil d'Estat du Roy ... Còpia de l'arrest del Consell de Estat del Rey* (1664). Durant la dècada següent veu la llum un *Extrait des registres de la Cour du Conseil Souverain de Roussillon*, sense peu d'impremta però datat a la fi del text a Perpinyà el 3 d'agost de 1672, i, segons l'estudiós J. Comet (1908, p. 95), el *Traité de paix entre la France et l'Espagne conclue a Nimègue le 17 septembre 1678* (Viuda de Joan Figuerola, 1678); anys abans s'havia imprès un *Extret dels registres de la Cort del Consell Soberà de Perpinyà* en català i dos tractats de pau entre França i Espanya també en aquesta llengua —al segon ja se'ns especifica clarament que fou «traduhit del francès en cathalà». Més endavant, als anys vuitanta, els Reynier van publicar dos edictes oficials ja en francès i la *Traduction de la Tariffe catalane*,⁴⁸ i als noranta s'imprimeixen causes judicials, panegírics reials i sermons de difunts en aquesta llengua.⁴⁹

Molt de mica en mica s'aniran incorporant a la impremta, en francès, altra mena de textos. Els tres primers anys dels vuitanta es van imprimir els tractats científics del doctor en medicina Pierre Romieu, de Besiers i protomèdic dels Comtats, *La circulation du sang dans les veines par deux mouvements opposés* (Viuda de Joan Figuerola, 1680) i *Traité de la nature et propriété des eaux minerales et bacins acides nouvellement découverts près d'un lieu nommé Vendres* (Viuda de Joan Figuerola, 1683), però serà sobretot a partir del segle XVIII que aquest tipus d'obres esdevindran freqüents a les premses de Perpinyà. D'altra banda, el 1684 es publicava *La vie de notre seigneur et rédempteur Jesus-Christ, tirée des figures historiques de la Sainte-Bible...* (Corneli Reynier, 1684)⁵⁰ i una dècada més tard el ja esmentat

48. *Edit pour l'enregistrement et observation de la declaration du clergé de France touchant la puissance ecclésiastique* (Corneli Reynier, 1682: MP, ms. 87; Desgraves, 1983, p. 231) i *Edit du roy pour l'établissement d'un hôpital général en la ville de Perpignan et union du dit hôpital à celui de la Miséricorde. Du mois d'avril 1686* (Lluís Reynier, 1686; Desgraves, 1983, p. 232). Per a la *Tariffe*, vegeu n. 24.

49. Du Vuarel, *Panegyrique du Roy, prononcé le cinquième de septembre, jour de la naissance de Sa Majesté, dans l'Église catédrale de Saint Jean de Perpignan* (Francesc Reynier, 1695); Dominique Laplace, *Panegyrique du Roy. Prononcé dans l'Église catédrale de Perpignan. Le 5 septembre 1696, jour de la naissance de Sa Majesté* (Francesc Reynier, 1696); Dominique Laplace, *Oraison funèbre de M. le comte de Chasseron. Prononcée dans l'Église cathedrale de Perpignan le dix-septième décembre 1697* (Francesc Reynier, 1698); Jaques Gautier, *Oraison funèbre de ... Raymond Trobat ... Prononcée a Perpignan le 5 mai 1698 dans l'église de la Compagnie de Jesus...* (Francesc Reynier, 1698); Dominique Laplace, *Oraison funèbre de messire Raymond de Trobat ... Prononcée dans l'église de Leule de Perpignan. Le vingt-quatrième avril 1698* (Francesc Vigé, 1698). Vegeu Desgraves (1983, p. 234-235). Pel que fa a les causes judicials, vegeu n. 46 (en francès, per exemple, Vidal i Calmette, 1906, núm. 1924, i Comet, 1908, p. 97).

50. Comet (1908, p. 36 i 38), Desgraves (1983, p. 232) i Iglésias (1998, p. 33).

Abbrégé et examen des deux premiers tomes du livre intitulé La mistique Cité de Dieu.

Tot amb tot, la penetració del francès en la impremta del Rosselló és tímida, i és clar que la situació social d'aquesta llengua no era ben bé la que els governants haurien volgut. El mes de gener de 1678, el procurador general del Consell Sobirà del Rosselló, Camus de Beaulieu, autoritzava la impressió de la traducció catalana-francesa de la sintaxi llatina de Torroella i insistia en la necessitat de fer aprendre francès als joves:

Si ordonnons à tous les sujets de sa majesté qui sont dans ces comtés de Roussillon, Conflant, et pais adjacent de Cerdagne, qu'ils ayent à se servir du susdit livre avec sa traduction pour tous ceux qui étudient la grammaire, leur faisant [*impr. faisans*] apprendre par coeur les susdites traductions avec le texte latin, à fin que la jeunesse se puisse accoutumer à apprendre et parler plus facilement la langue françoise. (Torroella, 1678, f. A2)

Dic insistia perquè d'abans són tot de mesures —que es van anar incrementant— encaminades a convertir l'ensenyament en vehicle de la penetració de la llengua francesa entre els joves del Rosselló.⁵¹ Els mots de Camus de Beaulieu permeten imaginar amb nitidesa quina era la situació del francès entre els estudiants rossellonesos: el devien entendre però no s'acabaven de decidir a fer-lo servir amb assiduïtat,⁵² i la traducció acarada llatina-catalana-francesa d'un text universitari els havia d'ajudar a fer l'últim pas. Que el 1680 se'n faci una altra edició, únicament llatina, no vol dir que la situació hagi canviat: els impressors la devien fer pensant en un mercat no només restringit al Rosselló, com la de 1636.

En la mateixa línia, però enfocada a un públic més general, s'ha d'entendre la publicació, impulsada per la jerarquia eclesiàstica, dels ja citats *Avis pour les curés*, de 1689, i *Breu compendi de la doctrina christiana en català y francès, a favor del poble*, amb diverses edicions des de final del segle XVII, així com també de l'*Offici menor de Nostre Senyora*, de 1692. Al pròleg de l'*Avis* se'ns expliquen les raons de l'edició francesa-catalana:

Et à fin que l'usage vous en fût plus facile, nous l'avons fait traslater en la langue naturelle de cette province, pour soulager par cette moyen ceux à qui la langue françoise n'est pas tout-à-fait familière. (Vila, 1989, p. 651-652)

51. Creació d'escoles de primeres lletres en francès, establiment dels jesuïtes de Tolosa a Perpinyà, mesures que impedeixen als estudiants rossellonesos d'anar a estudiar a Espanya i obligació d'aquests de conèixer el francès per entrar a la universitat (Iglésias, 1998, p. 22, 26-29, 44 i 83-121).

52. Vegeu els exemples que recull Vila (1995).

Era una manera prou fina («pas tout-à-fait familière») de dir que no entenien el francès i que la llengua que s'usava era la «naturelle», és a dir, el català. La situació perdurà, perquè fins a les portes de la Revolució Francesa els concilis continuaren manant d'ensenyar els rudiments de la fe en català.⁵³

La penetració del francès, en la impremta com en altres àmbits, és gradual i els testimonis coetanis certifiquen que, per una qüestió pràctica, perquè no tothom l'entenia, es va anar fent a poc a poc, i a la vegada de manera ferma i amb uns objectius clars, la substitució de la llengua natural per la nova, imposada per l'annexió del Rosselló a França. La seva presència a la impremta als anys seixanta és testimonial (i bilingüe), a partir dels setanta s'incrementa progressivament i d'aleshores ençà es va consolidant, amb títols ja únicament en francès. El ventall de temàtiques que abracen els textos publicats (jurídica, religiosa, homilètica, tractats científics, etc.) és prou ampli, i és important que en el catecisme i en l'ensenyament s'insisteixi en els models bilingües, i que les qüestions jurídiques i els sermons solemnes es comencin a publicar en francès, per tal com actuen, respectivament i alhora, com a referents del poder establert i lingüístics. Les mesures repressives contra la llengua del país que al cap de poc temps França va imposar van ser seguides però no aplicades de manera estricta, perquè la llengua parlada no es podia esborrar com les institucions, d'un dia per l'altre, i perquè hi havia la necessitat d'entendre's (i la convivència sense comprensió no era possible, sobretot en aspectes aleshores essencials com la cura de les ànimes), i també perquè el Rosselló, fins temps després, va ser considerat possible moneda de canvi amb Espanya.

Així, tot i que irreductiblement el català es va mantenir en alguns àmbits, amb el temps la situació lingüística es va anar transformant. De la voluntat que expressava Camus de Beaulieu el 1678 a la constatació que fa Josep Balanda-Sicart gairebé cent anys després hi ha un pas important (la cursiva és meua):

Los defectes en la locució catalana se poden excusar en un rosellonès, puix en esta provincia hi ha diversitat en eix idioma en molts termes, y ningú no parla correctament català, sia *perque se usa més parlar* [sic] *lo francés*, ò *perquè no s'i llegeixan llibres catalans*, de aquí ven que se francisan alguns termes quant se parla català.⁵⁴

I encara, de Balanda-Sicart a la consciència de pèrdua de Puiggarí hi ha un gran salt, i la llengua vehicular que expressa el desencís és una altra:

53. Per a l'ús del francès en el món de l'església i el context social i polític, vegeu esp. Iglésias (1998 i 2002).

54. *Tragèdia dels martyris dels sants Sixto, Llaurents, Hipòlit y Romà*, Tuïr, c. 1772; cito a partir de Rafanell (2000, p. 177; vegeu també Pons, 1929b, p. 89-90).

Le désir d'arrêter, autant que possible, *la corruption qui dégrade de plus en plus la langue catalane, particulièrement en Roussillon*; le danger que court le public de ne pouvoir plus lire ni comprendre cet idiome dans nos riches archives, si précieuses pour l'histoire locale; l'intérêt qu'ont tant de propriétaires dans la recherche d'anciens titres, pour laquelle ils ne peuvent guère recourir maintenant qu'à *trois ou quatre personnes dans tout le département*: tels sont les principaux motifs qui m'ont engagé à entreprendre cette Grammaire et le Dictionnaire qui va la suivre.⁵⁵

El camí que mena cap a l'abandó del català tot al llarg del segle XVIII al Rosselló, i que desemboca, a la segona meitat del segle XIX, en la desolació que traspuen els mots de Puiggarí ja cau del tot fora de l'àmbit d'estudi marcat en aquest paper.

Tornem a l'any 1650. Quan els Fontanella i altres exiliats catalans van arribar a la capital del Rosselló, trobaren una impremta consolidada, amb cent cinquanta anys d'història, que d'entrada devia mantenir el mateix equilibri de forces entre les llengües d'ús que les dels altres territoris de parla catalana, i que amb el temps, ja ho he dit, va fer un tomb. Aquests primers anys, la impremta va obrir les portes als exiliats, que de vegades preferien publicar sense donar-se a conèixer. L'anònim traductor de *Lo Camí del paradís*, que amaga el seu nom «perquè no és per a tu d'alguna conveniència saber-ho ni a mi de algun perjudici callar-ho» i que dedica l'obra a la noble Joana de Barutell i d'Erill,⁵⁶ compara el títol de l'obra amb el camí de l'anelhada tornada a l'«amada Barcelona»:

Després de una llarga hesitació acerca de la persona a qui dedicaria mon llibret del Camí del paradís, traduït de francès en català, [...] perquè ab lo resplendor de sa sanch, ab lo amor envès sa pàtria y ab lo fervor de sa devoció, persuadís als demés de nostra nació ab son exemple de pèndrer de veras lo camí del paradís, al menos ab los mateixos desitgs que generalment tenim de tornar en aquella insigne ciutat, delectable per la abundància de las delícias, per l'hermosa situació, per la benignitat del clima, per los agradables edificis de les cases de Déu y dels hòmens, l'amada Barcelona. Y duptant encara si la persona seria del sexo més fràgil o del més fort, [...] me só finalment resolt dedicar-lo al més fràgil, perquè és lo més devot; y considerant qual dama tindria las mencionadas qualitats, de prompta se me à representat que V. M. las té totas, que no és inferior a alguna de todas las de Catalunya en la antiquíssima noblesa de sa casa, en la devoció ni en lo zel que té per sa pàtria, y superior a alguns que no limitat a

55. Al prefaci a la seva *Grammaire catalane-française* (Puiggarí, 1852, p. [1]).

56. Joana de Barutell i de Sala, filla de Joan de Barutell i d'Anna Maria de Sala, fou la muller d'Hug de Barutell i de Vilaseca, baró d'Oix i de Bestracà, que, com tants d'altres, sortí de Barcelona cap a l'exili l'octubre de 1652. Morí monja dominica de Santa Caterina de Perpinyà amb posterioritat a 1681. Les dades sobre els Barutell-Erill són preses de la GEC i els DGC (vol. VI, p. 540).

constància en la presa de resolució [d]els vertaders catalans, prefer[int] llurs interessos a la glòria de la horrorosa permanència.⁵⁷

Des de la cèlebre, rica i il·lustre Barcelona, passant per la ciutat «eschola de Bel·lona» i les dames, honor de la invicta Barcelona, que descrivia Francesc Fontanella abans de la fugida a Perpinyà, a la visió llunyana de la insigne i amada Barcelona en l'exili, que comparteixen, em sembla, el traductor i la dama a qui es dedica l'obra, hi ha uns quants anys.⁵⁸ Així, de la consciència de l'esplendor i després de la lluita, a la consciència de la pèrdua amb l'esperança de la recuperació, hi ha també un salt qualitatiu que trobem reflectit en la literatura del període, ja sigui en les obres de l'esmentat Fontanella, ja sigui en les d'altres coetanis.

Amb això no vull dir que l'anònim traductor del cardenal Bona sigui el poeta Francesc Fontanella. Només miro de remarcar que hi ha un lloc comú recurrent per als exiliats catalans que van patir el setge i després la desfeta: la ciutat de Barcelona, centre neuràlgic de la nació, emblema de la passada resistència i esperança per al futur.

BIBLIOGRAFIA

- ÀGREDÀ, María Jesús de (1681-1682). *Mística Ciudad de Dios ... Primera parte. Tercera impresión*. Perpinyà: Bartomeu Breffell.
- AGUILO FUSTER, Marià (1923). *Catálogo de las obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra. [Reimpr. facs. Barcelona; Sueca: Curial, 1977]
- BATLLORI, Miquel (1971). «Els jesuïtes i la Guerra de Catalunya (1640-1659)». A: *Catalunya a l'època moderna: Recerques d'història cultural i religiosa*. Barcelona: Edicions 62, p. 303-348.
- BONA, Giovanni (1668). *Lo Camí del paradís*. Perpinyà: Joan Figuerola.
- BONET, Gérard (2004). «Perpignan la typographe. Cinq siècles d'imprimerie à Perpignan». A: SALA, Raymond; ROS, Michelle (dir.). *Perpignan une et plurielle*. Canet: Trabucaire, p. 831-846.
- CAMPS, Christian (1998). «L'emploi du castillan et du catalan dans les lettres roussillonnaises de la première moitié du XVIIIe siècle». A: CAMPS, Christian; HEUSCH, Carlos (ed.). *Languedoc - Roussillon - Catalogne: État, nation, identité culturelle régionale (des origines à 1659): Actes du colloque, 20-22 mars 1997*. Montpellier: Université Paul-Valéry.
- CAPDEFERRO, Josep (2012). *Ciència i experiència: El jurista Fontanella (1575-1649) i les seves cartes*. Barcelona: Fundació Noguera.

57. De la dedicatòria (Bona, 1668, p. 3-6). Mercè Comas m'ha facilitat la descripció tipobibliogràfica de l'imprès i la transcripció del text.

58. Miró (ed., 1988, p. 199) i Miró (ed., 1995, vol. 1, p. 108, 111 i 125), per exemple. La visió d'una Barcelona ideal al llarg de l'edat moderna queda perfilada al volum col·lectiu Duran i Miralles (coord., 2003).

- COMAS, Antoni (1993). *Història de la literatura catalana: Part moderna*. Vol. VI. Barcelona: Ariel. [1a ed., 1980]
- COMAS, Mercè (2006). «Un apunt sobre la literatura impresa a Perpinyà al primer terç del segle XVII». *Randa*, núm. 57: *Homenatge a Jordi Carbonell*/3, p. 55-74. [Veg. *supra*, p. 59-84]
- COMAS, Mercè; MIRALLES, Eulàlia (2006). «La impremta a Perpinyà: Samsó Arbús». *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 25, p. 347-373. [Veg. *supra*, p. 29-58]
- COMET, Joachim (1908). *L'imprimerie à Perpignan depuis les origines jusqu'à nos jours*. Perpinyà: J. Comet. [Extrait du XLIXe Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales]
- Confessionari (1677). *Confessionari del benaventurat Sant Thomàs de Aquino ... Traduït ara novament de llengua castellana en la nostra materna cahalana*. Perpinyà: Viuda de Joan Figuerola.
- CROSBY, James O. (ed.) (1993). *Francisco de Quevedo Villegas. Sueños y discursos*. Madrid: Castalia. 2 v.
- DESCAMPS, Antoni Ignasi (1666). *Llibre de la Congregació y germandat de la sanctíssima Verge del Socorro*. Perpinyà: Joan Boude.
- DESGRAVES, Louis (1983). *Répertoire bibliographique des livres imprimés en France au XVII siècle*. Vol. IX. Baden-Baden: Valentin Koerner. (Bibliotheca Bibliographica Aureliana; XCVII)
- (1988). *Répertoire bibliographique des livres imprimés en France au XVII siècle*. Vol. XIV. Baden-Baden: Valentin Koerner. (Bibliotheca Bibliographica Aureliana; CX)
- DGC. SANS I TRAVE, Josep M. (dir.) (1994-2003). *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència. 8 v.
- DHEC. *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya* (1998-2001). Barcelona: Generalitat de Catalunya: Claret. 3 v.
- DURAN, Eulàlia; MIRALLES, Eulàlia (coord.) (2003). *La Barcelona ideal i la Barcelona real en la cultura literària de l'edat moderna*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Goïgs (1996). *Goïgs de la diòcesi d'Elna Perpinyà / du diocèse d'Elne Perpignan*. Perpinyà: Centre Internacional de Música Popular.
- GUILLA, Lluís (1685). *Manual de doctrina christiana*. Perpinyà: Viuda de Joan Figuerola.
- IGLÉSÍAS, Narcís (1998). *La llengua del Rosselló, qüestió d'Estat. La integració lingüística del Rosselló a França (1659-1789)*. Vic: Eumo.
- (1999). «La introducció del francès a l'administració del Rosselló. De l'annexió al decret de 1700». A: VALSALOBRE, Pep; RAFANELL, August (ed.). *Estudis de filologia catalana: Dotze anys de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes: Secció Francesc Eiximenis*. Girona: Universitat de Girona. Institut de Llengua i Cultura Catalanes; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 69-88.
- (2002). «Notes sobre llengua i Església al Rosselló (segles XVII-XVIII)». *Estudi General*, núm. 22: ROSSICH, Albert; VILALLONGA, Mariàngela; PRATS, David (ed.). *Miscel·lània d'homenatge a Modest Prats*. Vol. II, p. 89-102.
- JANÉ, Oscar (2003). *França i Catalunya al segle XVII: Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)* [en línia]. Tesi doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament d'Història Moderna i Contemporània.
- (2009). *Catalunya sense Espanya. Ramon Trobat. Ideologia i catalanitat a l'empara de França*. Catarroja; Barcelona: Afers.

- KEMPIS, Tomàs (1698). *Tractat de la imitació de Christo y menyspreu del món*. Perpinyà: Francesc Vigé.
- LAUER, Philippe (1923-1932). *Catalogue des manuscrits de la collection Clairambault*. París: Ernest Leroux. 3 v.
- MIQUEL I ROSSELL, Francesc (1958-1969). *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*. Madrid: Direcciones Generales de Enseñanza Universitaria y de Archivos y Bibliotecas. 4 v.
- MIRÓ, Maria-Mercè (ed.) (1988). Francesc Fontanella. *Tragicomèdia pastoral d'amor, firmesa i porfia; Lo desengany. Poema dramàtic*. Barcelona: Institut del Teatre.
- (ed.) (1995). *La poesia de Francesc Fontanella*. Barcelona: Curial. 2 v.
- PALAU I DULCET, Antoni (1948-1990). *Manual del librero hispano-americano*. Barcelona: A. Palau. 36 v.
- PALOS, Joan Lluís (1997). *Els juristes i la defensa de les Constitucions: Joan Pere Fontanella (1575-1649)*. Vic: Eumo.
- PÉREZ-RIOJA, José Antonio (1965). *Proyección de la venerable María de Ágreda (Ensayo para una bibliografía de fuentes impresas)*. Sòria: Centro de Estudios Sorianos: CSIC: Patronato José María Quadrado.
- PÉREZ VILLANUEVA, Joaquín (1979). «Sor María de Ágreda y Felipe IV: un epistolario de su tiempo». A: GARCÍA-VILLOSLADA, Ricardo (dir.). *Historia de la iglesia en España*. Vol. IV: MESTRE SANCHIS, Antonio (dir.). *La Iglesia en la España de los siglos XVII y XVIII*. Madrid: Católica, p. 359-417.
- PONS, Josep Sebastià (1929a). *La littérature catalane en Roussillon au XVIIe et au XVIIIe siècle*. Tolosa: Édouard Privat; París: Henri Didier.
- (1929b). *La littérature catalane en Roussillon (1600-1800): Bibliographie*. Tolosa: Édouard Privat; París: Henri Didier.
- PRAT, Enric; VILA, Pep (2002). *Mil anys de llengua i literatura catalanes al Rosselló*. Canet de Rosselló: Trabucaire.
- PUIGGARÍ, Pere (1852). *Grammaire catalane-française, a l'usage des français*. Perpinyà: J.-B. Alzine. [Reimpr. facs. Nîmes: C. Lacour, 2001]
- RAFANELL, August (2000). «La invenció d'una tradició. L'emergència dels dialectes en la llengua literària catalana». A: *El català modern*. Barcelona: Empúries, p. 166-193.
- ROSSICH, Albert (1995). «Una qüestió d'història de la llengua: el reconeixement de la vocal neutra». A: VALSALOBRE, Pep; GRATACÓS, Joan (ed.). *La llengua catalana al segle XVIII*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 119-200.
- (2001). «La mort de Francesc Fontanella: a propòsit d'una falsa atribució». *Revue d'Études Catalanes*, núm. 4, p. 87-100.
- SALA, Raymond (2002). «Hispanité et catalanité du Roussillon. XVIeme-XIXeme siècles». A: *Aspects du Roussillon*. Perpinyà: Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales. (SASLPO; 109), p. 307-330.
- SANSANO, Biel; VALSALOBRE, Pep (ed.) (2009). *Fontanellana: Estudis sobre l'època i l'obra de Francesc Fontanella (1622-1683/85)*. Girona: Documenta Universitaria.
- SEGARRA, Mila (1997). «El conflicte lingüístic català-castellà als segles XVI i XVII». A: *Re-naixement i barroc: Segles XVI-XVII* [= Pere GABRIEL (dir.). *Història de la cultura catalana*. Vol. II]. Barcelona: Edicions 62, p. 167-192.
- SERRA I KIEL, Dolors (2001). *Bibliografia de Catalunya Nord (1502-1999)*. Perpinyà: Universitat de Perpinyà. Institut Català de Recerca en Ciències Socials. [Terra Nostra, núm. 100; monogràfic]

- SOMMERVOGEL, Carlos (1890-1909). *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. Brusel·les: Oscar Schepens; París: Alphonse Picard. 10 v.
- TORRES AMAT, Fèlix (1836). *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*. Barcelona: Imprenta de J. Verdaguer. [Reimpr. facs. Barcelona; Sueca: Curial, 1973]
- TORROELLA, Joan (1678). *Brevis ac compendiaria syntaxis partium orationis. Institutio ex variis scriptoribus collecta ... Duplici recenter idiomatae, gallico nempe, ac gotholanico, elucidata et explicata*. Perpinyà: Bartomeu Breffel.
- VALDENEBRO, José María de (1900). *La imprenta en Córdoba: Ensayo bibliográfico*. Madrid: Establecimiento Tipográfico Sucesores de Rivadeneyra.
- VALSALOBRE, Pep; SANSANO, Biel (ed.) (2006). *Francesc Fontanella: Una obra, una vida, un temps*. Bellcaire d'Empordà: Vitel·la.
- VÁZQUEZ JANEIRO, Isaac (2000). «La Mística Ciudad de Dios de la Madre Ágreda de censura en censura». A: *La Madre Ágreda: Una mujer del siglo XXI*. Sòria: Universidad Internacional Alfonso VIII, p. 119-141.
- VIDAL, Pierre; CALMETTE, Joseph (1906). *Bibliographie roussillonnaise*. Perpinyà: Charles Latrobe.
- VILA, Pep (1983). «L'etapa rossellonesa de Francesc Fontanella». *L'Estruç*, segona època, núm. 6 (juliol), p. 3-7.
- (1989). «La disputa lingüística al Rosselló a través dels prefacs de les obres impreses (1590-1698)». A: ROSSICH, Albert; RAFANELL, August (ed.). *El Barroc català: Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 631-654.
- (1995). «La llengua catalana al Rosselló». A: VALSALOBRE, Pep; GRATACÓS, Joan (ed.). *La llengua catalana al segle XVIII*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 499-546.

Dos llibres de devoció del notari Lluís Guilla*

EULÀLIA MIRALLES
Universitat de València

Emplea bé lo temps, qu'és rica mercaderia, que a cada instant ab un acte de pur amor de Déu pots guanyar la ditxosa Eternitat. No viscas ociós, que o donar fruyt la vinya a l'amo o llenya al foc, o treballar o cremar. L'home ociós no eixirà de les passions victoriós. Llitg bons llibres y guarda't de llegir y de tenir en ta casa llibres de novelas y comèdias humanas, que inspíran al cor lo profà amor, y de vèurer y oyr comèdias y farsas impuras, que tot això és llansar oli al foc que't farà plànyer de sos ardors. (Guilla, 1695, p. 48)

Amb aquests mots el notari rossellonès Lluís Guilla, després de remetre a la paràbola dels obrers de la vinya (Mt 20,1-16), ens ofereix les pautes per vèncer els sofriments de la vida terrenal: l'home ha de llegir bons llibres, és a dir, aquells que inspíren l'amor diví, i deixar de banda tot allò que encengui les flames de l'amor profà, la lectura de novel·les i comèdies i l'anar al teatre. Els bons llibres són els que ensenyen les pautes que han de regir la vida del bon cristià, entre els quals els dos tractats de devoció que ell va donar a la impremta: *Manual de doctrina christiana* i *Alas per volar a Déu*.

La historiografia ens presenta Guilla exercint de notari públic a Perpinyà a partir dels anys cinquanta del segle XVII, com a escrivà de la Procuració Reial d'ençà de 1653 i com a encarregat dels arxius de l'administració al Rosselló des de 1667. Sabem també que va escriure les dues obres citades més amunt, en les quals es revela com un fervent seguidor de les doctrines de Francesc de Sales, i que va morir l'any 1702.¹ De la seva actuació com a notari se n'ha guardat rastre als Arxius

* Agraïxo les aportacions i orientacions que m'han ofert Mercè Comas i Joan Peytaví.

1. Per a Guilla, vegeu *Annuaire* (1834, p. 111), Capeille (1914, p. 258) i Pons (1929a, p. 159-163), a banda d'algunes referències esparses (Pastre, 1907-1908, p. 53-59; Gibrat, 1908; Guiter, 1970-1972, núm. 6, p. 14; Rubió, 1986, p. 52, i Comas, 1993, vol. VI, p. 62). Tal com afirmen Simon i Vila (ed., 1998, p. 14), l'estudi de la prosa dels místics rossellonesos s'hauria de reprendre; pel que fa a Guilla, Prat i Vila (2002, p. 219) han editat un petit fragment d'*Alas per volar a Déu* i jo mateixa (Miralles, 2006) he mirat de contextualitzar la seva obra en el món de la impremta perpinyanenca durant la segona meitat del segle XVII.

Departamentals dels Pirineus Orientals: els documents ens ennoven que vivia a la ciutat de Perpinyà, al costat del convent de Santa Caterina de Siena, que estava en actiu durant la segona meitat del Siscent i que tenia tota mena de clients: sabaters, hortolans, pagesos, botiguers, brasers, fusters, militars, eclesiàstics, professors, ciutadans honrats de Barcelona, nobles, etc.² Així, si tenim en compte que l'edat establerta per accedir a l'ofici eren vint-i-quatre anys, aproximadament,³ i que els primers documents conservats seus com a notari són de 1652, calculem que havia nascut c. 1628.

Els notaris són, a l'edat moderna, homes de lletres, i alguns d'ells dediquen les hores de lleure al conreu de la literatura: majoritàriament a la historiografia, però també a la poesia i al teatre⁴ i, com podem veure amb el cas que ara ens interessa, a les obres devotes. Els notaris rossellonencs no són pas cap excepció: de les darres del segle xv és el *Libellus* d'Antoni Pastor, al segle xvi Francesc Comte redacta les *Il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent*, entre 1595 i 1655 Pere Pasqual escriu les seves memòries, a la segona meitat del segle xvii Lluís Guilla publica dos manuals devocionals i al Setcent el notari reial Josep Bosch confegeix les *Règles pour connoître la valeur des vieilles espèces de monnoie qui ont eu cours dans la province de Roussillon*. És també un notari qui, a principi del segle xvi, compila la *Rigaudina* o *Recol·lecta de tots los privilegis, provisions, pragmàtiques e ordinacions de la fidelíssima vila de Perpinyà*,⁵ i són membres d'aquest col·lectiu, alguns dels quals també arxivers, que emprenen tasques de catalogació i redacten inventaris dels fons documentals del Rosselló; entre aquests últims destaca la figura del notari de Perpinyà Francesc Puignau, que va dedicar més de trenta anys a l'estudi de la història en els arxius dels Comtats i que era considerat, entre els contemporanis, un bon coneixedor de les fonts documentals.⁶

2. Els protocols conservats són als ADPO: 3E1/3629-3634, 3E2/543 i 3E3/896. Al mateix fons es guarda el procés civil entre Guilla i el mercader Ramon Bou, de 1669-1670 (ADPO, 2B1098 i 2B1106).

3. Per als requisits per accedir a l'ofici de notari, vegeu Baiges (1994, p. 146-150); tot i que l'edat exigida era de vint-i-quatre anys, podia variar entre els vint i els vint-i-cinc en funció de les ciutats.

4. Unes consideracions generals sobre l'aportació dels notaris en el camp de la cultura es poden llegir a Solé i Verdés (1994, esp. p. 85-121). Els dos autors han explicat les raons que acosten el col·lectiu notarial sobretot a la ciència historiogràfica, i l'aportació dels notaris catalans en aquest camp ha estat estudiada per Duran (1994): dels dietaris de Jaume Safont, Pere Joan Comes o Esteve Gilabert de Bruniquer, passant per les genealogies de Didac i Jaume Garcia, etc., fins a les cròniques o històries de Pere Miquel Carbonell i Antoni Viladamor al Principat, Martí de Vicianà a València i Francesc Comte al Rosselló.

5. Barcelona, Joan Rosenbach, 1510 (vegeu Norton, 1997, p. 179 i 333).

6. Per a Puignau, vegeu Capeille (1914, p. 496); sabem que l'historiador Jeroni Pujades hi entrà en contacte a través d'Alexandre de Cartellà i que copià i extractà materials que havia compilat el perpinyanenc (Miralles, 2010, p. 106-107). L'erudit barceloní dedica els primers folis del segon volum dels *Flosculi* a la documentació del Rosselló, bàsicament provinent de manuals notariais; hi trobem, entre altres, una còpia de la relació d'Antoni Pastor citada més amunt («Les estremes necessitats que passaren

En vida dels notaris Pastor, Comte, Pasqual i Bosch, la seva producció escrita mai no va arribar a les premses; sí, en canvi, la de Guilla. Tot amb tot, les obres dels tres primers han estat d'interès per a la historiografia contemporània, que ha vist en els seus escrits uns materials històrics de primera mà dels anys en què van viure els narradors,⁷ i la de Bosch fou publicada poc temps després de la mort de l'autor per l'erudit Josep Jaume.⁸ De la relació de l'estada de Joan II a Perpinyà escrita per Antoni Pastor, membre d'una destacada dinastia de notaris de Perpinyà, disposem de l'edició que a principi del segle xx en va fer Calmette, a banda que sabem que temps després d'haver estat redactada en circulaven còpies manuscrites; l'autor hi narra el sojorn del monarca entre els mesos de febrer i setembre de 1473 («ea omnia quae acta et gesta Perpiniani fuerunt propter serenissimi ac potentissimi domini regis Aragonum ingressum») i ens ennova que l'ha confegida a precs del seu fill Joan i d'alguns amics.⁹ Per un altre costat, les edicions de Masnou (1905) i de Simon i Vila (ed., 1998) han posat a l'abast del públic el dietari del notari Pere Pasqual, en què el perpinyanenc relata els fets del seu entorn familiar i també públic, des de notes sobre el seu llinatge, casaments, naixements i morts dels parents més propers, dades sobre l'administració del patrimoni familiar, etc., fins a la pesta de 1631 i 1639, l'arribada de les tropes al territori del Rosselló i els problemes dels allotjaments, així com l'entrada dels francesos i el setge de Perpinyà; el seu és un escrit adreçat a la família, vivents i per venir, que ha de servir d'exemple i de pauta de conducta, de guia, al seu entorn més proper.¹⁰ Finalment, tenim també una edició relativament recent de les *Il·lustracions* a cura de Joan Tres (Tres, ed., 1995), però ja als segles XVII-XVIII la seva difusió manuscrita fou rica i el text serví com

y patiren los de la vila de Perpinyà, Argeles y Palau per causa de la vinguda de l'exèrcit del rey de França, y señaladamente los de Perpinyà, se veren ab treballs que ni carn de rossins ni de burros ni altres animals trobavan [...]. Las ditas affliccions y treballs que patiren los de Perpiñà foren en l'any 1473, com més clarament ho especifica, encara que en llengua latina, lo discret m^o Antoni Pastor, notari de Perpinyà, com a trobat personalment en la persecució que patiren, com ho referex ab la forma següent: "Licet natura hominum [...]"», BNF, Baluze 238, f. 14v-19v) o, per exemple, notes sobre els setges de Perpinyà de 1462 i 1542 dels manuals de Joan Batlle i Joan Serdà (BNF, Baluze 238, f. 4v). És també de J. Pujades una còpia de les *Il·lustracions* de Francesc Comte, tal com explico més endavant.

7. Que la de Comte no s'ha de considerar únicament una obra historiogràfica ho ha fet veure Solervicens (1997, p. 207-214).

8. *Règles pour connoître la valeur des vieilles espèces de monnoie qui ont eu cours dans la province de Roussillon ... avec l'arrêt du Conseil royal de la principauté de Catalogne, par Me. Joseph Bosch, notaire royal, greffier en chef de la Chambre du domaine du Roi en Roussillon* (Perpinyà, Joan Francesc Reynier, 1771). El manuscrit de Bosch fou completat, amb addicions i notes, per Jaume (Capeille, 1914, p. 73).

9. Les dades sobre Pastor i el text citat són preses de Calmette (1901). La còpia de Pujades es conserva a la BNF (vegeu *supra*, n. 6), mentre que la de Puignau, que sàpiga, no ha estat localitzada.

10. Pasqual es refereix sovint als destinataris finals del dietari; per exemple: «Sebran los qui vindran en lo món [...]», «Memòria sia de las personas que vindran en lo món [...]», «Fas esta memòria per a que se servescha no tant solament per mos fills y filles, sinó per tots mos descendents», etc. (Simon i Vila, ed., 1998, p. 80 i 110).

a font d'obres historiogràfiques posteriors: penso, per exemple, en el cas del jurista barceloní Jeroni Pujades, que tenia una còpia manuscrita de l'obra a la seva biblioteca, copiada en part per la seva mà, i que l'emprà repetidament a la seva crònica; o, més tard, en el del canonge Francesc Xavier Dorca, que l'aprofità per a la *Colección de noticias para la historia de los santos mártires de Gerona*; d'altra banda, l'any 1879 el canonge de Vic Jaume Collell en va fer una edició parcial partint de la còpia de Pujades. Comte va exercir com a notari a Illa¹¹ i formava part d'un cenacle literari que girava a l'entorn de Jeroni de Pinós-Santcliment i Mai, hereu de la biblioteca de Miquel Mai i aglutinador d'homes de lletres i músics, i que entre els seus membres tenia el notari illenc, el poeta Joan Pujol, el teòleg Joan Lluís Vileta i el músic Pere Alberc i Vila.¹² A banda d'escriure les *Il·lustracions*, Comte va cultivar ocasionalment la poesia, tal com mostra un poema laudatori al *Lepant* del prevere Pujol (1573, f. 64v).

Lluís Guilla és un autor potser no tan conegut com Pastor, Pasqual o Comte, i això segurament perquè va escriure llibres de devoció i perquè, des de les pàgines que li va dedicar J. S. Pons, pocs han estat els que s'han interessat per la seva obra. Ara bé, al segle XVII el públic lector de Guilla devia ser més ampli —precisament perquè era autor de llibres de devoció— que el dels altres tres notaris plegats: Pastor i Pasqual escriuen per a la família i/o per als amics més propers, és a dir, per a un grup reduït de lectors, mentre que Comte, en canvi, ho fa per a un públic que vol més extens però que al capdavant també és limitat, perquè les seves *Il·lustracions* no van arribar a les premses i circulaven només en ambients erudits. Les dues obres de Guilla, *Manual de doctrina christiana* i *Alas per volar a Déu*, degueren difondre's sobretot entre les capes més populars de la població: són tots dos llibres petits (l'autor els descriu com a llibres «portàtils», pel seu format, de dimensions reduïdes, que el lector pot aprofitar per llegir sigui on sigui: a casa, a l'església i fins i tot al camp), suposem que a l'abast de les butxaques del consumidor, amb una

11. La documentació notarial, que es guarda als ADPO, ha estat resseguida per Joan Tres (ed., 1995, p. 18-19).

12. Tres (ed., 1995, p. 20-22) ha assenyalat la relació que unia l'historiador illenc i Jeroni de Pinós-Santcliment. Als ADPO (Sèrie 7 J 80, [s. n.]) es guarda una carta de Jeroni de Pinós a Comte, de l'octubre de 1558, en què el primer, des de Perpinyà, es dirigeix al segon, que era a Illa, per una qüestió personal; diu el següent: «[Al magnífich mossèn Comte de Illa, etc. En Illa] M^o Compte, ya pens aurà sabut com lo senyor don Pedro y io som despedits, y estich per a partir-me per a Ripoll y vull-me n'aportar a vòstron fill. Prech-lo que no se'n vulla enuyar, que-l me n'aport perquè li promet que no sabria viure sens ell, y estiga descançat que yo miraré per ell tant com si era mon jermà y procuraré que no-s partesca de mos ulls perquè no tinga avinentesa de fer alguna cosa que no degués y, com ho fes, no dexara de dir-li bé mon parer, y de assò pot estar molt descançat. Y no essent per altre effecte, reste comanant-me a ell y a tots los de sa casa. De Perpinyà, a xvii de octubre 1558. Al que us cumplís prest, don Hierònim de Pinós y de Mai». La lletra en qüestió es troba en un recull factici de documents que conté, entre altres, documentació sobre la impremta i la llibreteria a Perpinyà, una carta de Pinyes a Comte i documentació sobre la baronia de Pinós, de final del segle XVI.

clara funció didàctica i, doncs, útils i necessaris per a la formació de les ànimes. Desconec quin va ser el tiratge dels dos títols; que hagi pogut localitzar, hi ha quatre exemplars conservats de les obres impreses del notari de Perpinyà, però aquesta dada no ens permet fer-nos una idea real de la seva difusió: els dos tractats de devoció degueren formar part de les biblioteques de les classes més populars, tal com he assenyalat, i potser, pel format i pel valor econòmic, les generacions futures no van considerar necessari conservar-los per a l'esdevenidor.

En els repertoris i en els estudis sobre Guilla, i sobretot a partir de les publicacions de Pons (1929*a* i 1929*b*), hi ha hagut certa confusió pel que fa al nombre d'impressions de les obres del notari. Fins fa ben poc, l'única edició del *Manual de doctrina christiana* de la qual coneixíem exemplars havia vist la llum a Perpinyà, a les premses de la Viuda de Joan Figuerola, l'any 1685.¹³ Tot amb tot, Pons (1929*a*, p. 158 i 160) afirmava que hi havia una edició de 1669, per bé que només recollia la de 1685 a la seva *Bibliographie* (Pons, 1929*b*, núm. 157). Les aprovacions i les llicències, signades per Llorenç Carrera, Pere Nicolau Arnú, Vicent de Margarit i de Biure, Ramon Trobat i Josep Fontanella, són datades entre els mesos de novembre i desembre de l'any 1669, fet que predisposava a pensar que potser sí que va existir tot i no haver-ne trobat evidència material. D'altra banda, el prefaci de Guilla pot induir el lector a pensar el mateix: «No ha de aparèixer cosa estranya tornar imprimir lo que ya és imprès y publicar lo que ya és estat publicat»,¹⁴ diu el notari, però amb aquestes paraules no fa referència al llibre com a entitat física, sinó al fet que presenta modestament la seva obra com una compilació, els continguts de la qual, doncs, ja han estat impresos i donats a conèixer en les obres dels autors que compila. Ara bé, fa no gaire s'ha localitzat un exemplar d'una edició del *Manual de doctrina christiana* de l'any 1670, publicat a les premses de Joan Figuerola (i que es venia a casa del mateix Lluís Guilla), a la Mediateca de Perpinyà, fet que permet confirmar que efectivament sí que va existir una edició anterior a la de 1685 (no de 1669, data de les llicències, sinó amb peu d'impremta d'un any més tard).

13. Vegeu *Annuaire* 1834 (p. 111), Torres Amat (1836, p. 302), Comet (1908, p. 43 i 95), Pons (1929*a*, p. 158 i 160; 1929*b*, núm. 157), Palau (1948-1990, núm. 149630), Desgraves (1983, p. 232), Serra (1996, núm. 34; 2001, núm. 33) i Vidal i Calmete (1906, núm. 1272); també era l'única que coneixia quan es va publicar per primera vegada aquest estudi a la revista *Afers* (2007).

14. Els prefacis del *Manual* i d'*Alas* són editats en apèndix; els segueixo, si no indico el contrari, quan cito.

MANUAL DE DOCTRINA CHRISTIANA.

Contenint set diferents tractats especificats en la tercera pagina.

*Recopilat , y traduit per LLUIS
GVILLA , Notari publich de la fide-
lissima Vila de Perpinya , pera vs, y
profit dels petits infants en en-
trant al vs de rao.*

Dedicat à la Serenissima Reyna
dels Angels, concebuda sens
macula de pecat original.

Ab Llicencia , estampat en Perpi-
nya , per IOAN FIGUEROLA ,
Any 1670.

Vénense en casa del dñ Lluís Guilla.

Pel que fa a l'altra obra que va escriure Guilla, *Alas per volar a Déu*, va ser publicada a Perpinyà l'any 1695 per Francesc Reynier. Els catàlegs ressenyen una o dues impressions anteriors, dels anys 1684 i 1685, la primera a les premses perpinyanques de Bartomeu Breffel, que no he localitzat segurament perquè no degueren existir.¹⁵ Al capítol intitulat «Per què y com se féu home lo fill de Déu», l'autor afirma que, «al cap de nou mesos de l'encarnació del fill de Déu, lo parí la santa Verge als vint-y-cinc de desembre en l'establia de Betlem, que, en aquest any que fas esta obra, ha mil sis-cents noranta-quatre anys» (Guilla, 1695, p. 140; cap. XL); si Guilla no va retocar el text deu anys més tard d'haver-lo escrit, aquesta ha de ser la data de factura de l'obra. D'altra banda, l'any 1695 és la data que figura a les aprovacions i als imprimaturs.¹⁶

Les obres de temàtica religiosa com aquestes dues de Guilla tenen un paper destacat a les premses de Perpinyà, i a les d'arreu del territori de parla catalana, tot al llarg del segle XVII.¹⁷ Tal com ja he assenyalat en un altre lloc, a la impremta i durant la segona meitat del Siscents, a la capital del Rosselló conviuen obres escrites en castellà i en català, sobretot, però també en llatí i en francès, de temàtica diversa, entre les quals predominen, amb diferència, les de caràcter devot. La peça més reeditada aquests anys és obra de Maria de Jesús de Ágreda, *Mística Ciudad de Dios*, i en català són especialment el jesuïta Antoni Ignasi Descamps, però també el notari Lluís Guilla, els autors amb més presència a la impremta. Descamps és qui impulsa la publicació de l'esmentada *Mística Ciudad de Dios* i l'edició trilingüe

15. Vegeu *Annuaire 1834* (p. 111), Torres Amat (1836, p. 302), Comet (1908, p. 43), Aguiló (1923, núm. 530), Pons (1929b, núm. 158), Palau (1948-1990, núm. 110821), Desgraves (1983, p. 234) i Serra (1996, núm. 32 i 42; 2001, núm. 31 i 41). Fa no gaire vaig raonar que la suposada segona edició d'*Alas*, de 1685, no va existir, partint de la base que si alguns repertoris la recullen és perquè han llegit malament Torres Amat (Miralles, 2006, p. 108, n. 36); tampoc no degué publicar-se la segona, tal com sembla demostrar el text de Guilla que cito a continuació (tot amb tot, no sé per quina raó Pons atribueix a Breffel l'edició de 1684, si és que no l'havia vista; potser perquè, seguint Comet, Breffel és l'impressor que treballa majoritàriament a Perpinyà durant aquest any).

16. Redactats entre els mesos de juny i juliol de 1695; les aprovacions les signen els doctors Geric Joli i Josep Coma, la llicència d'impressió el vicari general Sadurní Cahors i de Soler, i els imprimaturs Pere de Calvo i Ramon Trobat. *Alas per volar a Déu* inclou, al final del volum, un *Tractat únic de la educació dels infants* (p. 180-191) i un *Tractat de l'exercici del sant Rosari* (p. 192-217); aquest últim va ser redactat amb posterioritat a la resta del llibre, tal com afirma Guilla: «Havent finit mon llibret y comunicat a una persona ecclesiàstica, docta y espiritual, y per ella aplaudit per un llibret de or, atrahent y excitant al diví amor, me advertí que, atès havia tocada la devoció devem a la sereníssima reyna dels Àngels, hauria fet y faria bé de recopilar en dit llibre un devot modo de rezar lo Rosari. Y apareixent-me sobrar-li la raó, per ser est exercici lo més agradable a dita sereníssima princesa, com ho testifiquen l'història del gloriós patriarca sant Domingo y tants miracles y lo ús universal de tots los christians ecclesiàstichs y seculars, he posat mà a la obra» (Guilla, 1695, p. 192-193). La devoció del rosari és molt present en la literatura religiosa dels segles XVII-XIX (vegeu Comas, 1993, p. 57 i s.).

17. Per a una panoràmica de la impremta perpinyanenca s'ha d'anar a Comet (1908); per al segle XVII, vegeu les aportacions de Miralles (2006) i Comas (2007), ara recollides en aquest volum.

de la sintaxi de Joan Torroella en terres nord-catalanes, és autor del *Llibre de la Congregació y germandat de la sanctíssima Verge del Socorro* (Perpinyà, Joan Boude, 1666) i de la *Vida del venerable padre Francisco Suárez* (Perpinyà, Joan Figuerola, 1671-1672), i li han estat atribuïts altres textos.¹⁸ La producció del notari Lluís Guilla és d'una altra volada i per això és difícilment comparable amb la de Descamps: el segment de públic al qual s'adrecen no és el mateix i aquest fet, per si mateix, ja actua com a condicionant a l'hora d'escriure i el resultat no és evidentment igual.

El *Manual* i *Alas* són obres que mostren paral·lelismes textuais, de fonts, de mètode, etc., i que s'han de llegir plegades. Pons (1929a, p. 160) ja va assenyalar que del *Manual* de Guilla «on en reconnaît le contenu ou du moins la méthode dans ses *Ales per volar a Deu* (1695)», i és ben cert.

Els dos volums de Guilla tenen un clar destinatari. Al pròleg al *Manual de doctrina christiana* l'autor fa referència als seus fills, petits aleshores, potser en edat d'aprendre de lletra, i justifica la decisió d'escriure una obra d'aquestes característiques impel·lit per la necessitat d'educar els seus descendents¹⁹ i per anar d'acord amb les directrius de l'Església, que considera l'ensenyament de la doctrina als nens la llavor necessària que fa que l'home pugui créixer com un bon cristià; ara bé, els pares poden aprofitar-se igualment de l'obra: «Fes, donchs, bèurer a tos petits infants de l'aigua cristal·lina de la sana y santa doctrina y documents de aquest *Manual*, y digna't tu de llegir-lo tot seguidament [...]»; i insisteix: «ab tot, no dupto que en ell se podran instruir molts qui són hòmens ya fets». *Alas per volar a Déu*, l'autor confessa haver-lo escrit «per ma instrucció» i haver-lo convertit en un volum per publicar, és a dir, haver-ne fet «obra comuna», per caritat cristiana i seguint els consells d'«una de las personas qui tenen imperi sobre ma ànima», i insisteix al pròleg, tal com havia fet anys abans amb el *Manual*, que el seu és un llibre no «per personas doctas sinó per comunas y ordinàries» i més en concret dirigit a les dones i els nens.²⁰ El volum d'*Alas per volar a Déu* comprèn també un tractat per resar el rosari i el *Tractat únic de la educació dels infants*; en aquest últim, en vuit capítols, Guilla dóna pautes concretes als pares: explica l'educació que els nens petits han de rebre, des del seu naixement fins que arriben a l'ús de la raó (és a dir, abans de

18. Vegeu Miralles (2006, p. 99-103).

19. Ho expressa clarament («lo principal intent de fer-lo és estat per la instrucció de ma tendra família y dels petits infants») i la primera persona hi apareix sovint (vegeu, per exemple: «a més de las pláticas que los pares acerca d'esta doctrina devem fer als fills, és un important medi, per los qui saben o aprenen de llegir, donar-los a llegir llibres que tracten d'esta doctrina»; o bé: «lo que experimentant clarament en ma tendre família [...]»).

20. Tot i el deute amb Francesc de Sales (vegeu Pons, 1929a, p. 162), és clar que aquesta és la intenció que guia l'autor.

poder llegir la resta del volum),²¹ i l'omple de consells per a aquesta etapa de la vida dels infants i per quan ja són més grandets.²²

L'autor escriu en català, explica, pel poc coneixement de les altres llengües (llatí, francès i castellà) que tenen les classes populars (i les criatures).²³ En un moment en què les autoritats insisteixen en la necessitat que la població aprengui francès i poc abans de l'aparició dels primers catecismes bilingües (català-francès) al Rosselló, l'ensenyament dels preceptes de la doctrina cristiana es continuava fent en la llengua del poble, el català, per tal que fossin entesos i apresos amb facilitat.²⁴

Així, i conseqüentment, el del notari és un llenguatge planer, sense retoricismes, amb crides constants a l'atenció al lector, fàcilment comprensible per a un públic poc cultivat; farceix la doctrina de versos senzills de recordar, exemples i apòlegs, de manera que aconsegueix un text no gens feixuc. Atès el seu caràcter compilatori, de vegades Guilla addueix textos que ha hagut de traduir d'altres llengües, i s'excusa, conscient, dels errors en què ha pogut incórrer. Però que el contingut i recursos siguin manllevats d'altri no desmereix la intenció final d'allò que vol transmetre: «Y en particular te advertesc que en molts versos que en lo present llibret trobaràs, com no-ls he trobats fets en nostra llengua, podrà ser qu'en la traducció, si ets poeta, hi trobaràs alguna falta de formalitat, però com aqueixa sia sols exterior, no llevarà res a la bondat del llibret».

Guiter (1970-1972, núm. 6 i 14) nota, a propòsit de Guilla, que «sovint la forma literària queda lluny de la perfecció, i va coix més d'un vers desgraciat»; no em sembla, però, que el cas del perpinyanenc sigui el d'altres obres devotes: «La intenció d'aquests catecismes és totalment extraliterària», afirma Comas (1993, vol. v, p. 487) seguint els mots del pròleg del *Breu compendi de la doctrina christiana* de Simeón de Guinda, d'on cita: «Havent de servir est diàlogo per persones vulgars i senzilles, no s'ha posat cuidado en lo estil, atenent sols a la utilitat i no a l'elegància, perquè la força per quedar impressionades estes màximes cristianes als pobres ignorants, buscant fruit i no flors, no ha d'estar en la composició de les veus sinó en la raó». Guilla, que en nombroses ocasions busca la complicitat del lector

21. «La primera edat és la millor per la cultura de l'ànima. A la part que inclinareu l'arbre quant petit, lo trobareu quant serà gran. Imprimiu, doncs, de bon hora a vostres infants un bon natural, perquè aquest, com també lo mal, o tart o may se dexa. [...] Això se'ls imprimirà y, quant arribaran a l'ús de la raó, ya tindran fet un bon plec» (Guilla, 1695, p. 182-183).

22. Per exemple, en parlar de l'educació de les filles, adverteix a les mares: «Arrancau-los aqueixos romances y llibres de comèdias y novelas de llurs mans, que no fan que inspirar-los l'amor profà al cor» (Guilla, 1695, p. 189).

23. Els pròlegs de les obres de l'època són farcits de justificacions sobre l'idioma emprat: majoritàriament, i pel que fa al català, es recorda que aquesta és la llengua de la pàtria, natural, i que és aquesta la raó que en legitima l'ús.

24. Per al Rosselló, vegeu Miralles (2006); vegeu també Comas (1993, vol. v, p. 485-487) per a tot l'àmbit català.

igualant-s'hi, ja sigui perquè s'ho creu, ja sigui per captar-ne l'atenció i l'afecte, fa referència només a la forma versificada del seu escrit, no a la prosa, i d'altra banda, es dirigeix aquí a un lector minoritari («si ets poeta»), no a la resta: sembla, doncs, més una *captatio* en la línia de les que trobem en tantes obres de l'època que no pas una decidida voluntat de descurança en el seu estil. Es preocupa de les «flors», de la forma, perquè, si no, no miraria de justificar-se, i també del «fruit», és a dir, del fons.

El notari rossellonenc mira d'implicar el lector en el que exposa, i ho fa involucrant-se amb el que explica, fent-se present en cada instant, amb referències a la pròpia família, com he dit, o presentant-se ell mateix com a exemple:

Mon Etern Pare, yo prenc sobre de mi y m'encarrego de tots los pecats del pobre Lluís Guilla, y vull sofrir per son amor tots torments, y la mateixa mort que yo muyra, sols ell visca: que yo sia crucificat, sols ell sia glorificat. Tot lo predit resulta del que ha escrit lo gloriós sant Francisco de Sales, en sos llibres de l'Amor diví, tomo segon, llibre dotse, capítol dotse. (Guilla, 1695, p. 26)

Guilla insisteix en la necessitat de memoritzar els textos que aplega («En lo present llibre se trobaran molts jaculatòries per imprimir-las en la memòria, per servir-se d'elles a tot moment, a fi que per falta de llenya no corra perill de apagar-se aquest foc sagrat»), una pràctica que es vol que sigui habitual en els catecismes de l'època que, des de final del segle XVI, van incorporant el recurs d'introduir-hi la doctrina en forma de preguntes i respostes²⁵ (vegeu el capítol sisè del *Manual de doctrina christiana*: «De alguns principals misteris de la fe en forma de demanda y resposta»; Guilla, 1685, p. 37-53). L'autor, d'altra banda, reitera sovint que cal llegir i rellegir les lectures per entendre-les, alhora que dóna les pautes per tal que puguin ser profitoses: «Llitg ab reflexió y rumia lo que hauràs llegit, que aqueix és lo llegir dels savis» (Guilla, 1685, p. 9). Els savis, però, no són aquells que acumulen erudició i prou, sinó els que guarden coneixements que són útils i necessaris per regir la vida del cristià: «Tots los doctors en theologia, en lleys y medicina, sens la ciència de salvar-se són ignorants. ¿Què aprofita tant de ciència, tant de grec, tant de llatí y olvidar-se del Bé infinit, qu'és l'últim fi?» (Guilla, 1695, p. 76-77).

Les de Guilla no són obres originals, en el sentit que el que hi és dit és de collita pròpia, tal com deixa ben clar. La portada del *Manual de doctrina christiana* aclareix que aquest és un volum «recopilat i traduït per Lluís Guilla», i més endavant reitera el mateix al pròleg; l'autor, doncs, tria, compila, tradueix i adapta a un discurs senzill les obres que creu imprescindibles per a la formació de les ànimes. Amb *Alas per volar a Déu*, d'altra banda, passa exactament el mateix: el notari parla del

25. Vegeu Comas (1993, vol. v, p. 485).

seu volum com una «recopilació» i confessa que «no he fet que rescriur y recopilar las mateixas cosas ya muchas vegadas publicadas». Es fa, doncs, evident, la necessitat i la utilitat de traduir obres pietoses per tal d'acostar-les al lector que no és capaç de llegir-les en la llengua original, alhora que es defensa la validesa d'oferir al públic una tria («de muchas flors compòndrer est ramellet») que faci més planera l'assimilació dels preceptes que s'exposen.²⁶

Pons (1929a, p. 160 i s.) va fer veure el gran deute de Guilla amb sant Francesc de Sales, un deute que ja palesa el títol d'*Alas per volar a Déu* i que trobem tot al llarg de la seva obra. També que aquesta no és l'única font de la qual es val i que és majoritàriament dels autors espanyols que poa. Guilla cita pertot i molt, perquè el seu és un recull de preceptes escollits, manllevats als savis en la ciència de salvar-se, per dir-ho com ho diria ell. D'autors com santa Teresa, sant Tomàs, sant Joan d'Àvila, sant Agustí i sant Bernat, passant per sant Robert Bel-larmí, Jean Baptiste Saint-Jure, Tomàs de Kempis, el cardenal Giovanni Bona (de l'obra del qual s'havia imprès una traducció catalana a Perpinyà l'any 1668), Miguel de Medina, Juan Azor, Alonso de Vascones, Antonino Diana, Paul Laymann, Martín de Azpilcueta, Antonio de Molina, Josep Rocafull, François-Louis de Blois, Alanus de Rupe, Juan Eusebio Nieremberg, etc. De vegades cita de primera mà indicant quina és la procedència, en ocasions es limita a fer veure que el que diu és tret d'un altre autor sense especificar-ne el nom («de molts sants y doctors», d'«altres» o d'«un altre»), quan la seva és una font indirecta pot indicar-ho o no, i també pot ser que tradueixi o adapti sense advertir-ho al lector perquè, per transmetre la veritat, no és necessari saber qui és l'autoritat que la dicta. El rossellonès se serveix, doncs, d'un bon nombre de fonts, i l'ús que en fa mereixeria un estudi aprofundit.

Guilla es diu «escrivà» i es nega, a consciència, la qualitat de «docte»; se'ns presenta com un simple devot, com nota Pons (1929a, p. 165), com un notari que ha llegit i que vol compartir, fer llegibles, obres que d'altra manera no haurien pogut ser a l'abast d'alguns dels seus contemporanis. Ara bé, l'autor és un devot, però un devot que compon i escriu amb traça, amb gràcia i tot, que a partir de les paraules dels altres sap construir un discurs, fer-lo proper, implicant-s'hi i buscant la complicitat del lector, que aconsegueix al capdavant el que des del primer moment persegua: transmetre i commoure, inspirar amor i temor de Déu, fer familiars al lector, amb exemples morals, oracions, meditacions, jaculatòries, directament exhortant-lo i amb bona dosi d'altres recursos psicològics, els preceptes de la doctrina.

Els notaris, avesats en l'ofici d'escriure, redactaven quasi maquinalment capítols matrimonials, testaments, procures, arrendaments i debitoris; altrament, s'espla-

26. La traducció d'obres devotes, del llatí i d'altres llengües a la vernacla pròpia, és habitual a l'època i no només a l'àrea de parla catalana, independentment de les lluites lingüístiques conseqüència de la situació política que pugui travessar un territori.

iaven llegint i van saber veure en la història, la poesia, el teatre i la religió una manera de fer visible aquest ofici d'escriure que exercien en camps més enllà del merament professional, de fer-se així un lloc en la literatura i d'intervenir en la formació dels gustos i les idees i punts de vista dels seus contemporanis. Guilla és només un d'aquests casos, el d'un laic devot que va endinsar-se en un món reservat en principi als eclesiàstics i que va aconseguir publicar i difondre, pouant d'altres obres, emparant-se en altres noms, una tria seva de preceptes morals, una guia de conducta per als bons cristians, escrita amb ofici i traça, no sense eficàcia.

APÈNDIX

Manual de doctrina christiana (Guilla, 1685, f. [*6-*8v])²⁷

Pròlec al lector

Sabent, amic lector, quan convé al servey de Déu y quant agradable li és doctrinar als petits infants en arribant a l'ús de rahó, perquè en los principis se alcànçan las costums de bonas o males inclinacions, y esser de tanta importància lo ensenyar-los en los principis, que per ser-ho tant lo summo pontífice Climent Octau, en una bulla que va impressa en la *Declaració de la doctrina christiana* composta per lo eminentíssim cardenal Belarmino, confessa que la sollicitud y cuidado del pontífice romà principalment ha de ser procurar que los petits infants sían ensenyats en la doctrina christiana, per a que en un mateix temps en ells cresca la pietat y observància dels divins preceptes. Considerant que per aquest efecte, a més de las plàticas que los pares acerca d'esta doctrina devem fer als fills, és un important medi per los qui saben o aprenen de llegir donar-los a llegir llibres que tracten d'esta doctrina, y de devoció y edificació, per a que, així com los minyonets a pur ohir las mares y gorgear ab ellas aprenen a parlar llur llengua, així a pur llegir estos llibres aprèngan los petits infants, en arribant a l'ús de rahó, las bonas inclinacions y costums que en ells se ensenyan. Y així com en certas montanyas de què parla lo gloriós Sant Francisco de Sales, en sa *Introducció a la vida devota*, en la segona part, capítol vint-y-hu, las llebras en mitg de l'ivern se tórnan blancas, perquè no ménjan ni beuhen sinó la sola neu, així los petits infants, a força de llegir los dits llibres de devoció y edificació, alcançaran, mediant lo divin favor, la blancura y hermosura de virtuts y bonas costums, y se'ls pegarà lo amor y temor de Déu. Y així preocupats no donaran, alomenos tant fàcilment, lloc a las malas inclinacions que brota nostro fràgil naturalesa.

Advertint que si bé d'estos llibres y ha gran abundància, però casi tots van impressos en llenguas latina, francesa o espanyola, las quals no entenen, com no entenen, los petits infants, se fatígan en llegir-los, sens rèbrer de llur lectura algun fruit. Lo que experimentant clarament en ma tendre família y condolent-me de llur infructuós treball, he fet lo present *Manual* en nostra natural llengua, recopilant en aquel del que la santa Iglésia cathólica, apostòlica, romana, y los sagrats doctors nos ensenyan, los més importants principis y

27. Seguim, per a l'edició, la segona de 1685, que no presenta diferències substancials amb l'anterior de 1670 si no és pel que fa a alguns usos gràfics.

documents que poden ser aptes, mediant lo divino favor, per a causar en los cors dels petits infants bonas impressions y piadosas inclinacions.

Y si acàs te apar, pio lector, que yo no tinc authoritat per a publicar semblant obra, dic que tindrias alguna rahó si yo publicava cosa mia, per ser yo de ninguna o poca opinió, però en aquest petit llibret no trobaràs cosa mia, que no he fet més que copiar, recopilar y traduir, y de moltes flors compòndrer est ramellet. Per lo tant, no ha de aparèixer cosa estranya tornar imprimir lo que ya és [estat] <im>imprès y publicar lo que ya és estat publicat, no havent-hi altra mudança ni diferència que en lo llenguatge y haver-ho guisat de manera que puga servir de manteniment espiritual, en particular del[s] petits infants en entrant a l'ús de la rahó, y per a comoditat d'ells y de molt[s] altres que, si bé poden saber lo mateix que ací se ensenya, valent-se dels originals de ont ho he tret, però serían menester molts llibres, perquè no-s troba tot en un sinó en molts (tractant lo un una cosa, l'altre un'altra); y en lo present ho trobaran seguidament, ab la comoditat de ser lo llibre portàtil, per poder-se'n servir en totas ocasions: en la casa, en la iglésia y en altres parts.

Y si, ab tot, ma poca o ninguna opinió te podrà causar alguna indevoció, te ha de satisfier y suplir la authoritat dels doctors qui apròban lo present llibret y esser la doctrina d'ell tant clara que en gran part és de fe cathòlica y, en [impr. em] part, no necessitat de citació de qui ho diu. Però, ab tot, he volgut en moltes parts citar los sants y doctors de ont ho he tret, per mayor satisfacció mia y devoció tua.

Fes, donchs, bèurer a tos petits infants de l'aigua cristal·lina de la sana y santa doctrina y documents de aquest *Manual*, y digna't tu de llegir-lo tot seguidament, que, encara que lo principal intent de fer-lo és estat per la instrucció de ma tendra família y dels petits infants, ab tot, no dupto que en ell se podran instruir molts qui són hòmens ya fets, y confio que tu en alguna cosa trobaràs satisfacció, alomenos en la brevedat. Y si en ta ànima causa algun bon moviment, dóna a Déu las gràcias, estima ma voluntat y prega al Senyor, que yo me aprofite del que per bé de altres publico y no sia com la campana de dur bronse, en tocar y no sentir, y, ensenyant a altres a recullir-se, no me reste a la lluna.

***Alas per volar a Déu* (Guilla, 1695, f. aiiij-[av]v)**

Prefaci

Amic lector, prec-te llíjas aquest Prefaci per ta satisfacció y la mia. Un de tres intents ha de tenir qui vol imprimir alguna obra: ostentar son ingeni, entretenir al lector o aprofitar al pròxim. Sols aquest últim fi pot ser lo meu. Si bé és veritat que ma primera intenció fonc fer esta recopilació per ma instrucció, després, persuadit de una pia charitat envés lo pròxim, he deliberat de fer la obra comuna, sens reparar al perill a què me exposo de ser censurat y reprochat de l'atreviment d'esta empresa. Si bé, després de haver-ho deliberat, he sentit en mi tant gran pusil·liminitat de posar-ho en execució que és estat necessari que una de las personas qui tenen imperi sobre ma ànima, comunicada a ella la obra, me haja persuadit fortament que yo debia vèncer la dita pusil·liminitat, perquè lo llibret seria de molta utilitat per las mateixas raons que yo al·lego en lo present prefaci.

Yo li he posat per títol *Alas per volar a Déu*. Yo no te vull referir assí las raons per las quals me apar que aquest llibret mereix aqueix títol, això seria repetir inútilment lo que tu, si tens gana d'aprofitar-te, llegiràs més útilment. Llitg-lo i torna'l llegir ab pausa, atenció y bona voluntat, que yo crec diràs me ha sobrat la raó de haver-lo així intitulat. Perquè tu no

trobaràs en ell que veritats, que màximas, que sentències y que aspiracions o jaculatòries de or, que excítan al menyspreu del Món, a l'horror del pecat y a l'amor y temor de Déu, que tot són alas per volar a Déu.

Yo se bé que no tinc autoritat per fer imprimir obra alguna, però yo no intento imprimir cosa mia: yo confesso qu[e], en substància, no he fet que rescriurer y recopilar las mateixas cosas ya muchas vegadas publicadas. Las mateixas flors te presento, amic lector, però lo ramellet que yo d'ellas te fas és ab tal asseo, modo y adorno, y tant gustós y atrahent, ab tal brevedat y elegància, que penso que en nostra ni altra llengua tu no n'hauràs vist un de semblant. Yo no vull dir que aquest sia lo millor, pus confesso que l'he tirat de altres, sinó que no hauràs vist un llibret que tot sol continga tantas cosas com aquest conté, y ab tanta brevedat en sos capítols. De manera que aquest petit llibre se pot dir molts llibres, pus lo que en ell se conté o és en un gran tomo o espargit en molts llibres, qu'és dificultós d'instruir-se de tantas cosas ab ells, y, ab aquest, molt fàcil y ab la comoditat de portàtil, per servir-se'n en casa, en l'iglèsia y en la campanya.

No intento l'impressió per personas doctas, sinó per comunas y ordinàries, las quals, per no haver-hi un llibret com aquest en nostra llengua y no entendre altras llenguas, déixan de ser instruïdas. En lo que tot fàcilment se podran ab aquest instruir, y més en particular donas y minyons, los quals ya, des de l'ús de la raó, podran pèndrer y tenir principis celestials. Per lo que te amonesto, ab tot encariment, que aquest llibret sia la freqüent lectura de tos infants, per procurar-los un bon plec y dits principis celestials. Quant lo hauràs llegit, fes la reflexió a tot lo que dic, y diràs, sens dupte, que tinc raó de dir lo que dic, y crec diràs qu'és un llibret tot d'or.

Que si, ab tot, tu hi trobas algunas petitas imperfeccions, ¿què molt? Pus la mateixa naturalesa obrerà tant sàvia, com discorr lo gloriós sant Francisco de Sales (en lo prefaci que fa en un de sos tomos de l'*Amor diví*, fent la producció dels raïms produeix, com per una prudent inadvertència, tantas fullas, que y ha moltes vinyas que tenen necessitat de ser desfulladas), ¿què's pot esperar de mi, que no só un bon obrer ni tinc las qualitats de un doctor ni de docte sinó que só sols un pobre escrivà? Aqueixas imperfeccions, per falta de aqueixas qualitats, no me serà estat possible evitar. Y en particular te advertesc que en molts versos que en lo present llibret trobaràs, com no·ls he trobats fets en nostra llengua podrà ser qu'en la traducció, si ets poeta, hi trobaràs alguna falta de formalitat, però com aqueixa sia sols exterior, no llevarà res a la bondat del llibret.

No·m resta, amic lector, altra cosa a dir-te sinó d'exhortar-te humilment de pregar a Déu y demanar-li me concedesca las gràcias me són necessàries a fi que, després de haver mostrat als altres lo medi de arribar a la carrera y de avançar-s'hi, yo no me reste per lo camí.

BIBLIOGRAFIA

- AGUILÓ FUSTER, Marià (1923). *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra. [Reimpr. facs. Barcelona; Sueca: Curial, 1977]
- Annuaire 1834*. «Notices biographiques sur les hommes nés dans le Département des Pyrénées-Orientales, qui se sont distingués par leurs écrits, par leurs actions ou par leur mérite». A: *Annuaire statistique et historique du Département des Pyrénées-Orientales, pour l'année 1834*. Perpinyà: Joan Baptista Alzine, p. 101-141.

- BAIGES, Ignasi J. (1994). «El notariat català: origen i evolució». A: SANS I TRAVÉ, J. M. (coord.). *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català* (Barcelona, 11-13 novembre 1993). Barcelona: Fundació Noguera, p. 131-166.
- CALMETTE, Joseph (1901). «*Libellus d'Antoine Pastor*». *Revue d'Histoire et d'Archéologie du Roussillon*. Vol. II, p. 241-264.
- CAPEILLE, Jean (1914). *Dictionnaire de biographies roussillonnaises*. Perpinyà: Impr.-Libr. Catalane de J. Comet. [Reimpr. facs. Marsella: Lafitte Reprints, 1978]
- COMAS, Antoni (1993). *Història de la literatura catalana: Part moderna*. Vol. V-VI. Barcelona: Ariel, 1993.
- COMAS, Mercè (2007). «Un apunt sobre la literatura impresa a Perpinyà al primer terç del segle XVII». *Randa*, núm. 57: *Homenatge a Jordi Carbonell*/3, p. 55-74. [Veg. *supra*, p. 59-84]
- COMET, Joachim (1908). *L'imprimerie à Perpignan depuis les origines jusqu'à nos jours*. Perpinyà: J. Comet. [Extrait du XLIX Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales]
- DESGRAVES, Louis (1983). *Répertoire bibliographique des livres imprimés en France au XVII siècle*. Vol. IX. Baden-Baden: Valentin Koerner. (Bibliotheca Bibliographica Aureliana; XCVII)
- DURAN, Eulàlia (1994). «L'aportació dels notaris a la historiografia catalana». A: SANS I TRAVÉ, J. M. (coord.). *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català* (Barcelona, 11-13 novembre 1993). Barcelona: Fundació Noguera, p. 321-331. [Ara a DURAN, E. (2004). *Estudis sobre cultura catalana al Renaixement*. València: Edicions 3i4, p. 501-517]
- GIBRAT, Joseph (1908). «Deux familles catalanes au XVIII siècle». *Revue Catalane*, núm. 15 (març), p. 90-94.
- GUILLA, Lluís (1670). *Manual de doctrina christiana*. Perpinyà: Joan Figuerola.
- (1685). *Manual de doctrina christiana*. Perpinyà: Viuda de Joan Figuerola.
- (1695). *Alas per volar a Dieu*. Perpinyà: Francesc Reynier.
- GUITER, Enric (1970-1972). «Literatura catalana moderna al Rosselló». *Revista Catalana*, núm. 6 (1970), p. 9-24; núm. 8 (1970), p. 13-32; núm. 9 (1971), p. 9-24; núm. 10 (1971), p. 9-24; núm. 11-12 (1971), p. 19-46; núm. 13 (1972), p. 15-30; núm. 15 (1972), p. 9-22.
- MASNOU, Paul (1905). «Les mémoires du notaire Pasqual». *Revue d'Histoire et d'Archéologie du Roussillon*, vol. VI, p. 178-192, 212-223, 245-256, 277-288, 309-320, 340-352.
- MIRALLES, Eulàlia (2006). «La llengua de la impremta a Perpinyà durant la segona meitat del segle XVII (1650-1699)». A: VALSALOBRE, P.; SANSANO, G. (ed.). *Francesc Fontanella: Una vida, una obra, un temps*. Belcaire d'Empordà: Vitel·la, p. 93-123. [Veg. *supra*, p. 95-116]
- (2010). *Sobre Jeroni Pujades*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- NORTON, Frederick J. (1997). *La imprenta en España (1501-1520)*. Ed. a cura de Julián Martín Abad. Madrid: Ollero & Ramos.
- PALAU I DULCET, Antoni (1948-1990). *Manual del librero hispano-americano*. Barcelona: A. Palau. 36 v.
- PASTRE, Louis (1907-1908). «La langue catalane populaire en Roussillon». *Revue Catalane*, núm. 11-12 (1907), p. 337-341, 353-358; núm. 13-20 (1908), p. 53-59, 78-87, 125-128, 147-152, 184-189, 205-210, 238-245.
- PONS, Josep Sebastià (1929a). *La littérature catalane en Roussillon au XVIIe et au XVIIIe siècle*. Tolosa: Édouard Privat; París: Henri Didier.

- PONS, Josep Sebastià (1929b). *La littérature catalane en Roussillon (1600-1800): Bibliographie*. Tolosa: Édouard Privat; París: Henri Didier.
- PRAT, Enric; VILA, Pep (2002). *Mil anys de llengua i literatura catalanes al Rosselló*. Canet de Rosselló: Trabucaire.
- PUJOL, Joan (1573). *La singular y admirable victòria que, per la gràcia de nostre senyor Déu, obtingué el sereníssim senyor don Joan d'Àustria de la potentíssima armada turquesca*. Barcelona: Pere Malo.
- RUBIÓ I BALAGUER, Jordi (1986). *Història de la literatura catalana*. Vol. III. Barcelona: PAM.
- SERRA I KIEL, Dolors (1996). *Bibliografia nord-catalana*. Barcelona: PAM.
- (2001). *Bibliografia de Catalunya Nord (1502-1999)*. Perpinyà: Universitat de Perpinyà. Institut Català de Recerca en Ciències Socials. [Terra Nostra, núm. 100; monogràfic]
- SIMON, Antoni; VILA, Pep (ed.) (1998). *Cròniques del Rosselló: Segles XVI-XVII*. Barcelona: Curial.
- SOLE, Sebastià; VERDÉS, Pere (1994). «L'aportació dels notaris a la societat catalana en els camps del dret, la història, la literatura i la política». A: SANS I TRAVE, J. M. (coord.). *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català* (Barcelona, 11-13 novembre 1993). Barcelona: Fundació Noguera, p. 13-130.
- SOLERVICENS, Josep (1997). *El diàleg renaixentista: Joan Lluís Vives, Cristòfor Despuig, Lluís del Milà, Antonio Agustí*. Barcelona: PAM.
- TORRES AMAT, Fèlix (1836). *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*. Barcelona: Imprenta de J. Verdaguer. [Reimpr. facs. Barcelona; Sueca: Curial, 1973]
- TRES, Joan (ed.) (1995). Francesc Comte. *Il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent*. Barcelona: Curial.
- VIDAL, Pierre; CALMETTE, Joseph (1906). «Bibliographie roussillonnaise». *Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*, vol. 47, p. 5-558.

El projecte d'una primera Història del Rosselló com a instrument d'integració a França a final del segle XVII

OSCAR JANÉ
Universitat Autònoma de Barcelona

Les històries de Catalunya proliferen durant l'època moderna. La denominació dels catalans, de les seves institucions i els seus governants són motiu de normalitat enmig de la nebulosa de nacions *intra* monarquies. Per la seva banda, el Rosselló forma part dels històrics comtats de Rosselló i Cerdanya —alguns dirien que fins i tot del Principat. En qualsevol cas, els textos parlen dels seus habitants com «del Rosselló» o bé «catalans». Per als francesos, «els catalans de Perpinyà» i els «catalans de Barcelona» eren ben bé el mateix. Només es feien distincions a partir de qüestions jurídiques i geoestratègiques. I així va perdurar fins i tot després de l'annexió del Rosselló a França amb el Tractat dels Pirineus (1659). Per això el *Projet d'une Histoire du Roussillon* sorprèn doblement, ja que, d'una banda, s'analitza exclusivament la història del Rosselló i, de l'altra, s'anomena els seus habitants «rossellonesos». Seria agosarat dir que es tracta de la primera vegada que això succeeix en un text imprès, però segurament és una de les primeres.

En el seu moment, Andreu Bosch (1628) ja va realitzar un estudi, una mena d'història, centrat en els comtats de Rosselló i Cerdanya. Si en algun moment el seu escrit va servir per argumentar el caràcter propi d'aquestes terres i les seves autoritats enfront de Barcelona, el text que ara presentem va més enllà. Bosch va cercar la complicitat i el suport, com tants d'altres, de la monarquia hispànica, del seu rei, com a garant dels drets «autònoms» de Perpinyà davant la voracitat institucional i comercial de la capital de Catalunya. Sobre aquests estira-i-arrosses i els conflictes del segle XVI i XVII entre les dues ciutats catalanes només un estudi, citat moltes vegades per ser l'únic, ha intuït i evocat l'enfrontament; es tracta del treball de recerca elaborat per Bès (1980). Curiosament, tot i el seu interès, mai no ha estat publicat ni traduït.

El *Projecte d'una Història del Rosselló*, que s'ha de datar a final del segle XVII, s'inscriu dins la lògica del moment en què les històries «nacionals» veuen la llum,

tot i que pot semblar contradictori tenint en compte el que representa el Rosselló per a França i per a Espanya: un contenciós de terra catalana, una moneda de canvi, un coixí militar, una conquesta. Fer-ne una història pròpia, però, podia argumentar el seu ànim independent respecte de Catalunya, i per extensió, davant d'Espanya. Aquest caràcter històric propi i els lligams històrics amb la Gàl·lia podien justificar la inclusió del Rosselló a França.

En qualsevol cas, aquesta història arriba abans del que podríem pensar, tenint en compte que no és fins als segles XIX i XX que es publiquen les històries del Rosselló que més han arrelat (més enllà de François de Fossa: Henry, Gazanyola, Vidal, Calmette, Torreilles, etc.) i alhora són les que més donen suport, naturalment sempre en llengua francesa, a la idea d'una etnicitat rossellonesa inclosa en la nació francesa —amb matisos, és clar. El text que presentem va ser elaborat per Louis Raguét, un abat originari de Namur, pel poc que sabem. Tot i que de l'escrit se'n tenia constància gràcies a algun catàleg parisenc, així com per la notícia que en donen Vidal i Calmette (1906, p. 448), aquest *Projet d'Histoire du Roussillon* continuava essent inèdit. En el cens de treballs sobre el Rosselló de Vidal i Calmette es fa menció de la seva existència com a «Projet d'une histoire du Roussillon, compris dans une lettre de M. L. R. à un de ses amis. Sans indication typographique in-12. Pièce. Par l'abbé Louis Raguét, d'après le P. Lelong. On trouve cette pièce dans le Recueil Fontanien, t. CLIII, à la Bibliothèque Nationale». Aquesta còpia es troba a la Biblioteca Nacional de França, tot i que no l'hem consultada (BNF, Tolbiac, 2Fontanien-153-3). De fet, segons el Catàleg Col·lectiu de França, hi ha cinc exemplars en els diversos fons de la Biblioteca Nacional. Però també hi ha una còpia de l'imprès a la Biblioteca Interuniversitària de Sainte-Geneviève de la Sorbona de París (amb la referència Res. 8 Z 3327 INV 6127). El més destacat és que la referència cronològica indicada varia de la que apareix en la còpia que hem emprat de l'Arxiu Nacional de França; indica el següent: «s.n., s.s. /post 1696/, Pays Inconnu, Description 19-/1 bl./ p. In-12, Par l'abbé Louis Raguét, d'après une note ms. au titre et Quérard, qui indique la date de 1694». Si més no, el registre posa en dubte la data de 1694, ja que seria contradictòria tenint en compte que «l'auteur écrit p. 2: "cette bienveillance... m'attire en Roussillon en 1696"». Aquesta data a la qual fan referència es deu a la notícia que en dona Joseph-Marie Quérard al *Dictionnaire des ouvrages anonymes* (Barbier et al., 1872, vol. 3, p. 1065).

Louis Raguét és, segurament, un desconegut a Catalunya. La nostra recerca sobre ell ha estat limitada, però en el temps que hi hem dedicat hem pogut observar que no va ser un personatge de rellevància a Perpinyà. En canvi, la seva feina al costat del bisbe de Perpinyà, Flamenville (1695-1721), i la idea —ignorem si per encàrrec o recomanació, tot i que no sembla que fos així— d'escriure una història del Rosselló el converteixen en un element d'importància en aquest territori. Raguét, en canvi, és més present a Europa pel seu llibre sobre diplomàtica. Així, Nicolas

Lenglet du Fresnoy el va citar en el seu *Méthode pour étudier l'histoire avec un Catalogue des principaux historiens, et des remarques sur la bonté de leurs ouvrages, et sur le choix des meilleures éditions* (París, Gandouin, 1735, 458 p.). Louis Raguét hi apareix com un destacat historiador pels seus mètodes i les seves idees en el camp de la història.

A *L'esprit des journaux* (París i Liège, Valade i J. J. Tutot, 1779, p. 112), s'evoca el paper de Louis Raguét en la producció i l'intercanvi intel·lectual sobre la diplomàtica. Diu així:

Papebroch, jésuite d'Anvers, à la gloire d'avoir ouvert le chemin à ceux qui ont voulu fouiller après lui dans l'antiquité des diplômes. Il a le premier établi des règles pour jager de leur authenticité, et a montré au doigt la méthode de les discuter. Mabillon bénédictin François, dans son ouvrage *De re diplomatica*, imprimé en 1681, a suivi les traces de Papebroch, qu'il a reconnu pour son précurseur, et auquel il rend quelque justice. Cependant la réputation de Mabillon excita la jalousie du jésuite Germon qui attaqua les anciens diplômes dans une dissertation *de veteribus regum francorum diplomatibus & arte secernendi antiqua diplomata vera à falsis*, imprimée en 1703. Mabillon répondit dans son supplément à la diplomatique. Enfin il y eut une guerre de plume, dont on a en François une relation attribuée à Louis Raguét, imprimée en 1708, avec ce titre: *Histoire des contestations sur la diplomatique*.

Així doncs, Raguét no es devia quedar gaires anys al Rosselló. De fet, en el mateix projecte d'història que descriu, amb data manuscrita del 1699 en el nostre imprès de l'Arxiu Nacional, esmenta que ja en té gairebé acabada la meitat. Aquest manuscrit, però, no s'ha trobat mai i sempre se l'evoca com a «desaparegut». El *Journal des Savants* (Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, París, Imprimerie Royale, 1836, p. 312-313) esmenta que el P. Lelong, un dels elaboradors de la *Bibliothèque historique de la France* i del qual parlen Vidal i Calmette, afirma l'existència del manuscrit sobre la Història del Rosselló de Raguét: «Raguét a publié le projet en 1694 [...] et il a depuis composée en 3 volumes in-folio, inédits et cités par Lelong, ibid. n° 38349» (Lelong, 1768-1778). El *Journal des Savants* també fa menció dels llibres nous sobre la història de França, tant del segle XIX com dels retrobats. Així, al costat de P. de Marca o de l'Abat Xaupí (1776), Louis Raguét es fa un lloc en les històries de la història del Rosselló, sense ni tan sols —que sapiguem— haver concebut un text desenvolupat. El principal mèrit, o el fet més destacat, és la seva primerenca intenció. Cal esperar el 1835 perquè Dominique Marie J. Henry publiqui l'*Histoire du Roussillon, comprenant l'histoire du Royaume de Majorque* (1835). Aquest treball s'avançava als que es farien a Catalunya anys després de la mà d'Antoni de Bofarull o Víctor Balaguer, i va més enllà de reculls com el d'Andrés de Casaus per a Aragó, Navarra i Catalunya (1829). Però no es pot desvincular del camí

encetat per un altre i prominent arxivista català com fou Pròsper de Bofarull, que el 1836 publicà també *Los Condes de Barcelona vindicados, y cronología y genealogía de los reyes de España considerados como soberanos independientes de su Marca*.

Henry és un dels autors que elaboren una visió més àmplia del territori sobre el qual es focalitza. I és que aquest historiador era també el conservador de la Biblioteca de Perpinyà, i per tant, un bon coneixedor del fons arxivístic i bibliogràfic. Va tenir accés al material elaborat per Lelong, i afirma d'entrada que la història del Rosselló ja va ser escrita el 1718 per l'abat Taverner, i «jamais publiée et nous ignorons si le manuscrit existe encore» (p. v). Es tracta de l'abat Josep Taverner i d'Ardena, bisbe de Solsona (1718) i de Girona (1720) i germà d'Oleguer Taverner i d'Ardena (conegut com Taverner i Darnius), que també va elaborar un *Mapa de los condados de Rosellón y Cerdaña* (Perpinyà, 1707) i el *Gran mapa del Principat de Catalunya* (1726). Sigui com sigui, l'obra de l'abat Taverner és coneguda i es troba al fons de la Biblioteca Universitària de Barcelona (BUB, ms. 535). En qualsevol cas, l'autor té clar que no es pot situar exclusivament la història del Rosselló a França, sinó que cal precisar-ne les relacions històriques amb Espanya. De retruc, el Rosselló esdevé l'excusa per recrear les relacions internacionals entre dues monarquies i les projecta com dos veritables estats des de l'època medieval.

Al segle XIX, la denominació de «rossellonesos» per als habitants del Rosselló i «Vallespir, Capcir, Conflent o Cerdanya» és normal i se'ls considera catalans o no, o de cultura catalana, tot distingint a vegades Catalunya de Rosselló. Henry afirma que fins al 1659, el Rosselló forma part de Catalunya, però no del Principat, i que tenia la seva autonomia. Això sí, Henry té clar que «l'idiome catalan, le même que parlent les Roussillonnais, les Valenciens et les Aragonnais, a été l'un des dialectes les moins altérés de la langue romane, tant qu'il a pu être langue nationale, et, comme telle être uniquement employé dans les actes publics». Alhora, considera que amb l'annexió del Rosselló a França, els gal·licismes fan perdre la puresa al català autòcton, com succeirà també a partir de 1714, quan el català s'hi «appauvrit aussi [...] par le mélange du castillan». Evidentment, era la seva visió, a la qual afegia dates clau (p. LIV). La història del Rosselló d'Henry va fins a la Guerra de Successió i afirma l'annexió de Catalunya a Espanya per Felip V i la «definitiva» unió del Rosselló a França.

La ideologia d'Henry, tot i acceptar amb naturalitat el lligam del Rosselló amb França, destaca elements de catalanitat que potser només uns ulls «estrangers» podien veure sense complexos. Així, l'obra de Jean de Gazanyola mostra aquestes justificacions autòctones. Seguint ara ja les passes d'Antoni de Bofarull, sempre en llengua estatal, Gazanyola crea la seva *Histoire du Roussillon*, publicada a Perpinyà el 1857. Aquest últim gairebé finalitza la seva Història del Rosselló quan el Rosselló és «réunit à la France», ja que considera que a partir de llavors els esdeveniments són prou coetanis dels lectors, és a dir, com si la història «autònoma» del Rosselló

s'acabés amb l'annexió a França. Fins a aquell moment, l'autor entén que el posicionament dels «rossellonesos» fou contrari a França: «Les Roussillonnais étaient Catalans depuis trop de siècles, pour ne pas faire cause commune avec ces peuples, pour ne pas partager leur antipathie contre les Français» (Gazanyola, 1857, vol. 2, p. 417). I és que, segons Gazanyola, la sensació era que el Rosselló era un «país ocupat per l'enemic» i que per als seus habitants «la patrie était toujours de l'autre côté des Pyrénées; c'était donc pour eux un devoir de nationalité que de chercher à secouer le joug» (Gazanyola, 1857, vol. 2, p. 420). Però no ens enganyem, ja que Gazanyola situa l'actitud dels rossellonesos com a conjuntural de l'època i sota influència catalana, i critica amb força els analistes coetanis dels segles XVII i XVIII, com Feliu de la Penya, per «l'aveugle haine contre les français» que els portaven a escriure errors sobre la realitat històrica del moment (Gazanyola, 1857, vol. 2, p. 472).

Sobre el concepte o simplificació a l'hora d'emprar «Rosselló» enlloc de *Comtats* o tot el seguit de comarques que compongueren la «Província del Rosselló» o bé el posterior «Departament dels Pirineus Orientals» (Rosselló, Capcir, Cerdanya, Vallespir, Conflent), cal dir que *Comtats* —de Rosselló i Cerdanya— és el que s'utilitzà durant el període coetani del segles XVI-XVIII. Ara bé, entrat el segle XIX i amb la proliferació d'estudis històrics, aquests es van circumscriure al mot «Rosselló», com un sinònim del conjunt. Curiosament, la historiografia de la segona meitat del segle XX ha recuperat el concepte *Comtats* i n'ha fet una aproximació territorial més exacta o més precisa a l'hora de referir-se a l'època moderna. La *Nouvelle Histoire du Roussillon* (Sagnes, dir., 1999), segurament com un encàrrec editorial i/o institucional, va intentar assentar un estil políticament correcte entre l'antiga denominació de *Comtats* i la jacobina —però assimilada— *Pirineus Orientals*. Ara bé, aquest compendi en llengua francesa per penetrar millor les diverses capes de lectors i, potser, estudiants del territori, es va trobar davant una sèrie d'articles contraposats, fins i tot contradictoris, en què *Catalunya* queda en un segon terme i el neologisme *nord-catalans* o el ja conegut *rossellonesos* s'imposa sobre el de *catalans*. D'alguna manera, el projecte de Raguét assolia el seu pretès objectiu d'autonomia catalana —és a dir, rossellonesa— dins de França per la via d'una història oficial col·lectiva, exactament tres-cents anys després.

Tornant al text que transcrivim tot seguit: per què escriu Louis Raguét una història del Rosselló? A qui escriu? Va acabar aquest projecte del qual parla? Sembla que sí... però només parcialment. Ell mateix dona resposta a totes aquestes qüestions, excepte pel que fa al o als destinataris del projecte. I és que el projecte està presentat en forma de carta, un estil clàssic de l'època, en què les cartes es publicaven i se'n feia una difusió amb un cert interès.

Louis Raguét, originari de Namur (una localitat actualment en territori belga), es mostra obertament favorable a França. L'objectiu principal del text que es proposa elaborar l'autor és el de justificar la integració del Rosselló a França. Per això

aprofundeix en les diferències amb el Principat i tot allò que faci referència a un lligam hispànic. Però no s'atura aquí i reclama pensar encara en la idea d'una aneixió per dret jurídic del conjunt de Catalunya, Aragó, València i Mallorca, com un ens homogeni, a França.

Els temes principals que s'hi aboquen són els «rossellonesos», l'Església, la situació geogràfica, alguns personatges i escriptors i, com hem dit, la visió d'un conjunt homogeni Catalunya-València-Mallorca... amb el Rosselló. D'alguna manera, per tant, es contradiu amb la idea dels Pirineus com a separació. Tot i que segurament no n'és conscient. Ragué demostra un bon coneixement dels textos més clàssics sobre la història de Catalunya, des del francès Marca fins a Jeroni Pujades, Esteve de Corbera o Andreu Bosch. Fa un elogi de tots ells i, també, diverses crítiques. I situa la novetat principal del seu estudi en la llengua emprada: el francès. La composició de la seva història no presenta gaires novetats i repeteix estructures tradicionals. Afirmar que ha previst i que ha començat a escriure la història del Rosselló en quatre parts: història natural, història topogràfica, història política i història eclesiàstica. És curiosa, en canvi, la seva bona relació amb els cònsols de Perpinyà, dels quals parla amb familiaritat per la seva acollida i ajuda a l'hora de recopilar material. Això fa pensar que, durant molt temps, la historiografia s'ha fixat molt en el paper dels membres del Consell Sobirà en l'adscripció a França del Rosselló i ha deixat més de banda el rol dels cònsols perpinyanencs. Només l'estudi d'Alban Maba (2000) aboca una mica de llum sobre l'evolució i els lligams dels cònsols de Perpinyà amb la monarquia de França.

Cal no oblidar que Louis Ragué era un home d'Església al servei del bisbe Basan de Flamenville. A més a més, la qüestió eclesiàstica al Rosselló havia estat en els darrers quaranta anys del segle XVII un element major. Amb la mort de Vicenç de Margarit, la seva figura esdevé difícil de suplir, tenint en compte les tensions existents entre els eclesiàstics autòctons i els que venien de França. Els seu primer substitut va ser De Bruelh, el qual, sense gran eficàcia, va conservar el càrrec entre 1673 i 1675. Dels tres següents, D'Estampes (1675-1680), Montmort (1682-1695) i Flamenville (1696-1721), cal destacar-ne el darrer. Tot i que Montmort va mostrar una voluntat d'enteniment i va aprendre el català ràpidament per tenir influència entre el baix clergat, Flamenville és l'autor d'una catequesi impresa en català i francès (1698), en què figuren les actituds generals que el clergat havia de seguir. Aquest text gaudí d'una gran difusió (en coneixem més d'una impressió). L'historiador de dret Didier Baisset (1997) remarca que els bisbes francesos, principalment a partir de 1682, es trobaren davant d'un capítol catedralici fortament instal·lat a la província i que havia agafat costums d'autonomia i d'influència al llarg dels anys, i que eren difícilment controlables. Per tant, el fet que el rei de França pogués nomenar bisbe feia que la relació d'aquest amb la resta del capítol fos complicada i que no tingués res a veure amb el que succeïa a la resta del regne de França.

APÈNDIX

El projecte per a la realització d'una Història del Rosselló que hem emprat per a aquesta transcripció és el document imprès en llengua francesa que està conservat a l'Arxiu Històric Nacional de França de París en format In-12 (ANF, K1221, 13TER, núm. 14). Aquest volum pertany a un recull factici de documentació del Rosselló al voltant dels anys 1698 i 1699, la qual cosa indicaria que la data de 1699 de la portada, manuscrita, podria ser correcta. Es tracta, doncs, d'un imprès de vint pàgines (la darrera en blanc), sense peu d'impremta, però que, per la temàtica i les relacions de Louis Raguét amb el bisbe Flamenville en el moment en què veié la llum, bé podríem adscriure a les premses rosselloneses.

Transcripció

[A la portada, nota manuscrita:] Ce projet d'une histoire du Roussillon est à l'abbé Raguét qui est de Namur. Il est au service de Mr. De Flamenville, Evêque de Perpignan, comme homme de belles lettres. 1699.

[Text imprès:]

[p. 1] PROJET D'UNE HISTOIRE DU ROUSSILLON.

Compris dans une Lettre de Monsieur L[ouis] R[aguét] à un de ses amis.

MONSIEUR,

Vous souhaitez donc que je vous rende compte de mon Histoire du Roussillon, & que j'aye l'honneur de vous apprendre par quelle aventure je l'ay entreprise, la méthode que j'y observe, les secours que j'ay trouvez pour pouvoir espérer d'y réus- [p. 2] -sir, l'utilité qui en pourra ravenir au Public, & enfin où j'en suis de mon travail ? Votre désir m'est si avantageux, que si je ne tâchois d'y répondre, je me condamnerois moy-même comme l'Homme du monde qui ignore les plus ses interets ; ainsi, Monsieur, j'y satisferay de mon mieux par cette Lettre.

1°. Vous savez, que M. l'Evêque d'Elne m'honorait d'une bienveillance particulière dès long temps avant sa nomination à cet Evêché ; & que ce fut plutôt arrivé, que je pensay à me donner une occupation qui pût me délaissier de quelqu'autre plus sérieuse, & remplir certaines heures de la journée qu'on passe ordinairement ou à ne rien faire, ou à se divertir, sous prétexte de reprendre ses forces. L'Histoire du Païs me parut un sujet d'autant plus propre à mon dessein, que je me souvenois parfaitement, de ce qu'un Intendant de Province [al marge imprès: M.F.; al marge manuscrit: Foucault], célèbre par sa sagesse, & par une conoissance profonde de la belle antiquité, m'avoit dit peu auparavant mon départ de Paris, sçavoit, *Que le Roissullon étoit una Province encore vierge ; ny à laquelle personne n'avoit touché* : Et quoy que dans l'intention de l'Homme Illustre qui avoit parlé, cette [p. 3] pensée ne regardât que les médailles, & les autres monuments anciens ; quelques moments de réflexion me persuadèrent aisément, qu'elle pouvoit s'étendre à tout le reste ; si bien que là dessus, je me déterminay à entreprendre un ouvrage, dont la nouveauté seule seroit capable, à ce qu'il me sembloit, de faire plaisir aux honêtes gens.

Je n'ignorois pas, que Monsieur de Marca n'eût parlé du Roussillon dans son fameux *Limes Hispanicus* ; je sçavois que Pujades ne l'avoit pas oublié dans sa *Chronique*, ni Estevan

de Corbera dans sa *Cataluña Illustrata*, ni Micer Bosch dans le Livre qu'il a composé sur les privilèges de sa Patrie : mais loin que la connoissance que j'avois de leurs ouvrages, servit à me décourager, elle m'anima au contraire par la différence extrême qu'il auroit toujours entre ce qu'ils avoient fait, & ce que je me proposois de faire.

En premier lieu, ces Messieurs ont écrit en langue étrangère, Mr. de Marca en latin, Estevan de Corbera en Castillan, Pujades & Bosch en Catalan : & moy j'étois résolu d'écrire en François.

Secondement, ils n'accordent au Roussillon qu'une médiocre partie de leurs soins, & ce seroit parler avec assez de justesse, [p. 4] que de dire, que cette Province n'occupe qu'environ le quart de leurs écrits, la Principauté de Catalogne en emportant une moitié, & et la Cerdagne l'autre quart : & moy je choisissois le Roussillon pour mon principal sujet.

Enfin je méditois de composer une Histoire complete, ce qu'aucun de ces Autres n'a fait : la mort ayant surpris Corbera, Pujades & le sçavent Mr. de Marca avant qu'ils fussent même fort avancés dans l'exécution de leur dessein que qu'il fut, & Bosch méritant avec plus de justice le titre de Jurisconsulte, que celui d'Historien.

Vous ne doutez pas, Monsieur, que cette comparaison de mon projet avec leurs travaux ne m'inspirât pour eux plutôt les sentiments d'une juste reconnaissance, que la moindre envie de les regarder comme gens qui m'eussent dérobé la matière & l'occasion d'être utiles au Public. La place que les extraits qu'ils m'ont fournis, tiennent dans mes recueils, me fait en effet bien sentir combien je leur suis redevable ; & il me semble quequesfois que ces Messieurs, & surtout Mr. de Marca, n'ayant cherché, n'ayant ramassé, n'ayant mis en ordre tant de mémoires, qu'en faveur d'un Homme qui auroit un dessein comme le mien. Cecy [p. 5] m'engageroit insensiblement à vous parler des secours qui facilitent mon entreprise ; mais, Monsieur, vous me prescrivez de vous entretenir auparavant de la méthode que je me suis proposée.

2°. Je pense que par méthode vous entendez la manière dont les parties d'un sujet se distribuent, & avec laquelle on les expose à l'esprit d'un Lecteur.

La première chose que je fis, fut de chercher un ordre sous lequel je pusse commodément ranger mes recueils, & je crus l'avoir trouvé en réduisant tout ce que j'avois à dire du Toussillon à quatre chefs ; sçavoir, à son Histoire Naturelle, à son Histoire Topographique, à son Histoire Politique, & à son Histoire Ecclésiastique. Cette division me parut épuiser exactement mon sujet ; le premier membre comprenant tout ce que le Créateur a mis dans cette Province ; le second, ce que les Hommes y ont construit ; le troisième, ce qu'un nombre extraordinaire de Nations y ont fait, soit en paix, soit en guerre, & le quatrième, ce qui s'est passé par rapport à la Religion.

On verra dans l'Histoire Naturelle tout ce que cette partie des Monts-Pyrénées qui s'avance dans la Mer Méditerranée, renferme de curieux, tout ce qu'il a de [p. 6] remarquable dans la plaine, & sur la côte Maritime qui est comprise entre Leucate & le Cap de Creus, & l'on sera pleinement instruit du génie, des mœurs, des Coûtumes, & de la Langue des Roussillonnois. Les pensées des anciens Naturalistes n'y seront pas oubliées, quand ils auront fait mention du sujet qu'on traite ; je tâcheray de les concilier avec ce que nous voyons maintenant ; & quand l'occasion de raisonner sur quelque Phénomène se présentera, je feray mon possible pour me conformer aux opinions les plus reçues par les gens d'esprit.

L'Histoire Topographique exposera d'abord aux yeux du Lecteur le dénoüement de quelques questions importantes : par exemple, si le Roussillon est en deça de la partie des Pyrénées, dont les anciens Géographes faisoient l'entredeux de l'Espagne & de la Gaule ; si

le Roussillon a jamais fait partie de la Catalogne, & si les Roussillonnois sont Catalans, &c. On parlera des Villes anciennes comme Ruscino, Illiberis, & plusieurs autres. Des Editions célèbres dont il reste quelques refuges comme sont les Trophées de Pompée, le Monument dressé à l'honneur de Gordien Pie, &c. On fera l'histoire particulière de Perpignan, capitale du Roussillon, & celle des prin- [p. 7] -cipales maisons & établissements que cette ville renferme. Les descriptions de Ceret, de Prades, d'Ille, & des autres Villes, viendront à leur tour. Enfin on entretiendra le Lecteur des Places bâties, ou fortifiées par les Ordres de Louys le Grand, telles que sont Mont-Louys, Villefranche, Prats de Mollo, le Fort des Bains, Bellegarde, Collioure, Salses, & la Citadelle de Perpignan.

Les différents siècles y ont vu aborder les Celtes, les Phéniciens, les Grecs, les Volces, les Cartaginois, les Romains, les Vandales, les Visigoths, les Mores, & plusieurs autres Nations. Royetelets, Des Républiques, des Comtes, des Rois, ont gouverné successivement le Roussillon, & par combien de mains n'a-t-il pu passer, seulement depuis Charles Martel, qui en commença la conquête sur les Mores, jusques à Louis XIII les Comtés se considèrent aux Rois d'Arragon, Ceux-cy aux Rois de Majorque, pour les en dé- [p. 8] -pouiller après ; Nous l'enlevons aux Arragonnois, & Nous le leurs remettons en main sous des conditions auxquelles ils manquent : les Castillans leur succèdent, & Nous le reprenons sur Eux. De si fréquents changements de domination ont été accompagnés d'une longue suite de Combats, Séditions, de Révoltes, de Traités, d'Intrigues, qui donnereont à cette Histoire toute la beauté & tout l'éclat dont l'histoire d'une Province est susceptible. Les autres Histoires particulières sont sujettes à de grands vuides : On y trouve des Siècles entiers, pardessus lesquels on passe, parce qu'il n'est rien arrivé de considérable ; mais on peut s'attendre qu'il n'en sera pas tout à fait ainsi de Celle du Roussillon, parce que la situation entre l'Espagne & la France l'ayant rendu l'unique passage commode d'un Royaume à l'autre, le Rendez-vous des Troupes des deux parti[e]s, & le Théâtre où leurs guerres ont presque toujours commencé & fini ; tous les événements se suivent d'assez près, depuis une antiquité fort avancée, jusques à la dernière Paix.

L'Histoire Ecclésiastique du Diocèse d'Elne lequel outre le Roussillon proprement dit, comprend le Vallespir, & le Conflant, ne sera peut-être pas moins curieu- [p. 9] -se. On exposera l'état de la Religion dans ce pais-la, d'aussi haut qu'on pourra remonter jusques à présent. On donnera la Liste des Évêques d'Elne, avec un Abregé de leur vie, autant qu'il sera possible. On parlera des Conciles qui se sont tenus dans ce Diocèse, & de Ceux auxquels les Évêques d'Elne ont assisté, soit au delà, soit en deçà des Pyrénées. On fera des Dissertations sur les sujets, qui sembleront le mériter ; sur le Lieu, par exemple, où s'est assemblé le fameux Concil d'Elibéris [*i. e.* Illiberis], lequel on place ordinairement, & peut-être assez mal à propos dans la Boétique ; sur la véritable Métropole de l'Eglise d'Elne, &c. On s'étendra sur certains faits connus, mais dont on a découvert de nouvelles circonstances dans les Archives de Roussillon. Il ne m'en vient point à présent à l'esprit d'exemple plus propre à vous citer, que l'abdication du Souverain Pontificat, à laquelle toutes les Puissances de la Terre voulurent contraindre Benoist XIII dans Perpignan.¹ J'ai trouvé dans les Archives de

1. Es deu referir al papa Luna: Pedro Martínez de Luna (1328-1423). Es tracta del concili de Perpinyà: assemblea conciliar convocada pel papa Benet XIII al castell reial de Perpinyà el 15 de novembre de 1408, gràcies a l'ajuda de Martí i de Catalunya-Aragó, a causa de l'amenaça del rei francès de mantenir-se neutral si no es decidia ràpidament quin papa —el d'Avinyó o el de Roma— era l'autèntic. Hi assistiren representants de Castella, de Catalunya-Aragó, de Lorena i de Provença. Un mes després

vette Ville un détail assez curieux qui regarde cette affaire. On racontera enfin par Qui & comment toutes les Abbayes & les Églises principales du Diocèse d'Elne ont été fondées, sans oublier de faire une mention suffisante des Martyrs, & des autres Saints [p. 10] dont on y honore les Reliques. Au reste, le tout sera placé selon l'ordre Chronologique, avec autant d'exactitude & de fidélité, que les personnes raisonnables pourront le souhaiter.

Ce que vous venez de voir, Monsieur, vous donne une idée générale des Matières dont je traite, & de leur distribution; il faut maintenant vous dire un mot de la Manière dont je tache de les déduire, afin qu'on les puisse lire avec quelque plaisir. Je ne néglige rien pour faire régner la clarté partout ; je marque les choses précisément comme je les connois ; je ne sors de mon sujet, que pour éclaircir mon sujet même, & je tâche de faire en sorte que le Lecteur ne lise jamais longtemps de suite sans tomber sur quelque chose qui égaye son imagination, & réveille sa curiosité. C'est ce que j'observe principalement dans l'Histoire Naturelle qui, sans ce petit soin, auroit, selon toutes les apparences, couru risque d'ennuyer certains esprits, pour qui les matières sérieuses n'ont point de charmes, à moins qu'on n'y mêle de temps en temps quelque réflexion agréable, ou quelque Historiette. Comme les Figures font toujours plaisir, & que bien souvent elles sont nécessaires pour l'intelligence parfaite de ce qu'on raconte, je n'épargne ni le [p. 11] crayon, ni les pinceau. Pour ce qui est d'utile, je ne pense qu'à les proportionner à ce que je dis, les autres décideront s'il est bon ou mauvais.

3°. Je ne seray pas long à vous marquer les sources d'où j'ay puisé mes recueils ; car je ne vous dresseray assurément point un Catalogue de tout ce que l'ay été obligé de lire. Il suffit que par rapport aux Livres imprimés, vous sçachiez que les Auteurs Espagnols & Catalans m'ont fourni une infinité de connoissances, qu'on chercheroit inutilement dans les Auteurs François ; Et qu'en revanche j'ai trouvé dans ceux-cy un nombre considérable de choses curieuses & importantes, auxquelles les Espagnols ne paroissent pas avoir fait assez de réflexion, surtout en ce qui regarde les Négociations anciennes, & les Droits de la Couronne.

Les marges des Histoires Topographiques, & Ecclésiastique du Roussillon, vous diront assez un jour combien les travaux de Mr. de Marca m'auront été avantageux. Vous avez sans doute jetté les yeux sur l'Appendix du *Limes Hispanicus*, & admiré la conséquence & le nombre des Actes anciens que le fameux & infatigable Mr. de Baluze y a compilés ? Je l'ay fait comme vous ; mais j'admiray encore [p. 12] dans la fidélité de ces mêmes Actes, lorsqu'en confrontant avec les Originaux les Pièces dont j'avois à faire, j'y trouvay conformité parfaite.

Cecy vous fait déjà apercevoir, que l'on a bien voulu m'ouvrir la porte des principales Archives du Roussillon ; & j'avoue que j'ay tiré delà tout ce que j'ay ramassé de plus rare, la diligence des Roussillonnois à conférer des Actes & des Mémoires des principales choses arrivées dans leur País, ayant toujours été extrême. Outre les Livres du Chapitre d'Elne, & Ceux des trois principales Abayes du Roussillon, dont Mr. de Baluze a publié les meilleurs morceaux, on me verra très souvent citer des Manuscrits de la Communauté des Prêtres de S. Jean, & quelques fois Ceux de l'Hôpital de la Ville de Perpignan, & Ceux de l'ancien Monastère de Leule, qui m'ont été communiqués de fort bonne grâce. J'ay aussi des Extraits considérables de quelques anciens livres de Mémoires qui se conservent parmi les papiers

acabà proclamant la legitimitat de Benet XIII. El desconcert que provocà aquesta precipitada decisió feu que el 1409 es reunís un sínode a Pisa que declarà deposats el papa d'Avinyó, Benet XIII, i el de Roma, Gregori XII, i elegí un nou papa, Alexandre V (GEC).

de l'Abaye de S. André de Surède, & parmi ceux de la Communauté d'Elne. Je passe sous silence, que plusieurs Convents, plusieurs Maisons anciennes, & quelques Particuliers, m'ont donné des Remarques aussi utiles pour eux, qu'Elles [p. 13] pourront être agréables aux autres. Mais ce qu'il ne faut point vous cacher icy, c'est l'obligation que j'ay à Messieurs les Consuls de Perpignan.

Ces Illustres Magistrats ont bien voulu m'introduire dans les Archives de l'Hôtel de Ville, & me donner une entière liberté de profiter de la lecture d'une multitude incroyable d'Actes très précieux, très anciens, & très bien tenus. Je me suis plusieurs fois étonné qu'un si riche trésor eût échappé à l'attention de Mr. de Marca, aussi bien que la belle Bibliothèque de Manuscrits qui se garde dans la maison du Domaine à Perpignan. J'ay tiré de ce dernier endroit beaucoup de lumières touchant les métaux cachés sous les Monts Pyrénées. J'oubliois de vous dire, que les Actes de la maison de la Ville de Collioure, m'ont beaucoup servi pour me mettre en état d'éclaircir plusieurs points des Histoires Topographiques, & Politique du Roussillon.

4°. Je suis presque tenté, Monsieur, de ne vous rien répondre sur l'article de l'utilité de l'ouvrage qui fait le sujet de cette Lettre, parce qu'il semble que j'ay déjà satisfait à cela par le seul plan que je viens de vous en mettre devant les yeux. Cependant puisque vous voulez que j'aye l'honneur de vous dire aussi là dessus une partie [p. 14] de ce que je pense, il faut vous obéir.

Ne tomberez vous point d'accord avec moy, qu'il n'est point du tout glorieux à nôtre Nation de laisser ignorer au reste du Monde, & d'ignorer elle même les merveilles de toute espèce que Dieu a mises dans l'étenduë de ce Royaume ? N'est-il pas vray qu'une bonne Histoire Naturelle de toute la France seroit un livre absolument nécessaire, & que nous devrions supporter très impatiemment qu'un Ouvrage comme celui là fut encore à exécuter ?

Ne conviendrez vous point aussi que le moyen de réussir dans un travail si important & si indispensable, seroit de le partager entre plusieurs personnes, qui prendroient, pour ainsi dire, chacun leur morceau de terre à défricher ?

Si cela est ainsi, Monsieur, vous tiendrez pour utilement employée la peine que j'ay prise, & les dépenses que j'ay faites, en parcourant plusieurs fois le Roussillon pour en fouiller jusqu'au moindre recoin. C'est toujours autant de fait, & autant de diminué de l'Ouvrage général. Sans parler du reste, vous remarquerez en passant, que le seul endroit où j'indique des mines d'or, d'argent, d'azur, & d'autres métaux ou minéraux, ne sera peut-être pas si inutile, qu'on n'y pense sérieusement plus d'une fois.

[p. 15] La Géographie ancienne & moderne du Royaume est demeurée jusques à présent si imparfaite, que l'on ne sçauroit mieux faire que d'y travailler sur nouveaux frais. Quelle différence, Monsieur, entre les nouvelles cartes particulières & Celles qu'on nous donnoit auparavant pour très exactes ! On ne connoit pas assez ny les Edifices anciens qui sont dans les Provinces, ny l'origine des Villes, ny la figure & la situation des Places de guerre. Jusquez à présent le Roussillon, païs rompu, difficile à suivre, & éloigné du Monde sçavant, sembloit avoir été beaucoup plus disgracié en cela que toutes les autres parties de la France, & à ce que j'espère, il le paroitra beaucoup moins dans quelque temps. Ce seroit là le principal fruit que son Histoire Topographique produisoit, si la décision de quelques questions plus importantes, dont j'ay touché quelque chose cy dessus, n'étoit pas encore d'une utilité plus évidente.

À la vérité nous avons un nombre assez considérable d'Ecrivains Politiques, dont on appelle les Ouvrages, *Histoires de France*, comme par excellence. Mais on jugera par l'His-

toire politique du Roussillon, s'ils parlent pertinemment de ce qui s'est passé dans cette Province ; s'ils rendent Justice [p. 16] à la valeur, à la sagesse, à la conduite des Généraux de nos Armées tant anciens que nouveaux ; & s'ils mettent dans un assez grand jour les Droits incontestables de nos Rois sur les Royaumes d'Arragon & de Valence, sur la Catalogne, & sur tout ce qui dépendoit anciennement des Roys de Majorque.

Ne seriez vous pas peut-être d'humeur de demander de quoy se mêle l'Historien du Roussillon, de se préparer ainsi à parler de choses qui semblent si éloignées de son sujet ? Ells le sont si peu, Monsieur, que la liaison ne sçauroit être plus grande, ni plus naturelle : &, sans me mettre en peine de vous en faire maintenant convenir, je vous diray par avance, que je prétends ne rien négliger pour éclaircir les Droits de la France, reconnus en Catalogne depuis que les Mores en furent chassés jusques à l'an 1180 affermis par la félonie d'Alphonse 4 Roy d'Arragon, renouvelés en divers temps ; & légitimement étendus sur tous les Etats voisins.

Ils furent renouvelés à l'égard du Roussillon, par la vente que Jacques III Roy de Majorque fit de cette Province à Philippes de Valois ; par la cession des Droits de Charles d'Anjou, faite à Louys XI, par le transport que Jean II Roy d'Arragon [p. 17] fit de cette Comté au même Louys XI & par l'infidélité de Ferdinand II à tenir les parilles données à Charles VIII.

Ces Droits furent étendus à tous les Etats d'Arragon, sous Dom Pierre I qui mourut au Siège de Muret ; sous Don Pierre II Vassal du S. Siège ; par mort de Jean I ; par celle de Don Martin, qui mérita autant le nom d'Usurpateur que celui d'Ecclésiastique qu'on luy donnoit ; par celle d'Alphonse IV, &c.

Pour leur donner toute leur force, on prouvera clairement que jamais ces Droits n'ont cessé d'être réclamés par la France, que jamais aucun Traité n'a pû les abolir, que jamais ils n'ont souffert la moindre apparence de prescription.

Croyez vous, Monsieur, que dans le temps où nous sommes, ces Droits bien expliqués & réunis ensemble pour achever de rendre invincibles les prétentions que la France a sur les Royaumes d'Espagne, ne fissent pas une grande & heureuse impression sur des Nations, qui, comme l'Espagnolle & la Catalane ne se mènent que par la Raison ? Car il ne faut point envisager ces Peuples, comme la plupart des autres, qui naturellement méprisent tout ce qui leur semble avoir vieilli. L'antiquité d'un Droit bien avéré, ne fait que le rendre plus respecta- [p. 18] -ble en Espagne ; & je vous réponds que les droits de Blanche de castille remis sur le tapis, ne nuiront jamais en ce país là, à ceux de la scuë Reine dont Monseigneur le Dauphin hérite. Si vous avez de la peine à croire ce que j'ai l'honneur de vous dire du génie de cette Nation par rapport aux preuves que les Autres regarderoient volontiers comme usées par le temps ; lisez [*i. e.* lisez] de quelle manière les Autheurs Catalans s'y prirent, lorsque sous l'autre règne, ils prouvèrent que la Ville de Barcelonne, & la meilleure partie de la Catalogne, n'avoit rien fait que de juste, en se jettant entre les bras de Louïs XII, & vous verrez qu'ils remontèrent toutes jusques à l'ancien Droit acquis sur cette Province par Charlemagne, & par Louïs le Débonaire. Comme cette vénération singulière que les Espagnols conservent pour l'Antiquité est jointe à une opinion assez avantageuse, & pour l'ordinaire, assez équitable, de ce qui vient d'eux mêmes ; je fortifie presque tout ce que j'avance sur cette matière, par l'autorité de leurs propres Historiens.

Je ne vous diray rien de l'utilité de l'Histoire Ecclésiastique du Diocèse d'Elne ; cela parle de soi même.

5°. Reste à vous marquer, Monsieur, où j'en suis d'un travail qui dure depuis [p. 19] trois ans. L'Histoire Naturelle est achevée, & mise au net ; la Topographie s'avance de jour

en jour ; les Deux Autres sont un peu plus ébauchées en certains endroits, & demeureront dans ce état, jusques à ce que je sois comme assuré de n'avoir plus de mémoire, à espérer de nulle part : à moins qu'il ne me survienne quelque raison de me presser.

Si vous pouviez me ménager la bienveillance de Monsieur** qui est si curieux, si plein d'esprit, & qu'on m'a assuré avoir de si bons papiers sur toute sorte de sujets, je vous serois très sensiblement obligé.

Je suis, Monsieur, avec beaucoup d'estime, & de respect.

Vòtre très humble, & très obéissant serviteur,

[*Al marge, manuscrit:*] 1699.

Traducció

[*A la portada, nota manuscrita:*] Aquest projecte d'una història del Rosselló és de l'abat Raguet, de Namur. És al servei del senyor De Flamenville, bisbe de Perpinyà, com a literat. 1699.

[*Text imprès:*]

[p. 1] PROJECTE D'UNA HISTÒRIA DEL ROSSELLÓ

Inclòs en una Carta del senyor L[ouis] R[aguet] a un amic seu.

SENYOR,

Desitgeu que us doni compte de la meua *Història del Rosselló* i que tingui l'honor d'explicar-vos per quina raó l'he empresa, el mètode que hi segueixo, el suport que he tingut per poder reeixir-hi, [p. 2] la utilitat que podrà revertir en el públic i, en darrer lloc, en quin moment em trobo en el meu treball. El vostre desig m'és tan favorable que si no tracto de respondre-hi em condemnaré com la persona d'aquest món que ignora els seus propis interessos; per això, senyor, el satisfaré el millor que pugui amb aquesta Carta.

1r. Vós sabeu que el senyor bisbe d'Elna m'ha honorat amb una benvolença particular des de temps abans del seu nomenament a aquest bisbat; i que va ser aquesta benvolença el que em va portar al Rosselló el 1696. Només arribar-hi, vaig pensar a ocupar-me en quelcom que pogués fer-me oblidar altres ocupacions més serioses i omplir unes hores del dia que es passen normalment sense fer res o divertint-se amb el pretext de recuperar forces. La història del país em va semblar un tema tan adequat al meu propòsit que em va recordar perfectament el que un intendent provincial, cèlebre per la seva saviesa i per un gran coneixement de l'antiguitat clàssica, m'havia dit abans de marxar jo de París, a saber: *que el Rosselló era una província encara verge, que cap persona no havia tocat*. I com que, en la intenció de l'home il·lustrat que s'havia expressat aquest [p. 3] pensament només considerava medalles i altres monuments antics, uns moments de reflexió em van persuadir ràpidament que es podria estendre a tota la resta; per tant, allà baix, em vaig decidir a començar una obra en què la seva novetat per si mateixa seria capaç, al meu parer, d'agradar a la gent honesta.

No ignorava pas que el senyor De Marca havia parlat del Rosselló en el seu famós *Limes Hispanicus*; sabia que Pujades no l'havia oblidat en la seva *Chronique*, ni Esteve de Corbera en la seva *Cataluña ilustrada*, ni misser Bosch en el llibre que va escriure sobre els pri-

vilegis de la seva pàtria; lluny, però, que el coneixement que tenia d'aquestes obres em descoratgés, al contrari, em va animar per la diferència extrema que sempre hi haurà entre el que van realitzar i el que jo em proposava de realitzar.

En primer lloc, aquests senyors van escriure en llengua estrangera, el senyor De Marca en llatí, Esteve de Corbera en castellà, Pujades i Bosch en català, i jo havia decidit escriure en francès.

En segon lloc, només concedeixen al Rosselló una petita part de la seva atenció, i serà parlar amb justícia [p. 4] dir que aquesta província sols ocupa la quarta part dels seus escrits, el Principat de Catalunya s'enduu la meitat i la Cerdanya un altre quart, i jo vaig triar el Rosselló com a tema principal.

Al final vaig pensar fer una història completa, el que cap altre ha fet: la mort va sorprendre Corbera, Pujades i el savi senyor De Marca abans que haguessin avançat prou en la consecució del seu objectiu i Bosch mereix amb més justícia el títol de jurisconsult que no pas el d'historiador.

No dubteu, senyor, que aquesta comparança del meu projecte amb els seus treballs m'ha inspirat cap a ells més sentiments que el d'un just reconeixement, sense el menor desig de veure'ls com a persones que m'hagin llevat el tema i l'oportunitat de ser útil al públic. El lloc que els extractes que m'han proporcionat tenen en la meva col·lecció em fa sentir que estic molt en deute amb ells, i sovint em sembla que aquests senyors, i sobretot el senyor De Marca, han investigat, han replegat, han posat en ordre tantes memòries per aconseguir una persona que tingués un projecte com el meu. Això [p. 5] em duu insensiblement a parlar-vos de l'ajut que em facilita l'empresa; tanmateix, senyor, em demaneu que us entretingui abans amb el mètode que m'he proposat.

2n. Jo penso que per mètode enteneu la manera com es distribueixen les parts d'un assumpte i s'exposen a la ment d'un lector.

La primera cosa que vaig fer fou cercar un ordre sota el qual pogués còmodament disposar del meu recull i crec haver-lo trobat reduint tot el que tenia a dir del Rosselló en quatre apartats, a saber: la seva història natural, la seva història topogràfica, la seva història política i la seva història eclesiàstica. Aquesta divisió m'ha semblat que cobria exactament el meu tema. El primer apartat comprèn tot el que Creador ha disposat en aquesta província; el segon, el que els homes hi han construït; el tercer, el que un nombre extraordinari de nacions hi han fet tant en pau com en guerra, i el quart, el que hi ha passat en relació amb la religió.

Es veurà en la història natural tot el que aquesta part dels Pirineus que s'endinsa a la mar Mediterrània conté de curiosos, tot el que té de [p. 6] remarcable a la plana, a la costa marítima que és compresa entre Leucata i el cap de Creus, i s'assabentarà plenament del geni, dels hàbits, dels costums i de la llengua dels rossellonesos. No s'hi bandejaran les idees dels antics naturalistes si han fet esment del tema tractat; intentaré conciliar-les amb el que ara veiem; i quan es presenti l'ocasió de raonar sobre qualsevol fenomen, faré el possible per adaptar-me a les opinions més acceptades per la gent d'esperit.

La història topogràfica exposarà, en primer lloc, als ulls del lector, el resultat d'algunes qüestions importants: com ara que el Rosselló és dessota la part dels Pirineus, dels quals els antics geògrafs feien la divisió d'Hispania i la Gàl·lia; si el Rosselló ha format mai part de Catalunya i si els rossellonesos són catalans. I es parlarà d'antigues ciutats com Ruscino, Illiberis i d'algunes altres. D'esdeveniments cèlebres, dels quals resten alguns vestigis, com ara els trofeus de Pompeia, el monument dreçat en honor de Gordien Pie, etc. Es confegirà la història particular de Perpinyà, capital del Rosselló, i la de les [p. 7] principals cases i

establiments que aquesta ciutat conserva. Les descripcions de Ceret, de Prada, d'Illa i d'altres ciutats es faran en el seu moment. En darrer lloc, s'entretindrà el lector amb els forts construïts per ordre de Lluís el Gran com ara Montlluís, Vilafranca, Prats de Molló, el fort dels Banyes, Bellaguarda, Cotlliure, Salses i la Ciutadella de Perpinyà.

Els diversos segles hi han vist arribar els celtes, els fenicis, els grecs, els germànics, els cartaginesos, els romans, els vàndals, els visigots, els magrebins i algunes altres nacions. Reietons, repúbliques, comtes, reis han governat successivament el Rosselló, i per quantes mans havia de passar, només a partir de Charles Martel, que inicià la conquesta contra els magrebins, fins a Lluís XIV; els Comtats es consideraren dels reis d'Aragó, aquests dels reis de Mallorca, per substreure'ls-en [p. 8] després; els llevem als aragonesos i els retornem sota les condicions que els manquen: els castellans els succeeixen i nosaltres els el traiem. Tan freqüents canvis de dominació han anat acompanyats d'un llarg seguit de combats, sedicions, revoltes, tractats, intrigues, que donaren a aquesta història tota la bellesa i tot l'esclat de què és susceptible la història d'una província. Les altres històries particulars estan subjectes a grans buits: es troben segles sencers, sobre els quals passem, perquè no hi ha ocorregut res de considerable; podem, però, esperar que no serà així en absolut en la del Rosselló, perquè la situació entre Espanya i França l'ha fet esdevenir l'únic pas còmode d'un regne a l'altre, la trobada de les tropes de les dues parts i el teatre on les seves guerres gairebé sempre han començat i acabat; tots els esdeveniments se succeeixen amb força continuïtat, des d'una antiguitat prou avançada fins a la darrera pau.

La història eclesiàstica de la diòcesi d'Elna, que a part del Rosselló pròpiament dit també comprèn el Vallespir i el Conflent, potser no serà menys [p. 9] curiosa. S'hi exposarà l'estat de la religió en aquell país des de tan alt com es pugui remuntar fins al present. Donarem la llista dels bisbes d'Elna, amb un resum de la seva vida, tant com sigui possible. Parlarem dels concilis que s'han realitzat en aquesta diòcesi i d'aquells als quals els bisbes d'Elna han assistit tant ençà com enllà dels Pirineus. Es faran les dissertacions sobre els temes que semblen merèixer-ho: sobre el lloc, per exemple, on es va efectuar el famós concili d'Eliberis (Illiberis) —que, en general, se situa, malament i potser a propòsit, a la Boètica—, a la veritable metròpolis de l'església d'Elna, etc. Ens estendrem en alguns fets coneguts, dels quals, però, s'han descobert noves circumstàncies als arxius del Rosselló. Solament em ve ara a la ment, com a exemple més apropiat per citar-vos, l'abdicació del sobirà pontificat, a la qual totes les potències de la Terra volgueren obligar Benet XIII a Perpinyà. He trobat als arxius d'aquesta ciutat un detall molt curiós que considera aquest afer. Finalment, es relatarà per qui i com totes les abadies i les esglésies principals de la diòcesi d'Elna han estat fundades, sense oblidar fer menció especial dels màrtirs i d'altres sants [p. 10] dels qui s'hi honoren les relíquies. A més a més, se situarà tot segons l'ordre cronològic, amb tanta exactitud i fidelitat com les persones raonables puguin desitjar.

El que acabeu de veure, senyor, us dóna una idea general de les matèries que tracto i de la seva distribució; cal ara dir-vos un mot de la manera en què intento deduir-les perquè es puguin llegir amb plaer. No negligixo res perquè regni la claredat arreu; remarco les coses d'una forma precisa com les conec, no surto del meu assumpte si no és per aclarir-lo i intento fer que el lector no llegeixi gaire temps seguit sense trobar alguna cosa que li exciti la imaginació i li desperti la curiositat. És sobretot el que observo en la història natural el que, sense aquesta petita atenció, hauria, segons totes les aparences, corregut el risc d'avorrir algunes ments per a qui els assumptes seriosos no tenen gens d'encís, tret que s'hi barregi de tant en tant alguna reflexió agradable o alguna historieta. Com que les imatges

sempre donen plaer, i moltes d'aquestes són necessàries per a la intel·ligència perfecta del que conto, no estalvio ni llapis [p. 11] ni pinzell. Perquè això és útil, només penso proporcionar-ho pel que he dit; els altres decidiran si és bo o dolent.

3r. No m'estendré a indicar-vos les fonts d'on he tret els meus reculls perquè segurament us enviaré un catàleg de tot el que m'he vist obligat a llegir. Basti que, en referència als llibres impresos, sapiguen que els autors espanyols i catalans m'han subministrat una infinitat de coneixements que se cercarien inútilment en els autors francesos. I, en canvi, he trobat en aquests un nombre considerable de coses curioses i importants, en què els espanyols no semblen haver reflexionat prou, sobretot pel que respecta a les negociacions antigues i els drets de la Corona.

Els marges de les històries topogràfiques i eclesiàstiques del Rosselló us explicaran prou un dia com m'han resultat d'útils els treballs del senyor De Marca. Sense dubte, heu fet una ullada a l'Apèndix del *Limes Hispanicus* i admirat la conseqüència i el nombre de les antigues actes que el famós i infatigable senyor de Baluze ha compilat? Jo ho he fet així com vós, però admirant més [p. 12] la fidelitat d'aquestes mateixes actes quan, confrontant amb els originals els documents que havia d'elaborar, hi he trobat una conformitat perfecta.

Això us haurà fet percebre que m'han volgut obrir la porta dels principals arxius del Rosselló i confesso que he trobat d'allò més estranya la diligència dels rossellonesos a conferir actes i memòries de les principals coses esdevingudes al seu país, havent estat tan extremes. A banda dels llibres del Capítol d'Elna i dels tres principals abats del Rosselló, dels quals el senyor de Baluze ha publicat fragments meravellosos, em veureu molt sovint citar els manuscrits de la comunitat dels sacerdots de Sant Joan, i alguna vegada, els de l'hospital de la ciutat de Perpinyà, i els de l'antic monestir de Leule, que m'han estat proporcionats de molt bon grat. He tingut també extractes considerables d'alguns antics llibres de memòries que es conserven entre els papers de l'abadia de Sant Andreu de Sureda, i entre els de la comunitat d'Elna. Silencio que alguns convents, algunes cases pairals i alguns particulars m'han fet puntualitzacions tan útils per ells, com aquestes [p. 13] puguin ser d'agradables als altres. El que, però, no us puc pas ocultar és l'obligació que els dec als senyors cònsols de Perpinyà.

Aquests il·lustres magistrats han volgut introduir-me de cor als arxius de la Casa de la Vila, i donar-me completa llibertat d'aprofitar la lectura d'una multitud increïble d'actes precioses, molt antigues i molt ben conservades. M'ha sorprès moltes vegades que un tresor tan ric s'hagi escapat a l'atenció del senyor De Marca, així com la vella biblioteca de manuscrits que es guarda a la casa del Domini de Perpinyà. He tret d'aquest darrer indret moltes llums relatives als metalls ocults sota les muntanyes dels Pirineus. He oblidat dir-vos que les actes de la Casa de la Vila de Cotlliure m'han servit molt per poder aclarir molts punts de les històries topogràfiques i polítiques del Rosselló.

4t. He estat temptat, senyor, de no respondre-us res sobre l'article de la utilitat de l'obra que és l'assumpte d'aquesta carta perquè em sembla que ja ho he satisfet en el pla mateix que us acabo de posar davant dels ulls. Tanmateix, perquè voleu que tingui l'honor de dir-vos-hi una part [p. 14] del que penso, cal obeir-vos.

No creieu que no és en absolut gloriós per a la nostra nació deixar ignorar a la resta del món i fer ignorar a aquesta mateixa les meravelles de tota mena que Déu ha disposat en tot aquest regne? No és cert que una bona història natural de tot França fóra un llibre totalment necessari i que hauríem de suportar amb molta impaciència que una obra com aquesta estigués encara per fer?

No estariu d'acord, també, que el mitjà de reeixir en una tasca tan important i tan indispensable seria compartir-la entre algunes persones que prendrien, per dir-ho així, cadascú el seu tros de terra per desxifrar?

Si és així, senyor, tindreu per útilment merescuda la pena que m'he pres i les despeses que he fet recorrent sovint el Rosselló per escorcollar-ne fins al racó més petit. Hi ha molts fets i no tots són a l'obra general. Sense parlar de la resta, us adonareu, en passant, que l'únic indret on indico mines d'or, d'argent, d'atzur i d'altres metalls o minerals potser no sigui tan inútil que només s'hi pensi una sola vegada.

[p. 15] La geografia antiga i moderna del regne s'ha mantingut fins al present tan imperfecta que només s'hauria de treballar sobre nous conceptes. Quina diferència, senyor, entre els nous mapes particulars i els que ens donaven abans com a més exactes! No es coneixien bé ni els edificis antics que són a les províncies, ni l'origen de les ciutats, ni el dibuix i la situació dels emplaçaments bèl·lics. Fins ara, el Rosselló, país abrupte, difícil de seguir i allunyat del món savi semblava haver estat més desgraciat en això que totes les altres parts de França i, així ho espero, us semblarà molt menys d'aquí a un temps. Aquest serà el principal fruit que la seva història topogràfica produirà, si la decisió d'algunes qüestions més importants, de les quals m'he ocupat abans, no fos encara d'una utilitat més evident.

És cert que tenim un nombre molt considerable d'escriptors polítics, dels quals recordem les obres *Histoires de France* per excel·lència. Jutjaran, però, per la història política del Rosselló, si parlen pertinentment del que s'ha esdevingut en aquesta província; si fan justícia [p. 16] al valor, a la saviesa, a la conducta dels generals del nostre exèrcit tan antic com actual; i si col·loquen en una gran diana els drets incontestables dels nostres reis sobre els regnes d'Aragó i de València, sobre Catalunya i sobre tot el que depenia antigament dels reis de Mallorca.

Potser tindríeu l'ànim de preguntar per què s'implica l'historiador del Rosselló, per què es prepara així per parlar de coses que semblen tan lluny del seu tema. Li són tan poc, senyor, que la relació no podria ser més gran i més natural: i sense que us comprometi que hi estigueu d'acord, us diré per endavant que pretenc no negligir res per aclarir els drets de França reconeguts a Catalunya després que els magrebins fossin expulsats l'any 1180 reforçats pel delictes d'Alfons IV, rei d'Aragó, renovats en temps diversos i legítimament esesos sobre tots els estats veïns.

Es renovaren respecte al Rosselló per la venda que Jaume III com a rei de Mallorca va fer d'aquesta província a Felip de Valois; per la cessió de drets de Carles d'Anjou, feta a Lluís XI, pel traspàs que Joan II, rei d'Aragó [p. 17], va fer d'aquest Comtat al mateix Lluís XI i per la infidelitat de Ferran II en mantenir les concessions a Carles VIII.

Aquests drets es van estendre a tots els estats d'Aragó, sota Pere I, qui va morir al setge de Muret; sota Pere II, vassall per aquest setge, per la mort de Joan I; per la de Martí, qui va merèixer tant el nom d'Usurpador com el d'Eclesiàstic que li van donar; per la d'Alfons IV, etc.

Per donar-hi tota la força, es provarà clarament que mai aquests drets no han deixat de ser reclamats per França, que mai cap tractat no ha pogut abolir-los, que mai no han sofert la menor aparença de prescripció.

Creieu, senyor, que en el temps en què som aquests drets ben explicats i conjuntats per acabar de fer invencibles les pretensions que França té sobre aquests regnes d'Espanya, no provoquen una gran i joiosa impressió en les nacions que, com l'espanyola i la catalana, només es guien per la raó? Perquè no s'han de considerar aquests pobles, com la major part

dels altres, que d'una manera natural menyspreen tot el que els sembla haver envellit. L'antiguitat d'un dret ben provat només fa que esdevingui més respectable [p. 18] a Espanya; i jo us responc que els drets de Blanca de Castella retornats al tapís no es confonen mai en aquell país amb els de la seva reina que el senyor príncep hereta. Si us preneu la molèstia de creure el que tinc l'honor de dir-vos del geni d'aquesta nació en relació amb proves que les altres observaran com desusades, llegiu de quina manera els autors catalans s'ho van prendre: quan eren sota l'altre regne, demostraren que la ciutat de Barcelona i la major part de Catalunya havien actuat justament llançant-se als braços de Lluís XII i veureu que remuntaren fins a l'antic dret adquirit sobre aquesta província per Carlemany i per Lluís el Cortès. Com que aquesta veneració singular que els espanyols conserven per l'antiguitat acompanya una opinió molt favorable i, d'ordinari, molt equitativa de com es veuen a si mateixos, reforço tot el que avanço en aquesta matèria, per l'autoritat dels seus mateixos historiadors.

No us diré res sobre la utilitat de la història de la diòcesi d'Elna; parla per si mateixa.

5è. Resta per remarcar-vos, senyor, que el meu treball dura ja [p. 19] tres anys. La història natural està acabada i posada en net; la topogràfica avança de dia en dia; les altres dues estan una mica esbossades en alguns llocs i romanen en aquest estat, fins que m'asseguri de no tenir més memòria a esperar de cap banda: tret que se m'acudeixi cap raó per afanyar-m'hi.

Si poguéssiu tenir cura de la benvolença del senyor** que és tan curiós, tan ple d'esperit i que m'ha assegurat tenir tan bons documents sobre tota mena de temes, us estaria sensiblement obligat.

Sóc, senyor, amb molta estima i respecte,
el vostre més humil i obedient servidor,

[Al marge, *manuscrit*:] 1699.

BIBLIOGRAFIA

- BAISSET, Didier (1997). *Politique et religion dans le diocèse d'Elne (1659-1715): Contribution à l'étude du processus d'assimilation de la province du Roussillon au royaume de France*. Tesi doctoral, 1. Tolosa: Universitat de Tolosa - Lo Miralh. 2 v. 713 p.
- BARBIER, Antoine-Alexandre; BILLARD, Paul; BRUNET, Gustave; QUÉRARD, Joseph-Marie (1872). *Dictionnaire des ouvrages anonymes*. París: P. Daffis.
- BES, René (1980). *Les relations entre la ville de Perpignan et la cité de Barcelone (1573-1644)*. Maîtrise. Tolosa: Universitat de Tolosa - Lo Miralh.
- BOFARULL, Pròsper de (1836). *Los Condes de Barcelona vindicados, y cronología y genealogía de los reyes de España considerados como soberanos independientes de su Marca*. Barcelona: J. Oliveres y Monmany.
- BOSCH, Andreu (1628). *Summari, índex o epitome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya*. Perpinyà: Pere Lacavalleria.
- GAZANYOLA, Jean de (1857). *Histoire du Roussillon*. Perpinyà: Alzine. 2 v.
- HENRY, Dominique Marie J. (1835). *Histoire du Roussillon comprenant l'histoire du Royaume de Majorque*. París: Royale. 2 v.
- LELONG, P. (1768-1778). *Bibliothèque historique de la France*. 2a ed. Vol. III. París: Chez Thomas Herissant, p. 570. 5 v.

- LENGLET DU FRESNOY, Nicolas (1735). *Méthode pour étudier l'histoire avec un Catalogue des principaux historiens, et des remarques sur la bonté de leurs ouvrages, et sur le choix des meilleures éditions*. París: Pierre Gandouin. [Original a la BNBa]
- MABA, Alban (2000). *Les consulats du Roussillon (1659-1789): Une institution particulariste au service de la centralisation monarchique*. Tesi doctoral. Perpinyà: Universitat de Perpinyà.
- SAGNES, Jean (dir.) (1999). *Nouvelle histoire du Roussillon*. Perpinyà: Trabucaire.
- VIDAL, Pierre; CALMETTE, Joseph (1906). «Bibliographie roussillonnaise». *Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*, vol. 47, p. 5-558.
- XAUPI, Joseph (1776). *Recherches historiques sur la noblesse des citoyens honorés de Perpignan et de Barcelona*. París: Simon. 3 v.

BIBLIOGRAFIA COMPLEMENTÀRIA

- Sobre les històries de Catalunya i sobre les edicions impreses de Flamenville, vegeu: MIRALLES, Eulàlia (ed. crítica i introducció) (2007). Antoni Viladamor. *Història general de Catalunya*. Barcelona: Fundació Noguera. I MIRALLES, Eulàlia (2006). «La llengua de la impremta a Perpinyà durant la segona meitat del segle XVII (1650-1699)». A: VALSALOBRE, Pep; SANSANO, Gabriel (ed.). *Francesc Fontanella: Una vida, una obra, un temps*. Belcaire d'Empordà: Vitel·la, p. 93-123.
- IGLÉSIAS, Narcís (2002). «Notes sobre la llengua i Església al Rosselló (segles XVII-XVIII)». *Estudi General*, núm. 22, p. 89-102.
- JANÉ, Oscar (2006). *Catalunya i França al segle XVII: Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*. Catarroja; Barcelona: Afers.

FONTS D'ARXIU CONSULTADES

- ADPO, BIB 2439. *Les avis pour les curés vicaires, confesseurs et autres ecclésiastiques du diocèse d'Elne*, 1689. [Imprès]
- ADPO, 1C1315. *Rémarques de préjudice plus considérables que l'établissement d'un tribunal de l'Inquisition formé par autorités apostoliques porteraient en Roussillon*.
- ANF, K1221, 1221, 13TER, núm. 14.
- SHAT, A1 296, núm. 289. *Carta de Carlier a Louvois*. Perpinyà (24/12/1672).

La regla de la gloriosa Santa Clara (Perpinyà, 1707), un imprès no inventariat

ROTLLÀ SERRES-BRIÀ
PEP VILA
Institut d'Estudis Gironins

Donem a conèixer un nou imprès redactat en la nostra llengua, editat l'any 1707 a Perpinyà, sense nom ni peu d'impremta, absent dels nostres repertoris i catàlegs bibliogràfics, l'original del qual, i fins al dia d'avui únic exemplar conegut, es conserva a la biblioteca del monestir de Santa Clara de Perpinyà. Per l'època en què fou editat, podria haver estat imprès per Francesc Reynier, impressor del rei, que treballava en aquesta ciutat entre 1699 i 1738. També podria pertànyer al taller de Francesc Vigé, el qual imprimeix llibres a principi del segle XVIII. Es tracta d'un petit fullet que recull les regles i les constitucions monàstiques d'un orde religiós.¹ Aquests originals, i de vegades traduccions,² il·luminen espais de convivència de la vida d'una congregació, regulen deures i serveis habituals en una comunitat. El cas que avui ens ocupa és un altre testimoni desconegut de la pervivència de la llengua³ i de la institució de la vida monàstica al Rosselló a principi del segle XVIII.

1. *Regla y modo de viure de les monges, dirigit per lo benaventurat san Ieronim a l'abadessa Eustochia y a les sues monges*, traduït per Jerònim Gil (València, 1517). L'any 1721 F. Reynier edita a Perpinyà la *Regla, estatuts y exercicis de devoció, per los germans y germanas del Tercer ordre de Nostre Senyora del Carme, instituit en la vila de Illa en Rosselló*.

2. Vegeu, per exemple, el treball de Fuster (ed., 2002). Vegeu també Guasp (1962).

3. Vegeu Bouille (1960 i 1961), Cortade (1965) i Colomer (1996).

LA REGLA DE LA

GLORIOSA SANTA CLARA.

Ab llicencia del Ordinari.

Portada de *La regla de la gloriosa Santa Clara* (Perpinyà, 1707).

Hem pogut comprovar que aquesta edició perpinyanenca ofereix el resum puntual d'uns quants capítols extrets del llibre: *Regla segona del gloriós pare S. Francesch, donada a la gloriosa sancta Clara, y confirmada per lo santíssim pare Papa Innocenci Quart: ab las necessarias declaracions, addicions y correccions*.- En Barcelona: per Gabriel Nogués, 1614, [48], 449, 12 p., 12°. [Exemplar a la BLM de Ripoll]. Hi ha una altra impressió més antiga que no hem pogut veure («...fetas per lo Reverendíssim pare Fra Guillem de Casal, ministre general de San Francesch... Barcelona, Joan Amello. Any MDCIII»).

TAULA DE LES CONSTITUCIONS DEL CONVENT DE SANTA CLARA

La regla de la gloriosa Santa Clara. En Perpinyà. 1707. Ab llicència de l'ordinari. Sense paginar [23 p.]. 13 × 18 cm.

[Introducció] Jesús, Maria, Joseph

1. Comensa la regla e forma de vida del ordre de les pobres sors, la qual Sant Francesch ha instituida
2. De las que volen aprendre aquesta vida. E en qual manera dehuen esser rebudes
3. Del divinal offici e dejuni. E quantes vegades combreguen e confessen en l'any.
4. De la eleccio de la abadessa
5. Del silenci, y del modo del parlar al parlador e a la reixa
6. Que les sors no reben possessio alguna o propietat per si o per interposada persona.
7. De la manera del treballar
8. Que les sors no se apropien res de les malaltes
9. De la penitencia a les sors imposada
10. De la amonestacio, e correcció de sors
11. De la portera. E a qui es licit entrar en lo monestir
12. Del visitador e del capella e clergue e almoynes
13. De la eleccio del Cardenal

Última pàgina de *La regla de la gloriosa Santa Clara* (Perpinyà, 1707).

BIBLIOGRAFIA

- BOUILLE, Michel (1960). «La décadence de la langue catalane en Roussillon au XVIIIe siècle». *Tramontane*, núm. 434-435, p. 89-95.
- (1961). «Le clergué et la langue catalane». *CERCA*, núm. 13-14, p. 314-315.
- COLOMER, Claude (1996). «Le Clergué régulier en Roussillon sous l'Ancien Régime». BSASLPO [Perpinyà], núm. CIV. [Monogràfic]
- CORTADE, Eugène (1965). «La langue catalane et l'église dans la diocèse d'Elne-Perpignan». *Tramontane*, núm. 491-492, p. 211-216.
- FUSTER, Joan (ed.) (2002). *Les constitucions del convent de Sant Josep de València (segle XVI)*. València: Universitat de València.
- GUASP, Bartomeu (1962). «“Las monjas del Puig de Pollensa” en Mallorca. Un códice contenant la regla del monasterio (siglo XIX)». *AST*, núm. xxxv, p. 287-307.

«A cantar maravellas grans»: les *Alegrias de Nadal**

MERCÈ COMAS
Universitat de Barcelona

En el marc de la recerca sobre l'activitat de la impremta a Perpinyà —els impresos, els impressors i els textos—, s'ha localitzat un breu text imprès el 1789 i titulat *Alegrias de Nadal* (Perpinyà, Jean Goully, 1789).¹ Partint, doncs, del context d'aquesta recerca, les *Alegrias* té un doble interès: com a imprès perpinyanenc i com a text literari. Caldrà, doncs, analitzar el volum emmarcant-lo en el context de la impremta a Perpinyà, i de la literatura nord-catalana de final del segle XVIII, tenint en compte que presenta una dualitat entre text popular i culte i que ens ha pervingut per via impresa, fet no gaire habitual en aquest tipus de textos. Així, aquests aspectes són els que em proposo de tractar: les *Alegrias* en el marc de la impremta perpinyanenca, en el context del cicle nadalenc en la literatura catalana popular i en la literatura al Rosselló, i com a composició literària, tenint en compte els aspectes de contingut, forma, intenció i autoria.

LES *ALEGRIAS* EN EL CONTEXT GENERAL DE LA IMPREMTA A PERPINYÀ²

L'any 1789 la producció impresa a Perpinyà estava bàsicament integrada per obres de caràcter polític i en francès —tractats, processos, decrets, cartes i altres documents emesos pel rei o bé per l'Assemblea Nacional— que reflectien la situ-

* Agraïixo les observacions i orientacions especialment d'Eulàlia Miralles; i d'Eulàlia Duran, Francesc Massip i Josep M. Pujol.

1. En coneixem un únic exemplar, a la BL, 11450.i.6.

2. Per a les darreres aportacions de l'activitat de la impremta a Perpinyà, cal consultar les publicacions aplegades en aquest volum i l'estudi ja clàssic de Comet (1908), que continua sent el general més complet sobre el tema.

ació històrica i política generada pels fets de la Revolució Francesa; són nombrosos els opuscles impresos entre l'any de la Revolució i els immediatament posteriors.³

Però entre aquesta monotonia temàtica i documental hi ha dues excepcions: les *Alegrias de Nadal* i la *Novena del gloriós màrtir sant Ferriol*. La *Novena* és una excepció en aquest any, però no en el conjunt de la producció impresa perpinyanenca, en què les obres de temàtica religiosa i devota tenen una presència considerable —anys abans i en el mateix segle XVIII.⁴ En el cas de les *Alegrias*, la singularitat rau en el fet que, si bé és una obra de temàtica religiosa, també és popular i impresa, fet que no s'acostumava a donar en aquest tipus de textos, la transmissió més habitual dels quals era manuscrita. I significativament aquestes dues «excepcions» foren impreses pel mateix impressor: Jean Gouilly,⁵ que fins fa poc temps el situàvem iniciant la seva activitat el 1790 —«Nous ne trouvons d'impressions de Gouilly qu'en 1790, époque à laquelle les privilèges étaient déjà abolis et où l'on sentait naître la liberté de l'imprimerie, qui fut proclamée en 1791 [...]. Il ajoutait à son nom le titre d'imprimeur du Roi et de la Municipalité» (Comet, 1908, p. 109-110). Gouilly compartirà l'activitat impressora a Perpinyà amb els Reynier —Joan, Joan Baptista i Joan Francesc— que majoritàriament en aquest període imprimiran obres de caire polític, com ara *Déclaration du Roi portant sanction du décret de l'Assemblée nationale. 26 septembre 1789, sur les impositions* (Perpinyà, Reynier, 1789); *Lettres patentes sur le décret d'Assemblée nationale du 27 novembre 1789, portant qu'il ne sera plus permis à aucun agent de l'administration, ni à ceux qui exercent quelques fonctions publiques de rien recevoir à titre d'éternelles gratifications, vin de ville* (Perpinyà, Reynier, 1789), entre altres.

Jean Gouilly, doncs, comença la seva activitat com a impressor⁶ al Rosselló amb dues obres que en el context cultural i històric del Rosselló i en la generalitat del

3. L'any 1789 es van imprimir cap a una quarantena d'opuscles, i el 1790, al voltant d'una trentena, al voltant de quatre el 1791 i una desena el 1792, entenent que el període 1790-1792 correspon als anys immediatament posteriors.

4. La temàtica religiosa és la que predomina en les obres impreses a Perpinyà; més concretament les obres titulades *Novena*... són nombroses, sobretot durant el segle XVIII.

5. Jean Gouilly, a part de les *Alegrias* i la *Novena*, el 1790 imprimí, entre altres: *Procès-verbal de la prestation du serment du corps des volontiers-citoyens de Perpignan* (4 p.); *Adresse de l'Assemblée...* (19 p.); *Assemblée des citoyens réunis...* (8 p.); M. Gispert Dulcat, *Observations sur le traité du 17 calendes août 1258 considéré principalement dans son rapport au Roussillon* (172 p.), i *Exposé justificatif de la Conduite du Regiment de Touraine, depuis le 19 Mai jusqu'au 11 juin 1790 à l'assemblée nationale* (1 f.).

6. Comet ens indica que al llistat d'impressors i llibreters de 1772 Gouilly ja hi figura com a llibreter i que adquirí la impremta de Claude Le Comte després de 1786. Tenim, doncs, un període de tres anys en què no li coneixem activitat, tot i que és possible que en aquests anys comencés a donar a publicar els seus primers impresos. D'altra banda, Sala (2006) situa Le Comte en el cercle de la francmaçoneria i la seva llibreria com a punt d'afluència d'aquest col·lectiu. El fet que Gouilly adquirís la llicència i la impremta de Le Comte fa pensar que devia tenir alguna relació amb la francmaçoneria perpinyanenca.

conjunt de les obres impreses que ens han pervingut d'aquesta època, són insòlites en relació amb la resta d'obres que publicaria posteriorment ell mateix i la resta d'impressors durant la darrera dècada del segle XVIII a Perpinyà, però no a la resta del Rosselló. A Tuïr, del taller de Guillem Agel en surten les traduccions d'obres de Racine, de Voltaire, sorgides al voltant de l'anomenat grup de Tuïr.

D'altra banda, tot i que en tota la dècada dels vuitanta i noranta del Setcents el predomini de les obres de caràcter polític i administratiu és clar, les dues primeres obres impreses per Gouilly s'inscriuen en la literatura popular, que té una presència minoritària en la impremta, però prou significativa. Aquestes obres bàsicament són goigs i altres tipus de composicions literàries, populars i religioses. A tall d'exemple podem citar: *Elogis de las gloriosas Santas Verges y Màrtirs Justa y Rufina* (1781), *Goigs en alabança de la V. M. de Vida* (1785), *Goigs de N. S. dels Àngels de Toy* i *Goigs de Nostra Senyora dels àngels de la Porciúncula* (1786) o *Goigs del molt gloriós patriarca Sant Joseph, espòs de Maria* (1787), obres totes del taller de Claude Le Comte, excepte aquesta última, en què no consta l'impressor.

El context historicopolític ve determinat pels fets de la Revolució Francesa, que a la vegada condicionarà també el context cultural i literari, perquè no únicament suposa canvis polítics i històrics. Comporta també canvis en els valors morals, estètics, socials i culturals i, en el cas del Rosselló, un pas més cap a la francesització. I aquests canvis en bona mesura la impremta els vehicula i els reflecteix, tant per la temàtica dels textos com per la llengua vehicular dels impresos que surten de les premses rosselloneses d'aquest període.

LES ALEGRIAS EN EL CICLE NADALENC I EN LA LITERATURA CATALANA AL ROSELLÓ AL SEGLE XVIII

En una època indeterminada, en les terres de llengua catalana, les representacions litúrgiques en llatí són traduïdes i adaptades al vulgar, i llavors neixen una sèrie de petits drames litúrgics, que formen el cicle nadalenc. (Romeu, 1952, p. 12)

Les *Alegrias de Nadal* les podríem situar en el context del teatre tradicional religiós del segle XVIII però marcades per la situació en què probablement es van compondre: el Rosselló, una terra ja annexionada a França políticament però en què culturalment el poble pertanyia a la cultura catalana, i un temps de plena revolta i, per tant, de valors i idees en ple canvi, d'instauració del racionalisme. De fet, el Rosselló fins a final del segle XVIII havia estat considerat com a possible moneda de canvi per a França. Així, aplicats aquests dos aspectes a les *Alegrias* es tradueixen en la llengua en què estan escrites i en la voluntat de l'autor d'aplicar

els valors racionalistes, és a dir, contrarestar els cants o les composicions de tipus popular, considerats no gaire edificants per al poble.

Els antecedents immediats en el teatre de cicle nadalenc nord-català són *Lo coronament de David*, *Pastoril sobre la nativitat de Jesuchrist* o *Relació dragmàtica de la nativitat del fill de Déu*, que responen a un teatre popular més extens, potser amb més matisos, més diàlegs, amb els personatges més definits, que no pas el del text que tractem, amb únicament dos monòlegs i dos diàlegs, un entre pastors i un altre entre un pelegrí i la ciutat de Betlem personificada. A les *Alegrias*, doncs, s'hi recull l'herència dels textos nadalencs més primerencs i hi conflueixen els matisos culturals i estètics de l'època en què es compongueren. I al Rosselló aquests matisos es concreten en la convivència de l'herència popular amb l'avenç de la influència del classicisme francès que ja s'havia manifestat amb les traduccions de Racine i Voltaire la dècada anterior —el 1770— per part de l'anomenat grup de Tuïr, així com altres obres de teatre que escriuen els autors que integraven aquest grup.

En la literatura catalana al Rosselló al segle XVIII el teatre és el gènere predominant. Sorgeix un grup d'escriptors que tradueixen i escriuen teatre, la majoria dels quals eren clergues, i que posteriorment serien denominats com el grup de Tuïr. Miquel Ribes, Bonaventura Ques, Antoni Molas o Sebastià Sibiuda en són els màxims exponents.⁷ Però per la seva condició de clergues, amb els fets de la Revolució Francesa, es veuen obligats a fugir de França: se sap que Antoni Molas es refugià a Espanya i Miquel Ribes al monestir de Sant Cugat del Vallès. Amb la dispersió dels autors es disgregà també un nucli cultural important de la literatura catalana al Rosselló, fet que en marcaria l'evolució.

Pel que fa a la possible autoria de l'obra, molt probablement es tracta d'un capellà erudit o amb pretensions literàries que escrigué aquest text amb la voluntat de contrarestar els cants populars no gaire adequats segons la moral de l'època. Josep Romeu defineix molt bé aquest tipus de textos de qualitat literària més aviat limitada però amb certes pretensions cultes i a la vegada concessions al populisme:

És prou versemblant que al costat del drama litúrgic d'una certa volada i amb pretensions literàries, se'n desenrotllés un altre de més modest i planer degut a [*sic*] poetes d'estament humil i poc lletrats, o a rectors que tan sols cercaven el profit espiritual dels seus feligresos, i que fóra representat per uns i altres. (Romeu, 1949, p. 39)

Tot i que Romeu es refereix al teatre nadalenc medieval, aquesta reflexió es pot aplicar perfectament al text que ens ocupa, encara que amb un context històric i

7. Per contextualitzar i aprofundir més en la producció i l'activitat literària d'aquest grup, vegeu Miralles (2009) i també Vila (1987).

cultural diferent, però amb unes característiques comunes: la utilització de la literatura per vehicular i transmetre uns principis morals, fidelitzar el poble de manera que els valors religiosos siguin els que regeixin la consciència i els allunyi d'allò considerat popular, banal. L'autor de les *Alegrias* probablement devia ser un d'aquests rectors que pretenia que els seus feligresos s'apartessin dels cants populars, espontanis i improvisats, que s'allunyaven de la moral correcta per a l'època, contrària a l'espontaneïtat i a la improvisació i, per tant, no eren saludables espiritualment parlant. I aquesta intenció de bon principi ja es fa explícita als primers versos: «Fora, fora amorosos sons: / ja la virtut ho mana / jo no vull més en mas cançons / cosa notar profana» (v. 1-4). La voluntat de contrarestar allò banal i profà que no portava cap profit als feligresos, al contrari, els allunyava de la virtut.

Hi ha elements que fan pensar que la composició del text és coetània, o gairebé, a la seva publicació: l'ús de determinades formes lingüístiques, la intenció de l'autor que reflectia una moral pròpia d'aquest període i les pretensions cultes de l'autor, manifestades sobretot en les referències i al·lusions bíbliques. Tot i això, però, també es podria tractar de la recreació d'un text més primitiu, encara que no se n'ha trobat cap de semblant en els diversos repertoris de textos del cicle nadalenc des dels orígens fins a final del segle XVIII. I a tots aquests factors de contextualització cal afegir-hi una circumstància que particularitza el Rosselló: la situació geogràfica. Fins al 1659 era territori català i posteriorment va passar a formar part de França. Al Rosselló, per la seva situació fronterera i per la immigració que rebé, hi confluïren la cultura castellana, catalana i francesa. Amb el canvi de pertinença administrativa, la confluència o convivència de tanta diversitat s'anà esvaint i a poc a poc la cultura i la llengua francesa s'anaren imposant, tot i que culturalment i socialment aquest canvi no fou assimilat tan ràpidament, de manera que la pertinença cultural i social a França tardà molt més a fer-se efectiva que no pas l'administrativa. El Rosselló havia estat receptor de població castellana —sobretot clergues d'ordes religiosos de la Península que eren enviats als convents que tenien a Perpinyà— i amb l'annexió a França de població francesa; per tant, la literatura que es produeix en aquest territori és el fruit de la conjunció dels canons estètics i culturals propis de cada moment, però també d'uns condicionants territorials, històrics i polítics que marquen especialment aquesta terra.

Cal tenir en compte també que aquest text es publica l'any d'esclat de la Revolució Francesa, i encara que podria haver-se escrit anteriorment és significatiu que el 1789 vegi la llum una obra com aquesta a Perpinyà i en català, tot i que no se sap si es va imprimir a principi, a mitjan o a final de 1789; però probablement els fets de la Revolució Francesa tot just es devien començar a assimilar. Sigui com sigui, és una mostra que malgrat que el Rosselló ja pertanyia a França feia més d'un segle i el francès s'havia anat imposant com a llengua administrativa i oficial, el català encara era la llengua del poble, encara hi estava arrelada:

Le Roussillon ne différencie pas guère de la Catalogne jusqu'au milieu du dix-huitième siècle; la tradition est la même des deux côtés, et la lenteur de l'assimilation à la France est une preuve de la solidité de ces liens. Dès que le catalan cesse d'être employé dans les actes administratifs et notariés, il est certain que la langue littéraire perd sa base essentielle. (Pons, 1929, p. 390-391)

Els vincles amb el català, doncs, existien i eren prou remarcables: era la llengua del poble, motiu pel qual l'autor decidí escriure-hi el text destinat a reforçar els valors morals en el temps de Nadal als seus feligresos. Una missió essencial per a un religiós. Per tant, la tria de la llengua, el vehicle per dur a terme aquest objectiu, no era un fet casual ni trivial o fruit de l'atzar.

LES ALEGRIAS DE NADAL, ENTRE LA POESIA POPULAR I EL TEATRE DEL CICLE NADALENC⁸

Pel que fa a les característiques de format o externes del text, les *Alegrias de Nadal* són impreses en un sol full per les dues cares i amb el text distribuït en tres columnes. El format és de foli. Un format, doncs, que afavoria la difusió, que feia que l'obra fos relativament còmoda de llegir, i recorda, sobretot pel que fa a la distribució del text, una mica al dels goigs, encara que no té cap imatge gravada —té una ornamentació molt simple i simètrica a sobre del títol— ni marc al voltant del text, però sí que té el peu d'impremta al final del text.

Més enllà del context que envolta l'obra, de la intenció amb què fou escrita i de les particularitats que presenta, les *Alegrias de Nadal* és l'expressió de l'alegria pel naixement de Jesús, vehiculada primer per una sola veu, un jo que en la primera alegria ja és explicitat: «encamino jo ma lyra» (v. 8), «puga jo cantar dignament» (v. 21) i «puga jo, guiat de la fe» (v. 25); i a continuació per dos diàlegs, un entre dos pastors i l'altre entre un pelegrí i la ciutat de Betlem personificada. El nucli temàtic del text, doncs, és l'expressió de l'alegria al voltant del significat del Nadal. Està estructurat en quatre parts, titulades cadascuna primera, segona, tercera i quarta alegria.

Partint de la base que l'autor es proposa compondre aquest text per contribuir a combatre la popularització dels cànctics i dels drames nadalencs, el fet que se serveixi de cançons populars per encapçalar les quatre alegries, a l'aire de les quals s'han de cantar,⁹ és el mètode més efectiu per dur a terme la seva intenció, perquè la música d'aquestes cançons és prou coneguda pels fidels per cantar tot expressant

8. Per a les citacions de passatges de la Bíblia que es fan en aquest apartat i en el següent, així com en l'edició del text, ens hem basat en l'edició de la Fundació Bíblica Catalana, publicada el 1968.

9. «Jo coneix un pastor discret», «Ayre conegut», «Ditxós lo qui se casa» i «Montañas regaladas». Aquesta última cançó és l'única documentada i coneguda en el cançoner popular català, de la qual se n'han fet diverses versions.

uns valors i una moral que intencionadament s'allunyen d'aquells suposadament atribuïts a tot allò popular, és a dir, a tot allò considerat banal i superficial, no espiritual. Però en el segle XVIII a Perpinyà no és un cas aïllat. Més de vint anys enrere —el 1766— Guillem Simon Le Comte havia imprès el *Manual de càntichs* de Simó Salamó, que incloïen, com ja indica el títol, càntics per a les missions religioses. Entre aquestes composicions n'hi ha de dedicades al temps de Nadal, i també per cantar a l'aire de cançons populars,¹⁰ tot i que aquestes composicions, però, tenien certs ressons del classicisme francès.¹¹ Tot amb tot, el teatre nord-català de l'època, escrit també per norma general en alexandrins, reserva a vegades el cor per a composicions d'art menor que també han de ser càntics «a l'aire» de músiques ben conegudes.

Les *Alegrias* se situen entre la poesia popular i el teatre del cicle nadalenc. Hi ha una sèrie d'aspectes que emmarquen el text en la poesia popular, més concretament en la cançó nadalenca, que són els recursos formals i retòrics, sobretot en la primera i la segona alegries. En la primera, perquè hi ha una sola veu i, pel contingut i la forma, sembla que l'autor ens vol introduir en el text amb una composició poètica, a manera de pròleg i que ha de ser cantada a l'aire de la cançó «Jo conec un pastor discret». Les referències a la lira, a la inspiració, als cants i a les cançons corroboren aquest ressò poètic. El text d'aquest bloc es distribueix en quatre estrofes de vuit versos cadascuna alternant octosíl·labs i hexasíl·labs en rima consonant. En la segona alegria, el recurs de repetició al final de cada estrofa del refrany inicial és un tret característic de les cançons nadalenques populars.¹² En aquest cas els versos són heptasíl·labs distribuïts en cinc estrofes de vuit versos cadascuna i amb rima abababab.

I sobretot la tercera i la quarta alegries situen aquest text en el cicle nadalenc: l'ús del diàleg, del cant, l'expressió de l'alegria dels pastors com a manifestació concreta de l'alegria universal pel naixement de Jesús, el fet que són monòlegs i diàlegs rudimentaris que faciliten l'escenificació i representació, l'estil àgil, el *contrafactum* —la utilització de la melodia d'una cançó profana per musicar una lletra o una composició religiosa—, la composició en vers, l'Evangeli segons sant Lluc com a punt de partida —referències bíbliques d'aquest evangeli i d'altres

10. Salamó (1766, p. 70-84); corresponen als càntics XXXVII-XLI.

11. Aquests ressons es tradueixen en el fet que la mètrica dels versos és en alexandrins.

12. Josep Romeu (1952, p. 41) indica que aquest recurs és habitual en les cançons pensades per ser ballades: «La majoria de les nades duen refranys inicials que es repeteixen al final de cada estrofa; altres admeten, ultra aquesta constitució, un o més petits refranys intercalats entre els versos de l'estrofa. La presència dels refranys indica que la majoria o potser totes les nades que en duen, foren dansades algun dia, de manera que un solista cantava els versos de l'estrofa, i el cor, o sigui, els altres assistents, repetien al final d'aquesta els del refrany. Aquest tipus mètric és característic de les cançons populars, i ho fou de les antigues en general, que requereixen grups més o menys nodrits de cantors, com és característic de la nadala».

passatges bíblics com l'Evangeli segons sant Mateu. En aquestes dues alegries la mètrica és la següent: la tercera alegria està formada per sis estrofes, corresponents a cada intervenció dels pastors en el diàleg, en rima consonant, amb un esquema mètric ababccaaaddd per a la primera estrofa i ababccddd per a la resta, d'hexasíl·labs, excepte el quart vers de cada estrofa, que és octosíl·lab; i la quarta alegria està formada per deu estrofes, també corresponents a les intervencions dels personatges, en rima consonant, de quatre versos les cinc primeres, de dotze versos la sisena, de vuit la setena i la vuitena, i de quatre les dues últimes; amb un esquema mètric abab per a les estrofes de quatre versos, ababccdcdefef per a la de dotze, i ababccdc per a les de vuit, en hexasíl·labs. La joia dels pastors és expressada per mitjà de dos monòlegs i dos diàlegs en què la temàtica, els recursos estilístics i els aspectes literaris formen un text probablement creat per ser representat en la litúrgia de Nadal. El *contrafactum* és explicitat per la mateixa veu del primer monòleg i en els primers versos foragitant tot allò que sigui profà: «Fora, fora amorosos sons: / ja la virtut ho mana / jo no vull més en mas cançons / cosa notar profana» (v. 1-4). Recórrer a cançons populars conegudes per arranjar poemes o peces teatrals populars religioses és un recurs habitual des de les composicions més primerenques i la poètica nord-catalana de l'època.¹³ Així, en aquest text es reflecteix el lligam entre el costumari i la litúrgia en la tradició literària nadalenca: la joia dels pastors representada en la litúrgia. Al darrere d'aquest text hi ha, doncs, la voluntat de representar per difondre uns valors morals i encaminar el poble cap a la fe, cap al bé. Per tant, hi ha un cert rerefons d'intenció pedagògica, que es podria relacionar amb el fet que l'autor adopti cançons populars per arribar a acostar-se als feligresos i ho faci en català, una llengua d'ús per al poble el 1789.

No hem sabut trobar cap més versió, ni impresa ni manuscrita, d'aquest text. Si la via de transmissió habitual en aquests textos és manuscrita, en aquest cas, de moment, es parteix d'una única transmissió impresa. En aquest aspecte és en l'única qüestió que difereix de les característiques que defineixen el teatre popular de cicle nadalenc i les nades populars. Tampoc hem sabut identificar cap altra obra titulada *alegria*. Tenint en compte que el text es divideix en primera, segona, tercera i quarta alegria, sembla que constitueixin un gènere. El fet que només s'hagi conservat aquesta obra amb aquest títol no ens permet establir si *alegria* podria ser un gènere, tot i que Josep Romeu, en un assaig sobre la *Consueta de la Nativitat*, fa referència a les cançons al to de les quals es canta el misteri, i una d'elles és «Alagria».¹⁴

13. Josep Romeu (1974, p. 78) assenyala que «sempre s'ha recorregut a l'adaptació de cançons profanes d'èxit per a la creació de noves poesies nadalenques».

14. «En una gran proporció, el misteri és obra cantada, i això al to de cançons sagrades i profanes, que unes vegades són indicades expressament (Plant, Vexilla, Alme, Alagria, “à le francesse”, Canterem tots ab alegria)» (Romeu, 1974, p. 76).

Pel que fa al contingut del text, les quatre alegries presenten dos blocs diferents, monòlegs i diàlegs, marcats per la forma d'expressió i pel contingut que expressen; és a dir, cada bloc manté entre ell mateix lligams de continuïtat: la primera i la segona alegria, els monòlegs, van lligades entre elles sintàcticament i temàticament; la segona alegria és la materialització, l'expressió del que es diu en la primera: la manifestació dels cants d'alegria pels quals l'autor en el primer bloc demana inspiració. I en la tercera i la quarta, els diàlegs, hi ha també continuïtat entre tots dos blocs. Si en la tercera alegria els pastors parlen de la joia que senten en saber que ha nascut Jesús i expressen el desig d'anar a Betlem a adorar-lo, en la quarta el diàleg entre un pelegrí i la ciutat de Betlem vol dir l'acompliment del desig expressat en la tercera alegria.

En la primera alegria la intenció de l'autor ja es posa de manifest en els primers versos. L'autor vol imposar la virtut per damunt de tot allò «profa» perquè és vanitós i, per tant, mundà: els «amorosos sons» identificats amb els cants populars. Se'ns formula, així, una declaració d'intencions ja en els primers versos de manera que l'autor, amb consciència de jo poètic, ens vol fer arribar la joia pel naixement de Jesús: «a cantar maravellas grans / encamino jo ma lyra» (v. 7-8) per així «al cor de tots los cristians / fer-hi divina entrada» (v. 15-16) aspirant a l'excel·lència dels càntics de «lo Rey sant»; és a dir, l'autor s'hi vol equiparar, vol aconseguir que els seus càntics arribin a la mateixa excel·lència que els de David, els quals invoca per assolir la seva perfecció.¹⁵ I per aconseguir-ho implora la inspiració —«Inspiraume, Senyor, gran zel» (v. 17)— perquè així «puga jo cantar dignament» (v. 21), i fins i tot expressa la voluntat de poder-ho fer com Simeó¹⁶ —«Així poguís, com Simeon, / cantant sas alegries» (v. 29-30). Aquestes dues al·lusions bíbliques són les primeres que es fan, un recurs que serà freqüent i habitual al llarg de tot el text.

I en la segona alegria el monòleg continua, tant conceptualment com sintàcticament. Comença amb la conjunció *i*, indicant continuïtat respecte del que diu en l'alegria anterior. Expressa la fe en la vinguda de Jesús com una esperança per

15. La tradició atorga a David l'autoria de setanta-tres salms, que al Llibre dels Salms corresponen als números 3-41, 51-72, 101, 103, 108-110 i 138-145.

16. Simeó, a l'Evangeli segons sant Lluç, és un home gran al qual se'ns diu que se li havia revelat que no moriria fins que veiés néixer Jesús i que quan el tingué entre els seus braços li dedicà un càntic (vegeu v. 30 del text). «I heus ací que a Jerusalem vivia un home que era just i piadós, esperava la consolació d'Israel i l'Esperit Sant era en ell; i per l'Esperit Sant li havia estat revelat que no veuria la mort abans d'haver vist el Crist del Senyor. Mogut, doncs, per l'Esperit, se'n vingué al temple; i, en entrar els pares amb l'infant Jesús a acomplir per ell el que prescrivia la llei, Simeó el prengué als seus braços, beneí Déu i va dir: "Ara, deixa anar Senyor, el teu servidor / en pau, segons la teva paraula; / car els meus ulls han vist la teva salvació, / que has preparat davant tots els pobles, / llum per a il·luminar les nacions / i glòria del teu poble Israel". El seu pare i la seva mare estaven meravellats del que es deia d'ell. Simeó va beneir-los i digué a Maria, la seva mare: "Heus aquí que ell és posat per a caiguda i aixecament de molts a Israel com a senyal de contradicció —i, a tu mateixa, una espasa et travessarà l'ànima—, a fi que es revelin els pensaments de molts cors"» (Lc 2,25-35).

aconseguir la llibertat i com el naixement de Jesús salvarà el poble de l'infortuni: «Y veniu, puix espantable / és nostra calamitat» (v. 35-36). És l'acompliment de la inspiració que demanava en la primera alegria. Invoca l'esperança del naixement de Jesús per salvar el poble de la calamitat, de la desgràcia i del pecat. Se l'identifica amb la llibertat, la salvació, l'alliberament del pecat.

Pel que fa a les al·lusions bíbliques, en aquest bloc es fa referència al poble de Sió, és a dir, al poble d'Israel, als seus habitants; a Levita, membre de la tribu de sacerdots del temple de Jerusalem, com a premi per la seva fidelitat a Déu al desert d'Egipte durant la fugida del poble d'Israel, i per això es diu que el levita és l'exemple de la fidelitat i la servitud al bé, i al Tirà, és a dir, a Herodes: «del Tyrà qui nos devora / deslliurau un humil cor» (v. 59-60). En aquesta segona alegria a cada estrofa els dos primers versos es repeteixen al final, a manera de tornada, i el to indicat és «Ayre conegut».

La tercera i la quarta alegries, tal com ja s'ha dit abans, són diàlegs. En la tercera el diàleg s'estableix entre dos pastors i s'indica que és al to o a l'aire de la cançó «Ditxós lo qui se casa». Els pastors, anomenats simplement Primer pastor i Segon pastor, mantenen un intercanvi d'impressions marcat per l'expressió de la joia d'anunciar que Jesús ha nascut i l'esperança que portarà: «Pastor, gran alegria / en terra ara se veu. / Se diu que vuy en dia / assí (bis) tenim un Déu» (v. 73-76). I es fa referència elogiosa a la humilitat del seu naixement, al fet que hagi nascut en la pobresa i que ho hagi fet per salvar, i el contraposa al mal: «defora la desditxa, / no pot (bis) mes empirar / ja l'home criminós / podria ser ditxós: / si bé se penedia, / mes culpa no tindria» (v. 95-100). En aquesta alegria hi ha una al·lusió bíblica, concretament a una profecia, probablement la que se'ns narra a l'Evangeli segons sant Lluc: l'anunci de l'àngel a la verge Maria.¹⁷ La quarta alegria és un diàleg entre Betlem i un pelegrí. La intenció dels pastors en la tercera alegria d'anar a Betlem —«corrim al seu braçol» (v. 118)— es veu materialitzada en aquesta quarta alegria. Betlem és la ciutat que ha vist néixer Jesús, el salvador del poble, i per això el pelegrí li diu: «Ja tot lloch s'aconsola, / se posa al teu servey; / perquè's sab que tu sola / has vist nàixer eix Rey» (v. 133-136); és interessant també la contraposició entre el Tirà i el rei benvolgut: «Lo Tyrà que-us ofensa, / ne fou molt somogut / de la pobre naixensa / d'aqueix Rey ben volgut!» (v. 141-144). En aquesta alegria hi ha al·lusions bíbliques, com l'episodi de la matança dels innocents i la fugida de Josep i Maria amb Jesús, Raquel i Ramà, i una concessió a la ironia en la referència a Josep —un recurs habitual en la literatura popular del cicle nada-

17. Lc 2,26-38. Tenint en compte que en les nades, en què el tema és l'adoració o la joia dels pastors, l'Evangeli segons sant Lluc és el text seguit, s'ha optat per creure que «profecia» fa referència a aquest passatge d'aquest Evangeli, tot i que també cal tenir en compte que a l'Evangeli segons sant Mateu hi ha una profecia sobre el naixement de Jesús (Mt 1,22-25) i al llibre del profeta Isaïes també (Is 7,14-18).

lenc—: «Joseph que's creu son pare, / sobre un somni celest, / pren l'infant y la mare» (v. 169-172).

Pel que fa als aspectes lingüístics, s'hi observen formes rosselloneses com les conjugacions verbals «gozem», «corrim», «ven» o mots com «pastres» (pastors), «empirar» (imperar). Són una prova que corrobora que aquest text no només fou imprès a Perpinyà, sinó que hi va ser creat i va ser escrit per un rossellonès.

Les idees i les impressions manifestades a l'entorn del naixement de Jesús, la joia expressada primer per una veu poètica i després per uns pastors, un pelegrí i Betlem personificada no aporten res de nou, s'emmarquen en la tradició de la literatura del Nadal. És una peça més en el mosaic divers que formen les composicions del cicle nadalenc a través dels segles. Un text inèdit, singular en algunes particularitats i inusual per les circumstàncies en què es publicà, i amb alguns interrogants encara per resoldre, com ara si la versió impresa és l'única versió que circulava a l'època, si alegria significa algun tipus de composició o és la denominació d'algun gènere de composició popular, com és el cas dels goigs. Però més enllà de totes aquestes consideracions estem davant un text possiblement escrit per un rector amb certes pretensions literàries, més o menys reeixides, amb concessions als cultismes, visibles sobretot en les al·lusions bíbliques, que únicament perseguia compondre un text que fos profitós als seus feligresos i al mateix temps exhibir les seves habilitats literàries. I la impressió que fa una vegada s'ha llegit el text és que tant en els monòlegs com en els diàlegs es percep la voluntat de conduir els fidels cap a allò que Josep Romeu defineix com a ingènua aspiració a la bondat:

Tot el misteri del naixement del Fill de Déu d'una mare verge, en la pobresa més total, entre la indiferència dels homes, la humilitat dels sagrats Esposos i la senzilla fe d'uns pastors que el poble ens apropa realísticament perquè ell mateix s'hi veu representat, és dit en les nadeses simplement, tot posant-se a l'abast de la comprensió elemental de l'home i de la seva ingènua aspiració a la bondat. (Romeu, 1952, p. 40)

I la manera d'encaminar-se cap a aquesta ingènua aspiració a la bondat és clara, senzilla:

Tot és dit sense rebuscaments estilístics, i les notes tendres, malicioses, gat-zaroses o realistes apunten en tots els versos amb simplicitat i amb saborosa ingenuïtat. (Romeu, 1952, p. 40)

Les *Alegrías*, doncs, són un exemple de la feina, al llarg dels segles, d'autors anònims que, imbuïts de pretensions literàries, teològiques i morals, van anar formant tot un conjunt de composicions per apropar i fer comprendre al poble el misteri del naixement de Jesús, de manera senzilla, simple i clara. Un text que n'és

el testimoni anònim, destinat a transmetre, a difondre els valors cristians associats al Nadal, a fer recordar al poble el temps del naixement de Jesús i «a cantar meravelles grans».

APÈNDIX

En l'edició del text s'ha regularitzat l'ús de *i/j* i de *u/v*, s'ha puntuat el text, s'han separat i aglutinat els mots i s'han accentuat segons la normativa actual, s'han apostrofat els articles davant de paraules començades per vocal i s'ha usat el guionet d'acord també amb la normativa. El punt volat s'empra per indicar les elisions que no tenen representació gràfica avui i la *l* geminada.

D'altra banda, s'han suprimit les majúscules a principi de vers que eren noms comuns i s'han respectat les majúscules per a paraules que no estaven a principi de vers que corresponen a noms propis —noms personals, noms de llocs o mots que designen conceptes o idees que pel context i les característiques del text s'ha cregut que era convenient conservar-ne la majúscula inicial. És el cas d'«Infant», «Senyor», «Cel», «Monarca» i «Profecia», entre altres.

Alegrías de Nadal

[1a col.] **Primera alegría**

Ayre: Jo coneix un pastor discret

Fora, fora, amorosos sons:	
ja la virtut ho mana	
jo no vull més en mas cançons	
cosa notar profana.	
Desaïegat d'objectes vans,	5
que tant lo món admira,	
a cantar meravelles grans	
encamino jo ma lyra.	
Vós, de qui rebé lo Rey sant ¹⁸	
los càntichs d'eminència,	10
esprít diví, anau-me colmant	
de la sua excel·lència.	
Així puguessen los meus cants,	
ab llur dolçura amada,	
al cor de tots los cristians	15

18. El rei sant és David, rei de Judà i d'Israel, al qual s'atribueixen setanta-tres salms. En el Segon Llibre de Samuel hi ha el Salm de David (22,1-51), en què David dedica un càntic al Senyor per haver-lo salvat dels enemics i de Saül.

fer-hi divina entrada.
 Inspirau-me, Senyor, gran zel,
 per cantar la naixensa
 de l'Infant abaixat del Cel
 per ser nostra defensa. 20
 Puga jo cantar dignament,
 Salvador adorable,
 vós voleu jaïxer pobrement
 per mi dins una estable.
 Puga jo, guiat de la fe 25
 dels Pastors y Reys ara,
 sacrificis dignes també
 oferir-vos encara.
 Així poguís, com Simeon,
 cantant sas alegrias,¹⁹ 30
 en la sempiterna Sion²⁰
 unit ser al Messias.

[2a col.] **Segona alegria***Ayre conegut*

Y veniu, Monarca amable,
 sol objecte desitjat;
 y veniu, puix espantable 35
 és nostra calamitat:
 vostra gràcia favorable
 nos procure llibertat;
 y veniu Monarca amable,
 sol objecte desitjat. 40
 Cumpliu-nos eixa esperança,
 al desitj li correspon:
 és gran ditxa a qui la alcança,
 és gran ditxa a tot lo món,
 un estrany ab ràbia amansa²¹ 45

19. El càntic que Simeó va dir quan tingué Jesús en braços: «Ara, deixa anar Senyor, el teu servidor / en pau, segons la teva paraula; / car els meus ulls han vist la teva salvació, / que has preparat davant tots els pobles, / llum per a il·luminar les nacions / i glòria del teu poble Israel» (Càntic de Simeó, Lc 2,29-32).

20. «La sempiterna Sion» en el context d'aquest vers correspondria a la muntanya del temple i al temple de Sió, al turó de Jerusalem on se celebrà la Santa Cena, una connotació més espiritual que en l'al·lusió posterior. Vegeu n. 15.

21. *Amansar*: posar en calma (DCVB).

tot lo poble de Sion.²²
 Cumpliu-nos exa esperança,
 al desitj li correspon.
 Ara és hora que se troba
 lo pecat en major grau. 50
 Una injusta y pobre nova
 encén guerra, atuda pau,
 sacerdot, Levita proba
 de quin modo és ell esclau.
 Veniu donchs ja que se troba 55
 lo pecat en major grau.
 Esperit Sant, de qui us adora
 siau lo consolador:
 del Tyrà²³ qui nos devora
 deslliurau un humil cor, 60
 revelau-nos quina aurora
 portarà lo Salvador.
 Esperit Sant, de qui us adora
 siau lo consolador.
 Afligits tothom, alerta, 65
 Jesuchrist vindrà aviat:
 lo veureu (és cosa certa)
 com a Déu ple de bondat;
 com a home fet oferta
 per donar-vos llibertat. 70
 Afligits tothom, alerta,
 Jesuchrist vindrà aviat.

[3a col.] **Tercera alegria**

Ayre: *Ditxós lo qui se casa*
 Diàlogo de dos pastors

Primer pastor
 Pastor, gran alegria
 en terra ara se veu.
 Se diu que vuy en dia 75
 assí (bis) tenim un Déu.
 En aquest lloch és nat,
 ho causa lo pecat.

22. Poble d'Israel. L'expressió «poble de Sió» per a la tradició cristiana i l'Església són els habitants d'Israel.

23. Herodes, rei de Judea, a qui els evangelis assenyalen com el responsable de la matança dels Innocents. D'aquí la denominació de «Tyrà».

Ditxós lo qui podria
cantar ab melodia. 80
Pastor, gran alegria
en terra ara se veu
Creheu, creheu,
es assí (bis) nostre Déu.

Segon pastor
D'amor la maravella 85
opera Déu tot sol,
la porta una Donzella,
per bé (bis) de pol a pol.
Me diuen que nat és,
(no sé a qu·hi diga més) 90
en aquella establia,
ahont lo par²⁴ Maria.
Pastor, &c.

Primer pastor
Ès per la nostra ditxa
que miserable apar:
defora la desditxa, 95
no pot (bis) mes empirar
ja l'home criminós
podria ser ditxós:
si bé se penedia,
mes culpa no tindria. 100
Pastor, &c.

Segon pastor
Ell cura nostre fràgil
ab son infirmitat:
ell enriqueix tot àgil
per sa (bis) mendicitat. 105
Gozem, gozem-lo bé,
que procurat nos té,
ho diu la Profecia;
prenem-la, donchs, per guia.
Pastor, &c.

Segon pastor
Qui fer-hi resistència
podria al seu amor? 110
Sa sola omnipotència

24. Tercera persona del singular del pretèrit perfet del verb *parir*: on el parí Maria.

devem (bis) lloar, Pastor.
 Ell és la santedat,
 la llum, la veritat.
 Vull sa soberania 115
 amar-la nit y dia.
 Pastor, &c.

Los dos
 Ab tota diligència
 corrim al seu braçol:
 anem a sa presència
 ofrir (bis)-li per consol 120
 tot quant nostre zel
 pot aspirar al Cel.
 Vejam en companyia
 Jesús, Joseph y Maria.
 Pastor, &c.

Quarta alegria

Diàlogo de Bethlem ab lo Pelegrí
Ayre: Montagnas regaladas

Pelegrí
 Vila a bon dret amable, 125
 Bethlem fes-me saber
 lo prodigi admirable
 que un sol Déu ven de fer.

Bethlem
 Lo Messia adorable,
 lo grand Emmanuel, 130
 nat és dins un estable,
 per salvar Israel.

Pelegrí
 Ja tot lloch s'aconsola,
 se posa al teu servey;
 perquè's sab que tu sola 135
 has vist nàixer eix Rey.

Bethlem
 Sí: los Magos y Pastres
 ho dihuen tot arreu,
 que, guiats per un astre,
 han trobat l'Home-Déu. 140

Pelegrí

Lo Tÿrà que us ofensa,
ne fou molt somogut
de la pobre naixensa
d'aqueix Rey ben volgut!

Bethlem

Aqueix pou d'immundícia	145
eix monstro de l'horror,	
sabent eixa notícia,	
exercí gran rigor:	
ab sa fúria inohida,	
vingué del tot irat	150
per arrancar la vida	
a l'infant de nou nat.	
Sou mil los que ell immola	
ab sa ràbia y furor:	
esta terra tremola,	155
los rius múdan color.	

Pelegri

Narra'm²⁵ la Profecia,²⁶
interrompent tos plors,
explica la que sia,
que prediu tals rigors; 160
y també de seguida,
com ell de tants infants
salva tot sol sa vida
de llurs iníquas mans.

Bethlem

Ramà llança a tota hora	165
-------------------------	-----

25. Al testimoni hi diu «Narsam», però sembla que es tracta d'un error tipogràfic i que correspon a «Narra'm», tenint en compte que el pelegrí s'està dirigint a Betlem perquè li expliqui el que diu la profecia. La còpia del text manuscrit devia ocasionar una errada en la transcripció o bé en la interpretació de qui compongué els caràcters a l'hora d'imprimir el text. Per tant, hauria de dir «Narra'm».

26. A l'Evangeli segons sant Mateu es diu: «Un cop nascut Jesús a Betlem de Judea, en temps del rei Herodes, vet aquí que uns mags vinguts d'Orient arribaren a Jerusalem, tot demanant: "On és el rei dels jueus que ha nascut? És que hem vist el seu estel a l'Orient, i hem vingut a adorar-lo". En sentir-ho, el rei Herodes es va trasbalsar i amb ell tot Jerusalem. Va aplegar tots els grans sacerdots i els escribes del poble, i els preguntava on havia de néixer el Messies. Aquests li digueren: "A Betlem de Judea, que així ha estat escrit pel profeta: "Tu, Betlem, terra de Judà; / no ets pas la més petita dels caps del clan de Judà; / que de tu sortirà un cabdill, / el qual pasturarà el meu poble Israel"»». Tenint en compte el que continuament dient el pelegrí i el que Betlem ha dit (v. 145-155), que ha explicat que Herodes, en saber la notícia del naixement de Jesús, va ordenar la matança de les criatures de fins a dos anys d'edat, els rigors que en el text se'ns diuen que una profecia va predir.

un crit molt desvalgut,
 y és que Raquel hi plora
 los fills que ella ha perdut.²⁷
 Joseph que-s creu son pare,
 sobre un somni celest, 170
 pren l'infant y la mare,
 se'n fuig d'assí molt llest.

Pelegri
 Adéu mas alegrias,
 Bethlem casa del pa,²⁸
 tu sola mereixias 175
 lo bé que Déu nos fa.

Bethlem
 Adéu sens queixa alguna,
 bon Pelegri fidel,
 puga així ta fortuna
 guiar-te fins al Cel. 180

FIN

BIBLIOGRAFIA

- COMET, Joachim (1908). *L'imprimerie à Perpignan depuis les origines jusqu'à nos jours*. Perpinyà: J. Comet. [Extrait du XLIXe Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales]
- HUERTA I VIÑAS, Ferran (1998). «La cançó popular en el teatre nadalenc medieval». A: *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Palma [Mallorca], 8-12 setembre 1997). Barcelona: PAM, p. 177-189. (Biblioteca Abat Oliba; 222)
- MASSIP, Francesc (2007). «VIII. El teatre al segle XVIII». A: *Història del teatre català*. Vol. 1: *Dels orígens a 1800*. Tarragona: Arola.
- MIRALLES, Eulàlia (2009). «Bonaventura Ques, traductor de Metastasio». A: DI GIROLAMO, C.; DI LUCA, P.; SCARPATI, O. (ed.). *La Catalogna in Europa, l'Europa in Catalogna*:

27. La mort dels fills de Raquel fou a conseqüència de la matança dels Innocents ordenada per Herodes: «Llavors Herodes, en veure's burlat pels mags, s'enfurí terriblement i envià a matar tots els infants de Betlem i de la rodalia, de dos anys en avall, segons el temps que exactament havia esbrinat dels mags. Aleshores tingué acompliment l'oracle del profeta Jeremies, que diu: "S'ha sentit una veu a Ramà, / grans plors i molts gemecs: / Raquel que plora els fills / i no vol ésser consolada car són morts"» (Mt 1,16-17).

Al llibre del profeta Jeremies també es parla de la mort dels fills de Raquel: «Així parlà Javeh: / Una veu se sent a Ramà, / un plany, un plor amarg: / Raquel que plora els seus fills; / sense consol (pels seus fills), / perquè ja no hi són» (Jr 31,15).

28. Betlem en hebreu significa 'casa del pa'.

- Transiti, passaggi, traduzioni* [en línia]. ISBN 978-88-7893-009-4. <<http://www.filmod.unina.it/aisc/attive/indice.htm>>.
- PONS, Josep Sebastià (1929). *La littérature catalane en Roussillon au XVIIe et au XVIIIe siècle*. Tolosa: Édouard Privat; París: Henri Didier.
- ROMEU, Josep (1949). *Cançons nadalenques del segle XV*. Barcelona: Barcino.
- (1952). *Les nades tradicionals: Segles XIV a XIX*. Barcelona: Barcino. (Biblioteca Folklòrica Catalana; 5)
- (1958). «La dramaturgia catalana medieval. Urgencia de una valoración». *Cuadernos Escénicos*, núm. 3, p. 51-76.
- (1974). «La cançó popular nadalenca, font d'un misteri dramàtic de tècnica medieval». A: *Poesia popular i literatura: Estudis i textos*. Barcelona: Curial, p. 73-99. (Biblioteca de Cultura Catalana; 10)
- ROSSICH, Albert (1996). «La literatura (1716-1808)». A: *Història de la cultura catalana: El Setcents*. Vol. III. Barcelona: Edicions 62, p. 121-142.
- SALA, Céline (2006). «L'espace maçonnique entre circulation fraternelle et frontières profanes. L'exemple de Perpignan au XVIIIe siècle». *Cahiers de la Méditerranée*, vol. 73. [Disponible en línia a <<http://cdlm.revues.org/document1403.html>>]
- SALAMÓ, Simó (1766). *Manual de càntichs espirituals*. Perpinyà: Guillem Simon Le Comte.
- SERRÀ I CAMPINS, Antoni (2001). «Formes dramàtiques de composició oral». A: ROSSICH, Albert (coord.); SERRÀ CAMPINS, Antoni; VALSALOBRE, Pep (ed.); PRATS VIDAL, David (col·lab.). *El teatre català dels orígens al segle XVIII: Actes del II Col·loqui Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga: Teatre català antic* (Girona, 6-9 juliol 1998). Kassel: Reichenberger, p. 103-120.
- VILA, Pep (1987). *De la literatura popular a les tradicions de Pasqües*. Perpinyà: Centre de Documentació i d'Animació de la Cultura Catalana.
- (2001a). «El cicle nadalenc al Rosselló». *Revista de Catalunya*, núm. 168 (desembre), p. 86-99.
- (2001b). «El teatre a l'època de la Il·lustració». A: ROSSICH, Albert (coord.); SERRÀ I CAMPINS, Antoni; VALSALOBRE, Pep (ed.); PRATS VIDAL, David (col·lab.). *El teatre català dels orígens al segle XVIII: Actes del II Col·loqui Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga: Teatre català antic* (Girona, 6-9 juliol 1998). Kassel: Reichenberger, p. 81-102.
- VILA, Pep (ed.) (1989). *Teatre català al Rosselló: Segles XVII-XIX*. Barcelona: Curial. 2 v. (Biblioteca Torres Amat; 7, 10)

La impremta en català a Perpinyà durant la primera meitat del segle XIX

PEP VILA
Institut d'Estudis Gironins

En qualsevol estat modern, el paper de la impremta i de l'edició de llibres i periòdics va lligat a una política cultural basada en la rendibilitat d'aquesta indústria, a la presència d'uns lectors i unes plataformes que consumeixen i abonen uns productes concrets (premsa, literatura de ficció, teatre, llibre religiós, educatiu, tractats tècnics, paperassa oficial, etc.).

Quan parlem de la història de la impremta en català a Perpinyà durant la primera meitat del segle XIX, no podem oblidar la importància d'uns condicionaments exògens que l'afebleixen, que incideixen en la base social de la llengua, que de retop afecten la literatura i el mercat del llibre en general.

El català sobreviu als Comtats del Nord sense institucions, indefens davant la repressió lingüística i cultural, situació aquesta que comença a mitjan segle XVII i s'aferma amb el famós edicte de Lluís XIV, signat l'abril de 1700.¹ A l'hexàgon hi ha una política lingüística agressiva contra les altres llengües. El francès té un paper molt important en la ideologia estatal. Recordem que el 1789 la llengua francesa es consagra com a «nacional i revolucionària». El 18 de febrer de 1794, B. Barère de Vieuzac, un diputat de la Convenció, que considerava el català com a dialecte espanyol, s'indigna perquè són pocs el rossellonesos que saben el francès, mentre que l'*abbé* Grégoire demanava l'anorreament dels *patois*. L'impacte de la Revolució Francesa provoca la divisió del país en departaments, la imposició d'un prefecte, la francesització de les classes dirigents. De retop l'única llengua de l'Estat agafa un gran dinamisme. Des d'aquesta institució es potencia l'ensenyament primari exclusivament en francès.

1. L'ús del català «repugne et est en quelque façon contraire a Notre Autorité, a l'honneur de la nation française». El francès s'imposa en tots els actes oficials, en els procediments judicials, etc.

Pel que fa a la història del Països Catalans en aquesta època, trobem l'esquartejament i el repartiment de l'antiga corona d'Aragó en tres estats. Pel Tractat de Versalles (1783), Menorca passa de l'imperi britànic al rei d'Espanya. Al Rosselló desapareixen les institucions catalanes, el vell Estudi General, refugi de la catalanitat. Sort hi va haver del clergat autòcton, fidel al país, important per la seva funció cohesionadora, per aturar una primera davallada que s'accentua al llarg del segle XIX. Hi ha una colla d'escriptors, clergues il·lustrats que treballen en un teatre neoclàssic: Balanda Sicart, Miquel Ribes, Noël Camps, Antoni Molas, Antoni de Banyuls, Sebastià de Sibiuda, Bonaventura Ques, etc. Josep Balanda Sicart (Perpinyà, 1721-1787), jurisconsult, professor i dramaturg, publica la *Tragèdia dels sants Sixt, Llaurenc, Hipòlit i Romà* (Perpinyà, 1772?), adaptada als cànons del neoclassicisme francès.

Guillem Agel (Tuïr, 1753-1832), escriptor, impressor i mestre, publica goigs, nadales, fa d'empresari teatral a benefici de la reconstrucció de l'església de Tuïr. Entre 1792 i 1794 treu el *Calendari curiós i útil almanac rossellonès*, que s'editarà en francès a partir de 1795. Agel serà l'editor més important d'obres en català, fins la vetlla de la Revolució Francesa. L'any 1792 publica *Esther*, tragèdia santa, composta per Jean Racine. El 1796, *Jesús batejat per Sant Joan Baptista*. El 1797 treu a la llum la *Tragèdia rossellonesa dels màrtirs sant Cosme i Damià* en cinc actes. Es tracta d'una obra de Josep Jaume (1731-1809), jurisconsult, advocat, escriptor de nadales i goigs. Antoni Molas publica, a Tarragona, *Lo bon rossellonès als catalans* (Tarragona, Puigrubí, s. d., 51 p.). Fou un clergue expatriat el 1793, defensor de la monarquia absoluta i de l'església. Hi ha estudiosos que mantenen l'opinió que l'exili a Catalunya d'alguns d'aquests escriptors, després de la Revolució, va contribuir al desvetllament de la Renaixença catalana.

A mitjan segle XIX Perpinyà no havia assolit els divuit mil habitants que tenia a mitjan segle XIV, d'un total de cent seixanta-quatre mil habitants que hi havia als Comtats del Nord. Com podem veure, hi ha un augment espectacular de la població rural que, en bona part, són els que mantenen la llengua i les tradicions catalanes. L'analfabetisme oscil·la en segons quines zones, ja fossin urbanes o rurals.² El català era parlat i menys escrit en l'àmbit familiar, tenia l'estatut de llengua oral, sense possibilitats d'accedir a l'ensenyament, a la tutela de la vida governativa en el camp de l'administració i la justícia. El 1833 la Llei Guizot obliga els ajuntaments de tenir una escola per generalitzar l'ensenyament primari.

No insistiré gaire en l'inventari d'obres, autors i gèneres de la literatura catalana en aquesta època perquè la bibliotecària Dolors Serra (2001) ha publicat un llibre sobre aquest tema.

2. No sé si ens podem creure la declaració d'aquest habitant de Clairà: «Ma soeur, qui était de huit ans ma cadette, a été la première du village à parler français et cela faisait rire les gens...»; testimoniatge d'un habitant de Clairà nat el 1891, citat per Pellicer (1980, p. 177).

Esteve Aragó (Perpinyà, 1802 - París, 1892) fou un escriptor en llengua francesa que ocasionalment utilitza la poesia, escrita en català, per difondre la cançó política i pamfletària del moment. També n'escrigué per evocar aspectes costumistes del país, la nostàlgia del seu Rosselló natal, enyorat des de París. Hi ha també el fenomen de la cançó de circumstàncies publicada en fulls solts i cançoners. Aquesta tradició no s'interromp fins a 1870-1880.³ Un altre escriptor ocasional del

3. Vegeu una relació no exhaustiva d'aquests tipus d'impresos, que no han atret l'interès dels nostres estudiosos. Són peces molt interessants per a l'estudi del dialecte rossellonès, la ideologia d'una literatura «engatjada»:

— À M. Isaac Pereire, *candidat officiel pour le Conseil-Général* («Chanson sur l'air de la Marseillaise») par Thomas Billes, *tisserand* (datat a «Pézilla, 11 août 1863»). Conté també: «Lou nou fill del Rossellou» par Auguste Soler (Air: «Toute l'Europe sur les armes») i «Ya pas res d'igoual».

— *La crinoline roussillonnaise, paroles de J. F. Romeu, tailleur* (Aire: «An Deu siau, m'en bau») (1863). Conté també: «Courandérous y saloudadous, gens à la mode mais détestables, abus de l'époque 1862, etc.

— *Al Sovenir rossellonès* («Sobre l'ayre Martial de la batalla del Puix-Sangli, en lo terme del Voló»), 1864.

— *Recueil de Chansons Nouvelles* (1864): «Je suis Roussillonnais» (Air: «Le Dieu des bonnes gens»), «Cansó del idiot Galdérich Llescas» (Sub tono: «Un Barbé qui avia»), «Lo cassador montanyard y lo braconer de la plana» de Laflou pare (Sub tono: «Cuant era jo fadry»), «Consell á las ninas del Rosselló» de Laflou pare (Ayre: «Si j'étais Roi»), «La sarineta» de Laflou pare (Sub tono: «Sarineta» o «Entrada del Contrepas»), «Cansó del pa y ail» (Ayre: «De las Soufrayres»).

— *Le Denier de l'Aveugle. Chansons et romances nouvelles* (1867) par J. Petit, «vendues par Raymond Mouche et Michel Vignau», que de fet conté obres de diversos autors, entre les quals una d'Esteve Aragó signada amb els sigles E. A. («Soun malhourous, canti pas pous!») més dues cançons en francès i aquestes en català: «Desespero» («traduit de M. A. París»), «Sigas pas emplegat» (Ayre: «Le Dieu des bonnes gens, Béranger»), «L'ouvrier y el travailléadou» («per Miquel Vignau, siegou»), «El pitaroutj y lou courbás» (Ayre: «Je vais chanter le héros de la France»), «La paou» (Ayre: «Tu vas m'la payer, Aglaé!»).

— *Recueil de chansons catalanes, risibles et morales par J. F. Romeu, tailleur, auteur de la 'Crinoline roussillonnaise'*. Conté, en català, malgrat els títols: «Les poules sans crinoline. Proces et Défense» (Air: «Dones corriu, qu'es arribat pey de Colliure»), «La crinoline, son origine, ce qu'elle vaut et ce qu'elle fait» (Air: «Dones corriu...»), «À M. Isaac Pereire, candidat officiel pour le Conseil-Général, par Thomas Billes, tisserand» («Chanson sur l'air de la Marseillaise»), «Lou nou fill del Rossellou», par Auguste Soler (Air: «Toute l'Europe sous les armes») i «Le coq musulman et son chant» («Ce qui veut dire, en bon catalan, Dols y miseries»; «Dones corriu...»).

— *L'écho du Roussillon. Chansons et romances nouvelles, par J. Petit*. Conté diversos poemes en francès, i en català: «La reorganisatiou de l'armada francesa» (Ayre: «Gais enfants de Bacchus»), «La paou», «Cansó en honor del projet d'un canal d'irrigatió a fer en lo terme d'Argelés-sur-Mer» per Laflou pare (Ayre: «L'any 93 corrian»).

— *Nouveau Recueil de chansons composées par Laflou père, du Boulou*: «Vogara la crinolina? Crech que si» (Ayre: «De la Petite Cendrillon»), amb traducció francesa en vers («La crinoline voguera-t-elle? Je le pense»). I també: «Nova cansó del Rossignol» (Ayre: «O ditjos poble del Bolo, ahont a nixida aqueixa flor»), «Alegreta cansó (Ayre «de Bailla»), «Lo revell del vinyadefó» (Ayre: «No richjo com mon pare»; «nada al Voló y composada per Laflou pare»).

— *Nouvelles chansons catalanes par Pierre Pinet de Millas*: «Cansó en l'honneur d'Isaac Pereire» (Ayre: «Toute l'Europe est sur les armes»), «Un treballadou á sous amichs del Département» (Aire: «T'en souviens tu &») (de contingut antijueu).

moment fou Pepida Meric, que durant la Monarquia de Juliol divulga cançons catalanes jacobines, farcides de gal·licismes. Jan-Agostí Ternal va portar a la impremta un *Récit en vers catalans, rimés en al par un roussillonnais, qui orthographie l'idiome comme ille prononce à Perpignan* (1858). Ternal és dels primers a grafiar la llengua catalana a la francesa fins a desfigurar-la.

M. Bergnes s'introdueix en el món del teatre amb *Lous dous Fourestés a la coumedi*. Es tracta d'una escena còmica, estrenada el 1861, escrita en un català molt afrancesat, antecedent de les «catalanades» d'Albert Saisset, que només té un valor sociològic. També recollí en un llibre un aplec de proverbis catalans.

Com podem apreciar, la collita d'obra impresa és molt magra, més aviat dolenta. Crec que mostra les limitacions d'una cultura. La literatura popular és potser la més coherent i homogènia en tot el domini lingüístic, la que resta al marge de modes i d'imposicions. Al Rosselló s'editen i es reediten cobles, goigs, relacions, al costat de devocionaris, novenaris, catecismes, etc. Per contra, la literatura culta, molt més diversificada, l'erudició històrica i arqueològica, s'expressa només en francès. Aquesta és patrimoni de la burgesia, dels sectors professionals i culturals més ascendents.

Des de final del segle XVIII notem les traduccions d'obres devotes del francès al català. Al segle XIX sovintegen les obres bilingües, adaptacions de catecismes francesos per als fidels catalans que tenen problemes amb una llengua encara poc assimilada. Cada vegada més es fa evident que dues llengües, català i francès, representen dues funcions socials desiguals. No cal dir quina és la del progrés i dels avenços. Hi trobem a faltar una obra de caire profà: poesia, conte, narració, novel·leta de costums, etc., que no anés massa allunyada del seu món i del temps. La prosa en català gairebé és inexistent. Com podia haver-hi prosa si aquesta només tenia com a model la llengua parlada? En general, la impremta catalana al Rosselló difon, durant la primera meitat del segle XIX, una obra massa desconnectada dels gustos i de les preferències del moment. La premsa en català també és inexistent.

Un recompte temàtic de les principals edicions de llibres catalans al Rosselló, a partir del repertori de Dolors Serra (2001), ens fa adonar de la inèrcia elemental de la producció nord-catalana. El català minvant es refugia en obres de temàtica gairebé exclusivament religiosa, antihistòrica:

Cançons: 110 (1863, Pere Laflou, *Nouveau Recueil de Chansons*).

Càntics: 94 (1826, *Cantichs catalans, traduits dels Càntichs de Sant Suplici*).

— *Chansons catalanes par Pinet Pierre de Millas (Pyrénées-Orientales)*. Conté: «Y a pas rès d'igoual» (1861), «Lou Mouliné» (1861), «Lou Charlatan» (1863), «Resposte à oun bieil Mestre d'ascole» (1863), «Lou Cassayre» (1863), «La Manille» (1863), «Pereire ten da Ratanti» (1863), «Lous Aousseils» (1863), «Al Quouatre da Satembre» (1870), «La Clique» (1877), «Lous darres dies dal Carnabal» (1882), «Lous Pratandens» (febrer 1883).

Catecismes i doctrines: 84 (1807, *Compendi del catecisme*); 86 (1809, *Petit catéchisme. Traduit en catalan*); 89 (1812, *Compendi del catecisme*); 90 (*Abrégé de la Doctrine Chrétienne*); 91 (1815, *Compendi de la doctrina cristiana*); 95 (1833, *Catecisme imprès per ordre de... Joan Francesch de Saunhac-Belcastel, bisbe de Perpinyà*).

Cobles: 109 (1862, *Coblas de la mort i passió*).

Devocionaris: 81 (1802, Simon Salomó i Melchior Gelabert, *Regla de vida...*);

101 (1856, *Manière de faire le chemin de la Croix, en français et en catalan*).

Goigs: 102 (1858, *Goigs de Nostra Senyora de Font Romeu*); 107 (1861, *Los Goigs dels ous*).

Gramàtica: 98 (1852, Pere Puiggarí, *Grammaire catalane-française*).

Hagiografia: 85 (1808, *Vida i novena dels invencibles y gloriosos martirs los Sants Abdon y Senen*); 93 (*Vida y novena... Sants Abdon y Sennen*); 96 (1841, *Vida i novena dels invencibles y gloriosos martirs los Sants Abdon y Senen*); 99 (1853, Bonaventura Cotxet, *Noticia històrica de la imatge de Nostra Senyora d'Err*); 108 (1861, *Vida de Sant Isidro, llaurador...*).

Litúrgia: 80 (1801, *Manuale ritualis ecclesiae et Diocesis Elnensis*).

Novenes: 77 (s. d., *Novena al gloriós patriarca S. Josep*); 92 (1817, *Novena del gloriós màrtir Sant Ferriol*).

Oracions: 87 (1809, *Los set salms de la penitència*).

Rosari: 88 (1810, *Modo de resar lo rosari*).

Salms: 100 (1856, Pere Marcé i Santaló, trad. *Los set salms de la Penitència*).

Deixant de banda la traducció de *Los contrabanders* de Béranger, sobre la qual tornarem a insistir, al meu parer, una de les obres més interessants de tot aquest període és la de Pere Marcé i Santaló (Rosselló, segles XVIII-XIX), clergue i escriptor. Fou rector de Sant Martí de Cornellà del Conflent i el 1806 va traduir *Los set salms penitencials en versos catalans*, en quartetes heptasil·làbiques encadenades, obra que destaca per la fixació de la llengua, per la qualitat i ambició de la traducció, i pels comentaris i les justificacions teòriques que sobre l'art de la traducció invoca en el pròleg de l'obra. Marcé i Santaló no s'està de denunciar l'estat d'abandonament i de transformació que ha sofert la llengua catalana per tantes causes sobrevingudes:

En quant a la llengua catalana; ningú ignora que per la unió del principat de Catalunya a la Corona de Fransa, en Catalunya molts vocables castellans, y en Rosselló molts vocables francesos se han catalanizat. Per tant me he aplicat a la puresa de la llengua y cedint un tant al ús actual de esta Província, y als drets que te lo poble en punt de la llengua he procurat valer-me dels vocables corresponents al llatí que he trobat en los vocabularis o gasofilacis de Antoni Nebrisa, del de Torres y del de Jaume de Caballeria, que és lo millor de tots (p. 27-28).

Cal assenyalar també la publicació el 1801 del *Recueil d'instructions, d'avis, d'expériences et découvertes concernant les diverses branches de l'agriculture*. Malgrat la seva curta vida, aquesta publicació tècnica, editada per la Prefectura per ordre d'Hubert Charvet (vegeu Bouille, 1962), prefecte dels Pirineus Orientals, és interessant perquè com que anava adreçada a les classes populars és redactada en francès i català (impremta Tastu, núm. 1, tres fascicles; núm. 2, dos fascicles). És el primer diari bilingüe de la història de la premsa al Rosselló. El 1804 apareix una altra publicació d'aquestes característiques: *Instruction sur la maladie des bêtes à laine. Publiée par ordre du Ministre de l'Intérieur*. Aquesta obra, redactada pel ciutadà Tessier, manté també la traducció catalana del text, acarada amb l'original francès.

L'ICEBERG ROSSELLONÈS

Hi ha, però, tota una producció en català, potser la més interessant, que no surt al carrer, que no arriba a la impremta per manca de mitjans i de mercat. Els gustos i els interessos de la majoria dels lectors perpinyanencs anaven per altres camins. El consum de lletra impresa en francès era un mercat global que deixava enrere el català. D'aquí que el meu propòsit no ha estat d'analitzar-la, sinó d'apuntar aquesta problemàtica. És el que jo en dic l'iceberg rossellonès.

A la Biblioteca Episcopal del Seminari Conciliar de Barcelona es conserva un diccionari català de la fi del segle XVIII, anònim, el redactor o compilador del qual sembla que era un clergue o eclesiàstic del Rosselló. En una de les guardes hi figura el nom d'Agel, signatura que caldria relacionar amb la figura de Guillem Agel i Barrière (Tuïr, 1753-1832), impressor i editor. De Pere Puiggarí (Perpinyà, 1768-1854), gramàtic i erudit, autor de la *Grammaire Catalane-Française, à l'usage des français* (1852),⁴ se'n conserva entre molta altra documentació un *Dictionnaire catalan-français* inèdit.

L'impressor i escriptor Josep Tastu (Perpinyà, 1787 - París, 1849) va col·laborar en els repertoris de Torres Amat i de Joaquim Maria Bover. Entre els molts papers seus que es conserven a la Biblioteca Mazarine de París, és remarcable una gramàtica catalana en francès que segueix i amplia la de Ballot. El 1833 va publicar *Los contrabanderos*, imitació en llengua romanocatalana del poema del mateix títol de P. J. Béranger. Des del punt de vista de la reivindicació de la llengua, destaco el pròleg que acompanya aquesta edició. Tastu, que preparava edicions de textos de clàssics catalans, va mantenir correspondència en català amb Raynouard, màxim

4. Pere Puiggarí escriu aquesta obra «à l'usage des français obligés ou curieux de connaître le catalan, des linguistes et des amateurs de la langue romane». En un apèndix publica un recull de textos prou interessants: «Morceaux choisis de prose et de vers, en moderne et en ancien catalan. En langue romane et en français, traduits ou à traduire, suivant leur plus ou moins de difficulté». La segona edició, de 1910, duu un prefaci de Pierre Vidal.

exponent de la nova disciplina de la lingüística *romane*. La seva esposa, Amable Tastu, el va introduir en els cercles parisencs, on va apreciar la literatura que llavors feien Lamartine, Sainte-Beuve, Chateaubriand, Victor Hugo, etc. Segons Lluís Creixell,

la traducció de Tastú dóna a la llengua un tombant nou, la treu del racó, de la rutina. Traduir al català Béranger, autor popularíssim i de fama (lligat d'altra banda a molts actors de la Renaixença occitana), *best seller* parisenc, quan a ningú no li ve al cap de fer creació moderna en català, era un xic un atreviment, traçar perspectives originals, suggerir a l'idioma les senderes de l'actualitat, de la voga literàries.

Francesc Jaubert de Passà (1785-1856) publica una crestomatia de textos catalans a la seves famoses *Recherches* (1824). L'arxiver i historiador Julià Bernat Alart (1824-1880), autor de moltes publicacions històriques sobre el Rosselló, va deixar-nos molts materials lexicogràfics inèdits, els cartularis i un gran diccionari en fitxes, utilitzats per Joan Coromines en el seu *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. L'obra d'aquests i molts altres erudits no esgota ni de bon tros el tema. Les biblioteques i arxius de Perpinyà, el Fons Vallat de Montpeller, la col·lecció factícia de drames catalans Tolrà de Bordas de la Biblioteca del Monestir de Sant Miquel de Cuixà, i les biblioteques privades que conserven els hereus de J. S. Pons, Puiggarí i Jaubert de Paça conserven un bon nombre de manuscrits de teatre rossellonès de final del segle XVIII fins a mitjan segle XIX. Hi figuren obres profanes, pastorals, vides de sants, passions, pastorets, traduccions franceses i italianes (Racine, Molière, Corneille, Campistron, Ducerceau, Metastasio, Mercier, Voltaire, etc.) encara per avaluar. Al costat d'una majoria d'obres d'autors no identificats, algunes d'aquestes vénen signades per escriptors i arranjadors que ens són desconeguts: Pere Barell, L. Dufour, Jaume Mac, Francesc Comes, que vivia al Soler, Francesc Doutres, mestre a Marquixanes, etc. A la Biblioteca Municipal de Tolosa de Llenguadoc es conserva un aplec de nades, goigs i poemes religiosos de Josep Jaume (1731-1809), advocat i jurisconsult.

LA IMPREMTA ALZINE DE PERPINYÀ

Com que aquestes Jornades d'estudi són dedicades a la impremta, edició i premsa a Perpinyà durant la primera meitat del segle XIX,⁵ no podia defugir de dedicar unes ratlles a la producció hispànica de la impremta Alzine de Perpinyà, la

5. Vegeu Bonet (coord., 2004).

casa editorial més important del moment.⁶ Al costat de les obres de literatura tradicional, de forma popular i religiosa, que la impremta Alzine editava en català, cal destacar la importància històrica que tenen les traduccions castellanques d'obres franceses del primer Romanticisme, moltes de les quals són conegudes a Catalunya i Espanya via Perpinyà.

L'absolutisme espanyol, que havia fet desaparèixer la revista *El Europeo* (1823-1824), fa que alguns exiliats liberals catalans i espanyols anessin a viure a Perpinyà, als departaments propers del sud de França, i a París. Entre 1800 i 1823 existia a Espanya una censura governativa molt rigorosa que impedia la creació i difusió d'una novel·la moderna. Molts intel·lectuals i escriptors de tarannà liberal viuen de traduccions del francès i de l'anglès. Alzine aprofita aquesta mà d'obra per impulsar la traducció i la distribució d'obres literàries, polítiques i tècniques, editades a París, Bordeus, Londres i Perpinyà, amb la publicació d'una llibreria espanyola d'obres literàries. La impremta Alzine de Perpinyà, dirigida per Jean Alzine i Jean-Baptiste Alzine, es converteix en un gran centre d'edició i de distribució per a Espanya i Amèrica d'obres en totes les llengües i cultures modernes. A la biblioteca del CeDACC de Perpinyà, i provinent del fons Comet, es conserva una edició del catàleg de la llibreria Jean Alzine, publicat el 1829, de més de 320 pàgines, que demana un estudi minuciós.⁷ En aquesta obra, on hi ha representada la millor literatura que en aquell moment es feia a França, Itàlia, Alemanya, Portugal i Espanya, el català, poc representat, hi té l'estatus de patuès⁸ (vegeu l'apèndix).

Les obres catalanes que Alzine distribueix palesen la consideració que tenia la nostra cultura en els ambients cultes rossellonesos. Cal destacar del catàleg català

6. Encara que no sigui el tema d'aquesta trobada, volia cridar l'atenció dels historiadors francesos sobre la gran quantitat de documentació francesa, sobretot paperassa administrativa i legal, que conserven els arxius catalans de la dominació napoleònica (1808-1813), molta de la qual fou impresa a Perpinyà per Alzine, impressor de la prefectura i de l'exèrcit d'Aragó i de Catalunya, distribuïda des del Rosselló; hi ha informació a Puig (1974-1975). El 16 de novembre de 1809 surt el primer número de la *Gazeta de Figueras*, bisetmanari en castellà de quatre pàgines, imprès a Figueres (Impremta Real de J. Alzine i P. Barrera). D'aquesta publicació en coneixem quatre números. Després apareix l'*Eco de los Pirineos Orientales* (30-11-1809), imprès per J. Alzine i P. Barrera. Malauradament no se'n coneixen gaires exemplars. El 1810 sortia el *Bulletin des arrêtés, proclamations, etc., de son excellence monseigneur le duc de Tarente, Gouverneur Général de la Catalogne* (núm. 1, maig 1810, al 7, octubre 1810). Segons l'escriptor Emili Grahit, esmentat per Lluís de Puig en el seu article, es va publicar un altre periòdic, *Gasetta de Girona*, del qual n'havia vist l'exemplar corresponent al 8 de febrer de 1814, redactat exclusivament en llengua catalana i imprès per J. B. Alzine, impressor de la prefectura i de l'exèrcit d'Aragó i de Catalunya (Puig, 1974-1975, p. 346).

7. Vegeu-ne la descripció a la bibliografia complementària, al final d'aquest estudi. Agraïxo a Brígida Manera, responsable del CeDACC, la coneixença i les facilitats donades per a la reproducció d'aquest catàleg, sobre el qual un altre dia tornarem.

8. Entenem que *patuès* significava aquí un llenguatge rústic i grosser, una literatura allunyada de la creació moderna. Era aquesta la consideració que la família Alzine de Perpinyà tenia de la nostra llengua? Sobre el concepte de *patuès* a l'època moderna, vegeu Rafanell (1992).

la venda al públic de la gramàtica d'en Ballot i del *Diccionario catalán-castellano-latino*, por Don Joaquín Esteve y Don A. Juglá y Font. Quan el 1806 el Bureau de la Statistique del Govern de París s'adreça al prefecte de Perpinyà Mr. Martin perquè aquest li faci arribar llibres en català editats al Rosselló, per tal de conèixer la situació del català, les particularitats de la llengua escrita, i avaluar la seva producció llibresca, només els pot enviar l'obra d'Andreu Bosch *Summari, index o epitome dels admirables y nobilissims títols de honor...* (1628). Martin envia als funcionaris del Bureau un escrit acompanyat del llibre amb aquest *post scriptum*:

J'ai écrit a Barcelone pour me procurer un dictionnaire et une grammaire: si je reçois ces deux ouvrages, j'aurai l'honneur de vous les adresser. (Bouille, 1960, p. 95)

Perpinyà era en aquella època com un desert per a la nostra cultura. Les *sociétés savantes* del moment que supleixen el paper que feia la universitat ignoren la nostra cultura. Durant la primera meitat del segle XIX, els escriptors rossellonesos que escriuen poesia en francès són mediocres. En general el nivell és baix. Potser és perquè no acaben de dominar el nou instrument lingüístic.

Alzine publica i difon, en castellà, un bon nombre de llibres, entre els quals destaquem gramàtiques de Chantreau⁹ per aprendre el francès, obres espanyoles i traduccions castellanes d'obres d'autors sicentistes i setcentistes: Molière, Fénelon (1651-1715), Bernardin de Saint-Pierre (1737-1814), Florian (1755-1794), Mme. S. F. de Genlis (1786-1830), C. F. Saint-Lambert (1717-1803), Alida de Savignac (1796-1847), Chateaubriand (1768-1848) i Walter Scott (1771-1832),¹⁰ màxim representant del Romanticisme arqueològic entre els escriptors catalans de la Renaixença. Un dels traductors escollits per Alzine era Francesc Altés i Casals (pseud.: Altés Gurena, Selta Runega) que havia estat secretari a l'Ajuntament Constitucional de Barcelona. Aquests i altres molts escriptors traduïts des de diverses llengües al castellà¹¹ ajudaran a conèixer el Segle de les Llums, l'esperit romàntic francès i

9. Chantreau (1805), *Arte de hablar bien francés, o gramática completa. Dividida en tres partes. Trata la primera de la Pronunciación y de la Ortografía; la segunda de la Antología y valor de las voces; y la tercera de la construcción y sintaxis. Con un suplemento que contiene una nomenclatura muy amplia, las frases más precisas para romper en una conversación, un tratado de la propiedad de las voces, y algunas observaciones sobre el arte de traducir, etc. Sacado todo de los mejores maestros, como Wailly, du Marsais, Port-Royal, Fromant, Condillac, etc. Por don Pedro Nicolás Chantreau. Nueva edición revista y corregida*, Perpinyà, J. Alzine, Librero. Exemplar al SCG.

10. *Obras completas... traducidas al castellano por una sociedad de literatos españoles* (Perpinyà: Alzine). En van sortir quatre volums: *Los puritanos. El enano misterioso* (Perpinyà, 1826), *Ivanohé* (Perpinyà, 1827), *Quentin Durward* (Perpinyà, 1827) i *El oficial aventurero* (Bordeus i Perpinyà?).

11. Una relació molt extensa, encara que incompleta, de novel·les estrangeres traduïdes al castellà, impreses a Perpinyà durant aquesta època, es pot llegir a Montesinos (1982). Aquest panorama el

anglès a una minoria dirigent de la cultura espanyola, a un nou públic lector, en gran part femení. Si la cultura catalana té un problema en aquesta època, aquest és el de la novel·la. Molts dels nostres primers renaixentistes carreguen per problemes morals contra la novel·la moderna. La llista d'autors condemnats i condemnables és tan nombrosa que maten qualsevol intent d'escriure obres, en català o en castellà, en un gènere que en aquell moment era el més important i difós. La impremta Alzine també farà circular la literatura de caire polític i pamfletari adreçat als moviments americanistes que lluitaven per l'emancipació de les colònies espanyoles a Amèrica, la ideologia de la Revolució Francesa i la difusió de l'ideari lliberal (llibres d'encàrrec).¹²

Destaco també una traducció del francès al català de la cartilla de l'agrònom empordanès Fages i de Romà,¹³ les lliçons de llengua espanyola de J. Andrew de Covert-Spring,¹⁴ obres de Pere Puiggarí,¹⁵ etc. El comerç clandestí de llibres cap a Catalunya es feia des de Port-Vendres fins al port de Mataró. Des d'allí el material es distribuïa a la ciutat de Barcelona. Una altra via era el coll de Pertús, des d'on es feien arribar els llibres fins als primers pobles de l'Alt Empordà. Resta per estudiar encara els interessos que tenia Alzine al mercat espanyol a través de Catalunya, les seves relacions amb els mitjans culturals catalans i espanyols del centre de la Península.

A l'Arxiu Històric Comarcal de Figueres¹⁶ es conserven diversos edictes i bàndols de l'any 1826, que el Govern Militar i Polític de Figueres envia als ajuntaments dels pobles fronterers perquè aturin el contraban de llibres, molts dels quals arriben editats o distribuïts per la impremta Alzine de Perpinyà. La majoria d'aquests

completa i l'enriqueix Ferreras (1973), que assenyala (p. 92) divuit edicions espanyoles impreses a Perpinyà entre 1800 i 1830.

12. Ramón de Jesús (1824), *Oración fúnebre que en las solemnes exequias celebradas el día 12 de febrero de 1824 en la iglesia catedral de la ciudad de Vich... con motivo de la translación desde... Vallirana... á la referida iglesia catedral del cadáver del Ilmo. Sr. Raymundo Strauch y Vidal, obispo de Vich*, Perpinyà, J. Alzine, 70 p. Exemplar a l'ABEV. Catàleg d'impresos del segle XIX, núm. 384.

13. Narcís Fages i de Romà (1854), *Aphorismes ruraux basés sur les règles données par les agronomes les plus classiques... et sur les observations et les pratiques des meilleurs cultivateurs...* Trad. du catalan en français par Louis Fabre..., Perpinyà: J. B. Alzine (BSASLPO, 1854, p. 516-536).

14. *Journal grammatical et littéraire de la langue espagnole par J. Andreu*, Perpinyà, s. i., 1829. Jean Alzine. Directeur et propriétaire unique M. Joseph Andreu, professeur de langues étrangères. Tiratge: 200 exemplars.

15. [Notice sur les Troubadors catalans et sur un ancien Chansonnier manuscrit de l'Academie du Gai-Savoir de Barcelona], P. Puiggarí, Perpinyà, s. i., 1833. En un passatge d'aquest article, Puiggarí fa professió de fe de la il·lustració de la llengua catalana: «Le catalan, ajoute ce savant académicien [M. Raynouard], est depuis longtemps une langue fixée; elle a des grammaires et des dictionnaires, un très grand nombre de livres catalans sont imprimés et il en existe un nombre bien plus considérable en manuscrit». P. Puiggarí (1852), *Grammaire catalane-françoise, à l'usage des français: obligés ou curieux de connaître le catalan, des linguistes et des amateurs de la langue romane*, Perpinyà, J. B. Alzine.

16. Vegeu l'article de Serna (1999).

impresos pertanyen al fons de l'Ajuntament de Mollet. Heus aquí l'extracte d'algunes d'aquestes disposicions:

Gobierno Militar y Político del corregimiento de Figueras. Vereda del 22 de noviembre de 1826. Extracto de las órdenes cuyos ejemplares circuló a las Justicias y Ayuntamientos de este Corregimiento para su puntual y debido cumplimiento. Joaquín Camaño y Pardo.

2º. De la Real orden que el Excmo. Sr. Gobernador del Consejo comunicó en fecha 14 de dicho octubre, al Real Acuerdo, y a mi por su disposición, acerca de la prohibición de la introducción de las obras traducidas al idioma español que vende en Perpiñan el librero Juan Alsine, como perjudicial a la sana moral y al buen orden. (Arxiu Històric de Figueres - Ajuntament de Mollet. Correspondència, caixa 147).

Gobierno Militar y Político del Corregimiento de Figueras. El Secretario de S. E. el Real Acuerdo de este Principado con fecha 7 del actual nos comunica la Real orden siguiente: [...] Por noticias que existen en esta Secretaria de mi interino cargo se sabe que Don Juan Alsine, impresor y librero en Perpiñan, continua publicando varias obras en español; pero la mayor parte traducidas del francés y del inglés entre las cuales se notan particularmente las obras de Llorente, muchos tratados relativos a la Constitución del año 1812, las producciones más revolucionarias de J. J. Rousseau, de Volney, los romances mas obscenos de Rigaut Lebrum, etc. Todos estos libros están a muy bajo precio, su objeto es propagar la corrupción en las clases inferiores de la sociedad y estan destinados para Cuba, Puerto Rico y nuevos estados de la America del Sur. Que su introducción en Cataluña se hace por contrabando generalmente, aunque los españoles que entran en España por Perpiñan se encargan ordinariamente de algunos ejemplares de estas peligrosas obras.

Per una circular de 14 de febrer de 1826 sabem que molts dels llibres editats a França, fruit del nou esperit polític o del sentiment poc religiós (obres eròtiques), arribaven a la frontera francoespanyola amb una falsa enquadernació per burlar la censura civil i eclesiàstica. Sota l'aparença de llibres amb falsos títols i rètols d'obres de devoció i de moral, s'hi amagaven clàssics de la Revolució Francesa, pamflets polítics i obres de Diderot, Voltaire, Rousseau, etc.

Gobierno Militar y Político del corregimiento de Figueras. Figueras, 14 de febrero de 1826. Joaquín Camaño y Pardo. Una gran cantidad de libros obscenos, revolucionarios o impíos se espiden des de París a España y a América, y a fin de mover los obstáculos que se pondrían a su entrada se substituye a su verdadero título el de alguna obra de devoción, como se prueba por la adjunta nota o lista que contiene la indicación de cierto número de libros así disfrazados.

*Diario de Santa Elena*¹⁷ / Vida de Santa María
Ilustres Americanos / Vida de San Juan
*De los pueblos y de los gobiernos*¹⁸ / Vida de San Carlos
Colección en prosa y verso / Ídem de San Mateo
*Las ruinas de Palmira*¹⁹ / Ídem de San Miguel
*Cartas a Eugenia*²⁰ / Ídem de San Pablo
*Filosofía de Voltaire*²¹ / Ídem de San Marcelino
*Filosofía de la elocuencia*²² / Ídem de San Francisco
*Werther*²³ / Ídem de Santa Cecilia
*Eusebio*²⁴ / Ídem de San Juan Bautista
*El Compadre Mateo*²⁵ / Ídem de Santa Teresa
*Júlia o la nueva Eloisa*²⁶ / Ídem de San Alejandro
*Compendio del Origen de los cultos*²⁷ / Ídem de San Fernando
La Religiosa (Diderot)²⁸ / Ídem de San Estevan

Lo traslado todo a esa Justicia y Ajuntamiento para su puntual cumplimiento, dándome parte de cualquier resultado inmediatamente que ocurriese.

17. *Diario de Santa Elena: que contiene cuanto dijo e hizo Napoleon en el espacio de dieziocho meses, por el conde de las Casas*. N'hi ha una edició a València (s. n.), 1835, Imprenta de Cabrerizo.

18. G. J. Reynal (1823), *De los pueblos y los gobiernos; colección de pensamientos, extraídos de la historia filosófica de las dos Indias, traducido al castellano por S. D. V.*, Londres, [Imprenta de Davison].

19. C. F. Volney, *Las ruinas de Palmira o meditación sobre las revoluciones de los imperios*.

20. Aventuro que es tracti del llibre de Philip Dormer Stanhope, comte de Chesterfield (1694-1773), i d'Eugenia Stanhope, *Cartas póstumas del ilustre Felipe Dormer Stanhope... seguidas de otras composiciones sobre varios asuntos... por D. Eugenia Stanhope...* N'hi ha una edició madrilenya de 1839, [Imprenta de la Compañía Tipográfica].

21. Amb aquest títol he trobat l'obra *Filosofía de Voltaire*, la Corunya, s. n, Imprenta del Diario, 1837. Desconec si aquest llibre fou publicat abans, en castellà, per una impremta francesa.

22. Podria tractar-se de l'obra setcentista d'Antoni de Capmany, *Filosofía de la elocuencia*, encara que no tinc constància que aquesta obra fos prohibida. Em decanto, però, pel llibre *Lecciones de filosofía moral y elocuencia o colección de los trozos más selectos de poesía, elocuencia, historia, religión y filosofía moral y política de los mejores autores castellanos; puestas en orden por Josef Marchena; antecede un discurso preliminar acerca de la historia literaria de España*, Bordeus, s. n., 1844 [Laplace y Beaume].

23. Obra de J. W. Goethe (1749-1832).

24. Obra de Montengon, impresa a Perpinyà, Alzine, 1818.

25. Henry Joseph Dulaurens (1719-1797), *El Compadre Mateo o Baturrillo del espíritu humano*, París?

26. Obra de Jean-Jacques Rousseau (1712-1778). Vegeu Spell (1938).

27. Dupuis (1821), *Compendio...*; *traducido al idioma castellano por Josef Marchena*, Bordeus. Sobre l'obra de Marchena, vegeu Morel-Fatio (1890).

28. Traducció de M. V. M. [Marchena?], París, Rosa, 1821.

RESUM

Fins a la represa dels Jocs Florals, bona part de la literatura en català que s'escriu a tot el domini lingüístic és patrimoni de les classes populars o bé hi va adreçada per allò de tenir-los sota control. La divergència, més que contraposició, entre una tradició popular (goigs, teatre religiós, literatura pietosa, catecismes, cançó popular, etc.) i una precària línia culta és cada vegada més acusada. Al Rosselló la situació és molt més anòmala encara: els conreadors de la llengua viuen molt més desconnectats i aïllats. Els nuclis culturals sobre els quals el procés de francesització és més significatiu són la burgesia, les classes dirigents i la petita aristocràcia.

El català, sense escola, sense possibilitat d'accedir als mitjans de comunicació de masses, es manté com a llengua de les classes subalternes, en un registre, en bona part, oral. És per això que la llengua catalana accedeix a la impremta i es reserva per divulgar el patrimoni folklòric, el cançonístic, de provada vitalitat, el teatre de la passió i de sants. La ideologia de la cançó política només podia arribar al poble ras si aquesta estava escrita en la seva llengua. No hi ha prosa, ni tampoc premsa. La literatura profana també hi és absent.

L'estudi del patrimoni literari culte, l'històric o l'arqueològic, els estudis locals, tots es fan en llengua francesa. Haurem d'esperar fins a final del segle XIX per trobar autors rossellonesos que escriuen i publiquen en un registre culte (Talrich, Bonafont, Rous, Boher, Pepratx), molts dels quals escriuen sota l'impacte i la influència de Jacint Verdaguer. La nova cultura liberal i burgesa consumeix altres productes que la literatura catalana d'aquest període no li pot oferir. La impremta Alzine de Perpinyà, amb una trajectòria de gairebé mig segle, edita, en castellà, un bon nombre de novel·les i obres del primer Romanticisme, difícils de trobar en el mercat espanyol, que donen a aquesta aventura un aire d'universalitat. L'ofensiva que hi ha a Espanya contra les obres del Segle de les Llums, contra la novel·la romàntica, és aprofitada des de Perpinyà per fer entrar a la Península moltes obres que transgredien les convencions del moment.

APÈNDIX

Obres catalanes distribuïdes el 1829 per la impremta Alzine de Perpinyà:

- *Dialecte Catalan*, pago 215.
- *Cantichs Catalans*, traduïts dels cantichs de Sant Sulpici; per un sacerdot del bisbat de Perpinyà (1826).
- *Les mêmes; avec musique*.
- *Catecisme del bisbat de Perpinyà* (1826).
- *Catecisme de las festas y solemnitats principals de la Iglesia*, per lo Doctor Henonter (1818).
- *Coblas de la mort y passió de Jesu-Christ nostre Senyor*.
- *Diccionario catalán-castellano-latino*, por Don Joaquín Esteve y Don A. Juglá y Font, 2 v.

- *Exercici del Christià per encomanar-se a Déu, etc., compost per lo reverent Josep Ullastre, prebere y domer de Peralafa* (1824).
- *Grammatica de la llengua catalana*, per Ballot.
- *Imitació de Christo*.
- *Modo de Resar lo Rosari de Nostra Señora del Roser, a cors o en particular*.
- *Regla de vida, molt útil als pobres y al menut poble, y molt saludable als richs y a las personas illuminadas, composta per los reverents Simó Salomó y Melchior Gelabert*.
- *Sept salms (los) de la penitència, o sentiments de una anima penitent sobre los sept salms de David*.

BIBLIOGRAFIA

- BONET, Gérard (coord.) et al. (2004). *Imprimerie, édition et presse dans la première moitié du XIXe siècle: Actes de la première journée d'étude sur l'imprimerie: Organisée à Perpignan, le 25 avril 2003, par le Centre de Documentation et d'Animation de la Culture Catalane et les Archives de la Ville*. Perpinyà: L'Olivier.
- BOUILLE, Michel (1960). «La décadence de la langue catalane en Roussillon au XVIIIe siècle». *Tramontane*, núm. 432-433.
- (1962). «Le journal gallo-catalan du préfet Charvet». *Tramontane*, núm. 453-454, p. 45-48.
- COMET, Joachim (1908). *L'imprimerie à Perpignan: Depuis les origines jusqu'à nos jours*. Perpinyà: J. Comet. [Extrait du XLIXe Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales]
- CREIXELL, Lluís (1992). «La Renaixença al Rosselló». A: *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença*. Vol. I. Barcelona: Curial, p. 57-82.
- FERRERAS, Juan Ignacio (1973). *Los orígenes de la novela decimonónica (1800-1830)*. Madrid: Taurus.
- MONTESINOS, José F. (1980). *Introducción a una historia de la novela en España en el siglo XIX: Seguida del esbozo de una bibliografía española de traducciones de novelas (1800-1850)*. Madrid: Castalia.
- MOREL-FATIO, Alfred (1890). «Don José Marchena et la propagande révolutionnaire en Espagne. 1792-1793». *Revue Historique*, núm. XLIV, p. 72-87.
- PELLICER-GAUDIN, Marcel (1980). «Clayrà fa temps». *Terra Nostra*.
- PUIG, Lluís M. de (1974-1975). «Notes sobre la premsa napoleònica a Girona». *AIEG*, vol. XXII, p. 337-350.
- RAFANELL, August (1992). «Els filòlegs i el patois a la França moderna». *Revista de Catalunya*, núm. 69 (desembre), p. 67-78.
- SERNA I COBA, Erika (1999). «El contraban de llibres». *Diari de Girona*, núm. 17685.
- SERRA KIEL, Dolores (2001). *Bibliografia de Catalunya Nord (1502-1999)*. Perpinyà: Universitat de Perpinyà. Institut Català de Recerca en Ciències Socials. [Terra Nostra, núm. 100; monogràfic]
- SPELL, Jefferson R. (1938). *Rousseau in the Spanish world before 1833*. Texas: The University of Texas Press.

BIBLIOGRAFIA COMPLEMENTÀRIA

- ALEGRET, Joan (1983). «La literatura a Catalunya-Nord entre 1808 i 1833». *Mayurqa*, núm. 19, p. 127-133.
- BONET, Gérard (1985). «Deux dynasties d'imprimeurs perpignanais: les Alzine et les Tastú, ou un demi-siècle de presse roussillonnaise (1800-1850)». BSASLPO, vol. XCIII, p. 73-103.
- CAHNER, Max (2002). *Literatura de la revolució i la contrarrevolució (1789-1849)*. Vol. II* i II**. Barcelona: Curial.
- CAMPS, Christian (1985). «L'évolution des lettres roussillonnaises dans la première moitié du XIXe siècle». BSASLPO, vol. XCIII, p. 253-258.
- Catalogue (1865). *Catalogue de la librairie étrangère de J.-B. Alzine à Perpignan*. Perpinyà: J.-B. Alzine. 36 p.
- CHAUVET, Honoré (1911a). «Les chansons catalanes d'Étienne Arago». *La Veu del Canigó*, núm. 11 (9 abril 1911).
- (1911b). «Les chansons de Pépide Méric». *La Veu del Canigó*, núm. 18 (23 juliol 1911).
- COSTA I FERNÁNDEZ, Lluís (1987). *Història de la premsa a la ciutat de Girona (1787-1939)*. Girona: Institut d'Estudis Gironins.
- FABRE DE LLARO, Léon (1884). «Discours prononcé aux funérailles de M. Jean Baptiste Alzine». BSASLPO, p. 353-356.
- FRADERA, Josep Maria (1992). *Cultura nacional en una societat dividida*. Barcelona: Curial.
- Goigs (1996). *Goigs de la diòcesi d'Elna Perpinyà / du diocèse d'Elne Perpignan*. Perpinyà: Centre Internacional de Música Popular.
- GRAU, Maria (1985). «Covert-Spring à Perpignan, 1828-1835; un emigré politique espagnol dans la vie culturelle roussillonnaise». BSASLPO, vol. XCIII, p. 223-250.
- JORBA I JORBA, M. (1986). «La Renaixença». A: MOLAS, Joaquim (dir.). *Història de la literatura catalana*. Vol. VII. Barcelona: Ariel, p. 9-48.
- Librairie de Jean Alzine, rue des Trois-Rois, n° 1, à Perpignan. Catalogue Général*. A Perpignan: Chez J. Alsine, Imprimeur du Roi, aout, 1829. [1. Théologie, livres de piété, de prières, etc. 2. Belles-Lettres. 3. Biographie-Histoire; Géographie- Voyages. 4. Législation, Jurisprudence, Droit public, Philosophie, Morale, Economie, Economie politique, Politique. 5. Mathématiques, Marine, Astronomie. Livres militaires. 6. Histoire Naturelle. Physique, Botanique et Minéralogie. Chimie et Pharmacie, Médecine et Chirurgie. 7. Agriculture, Economie Rurale, Arts libéraux. Arts et métiers, Commerce. 8. Classiques. Livres d'Éducation et d'Instruction. 9. Langues étrangères. Livres espagnols. Livres de dévotion en espagnol. Livres anglais. Langue italienne. Langue allemande. Langue russe. Langue portugaise. Dialecte catalan. 10. Romans, contes et nouvelles. Polygraphes. OUVRAGES relatifs à la Révolution française, depuis 1787 jusqu'en 1815, et autres brochures de circonstance publiées depuis cette époque. Mélanges] [Exemplar incomplet a la biblioteca del CeDACC de Perpinyà]
- PRAT, Enric; VILA, Pep (2002). *Mil anys de llengua i literatura catalanes al Rosselló*. Canet de Rosselló: Trabucaire.
- PUJOL, J.-P. (1977). «Portrait d'un libéral: Étienne Arago, sa vie, ses oeuvres, ses chansons catalanes». *Massana*, vol. IX, p. 174-205.
- Le Roussillon dans la première moitié du XIXe siècle* (1985). Perpinyà: Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales. (SASLPO; 93)
- 8 conferències sobre Catalunya* (1971). Barcelona: Proa.

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

Títols publicats

- 1/1 Pere PUJOL, *L'urna d'argent de sant Ermengol, bisbe d'Urgell* (1927)
- 1/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Paquimeres i Muntaner* (1927)
- 1/3 Josep M. MILLÀS, *Documents hebraics de jueus catalans* (1927)
- 1/4 Josep de Calassanç SERRA-RÀFOLS, *Forma conventus Tarraconensis*, vol. I, *Baetulo-Blanda* (1928)
- 2/1 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 1a part (1926-1950)
- 2/2 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 2a part (1952)
- 3 Josep PUIG I CADAFALECH, *La geografia i els orígens del primer art romànic* (1930)
- 4 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *La població de la Grècia catalana en el XIVè segle* (1933)
- 5 Joan BERGÓS, *L'escultura a la Seu Vella de Lleida* (1935)
- 6 Manuel TRENS, *Ferrer Bassa i les pintures de Pedralbes* (1936)
- 7 Francesc PRAT, *L'aqüeducte romà de Pineda* (1936)
- 8 Ernest J. MARTÍNEZ-FERRANDO, *Pere de Portugal, «rei dels catalans». Vist a través dels registres de la seva cancelleria* (1936)
- 9 Josep PUIG I CADAFALECH, *Noves descobertes a la catedral d'Egara* (1948)
- 10 Joaquim CARRERAS I ARTAU, *L'epistolari d'Arnau de Vilanova* (1950)
- 11 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. I (1950)
- 12 Marià RIBAS, *El poblament d'Ilduro. Estudi arqueològic i topogràfic des dels temps prehistòrics fins a la destrucció d'Iluro* (1952)
- 13 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. II (1952)
- 14 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955)
- 15 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955)
- 16 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. III (1956)
- 17 Emili VIGO, *La política catalana del Gran Comitè de Salut Pública* (1956)
- 18 Joaquim MIRET I SANS, *El forassenyat primogènit de Jaume II* (1957)
- 19 Josep MASCARÓ, *Els monuments megalítics a l'illa de Menorca* (1958)
- 20 Enric MOREU-REY, *Els immigrants francesos a Barcelona. (Segles XVI al XVIII)* (1959)
- 21 Lluís G. CONSTANS, *Francesc de Montpalau, abat de Banyoles, ambaixador del General de Catalunya* (1960)
- 22 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282*, vol. I (1962)
- 23 Josep BENET, *Maragall i la Setmana Tràgica* (1963)
- 24 Àngel MARTÍNEZ i Joan VICENTE, *El poblament ibèric de Puig Castellar. Excavacions dels anys 1954-1958* (1966)
- 25 Enric MOREU-REY, *Revolució a Barcelona el 1789* (1967)
- 26 Eufemià FORT, *El Llibre de Vallldossera* (1968)
- 27 Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I* (1968)
- 28 Josep LLADONOSA, *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524* (1970)
- 29 Gaspar FELIU, *La clerecia catalana durant el Trienni Liberal* (1972)

- 30 Rafael BASTARDES, *La representació del Sant Crist al Taller d'Erill* (1977)
- 31 Manuel SEGRET, *Aportacions a la història de la vila de Sant Llorenç de Morunys i comarca* (1978; reimpr., 2005)
- 32 Pere FREIXAS, *L'art gòtic a Girona. Segles XIII-XV* (1983)
- 33 Montserrat PAGÈS, *Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat* (1983)
- 34 Josep BAUCCELLS, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capítular de la catedral de Barcelona. Catàleg de còdexs i pergamins* (1985)
- 35 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. I, *El domini carolingi a Catalunya*, 1a part (1986)
- 36 Mercè VILADRICH, *El «Kita`b al-`Amal Bi-l-ast`urla`b» (Llibre de l'ús de l'astrolabi) d'Ibn al-Samh' . Estudi i traducció* (1986)
- 37 Josep M. MARQUÈS, *El cartoral de Santa Maria de Roses. (Segles X-XIII)* (1986)
- 38 Ramon d'ABADAL, *Els temps i el regiment del comte Guifred el Pilós* (1989)
- 39 Miquel COLL I ALENTORN, *Guifré el Pelós en la historiografia i en la llegenda* (1990)
- 40 Mercè VIDAL, *Teoria i crítica en el Noucentisme: Joaquim Folch i Torres* (1991)
- 41 Isidra MARANGES, *La indumentària civil catalana. Segles XIII-XV* (1991)
- 42/1 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri. Segles XI-XV*, vol. I, *Estudi històric* (1991)
- 42/2 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri. Segles XI-XV*, vol. II, *Col·lecció diplomàtica* (1991)
- 43 Francesc AMORÓS, *Correspondència diplomàtica de Joan Francesc Rossell, 1616-1617. Una crònica de la cort de Felip III* (1992)
- 44 Eduard JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba* (1992)
- 45 Ramon PLANES, *La descripció dels arxius municipals catalans fins a la fi del segle XIX: l'Arxiu de la Ciutat de Solsona* (1993)
- 46 Constantin MARINESCU, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416-1458)* (1994)
- 47 Manuel MILÀ I FONTANALS, *Epistolari de M. Milà i Fontanals*, vol. III, *Anys 1881-1884* (1995)
- 48/1 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant* (ed. facsímil, 1995)
- 48/2 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282* (ed. facsímil, 1995)
- 49 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ i M. Assumpta GINER MOLINA, *Índex codicològic del 'Viage literario' de Jaume Villanueva* (1998)
- 50 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. 1, *Barcelona. Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya* (1998)
- 51 Francesc FONTBONA (dir.), *Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (1999)
- 52 Josep M. FIGUERES, *El primer diari en llengua catalana. 'Diari Català' (1879-1881)* (1999)
- 53/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomataris (docs. 1-698)* (1999)
- 53/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 2a part, *Diplomatari (docs. 699-1478)* (1999)

- 53/3 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. iv, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 3a part, *Diplomatari (docs. 1479-1873). Mapes. Índex* (1999)
- 54/1 Antoni RUBIÓ I LLUCH (ed.), *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 1 (1908; ed. facsimil, 2000)
- 54/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH (ed.), *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 2 (1921; ed. facsimil, 2000)
- 55 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.1, *Barcelona: Biblioteca Pública Episcopal i Biblioteca de la Universitat* (2000)
- 56 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409). Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria* (1947; ed. facsimil, 2001)
- 57 Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, 1907-1942 (2002)
- 58 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.2, *Barcelona: Biblioteca de la Universitat (II)* (2001)
- 59 Francesc FONTBONA (dir.), *Repertori de catàlegs d'exposicions col·lectives d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (2002)
- 60 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. III, *Barcelona: Arxiu Capitular, Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu de les Carmelites Descalces, Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puel·les, Arxiu Històric de Protocols, Arxiu Històric Provincial dels Franciscans de Catalunya, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Biblioteca de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats, Biblioteca de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, Apèndix* (2003)
- 61/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-386)* (2003)
- 61/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 2a part, *Diplomatari (docs. 387-630). Mapes. Índex* (2003)
- 62 Josep PUIG I CADAFALECH, *Josep Puig i Cadafalch. Escrits d'arquitectura, art i política* (2003)
- 63 Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)* (2004)
- 64 Jordi BOLÒS, *Els orígens medievals del paisatge català. L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya* (2004)
- 65 Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor* (1908; ed. facsimil, 2004)
- 66 Jaume RIBALTA, *Dret urbanístic medieval de la Mediterrània* (2005)
- 67 Elisabet FERRAN, *El jurista Pere Albert i les 'Commemoracions'* (2006)
- 68 Stefano Maria CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica* (2006)
- 69 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 1, *Anys 1880-1888* (2006)
- 70/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. vi, Pere PONSICH (cur.), *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-328)* (2006)

- 70/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. vi, Pere PONSICH (cur.), *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 2a part, *Diplomatari (docs. 329-649). Mapes. Índex* (2006)
- 71 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1620-1714)*, vol. i, *Barcelona: Biblioteca de Catalunya* (2006)
- 72 Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. ii, *De 1942 als temps recents* (2007)
- 73 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. I. Llibre dels feits del rei En Jaume* (2007)
- 74 Lluís NICOLAU D'OLWER, *Democràcia contra dictadura. Escrits polítics, 1915-1960* (2007)
- 75/1 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. ii, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 1a part (1926-1950; ed. facsímil, 2007)
- 75/2 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. ii, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 2a part (1952; ed. facsímil, 2007)
- 76/1 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. iii, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955; ed. facsímil, 2007)
- 76/2 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. iii, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955; ed. facsímil, 2007)
- 77 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 2, *Anys 1889-1900* (2008)
- 78 *Discursos inaugurals de les institucions científiques catalanes a cavall dels segles xviii i xix* (2007)
- 79 Louis BARRAU i Jaume MASSÓ, *Cròniques catalanes*, vol. ii, *Gesta comitum Barcinonensium* (1925; ed. facsímil, 2007)
- 80 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. II. Crònica de Bernat Desclot* (2008)
- 81 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. iv (2008)
- 82 *El costumari del monestir de Sant Cugat del Vallès* (2009)
- 83 M. Teresa FERRER i Manuel RIU (dir.), *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, vol. i.1, *Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians 1067-1213* (2009)
- 84 Eulàlia MIRALLES, *Sobre Jeroni Pujades* (2010)
- 85 Noemí MONCUNILL, *Els noms personals ibèrics en l'epigrafia antiga de Catalunya* (2010)
- 86 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. III. Crònica de Ramon Muntaner* (2011)
- 87 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 3, *Anys 1901-1915* (2011)
- 88 Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional sobre la cultura catalana medieval* (2011)
- 89 Rosa Maria ASENSI, *Inventari dels materials etruscs procedents de col·leccions dels museus catalans* (2011)
- 90 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 4, *Anys 1916-1936* (2012)
- 91 M. Teresa FERRER (cur.), *Jaume I. Commemoració del viii centenari del naixement de Jaume I*, vol. i, *El poder reial i les institucions. La política internacional. La família reial i la política successòria. La figura de Jaume I. El món cultural i artístic* (2011)
- 92 M. Teresa FERRER (cur.), *Jaume I. Commemoració del viii centenari del naixement de Jaume I*, vol. ii, *L'economia rural. L'articulació urbana. Les institucions eclesiàstiques. L'expansió territorial. El comerç* (2013)

- 93 Albert BALCELLS, *La Universitat de Barcelona i el Parlament de Catalunya durant la Guerra Civil de 1936* (2013)
- 94 Antoni RIERA (coord.), *Crisis frumentàries, iniciatives privades i polítiques públiques de proveïment a les ciutats catalanes durant la baixa edat mitjana* (2013)
- 95 Albert BALCELLS, *Jaume Massó i Torrents i la modernitat, 1863-1943. De 'L'Avenç' a l'Institut d'Estudis Catalans* (2013)
- 96 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. IV. Crònica de Pere III el Cerimoniós* (2014)
- 97 Enric PUJOL (ed.), *Antologia de memòries i dietaris personals catalans sobre la Guerra de Successió* (2014)
- 98 M. Teresa FERRER (cur.), *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp* (2015)
- 99/1 Eva SERRA (coord.), *Els llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714), vol. I* (2015)
- 99/2 Eva SERRA (coord.), *Els llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714), vol. II* (2015)
- 100 *La reintegració de la Vall d'Aran a Catalunya* (2015)
- 101 *Les quatre grans Cròniques. V. Apèndix i índex* (2016)
- 102 Pere GIL, *Història moral de Cathalunya. Llibre segon de la 'Història cathalana'* (2017)
- 103 Antoni RIERA, *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana* (2017)
- 104 Enric PUJOL i Josep CLARA (cur.), *Cartes de Ferran Soldevila (1912-1970)* (2017)
- 105 Xavier BARRAL, *Els Banys «Àrabs» de Girona* (2018)
- 106 M. Teresa FERRER i Manuel RIU (dir.), *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana, vol. I.2, Tractats i negociacions diplomàtiques amb els regnes peninsulars i l'Àndalus (segle XI - 1213)* (2018)
- 107 M. Teresa FERRER, *El llibre de comptes de Nicolau de Mediona* (2018)
- 108 Ernest BELENGUER (cur.), *Ferran II i la Corona d'Aragó* (2018)
- 109 Verònica ZARAGOZA i Pep VALSALOBRE (cur.), *Fontanella polièdric: poesia barroca i transmissió* (2019)
- 110/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia, vol. VII, Ignasi J. BAIGES i Pere PUIG (cur.), El comtat de Barcelona, 1a part, Prefaci. Introducció. Diplomatarí (docs. 1-572)* (2019)
- 110/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia, vol. VII, Ignasi J. BAIGES i Pere PUIG (cur.), El comtat de Barcelona, 2a part, Diplomatarí (docs. 573-1223)* (2019)
- 110/3 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia, vol. VII, Ignasi J. BAIGES i Pere PUIG (cur.), El comtat de Barcelona, 3a part, Diplomatarí (docs. 1224-1545). Mapes. Índex* (2019)
- 111/1 Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (dir.), *Catalunya carolíngia, vol. VIII, Ramon ORDEIG (cur.), Els comtats d'Urgell, Cerdanya i Berga, 1a part, Pròleg. Introducció. Diplomatarí (docs. 1-544)* (2020)
- 111/2 Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (dir.), *Catalunya carolíngia, vol. VIII, Ramon ORDEIG (cur.), Els comtats d'Urgell, Cerdanya i Berga, 2a part, Diplomatarí (docs. 545-908). Mapes. Índex* (2020)

- 112 Antoni RIERA i Antoni ORTEGA (cur.), *El 'Manual de rebudes i dades' de la Clavaria Municipal de Mallorca corresponent a l'any 1333 (ADM, MSL/252)* (2020)
- 113 Ferran SOLDEVILA, *Dietaris de joventut i de vellesa (1922-1966)* (2020)
- 114 Eulàlia MIRALLES i Marc SOGUES (cur.), *Llengua, literatura i impremta: Perpinyà, segles XVI-XIX* (2021)

